CORINT
ISTORIE

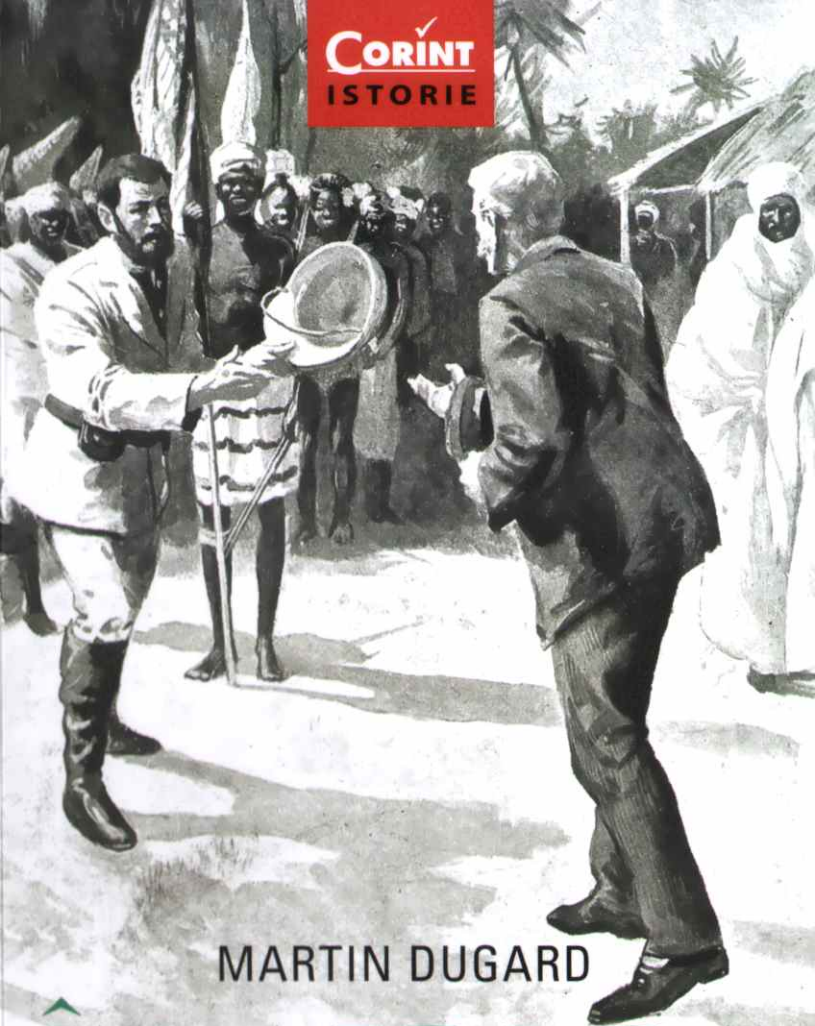

MARTIN DUGARD

ÎN AFRICA

UIMITOARELE AVENTURI ALE LUI STANLEY ȘI LIVINGSTONE

„Doctorul Livingstone, presupun?" – o întrebare simplă, rostită în inima Africii, în anul 1871. Este momentul în care legendarul explorator scoțian David Livingstone, dispărut de multă vreme fără urmă, este găsit de jurnalistul Henry Morton Stanley, care fusese trimis în căutarea lui. O întâlnire devenită celebră, care are loc în urma unor aventuri incredibile.

Pe lângă destinul celor doi exploratori urmărit pe parcursul a zece ani, cartea ne dezvăluie pericolele și provocările cu care s-au confruntat aceștia, civilizația plină de mister și culoare a Africii, expansiunea colonială, comerțul cu sclavi, sângeroasele lupte interne dintre triburi, date științifice despre ținuturile cercetate.

„O relatare plină de suspans a unuia dintre cele mai cunoscute episoade din istoria explorărilor. [...] La sfârșitul anilor 1860, Livingstone și însoțitorii lui au dispărut undeva între Zanzibar și lacul Tanganyika, căutând Izvorul Nilului. Henry Morton Stanley, corespondent al ziarului *New York Herald*, a urmat timp de trei ani traseul lui Livingstone, luptând cu boala, cu obstacolele de tot felul, pierzându-și uneori speranța că îl va găsi vreodată pe bătrânul explorator... O lucrare excelentă pentru amatorii de aventuri, bine scrisă și documentată."

Kirkus Reviews

„În povestea lui Dugard este vorba despre doi bărbați excepționali care se pun cu totul în slujba unui ideal, despre frumusețea și nebunia exploratorilor, despre măreția Africii, lăcomia Occidentului și despre o epocă în care omenirea părea mai inocentă și mai fericită."

MARIAN VOICU

Carte recomandată de

Historia

Partener media:

Radio România Cultural

ISBN: 978-606-793-653-7

www.edituracorint.ro

MARTIN DUGARD

ÎN AFRICA

UIMITOARELE AVENTURI ALE LUI
STANLEY ŞI LIVINGSTONE

CORINT
ISTORIE

MARTIN DUGARD

ÎN AFRICA

UIMITOARELE AVENTURI ALE LUI STANLEY ȘI LIVINGSTONE

Traducere din limba engleză de Florin-Răzvan Mihai
Prefață de Marian Voicu

CORINT BOOKS
2019

MARTIN DUGARD (n. 1961), scriitor american, autor a numeroase bestselleruri: *The Training Ground*, *Last Voyage of Columbus*, *The Explorers*, *Farther Than Any Man: The Rise and Fall of Capt. James Cook* şi altele. El este, de asemenea, coautor (alături de comentatorul politic Bill O'Reilly) al unor volume de succes: *Killing Lincoln*, *Killing Kennedy*, *Killing Jesus*, *Killing Patton*. Colaborează constant la revistele *GQ*, *Sports Illustrated* şi *Esquire*. Aventurier şi sportiv, a finalizat cursa Raid Gauloise de trei ori şi a stabilit un record mondial zburând cu viteza sunetului în jurul lumii la bordul unui Concorde Air France. Locuieşte cu soţia şi cei trei băieţi ai lor în Orange County, California.

Redactare: Antonia Kacsó
Tehnoredactare: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustraţie copertă: *Întâlnirea dintre David Livingstone şi Henry Morton Stanley, Africa Centrală, 28 octombrie 1872*, litografie de J. Durden.

MARTIN DUGARD
Into Africa. The Epic Adventures of Stanley and Livingstone
Copyright © 2003 by Martin Dugard
All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediţiei în limba română aparţin
EDITURII CORINT BOOKS.

ISBN: 978-606-793-653-7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

DUGARD, MARTIN

În Africa: uimitoarele aventuri ale lui Stanley şi Livingstone / Martin Dugard; trad. din lb. engleză de Florin-Răzvan Mihai; pref. de Marian Voicu. Bucureşti: Corint Books, 2019
ISBN 978-606-793-653-7

I. Mihai, Florin-Răzvan (trad.)
II. Voicu, Marian (pref.)

821.111

Prefață

„Doctorul Livingstone, presupun?" – această replică rezumă și astăzi una din cele mai extraordinare întâlniri din istoria explorărilor geografice, cea dintre David Livingstone, celebrul explorator britanic, și Henry Morton Stanley, un tânăr american care avea să schimbe fața jurnalismului.

La mijlocul secolului al XIX-lea, mările fuseseră cartografiate. Imperiul Britanic știa că pentru a stăpâni lumea trebuia să stăpânești mările și oceanele sale. Avea cea mai puternică flotă, trasase meridianul zero la Greenwich și descoperise cel mai important instrument al navigației – cronometrul marin –, care permitea marinarilor să stabilească cu precizie longitudinea. Părea că toate enigmele geografiei fuseseră dezlegate, mai puțin una: aflarea izvoarelor Nilului, o descoperire care era mai valoroasă pentru imperiu și posteritate decât descoperirea Pasajului Nord-Vestic, scurtătura dintre Europa și Orient prin banchizele de gheață din nordul Americii.

De la Herodot și Ptolemeu până la Livingstone, izvorul Nilului rămăsese marele mister al geografiei. „Izvoarele pogorâte din ceruri ale Egiptului", cum descrisese marele Homer Nilul, nu secau niciodată, deși fluviul nu avea afluenți. Din apa sa băuseră Moise, Alexandru cel Mare și Cleopatra, iar Herodot însuși se aventurase până la prima cataractă, în căutarea Izvorului.

Erau vremuri în care cartografii colorau în negru regiunile necunoscute ale Africii, adică tot ce era situat la sud de Cairo și la nord de Cape Town, de unde și denumirea de „continent negru", care va căpăta mai târziu conotații rasiale. Când Livingstone, un misionar scoțian din clasele de jos, a revenit în Anglia după 15 ani petrecuți în Africa, a fost întâmpinat ca un erou. Era simbolul Imperiului Britanic aflat în expansiune, omul care traversase pentru prima dată continentul de la un țărm la altul, timp de patru ani, care călătorise prin deșertul Kalahari, care fusese mușcat de un leu și își pusese singur oasele la loc, care a plecat în necunoscutul marelui continent pentru a predica cuvântul Domnului și s-a întors în Europa pentru a vorbi împotriva sclaviei.

Livingstone a învățat limbile Africii și i-a explorat pământurile ca nimeni altul. Arabii care făceau raiduri pentru a prinde sclavi credeau că avea acel inefabil *baraka*, prin care îi înalța spiritual și îi binecuvânta pe toți cei care îl întâlneau. Anglia victoriană îl venera. (Un sondaj de opinie arăta că doar regina Victoria era mai bine văzută.) Imperiul unde „soarele nu apune niciodată", cel mai vast din istorie, știa că geografia înseamnă putere nu numai pe mare, ci și pe uscat, și că acest aventurier formidabil i-ar putea aduce nu numai bogății incredibile, ci și prestigiul descoperirii izvoarelor Nilului – Graalul explorărilor științifice.

Livingstone credea că Nilul și Zambezi erau legate prin lacurile Nyassa (azi, Malawi), Tanganyika și Victoria, care pentru el erau adevăratele „fântâni ale lui Herodot", iar Izvorul era între aceste lacuri. Pentru a le găsi, avea să străbată zeci de mii de kilometri, prin locuri în care omul nu călcase vreodată. La sfârșit însă avea să dea crezare teoriei lui Ptolemeu, că izvoarele ar fi de fapt între 10° și 12° spre sud.

Timp de opt ani, Livingstone a străbătut pământurile din inima Africii în căutarea izvoarelor, luptându-se cu variola, dizenteria, malaria, holera și malnutriția, fiind prins în războaie tribale, atacuri ale canibalilor sau fiind luat ostatic de negustorii arabi de sclavi. Imperiul nu l-a uitat, dar l-a crezut mort; expedițiile care au plecat în căutarea lui nu l-au putut găsi.

Aici intervine James Gordon Bennett Jr., tânărul moștenitor al ziarului *New York Herald*. Într-un moment de inspirație editorială greu de anticipat la acea vreme, îi dă tânărului Henry Morton Stanley sarcina de a pleca în căutarea lui David Livingstone. Stanley avea toate datele unui *self-made man*: era un bastard din Țara Galilor care la 17 ani fugise în America, luptase în Războiul Civil de partea confederaților, schimbase nenumărate meserii, visând însă dintotdeauna să fie un mare jurnalist la un ziar de notorietate din New York.

Povestea expediției în care pleacă Stanley pentru a-l descoperi pe Livingstone va transforma presa americană pentru totdeauna. Campania de luni de zile pe care o va gândi Bennett, un aventurier cu instincte de mare făcător de gazete, va ține prima pagină a tuturor ziarelor vremii și va fi pentru jurnaliștii americani „povestea secolului". Stanley va livra „exclusivitățile" (gen pe care îl inventase Bennett) unui ziar pentru care mai scriau Mark Twain și Walt Whitman. Talentul lui Stanley era acela de a obține primul povestea, de a îi înțelege semnificația și de a o documenta până în pânzele albe. Tirajul ziarului *Herald* avea să crească enorm.

Cartea pe care o aveți în față este o frescă plină de culoare a acestei lumi care se pregătea să intre în era industrială și epoca modernă. În cei 10 ani în care autorul urmărește destinele lui Livingstone și Stanley, Marea Britanie ieșea din Războiul Crimeii, America din Războiul Civil, iar Prusia îngenunchea Franța.

Martin Dugard își urmărește personajele cu infinită grijă pentru detaliu. Cartea este o reconstituire minuțioasă, veridică, emoționantă a unor întâmplări excepționale. Este mai mult decât un scenariu perfect pentru un *blockbuster* – este o relatare jurnalistică în tradiția marii școli americane de presă, deși vine la peste 140 de ani de la consumarea evenimentelor. În fond, este o împlinire exemplară a Visului american. Mai mult decât atât: este semnul ridicării Americii ca mare putere, în pofida Imperiului Britanic.

Dugard face o documentare impecabilă în arhivele Societății Regale de Geografie, Camerei Lorzilor, British Museum și în ziarele vremii, citind corespondența, jurnalele și cărțile exploratorilor vremii. Mai mult decât atât: merge pe urmele lui Stanley nu numai la Londra, New York, Paris și Denver, ci traversează Africa de la est până la lacul Tanganyika, prin Tabora și Ujiji.

David Livingstone nu avea să descopere Izvorul, asta se va întâmpla după mai bine de un secol. După moartea sa, puterile europene vor începe lupta pentru colonizarea Africii; epoca romantică a exploratorilor se încheiase.

Livingstone mai visa să descopere Meroe, capitala de odinioară a regatului Kush, pierdută în nisipurile de lângă cea de-a șasea cataractă a Nilului. Am văzut Meroe și am văzut lacul Victoria. Pot înțelege nebunia acestor oameni care și-au pus în pericol viața pentru a se supune cu totul Africii: este un continent uluitor.

În povestea lui Dugard este vorba despre doi bărbați excepționali care se pun cu totul în slujba unui ideal, despre frumusețea și nebunia exploratorilor, despre măreția Africii, lăcomia Occidentului și despre o epocă în care omenirea părea mai inocentă și mai fericită.

MARIAN VOICU

Lui Calene, cu dragoste

„[…] ne lăudăm și în suferințe, bine știind că suferința aduce răbdare,

Și răbdarea încercare, și încercarea nădejde.

Iar nădejdea nu rușinează […]."

Romani, 5:3–5*

* *Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015.

PROLOG

Livingstone

15 martie 1866
Zanzibar

La 25 de ani după ziua în care păşise în Africa şi doar cu patru zile înaintea împlinirii vârstei de 53 de ani, David Livingstone se ascundea într-o căsuţă pe insula Zanzibar, aşteptând ca un vas să-l ducă înapoi pe dragul său continent. Fusese plecat timp de aproape trei ani. Simplul gând de a interacţiona cu sătenii africani, de a cutreiera prin sălbăticia neumblată şi „excitaţia provocată de posibilitatea apariţiei unui pericol, fie din partea animalelor, fie a oamenilor" îl înviorau.

Livingstone fusese blocat pe această insuliţă, la doar 32 de kilometri depărtare de coasta estică a Africii, din ianuarie. Cu fiecare zi ce trecea, devenea tot mai dezgustat de acest loc. Odinioară, Zanzibarul fusese un paradis tropical, plin cu palmieri şi mango, mângâiat de plăcutele vânturi alizee. Acum însă insula era sufocată de oameni. Grămezi de excremente ale acestora şi de gunoaie se ridicau pe plajele de nisip, iar când mareea scădea, se degaja un miros pestilenţial. În cel mai mare oraş de pe insulă, numit, de asemenea, Zanzibar, diplomaţi şi comercianţi din Statele Unite ale Americii, Marea Britanie şi statele Europei continentale se luptau pentru a deţine controlul

asupra economiei în expansiune a Africii de Est, chiar dacă închideau ochii la comerțul cu sclavi, pe care Livingstone încercase cu toate puterile lui să îl lichideze. Bărbați, femei și copii africani, recent capturați, încă purtând cătușele și zgărzile de câine din timpul marșului îndelungat din interiorul Africii, erau închiși în peșterile de sub insulă, unde așteptau momentul când aveau să fie vânduți în piața orașului.

În Zanzibar, atmosfera era amenințătoare, instabilă și plină de compromisuri. Livingstone tânjea să scape din acest haos și să plece singur în pustiul Africii.

Totuși, Zanzibar era și locul de unde exploratorii europeni își cumpărau provizii și începeau călătoriile în tărâmul necunoscut al Africii. Livingstone era unul dintre ei. Mulți oameni spuneau că era cel mai bun –, sau că fusese, în vremurile sale bune. Acum, ajuns în al cincilea deceniu al vieții, Livingstone era gata să înceapă cea mai ambițioasă expediție din cariera sa. Obiectivul lui era să găsească Sfântul Graal al descoperirilor: să ajungă o dată și pentru totdeauna la izvorul fluviului Nil – o provocare ce crease dificultăți zecilor de exploratori onorabili de-a lungul secolelor. Și, dacă existase o vreme când îndrăzneala sa era foarte apreciată, iar expedițiile sale pătrunse de un asemenea scop moral, încât să găsească Izvorul era sub demnitatea sa, acum avea nevoie cu disperare de acest succes. Nu doar că i-ar fi pecetluit moștenirea, ci l-ar fi reașezat în panteonul exploratorilor lumii.

Înainte să plece din Anglia, și-a asigurat copiii și prietenii că voiajul său avea să dureze doar doi ani – o perioadă neobișnuit de scurtă pentru Livingstone. Urma să ajungă pe coasta estică a continentului african, apoi să călătorească în interior, spre vest, cu siguranța unui om care mai fusese acolo înainte. Livingstone cunoștea terenul, știa unde mergea și unde putea, cel mai probabil, să descopere Izvorul. Doi ani păreau o estimare corectă.

La prima vedere, Livingstone părea prea blând și prea mărunt – și prea *religios* – ca să întreprindă o aventură atât de epică. Aura sa spirituală era atât de mare, încât până și arabii care efectuau raiduri pentru a prinde sclavi și pe care i-a combătut atât de puternic spuneau că avea acel imperceptibil *baraka*, astfel încât îi înălța spiritual și îi binecuvânta pe toți cei cu care intra în contact. Dar Livingstone ascundea și resurse nebănuite de curaj și de perseverență. Omul slăbuț, cu brațul stâng nesigur și strâmb, și o mustață stufoasă, traversase deșertul Kalahari, luase urma fluviului Zambezi și, pe parcursul călătoriei care l-a făcut celebru, a străbătut la pas Africa de la un țărm la altul. Adevărata explorare însemna să mergi pe teren fără să ai vreo hartă și, de fapt, chiar dacă presa londoneză a anunțat în câteva rânduri moartea sa, Livingstone nu s-a rătăcit niciodată, ci doar a întârziat. Călătoriile sale semănau mai degrabă cu niște vagabondări, decât cu niște explorări; hoinărind astfel, șerpuia ani și ani întregi prin junglă, mlaștină și savană.

De-a lungul călătoriilor sale, Livingstone a scris la repezeală, din abundență, însemnări zilnice. Scrierea lui avea prestanță – bucle mari la litera „l" în interiorul cuvintelor, fără să afecteze cursivitatea și concizia stilului –, iar adesea paginile jurnalului erau pătate cu sânge sau cu picături de transpirație scurse de pe frunte. Aceste consemnări simple, adeseori scrise la lumina focului cu plase împotriva țânțarilor atârnate deasupra capului, au fost publicate când hoinărelile lui încetau. Cărțile lui au ajuns bestselleruri. Lumea a descoperit Africa prin ochii lui Livingstone. Deslușirea marelui său mister a fost însumarea potrivită a carierei sale.

Înainte de descoperirile lui Livingstone, geografii presupuneau că un vast deșert se întinde în mijlocul Africii. Dar, pe măsură ce Livingstone a călătorit mai departe în teritoriul

nemarcat pe hartă între anii 1841 și 1863, a văzut cu ochii lui că interiorul Africii era un mozaic fantastic de platouri, ținuturi puțin păduroase, păduri tropicale, podișuri, lanțuri de munți, zone umede de coastă, delte, deșerturi și păduri dese. La fel ca Egiptul și restul nordului Africii, civilizații au prosperat de milenii în Africa Sudică și cea Centrală. Se estimează că 20 de milioane de oameni viețuiau în interiorul Africii în perioada primei călătorii a lui Livingstone. Triburile locuiau în sate mari și în cătune. Micile loc colibe făcute din nămol și verdeață, cu o singură intrare joasă, erau împrejmuite cu garduri de protecție, din mărăcini cu spini sau țepușe ascuțite. Familii întregi împărțeau o colibă și săteni din mai multe așezări cultivau laolaltă terenurile din împrejurimi și, la nevoie, purtau împreună război. Cunoșteau prelucrarea fierului și confecționau sulițe din fier și cupru. Meșterii țeseau veșminte elegante, împleteau coșuri și realizau alte obiecte de artă folositoare. Din banane sau din cereale se obținea bere. Pește și vânat se găseau din belșug. Cafeaua era din partea locului. Comunicarea dintre sate și regate se realiza prin ștafete de alergători iuți de picior. Acest „telegraf de tufiș" permitea veștilor să circule cu repeziciune pe distanțe de mii de mile[1].

Limba comună de bază, pe care Livingstone a învățat-o repede, era bantu. Pe măsură ce triburile s-au dispersat pe continent de-a lungul mileniilor, 600 de dialecte s-au format din această limbă. Având în vedere specificul geografic al Africii, care este o insulă, și faptul că locuitorii altor continente se temeau cumplit să o exploreze, civilizațiile ascunse ale Africii au înflorit.

Unul dintre principalele motive pentru care europenii s-au ținut la distanță data din secolul al V-lea î.H. Încercând să

[1] În continuare, unitățile de măsură specifice țărilor anglo-saxone au fost echivalate după cum urmează: 1 picior – 0,305 metri; 1 livră – 453,6 grame; 1 inch – 2,54 centimetri; 1 milă – 1,609 kilometri (n. tr.).

ocolească Africa în sensul opus acelor de ceasornic, exploratorul cartaginez Hannon Navigatorul a aruncat ancora în dreptul țărmului vestic al Africii, aproape de Ecuator. Împreună cu oamenii săi a coborât pe uscat ca să vâneze și să caute apă proaspătă. Răzbind cu greu prin pădurea tropicală, au auzit din junglă, nu departe de locul unde se aflau, răpăit de tobe și sunete de fluier din bambus. Hannon și tovarășii săi erau speriați, dar au mers înainte. Apoi un bărbat uriaș de culoare i-a atacat. Cartaginezii priveau cu teamă și respect mușchii bine definiți ai acestuia, dinții săi albi și corpul lui păros. Temându-se pentru viețile lor, cartaginezii l-au ucis. Ca să dovedească lumii că o astfel de făptură exista cu adevărat, au jupuit-o și au dus-o la Cartagina. Această „gorilă", așa cum au numit-o traducătorii scrierilor lui Hannon, i-a îngrozit pe toți cei care au văzut-o. Imaginea sa, împreună cu mărturia lui Hannon despre călătorie, tradusă mai târziu în greacă și răspândită în întreaga lume cunoscută, a stabilit reputația Africii de tărâm sălbatic. Abia peste 1 200 de ani, Africa Ecuatorială avea să fie vizitată din nou de străini.

Livingstone a fost cel care a făcut-o. Chiar mai mult decât arabii și portughezii, care au pornit spre Africa în căutare de fildeș și de sclavi, el a traversat regiunea necunoscută subsahariană a continentului. Între 1841 și 1851, a explorat deșerturile, fluviile și lacurile din Africa de Sud, pe parcursul unor călătorii ce au durat săptămâni sau luni. Începând din 1852–1856, a pornit de la est spre vest, de-a lungul fluviului Zambezi, în regiunea sud-centrală. Apoi, după ce s-a întors din prima sa vizită în Anglia după 1840, a explorat mai în amănunțime Zambezi și părțile de la nord de fluviu. Această singură expediție s-a desfășurat între 1858 și 1863.

Livingstone nu a scăpat nevătămat. Continentul i s-a insinuat în înfățișare, oferindu-i un chip și o prezență, l-a îndepărtat de

semenii lui. Fața îngustă, cu ochii având căutătura unui câine de vânătoare, a devenit rigidă, zbârcită și arsă zi de zi de năprasnicul soare african. Pronunțarea velară a lui „r", ca în Scoția, căpătase inflexiuni africane, iar buzele se chinuiau să rostească fraze în limba engleză după ce ani întregi rostiseră cuvinte în nenumăratele dialecte bantu. Anchilostomul[1] îi invadase stomacul. Suferea de anemie cronică. Și, bineînțeles, mai era și celebrul braț stâng, vătămat pentru totdeauna după ce un leu îl mușcase adânc și îl scuturase pe Livingstone de parcă ar fi fost o păpușă din cârpe. Livingstone nu doar că a supraviețuit acestui atac cu un calm supranatural, dar și-a fixat osul și și-a cusut singur cele unsprezece puncte de sutură, fără să folosească anestezic. Mai târziu, a susținut că avusese o adevărată revelație când brațul se afla între fălcile leului. Descoperise un secret care îl făcea să nu se mai teamă de moarte.

Pe atunci, Livingstone era omul cel mai potrivit să se aventureze în Africa pentru a găsi Izvorul Nilului. Exploratorul a plecat din Anglia în august 1865. Via Bombay, a ajuns în Zanzibar în 28 ianuarie 1866. Acolo a cumpărat provizii, inclusiv pânzeturi și mărgele ce serveau ca monedă de schimb pentru a obține alimente din sate de-a lungul traseului și pentru a-și plăti hamalii. De asemenea, a aranjat trimiterea pe uscat a unui al doilea transport de provizii, crucial, până în satul Ujiji, care se află la vest de Zanzibar, în inima Africii. Era avanpostul principal al arabilor care desfășurau comerț cu sclavi pe malul estic al lacului Tanganyika. La sosirea în Ujiji, Livingstone ar fi găsit proviziile, atât de importante într-o expediție de durată. În eventualitatea unei întâmplări nefericite – vreun furt sau vreo urgență medicală –, Livingstone ar fi stat liniștit, știind că problemele sale urmau să se rezolve – câtă vreme se îndrepta

[1] Vierme intestinal (n. tr.).

spre Ujiji. În ciuda opoziției sale îndârjite față de negoțul cu sclavi și a disprețului pe care îl nutrea față de arabii păgâni care jucau un rol esențial în acest domeniu, exploratorul depindea de ei să-i transporte proviziile vitale la Ujiji și să le păstreze acolo până la venirea lui. Succesul întregii expediții a lui Livingstone depindea de îndoielnica lui încredere în arabi.

Livingstone avea să conducă o caravană neobișnuită. „Am 13 sipai, 10 bărbați din Johanna, 10 băieți din Nassick, 2 bărbați din Shupanga și 2 din Waiyau, Wakatini și Chuma", a scris Livingstone în jurnalul său. Sipaii erau soldați indieni din infanteria marinei trimiși lui Livingstone de Sir Bartle Frere, guvernatorul orașului Bombay. Purtau puști în loc să care poveri și serveau ca gărzi de corp. Băieții din Nassick, India, erau hamali. Cei din Johanna proveneau din insula omonimă a arhipelagului Comore, iar mulți dintre ei participaseră la expediția anterioară a lui Livingstone. Cei mai importanți dintre toți însoțitorii erau Chuma, un individ originar din Waiyau, care fusese sclav până în 1861, când Livingstone i-a obținut eliberarea, și Susi, din Shupanga, care de asemenea fusese membru al expediției anterioare. Devotamentul lor deplin față de Livingstone era esențial pentru pregătirea nou-veniților în privința descoperirii tainelor unei expediții africane.

Încărcăturile care nu erau transportate de oameni aveau să fie cărate de animale de povară, care alcătuiau o stranie menajerie: șase cămile, trei bivoli, un vițel, doi catâri și patru măgari.

Și, cel mai important aspect, în expediție nu porneau alți briți[1], europeni sau albi. Livingstone nu avea alături un tovarăș, un om de încredere. După cât se pare, era singur, așa cum îi plăcea lui.

Așa s-a întâmplat și la cea de-a 25-a aniversare a sosirii sale în Africa, când HMS *Penguin* a ancorat în Zanzibar pentru a-l

[1] Nume dat britanicilor sau englezilor (n. tr.).

lua de acolo încă o dată. În zilele următoare, au fost încărcate proviziile și animalele. Apoi, la ora 10 a.m., în 19 martie 1866, de ziua de naștere a lui Livingstone, *Penguin* a pornit din portul Zanzibar sub comanda unui locotenent britanic pe nume Garforth. Urmau să navigheze cu vasul lor cu aburi 483 de kilometri spre sud, înainte de a trage la țărm, într-o junglă deasă, aflată la gura de vărsare a fluviului Rovuma. De acolo, Livingstone avea să înainteze spre interiorul continentului. Credea că Izvorul Nilului ajungea în Zambezi sau poate chiar în Congo din Africa de Vest. În opinia lui Livingstone, izvoare subterane aflate la sud de Ecuator alimentau aceste mari fluvii. Exploratorul dorea să călătorească spre vest, în Africa, pentru a le găsi și a-și împlini astfel destinul.

În ajunul plecării, așa cum indică intrarea din acea zi a jurnalului său, Livingstone fremăta de emoție. „Acum, când sunt pe punctul să încep o nouă călătorie în Africa, sunt vesel", a scris el. „Efectul unei călătorii asupra unui bărbat cu inimă curată este că mintea devine mai sigură pe sine: este mai încrezătoare în resursele sale – crește prezența de spirit. În curând, trupul este bine legat; mușchii membrelor se întăresc și par să nu aibă grăsime. Fața se bronzează și nu există indigestie. Africa este ținutul cel mai potrivit pentru pofta de mâncare, și doar când cineva mănâncă din priviri măduva osoasă sau picioarele-elefantului[1] indigestia devine posibilă. Fără îndoială că este nevoie de multă trudă și că este posibil să apară oboseala, despre care călătorii originari din zone cu climă temperată abia dacă au o vagă idee. Dar sudoarea de pe fruntea cuiva nu mai este un blestem când faci lucrarea Domnului. Este un tonifiant pentru organism și, de fapt, o binecuvântare. Nimeni

[1] Plantă cu numele științific *Dioscorea elephantipes*, ce se găsește în zona uscată, de interior, din sudul Africii (n. tr.).

nu poate aprecia cu adevărat încântarea odihnei până când nu a simțit caznele cele mai grele."

În 24 martie 1866, locotenentul Garforth a descărcat în plină arșiță poverile purtate de oamenii și animalele lui Livingstone în portul Mikindany, la 40 de kilometri nord de așezarea Rovuma, situată într-o zonă mlăștinoasă, plină cu hipopotami. Acolo, Livingstone a plănuit să angajeze în plus niște hamali, înainte de a porni la drum. În seara aceea, Livingstone i-a strâns mâna lui Garforth, i-a mulțumit și s-a dus la țărm. „*Penguin*", a consemnat laconic Livingstone despre ultimii englezi pe care avea să-i vadă în viață, „a plecat apoi."

În 4 aprilie 1866, exploratorul și-a condus caravana în inima Africii. De parcă ar fi fost înghițit în întregime de continent, intrarea în junglă a însemnat și dispariția lui din lumea civilizată.

Stanley

6 mai 1866
Denver, Colorado
La 14 800 de kilometri distanță de Livingstone

O lună mai târziu, aflându-se la jumătatea distanței din jurul lumii, fără să știe, Henry Morton Stanley își începea călătoria spre David Livingstone. În vârstă de 25 de ani, era un veteran bondoc și dârz al Războiului Civil american, în care luptase pentru „albaștri" și pentru „gri"[1], dar, altfel, nu reușise nimic ieșit din comun în timpul vieții. De fapt, în acel moment al vieții, Stanley se remarca doar prin mediocritate. Încercase și se știa despre el că își dorise să fie soldat, marinar, căutător de aur, fiu sau amant. Chiar dacă nu exista vreo limită la acțiunile pe care le întreprindea, renunța dintr-odată, fără vreo realizare deosebită. Totuși, avea un talent natural pentru îndeletnicirea scrisului. Publicase deja câteva materiale în calitate de colaborator al unui ziar și avea ceva planuri prin care să își croiască o carieră de succes în gazetărie.

[1] Referire la culoarea albastră a uniformelor majorității trupelor sudiste (sau confederate), care s-au opus armatei statelor unioniste din Nord, dotate cu uniforme gri (n. tr.).

Front Range din Munții Stâncoși era plin cu flori sălbatice și mirosea a muguri verzi de iarba-bizonului, iar Stanley stătea pe malul râului South Platte. Un vânt de prerie, intens și rece, lovea obrajii bărbieriți ai lui Stanley și îi arunca pe spate părul castaniu. La picioarele sale, bușteni și scânduri, legate laolaltă alcătuiau o plută cu fundul plat, ce putea fi folosită în ape de doar 20 de centimetri adâncime.

Alături de el se afla prietenul și așa-zisul său coleg într-ale gazetăriei, William Harlow Cook. Se întâlniseră în urmă cu un an în Black Hawk City, Colorado. Stanley lucra într-o uzină de prelucrare a fierului și i-a trimis lui Cook o scrisoare de felicitare pentru un articol publicat de acesta într-un ziar local. Cook era un individ blajin, situat la polul opus de fanfaronada lui Stanley. Când Stanley și-a făcut planuri pentru a călători din Colorado cu pluta, în jos, pe South Platte în perioada inundațiilor, Cook nu prea a fost de acord să îl urmeze. Nu avea mare însemnătate faptul că putea fi o întreprindere posibil sinucigașă. Cu adevărat important era că amândoi puteau înota, în condițiile în care niciunul nu avea experiență în manevrarea unei plute, iar zăpada topită umflase râul Platte, care în mod obișnuit curgea leneș. Stanley și Cook plănuiau să plutească pe acei copaci proaspăt tăiați câteva sute de kilometri în avalul râului plin de curenți și învolburat, până când ar fi ajuns la o apă curgătoare chiar mai lată și mai umflată, fluviul Missouri. Cei doi scriitori lipsiți de angajamente încercaseră totul în Vest. Se îndreptau spre Est, poate chiar până în China – oriunde ar fi aflat o poveste plină de aventuri, numai bună de vândut presei. Să plutească pe South Platte ar fi fost o metodă mai rapidă și mai ușoară de a străbate Marile Câmpii americane, primul lor obstacol geografic important, decât să meargă pe jos.

„Stanley este scund, rapid și nu uită ușor un dușman", a consemnat Cook, „dar, în același timp, ca prieten, este statornic și sincer." Stanley era gros în zona taliei, dar altfel, musculos. Avea o mustață subțire îngrijită, iar părul îl purta pieptănat pe spate. Accentul său era o combinație ciudată între pronunțarea tărăgănată a cuvintelor, specifică zonei Louisiana, și rostirea cadențată ce punea stăpânire pe el când se emoționa. Îi plăceau poveștile fantastice, dar era atât adevăr în istorisirile sale, cât să le facă în întregime credibile. Avea doar un sfanț în buzunar și era un individ foarte econom, dar întotdeauna le spunea noilor sale cunoștințe despre o combinație grozavă sau alta: căutare de aur în Alaska, mari aventuri în Asia Mică, carieră de adevărat gazetar newyorkez. La fel ca în cazul poveștilor sale fantastice, punea destul de mult adevăr și ambiție în ideile sale, astfel încât oamenii să creadă sincer că intenționează să le pună în practică.

Trăsăturile esențiale de caracter ale lui Stanley se modelaseră în ultimii ani. Dintre toate experiențele, Războiul Civil fusese una pozitivă pentru el. La începutul conflictului, era comerciant de diverse produse în Arkansas, o regiune înapoiată, iar la final ajunsese pregătit din punct de vedere fizic și emoțional pentru o viață aventuroasă. Văzuse luptele. Ajunsese un excelent trăgător. Suferise din cauza bășicilor, a epuizării și a durerilor musculare în urma marșurilor forțate și văzuse îndeaproape modul cum se puteau deplasa rapid oameni și materiale pe distanțe mari.

Stanley a aflat altceva în război – că era bun pentru lumea cuvântului scris. Pe când lucra ca funcționar în Marina unioniștilor, a început să scrie articole de ziar în care oferea detalii despre experiența sa în luptă. De asemenea, și-a publicat impresiile într-o gazetă, demonstrând atât o surprinzătoare profunzime, cât și momente de adâncă melancolie.

Când războiul s-a încheiat, Stanley s-a alăturat nenumăraților veterani ai Războiului Civil care se îndreptau către Vestul Americii ca să-și încerce norocul. A pornit spre minele de aur din California și apoi către cele de argint din Colorado și și-a vândut poveștile stranii despre traiul dus la adevărata frontieră ziarului *Democrat* din Missouri. Totuși, în cea mai mare parte a timpului, Stanley vagabonda. În ianuarie 1866, sătul să întoarcă cu lopata cuarțul la topitoriile din Black Hawk City, s-a mutat trei kilometri mai la vest, în Central City, unde și-a găsit o slujbă ca ucenic de tipograf la ziarul din localitate. Munca la *Miner's Daily Register* nu era extraordinară (trebuia să lucreze suplimentar, prospectând după aur pentru a câștiga suficienți bani), dar măcar era constantă. După patru luni, totuși, Central City i s-a părut un loc anost, iar Stanley a clocit un plan să călătorească la New York, apoi în Asia Mică, ca să strângă povești pentru o carte pe care intenționa să o scrie. Împreună cu Cook, Stanley și-a început călătoria cu o diligență din Central City până la Denver, unde și-au confecționat pluta.

În 6 mai, cei doi au tras cu grijă pluta până la malul râului South Platte și s-au îmbarcat rapid. Stanley luase cu el un pistol și o pușcă, cu care voia să vâneze ceva pentru cină, și fiecare bărbat avea câte un sac de dormit, dar altfel bagajele și proviziile lor erau minime. Au împins pluta spre curentul rapid și învolburat. Râul i-a purtat prin Colorado spre Nebraska.

Tot timpul, Stanley și Cook se uitau atenți după pieile-roșii, de-a lungul malurilor. Cei din triburile Cheyenne și Pawnee erau, în aparență, pașnici, însă unele bande de curajoși încă îi atacau pe călători. Amerindienii dețineau pământurile până când puterile europene și coloniile lor au devenit tot mai interesate de oportunitățile comerciale din această vastă regiune. Cu numai 60 de ani în urmă, întregul spațiu de la vest de

fluviul Missouri fusese o pată albă pe hărți, până când Lewis și Clark au pornit spre vest pentru o misiune de recunoaștere în 1804. Pieile-roșii au fost obligate să părăsească terenurile bune pentru agricultură și pășunile și să se mute în rezervațiile dezolante ce serveau ca închisori în aer liber. Acum, plimbarea pe apă le permitea lui Stanley și Cook să fie martori la ceea ce mai rămăsese din frontiera americană. Au parcurs cu repeziciune kilometrii. Preria, frumoasă și pură, fusese inundată odată cu sosirea primăverii.

La o săptămână după începerea călătoriei, pluta s-a răsturnat. Stanley și Cook au înotat până la țărm, apoi au alergat de-a lungul malului, încercând să prindă din urmă luntrea care plutea în aval. Într-un final, Stanley s-a aruncat în apă și a înotat spre ea. Vârtejurile apei mâloase l-au cuprins, gata să-l ducă la fund. Dar Stanley – măcar atât – era un tip tenace și, în cele din urmă, a prins pluta și a tras-o înapoi spre mal.

În ziua următoare, el și Cook au plutit în josul apei spre Platte City, un orășel situat la întretăierea brațelor sudic și nordic ale râului Platte. După ce noaptea încercaseră să doarmă în hainele lor ude, frigul le intrase în oase și, ascunzând cu grijă pluta lângă râu, cei doi au pornit cu greu spre oraș. Orașul era format din câteva zeci de case, dintre care unele construite din lemn, iar altele din pământ. Existau un mic hotel, diverse saloane, o prăvălie cu bunuri de consum și câteva capre și măgari rătăciți. Totuși, era un oraș, cu o anumită reputație pentru violența unor *vigilante*[1]. Erau doar câțiva copaci în zonă, așa încât cadavrele hoților de cai și ale criminalilor puteau fi zărite bălăbănindu-se de stâlpii de telegraf. Un călător care a ajuns în Platte City a scris că stâlpii de telegraf serveau ca „un șir de

[1] Civili care, fără a avea autoritatea legală, aplicau legea în numele comunității (n. tr.).

spânzurători, 20 de-a lungul unui kilometru și jumătate". Stanley și Cook s-au cazat împreună într-o cameră.

La Platte City se ajungea pe un drum plin de nămol, la doar 29 kilometri de fortul McPherson, cartierul general al Regimentului 5 cavalerie al armatei americane. Unul dintre căpitanii ei se afla în oraș când Stanley și Cook s-au cazat la hotel. Aruncând o privire către călătorii plini de noroi, el i-a acuzat pe cei doi că dezertaseră din garnizoana fortului Laramie, în sus de brațul nordic al râului Platte. Le-a ordonat să nu părăsească Platte City până când nu avea să le verifice situația. Ca să se asigure că rămâneau în oraș, căpitanul a ordonat ca doi dintre soldații săi să-i supravegheze pe Stanley și Cook.

Nu numai că Stanley nu s-a lăsat intimidat, ba chiar părea să îi placă să nesocotească autoritatea. Și-a văzut liniștit de treabă, a mâncat la micul hotel și și-a făcut provizii de alimente și muniție pentru restul de câteva sute de kilometri până la Omaha, unde Platte și Missouri se uneau. Nu îl deranja faptul că fiecare mișcare îi era urmărită.

După ce au petrecut noaptea în oraș, Stanley și Cook au plătit cazarea la hotel și erau gata să plece la drum. Căpitanul fusese avertizat de oamenii săi și îi aștepta pe acești foști ziariști.

— Ar trebui oare să vă arestez? a întrebat el, proțăpindu-se în fața lui Stanley.

Mai nimic din înfățișarea lui Stanley nu arăta amenințător. Nasul nu îi era zdrobit. Urechile nu aveau aspectul de conopidă, ca la luptători. Nu prezenta cicatrice vizibile. Mâinile îi erau prea scurte și aveau o ciudată nuanță roșiatică. Ochii lui vădeau o privire confuză, ca de copil. Totuși, Stanley s-a uitat fix la căpitan, într-un mod amenințător, postură în care Cook nu îl mai văzuse până atunci. Ținându-și o mână pe revolver, Stanley l-a aprobat cu calm pe ofițer.

— Da, a răspuns el, fiind pregătit să tragă. Dacă aveți destui oameni să o facă.

Căpitanul i-a lăsat să treacă.

În 12 iunie 1866, Stanley a sosit la New York. Căutarea lui șovăitoare a succesului era în plină desfășurare. Și mai important, Stanley își începuse călătoria spre est, în timp ce Livingstone avansa spre vest. Pe măsură ce distanța dintre ei se micșora, aventurile ce decurgeau din apropierea lor – la început aleatorii și bizare, apoi lineare și necontenite – începeau, de asemenea. Nici măcar Stanley, cu uriașa sa capacitate de a se lăuda și de a visa la situații excentrice, nu își putea imagina ce avea să urmeze.

PARTEA ÎNTÂI
Exploratorii

1

Duelul Nilului

În urmă cu doi ani
16 septembrie 1864
Bath, Anglia

Catalizatorul acestei saga a temerității s-a produs la puțină vreme după ora 11, în dimineața zilei de vineri, 16 septembrie 1864. Richard Francis Burton stătea de unul singur pe platforma din lemn a vorbitorilor reuniți pentru întrunirea anuală a British Association for the Advancement of Science, în așteptarea celui pe care trebuia să-l înfrunte cu prilejul dezbaterilor. Soția sa Isabel ședea câțiva pași mai în spate. Bărbatul ticluise mai multe argumente. Ochii săi erau căprui-închis, astfel că adeseori erau descriși ca fiind negri. Mustața, care era cu adevărat neagră, i se revărsa peste și în jurul buzelor până la bărbie. Celebrele cicatrice căpătate în Somalia îi brăzdau obrajii ca acele subțiri ale busolei indicând nordul. Stătea calm în timp ce privea spre ușă, în așteptarea lui John Hanning Speke. Eroul științei geografiei, cu părul blond și ochii reci albaștri, era opusul lui Burton, iar Burton aștepta de șase ani să tranșeze rivalitatea lor. Câteva minute în plus nu mai contau.

Spectatorii au simțit altfel. Fusese o dimineață umedă și chinuitoare, iar ei spumegau pe bună dreptate de furie. Circulaseră zvonuri referitoare la anularea evenimentului, din cauza unei răni a lui Speke, dar cei aproape 2 000 de aventurieri, demnitari, gazetari și vânători de celebrități au venit oricum. Au îndurat o ploaie teribilă pentru a obține locuri la ceea ce ziarele numeau Duelul Nilului, de parcă dezbaterea ar fi fost o luptă între pugiliști cu pumnii goi, și nu un moment covârșitor în istorie. Burton și Speke urmau să stabilească cine descoperise izvorul fluviului Nil – enigma cea mai provocatoare din domeniul geografiei din toate timpurile. În mod straniu, Burton și Speke și-au făcut descoperirile despre izvor în cadrul aceleiași expediții. Fuseseră parteneri. Și chiar în timp ce își făceau planuri să se distrugă unul pe celălalt, Burton și Speke își reprimau sentimentele de compasiune profundă reciprocă.

Erau foști prieteni – amanți, bârfeau unii –, deveniți între timp inamici. Între ei fusese „povestea unei aventuri, gelozii și acuzări reciproce, ce pictase realizările lor în lumini strălucitoare sau sumbre, și în umbre tragice", așa cum se exprimase Sir Bartle Frere, guvernatorul Indiei. Scopul fiecăruia dintre ei nu era doar să revendice descoperirea despre Nil, ci să îl distrugă pe celălalt din punct de vedere social, profesional și financiar. Învingătorul ar fi apărut permanent în cărțile de istorie. Învinsul ar fi fost catalogat ca un prost mincinos și înfumurat, cu toată situația ridicolă ce decurgea din aceasta.

Speke era un singuratic slăbănog, al cărui loc de baștină, Jordans, se găsea la doar 64 de kilometri depărtare de Bath. Era copilăros, prosper, curtenitor, surd de o ureche și credea că i se cuvine totul. La vârsta de 37 de ani, își adora mama, dar nu a curtat niciodată altă femeie. Cei care îl criticau i-au recunoscut îndrăzneala de vânător, dar au rămas muți de uimire văzându-i înclinația pentru măcel și plăcerea de a consuma carnea puilor

nenăscuți ai animalelor pe care le vâna. Aveau dubii asupra caracterului unui om care odinioară dăruise o pușcă drept cadou unei căpetenii africane căreia îi plăcea să-și împuște supușii pentru distracție și care a permis ca un copil să fie fiert ca un homar în timpul unui ritual tribal în cinstea sa. Speke credea că scopul scuză mijloacele – în cazul său, să găsească Izvorul merita pierderea nesemnificativă a unor vieți de africani. Izvorul, a susținut Speke, era o zonă dreptunghiulară imensă de apă, de mărimea Scoției. I-a dat numele Victoria Nyanza – lacul Victoria – în cinstea reginei.

Burton, un individ cu părul închis la culoare, susținea că lacul Tanganyika era Izvorul. Locul acela se găsea la 240 de kilometri sud-vest de Victoria Nyanza, separat de munți acoperiți de o junglă virgină. Burton nu contesta faptul că Nilul curgea din Victoria, dar considera că altă apă, încă nedescoperită, curgea din Tanganyika, prin munți, în Victoria.

Forma lacului Tanganyika era alungită și verticală pe hartă, ca un pântec gata să dea naștere mărețului Nil. Alegerea sa ca talisman geografic al lui Burton era potrivită, deoarece trăsăturile sale de caracter vădeau apetența pentru senzualitate. Acest lingvist educat avea o atracție pentru prostituate arabe și avea să scrie într-o zi prima traducere în engleză a lucrării *Kama Sutra*. În 1845, pe când era tânăr ofițer de armată staționat în India, a primit ordin să investigheze bordelurile de homosexuali din Karachi. Raportul detaliat al lui Burton i-a implicat pe camarazii săi ofițeri și a ridicat suspiciuni în legătură cu propria sexualitate – împreună, ambele i-au ruinat cariera. Așa că a devenit explorator. Cunoașterea unor limbi străine și a islamului i-au permis să pătrundă în orașe precum Mecca și Harar, interzise nemusulmanilor. Cărțile scrise în urma acestor aventuri au devenit bestselleruri la mijlocul anilor 1850, ceea ce i-a adus lui Burton reputația de individ îndrăzneț și, în același

timp, i-a familiarizat pe cititori cu mentalitatea și cuvintele cu proveniență orientală. Burton a fost cel care a introdus termenul „safari" – cuvântul din swahili pentru „călătorie" – în lumea vorbitorilor de engleză.

Mulțimea care alcătuia auditoriul, atât de nerăbdătoare de spectacol și furie, cunoștea prea bine povestea lui Burton și a lui Speke. Sosise clipa pentru o decizie. Când s-a făcut ora 11, mulțimea „a dat glas neliniștii sale prin zgomote auzite mai degrabă la spectatorii unei piese de teatru decât la participanții la o întrunire științifică", arăta cu dispreț *Chronicle*, din Bath. Asistența se întreba unde este Speke și se uita fix la scenă, scrutându-l pe Burton cu acea privire neclintită rezervată doar celor faimoși. Într-o epocă în care nicio meserie nu era mai fascinantă decât cea de explorator, trăsăturile lui Burton erau deja foarte bine cunoscute, datorită fotografiilor și desenelor din cărțile sale. Dar pentru numeroși spectatori, să-l vadă de aproape, în carne și oase, era motivul pentru care veniseră. La fel și pentru Speke.

Mai era și un al treilea explorator căruia mulți sperau să-i arunce o privire, un bărbat a cărui legendă era fără îndoială mai cunoscută decât a oricărui explorator în viață. „Sala", a notat *Chronicle* despre spectatori, „era înțesată de doamne și domni fericiți la gândul că îl puteau vedea pe doctorul Livingstone." Publicul britanic nu apucase să-l vadă pe dragul lor Livingstone de la zilele fericite din 1857, când părea să fie pretutindeni. Realizările sale fuseseră un balsam pentru rănile provocate de Războiul din Crimeea, pentru nefericitul Atac al Cavaleriei Ușoare[1] și pentru măcelărirea sângeroasă a femeilor și copiilor englezi din

[1] Referire la șarja cavaleriei britanice din 25 octombrie 1845, din timpul Războiului din Crimeea, în urma căreia soldații au fost uciși în număr mare, cu focuri de artilerie și de muschetă, de trupele ruse, dispuse în formă de potcoavă (n. tr.).

timpul Răscoalei sipailor[1]. Livingstone reamintea Marii Britanii victoriene potențialul acesteia pentru un destin măreț. Scoțianul în vârstă de 51 de ani era eroul lor arhetipal, un explorator curajos, pios și umil; atât de rapid în mânuirea unei arme, încât eroul de la Waterloo, ducele de Wellington, l-a numit pe Livingstone „preotul luptător"[2]. Livingstone se simțea în mediul lui când hoinărea în sălbăticia Africii, dar și când conversa la un ceai cu regina. Datorită publicului, cărțile sale ajunseseră bestselleruri, discursurile sale să fie ascultate în picioare, iar numele său, celebru. Livingstone era iubit în Marea Britanie și atât de faimos în lumea întreagă, încât un sondaj de opinie arăta că doar Victoria însăși era mai bine cunoscută.

Cu toate acestea, nu era programat ca Livingstone să apară la Duelul Nilului. Prima sa apariție publică de la întoarcerea din expediția de pe fluviul african Zambezi, în urmă cu șase luni, trebuia să aibă loc în mod oficial în lunea următoare. Trebuia să țină o prelegere la British Association despre detaliile acelei călătorii. Cererea de bilete a fost atât de mare, încât Livingstone, stând în fața unei imense hărți a Africii, și-a ținut discursul într-un teatru, în timp ce Clements Markham, de la Royal Geographical Society, îl citea în același timp de pe o hârtie mulțimii adunate într-o altă sală. Ediția specială a ziarului *Chronicle* a publicat textul integral.

Totuși, circulau zvonuri că Livingstone avea să apară la Duelul Nilului în calitate de moderator. Apariția sa ar fi confirmat importanța duelului, un surâs afectat care să servească drept contrapondere la insinuări. Pentru gură-cască și oameni de știință deopotrivă, prezența lui Livingstone, a lui Burton și Speke pe aceeași scenă ar fi ridicat nivelul acțiunii de la

[1] Referire la una dintre cele mai cunoscute revolte din India, împotriva colonizării britanice, ce e avut loc în 1857 (n. tr.).

[2] Preoți atașați unei armate, care erau numiți *„fighting parsons"* (n. tr.).

confruntarea dintre doi adversari înverșunați la o zi de sărbătoare intelectuală. Datorită prezenței celor trei somități din domeniul geografiei, orele îndelung petrecute în ploaie ar fi meritat cu vârf și îndesat.

În mod ironic, mulțimea nu știa că celebrul Livingstone se afla într-o perioadă de mari prefaceri. Problemele lui începuseră odată cu expediția de cinci ani de-a lungul fluviului Zambezi, încununată cu mult succes. Dar mulți dintre camarazii săi muriseră în timpul călătoriei – inclusiv soția lui Livingstone, Mary, care fusese atât de disperată să fie împreună cu el, încât a renunțat la traiul sigur din Anglia pentru a se aventura în Africa. Ea l-a găsit pe Livingstone și apoi l-a însoțit pe jumătate din traseul său. Din cauza deceselor, a eșecului unui proiect foarte lăudat, ce ar fi trebuit să ducă la înființarea unor misiuni creștine în Africa continentală și a informațiilor potrivit cărora Livingstone era un lider incapabil, guvernul britanic a socotit expediția de pe Zambezi un eșec. În consecință, *Times* a ridicat chestiunea judecății lui Livingstone, Foreign Office-ul – instituția unde era angajat – l-a declarat *persona non grata*, iar influentul politician creștin William Gladstone a pus capăt în mod discret relației lor de amiciție.

Din punct de vedere financiar, Livingstone era aproape sărac. Chiar și când prietenii îl îndemnau să se retragă și să petreacă timp cu copiii săi, avea nevoie de o ultimă mare descoperire geografică, astfel încât să scrie cea mai bună carte a sa despre călătorii care să îi asigure venituri lui și urmașilor săi. „Nu știu dacă voi fi sau nu trecut pe linie moartă", i-a mărturisit unui prieten, admițând că era posibil ca Foreign Office-ul să nu-i permită să mai conducă vreodată o altă expediție, dar, cu toate acestea, promitea solemn să se întoarcă în Africa. „Dacă mă întorc în Africa, acolo voi rămâne."

Totuși, cel mai dureros dintre toate era faptul că Robert, fiul său risipitor, cel mai mare dintre copiii săi, plecase în secret în

America pentru a se alătura Armatei Unioniste în Războiul Civil. Robert Livingstone fusese luat prizonier în timpul asediului orașului Richmond și trimis într-un lagăr de prizonieri de război confederați. Nu exista vreo veste despre locul unde se afla ori despre starea sa fizică. În mod tragic, Livingstone îl certase pe băiat pentru că nu avea niciun scop în viață, cu puțină vreme înainte ca acesta să plece în America și să se înroleze.

În Bath, în acea dimineață, publicul britanic nu cunoștea nimic despre problemele personale ale lui Livingstone. În ochii lor, Livingstone nu era o legendă aflată în declin, ci un veritabil erou, cu un chip ridat și bronzat căruia de mult doreau să-i arunce o privire. Totuși, după ce ora 11 a trecut, Livingstone, asemenea lui Speke, nu și-a făcut apariția. Burton și spectatorii priveau spre uși, așteptând să-i vadă intrând. În realitate, ce avea să se întâmple în minutele următoare urma să influențeze viitorul explorărilor geografice, al Africii și al lumii.

*

În fapt și la urma urmei, Duelul Nilului era doar o simplă căutare a unei ape – două molecule de hidrogen legate cu o singură moleculă de oxigen în măruntaiele pământului, apoi infiltrându-se înainte undeva, în inima Africii, devenind un șuvoi, apoi un pârâu, apoi un fluviu puternic. Nilul era mai lung decât orice alt fluviu din lume, trecând lesnicios prin munți, junglă, Sahara, Cairo și până în Mediterana. Cele mai prospere regate ale omenirii au înflorit și au decăzut pe malurile lui. Moise, Cleopatra și Alexandru au băut din apa lui. Nu a secat niciodată, în ciuda faptului că nu are afluenți, nu primește ploi bogate ori alte mijloace evidente care să-i completeze bazinul. Chiar se revarsă în luna septembrie, cea mai fierbinte lună a anului în Africa de Nord. Fermierii plantau în mâlul lui după ce inundațiile se retrăgeau. Câmpii verzi, mănoase creșteau în deșert, de parcă Nilul era viața însăși.

Nilul curgea de la sud la nord, vărsându-se în Mediterana, dar izvorul său fusese dintotdeauna un mister. Teoriile îl localizau de la Ecuator până la capătul lumii – sau poate într-un fluviu și mai mare, alimentat cu apă din ocean, ce străbătea ca un apeduct de-a lungul întregului continent african. În 460 î.H., grecul Herodot, „părintele istoriei", a luat asupra lui sarcina de a-l descoperi. Și-a imaginat fântâni uriașe ce scuipau Nilul din pământ și a pornit singur ca să fie martorul spumei și al cetii. Totuși, la 966 de kilometri de Cairo, spre interiorul continentului, Nilul capătă o culoare albă la cascadele numite la un moment dat Prima Cataractă. Ca niște santinele, acestea păzesc bogățiile interioare ale Nilului. Deșertul lăsa locul junglei. Lumea civilizată se termina și începea tărâmul canibalilor. Herodot s-a întors.

Misterul încă nu fusese dezlegat când Ptolemeu a desenat prima hartă concludentă a lumii în 140 d.H. Pe baza legendelor africane, el a presupus că izvorul se află în piscurile înzăpezite de la Ecuator, pe care le-a numit „Munții Lunii". În mod greșit, criticii săi au ridiculizat ipoteza, afirmând că nu se putea forma zăpadă la acea latitudine. Nici Ptolemeu, nici criticii nu au călătorit în susul Nilului să vadă dacă avea dreptate. Au trecut secole. Izvorul a devenit o forță în sine, prea mare pentru ca un om să o ghicească sau să o vadă. „Nu ne este permis nouă, muritorilor", scria autorul francez Montesquieu în secolul al XVIII-lea, „să vedem Nilul plăpând și Izvorul lui."

În 1798, într-o perioadă în care Izvorul încă nu fusese descoperit, amiralul Lord Nelson a distrus flota lui Napoleon în Bătălia de pe Nil. După ce au obținut acest avantaj în nordul Africii, britanicii au început să exploreze noul lor teritoriu. Odată mările cartografiate și continentele definite, găsirea Izvorului a devenit noul Graal al descoperirilor internaționale.

Acolo nu exista vreun pocal de aur, vreun izvor al tinereții veșnice, ci doar glorie – ceea ce, pentru mulți oameni, era suficient. Între 1798 și 1856, o adunătură de singuratici, căutători entuziaști și aristocrați cu spirit aventurier au străbătut ținuturile din amonte de Cairo, pentru identificarea Izvorului. Cei mai mulți dintre ei erau britanici. Participau și câteva femei. Majoritatea lor au murit din cauza bolilor, a paraziților, a atacurilor animalelor sălbatice sau au fost uciși de băștinași. Niciunul nu a găsit Izvorul. Și, cu fiecare eșec, cuvintele lui Montesquieu păreau tot mai adevărate.

Căutarea Graalului a devenit tot mai frenetică pe măsură ce eșecurile s-au înmulțit, așa cum s-a întâmplat peste un secol cu cucerirea vârfului Everest. Ambițiile imperiale ale Marii Britanii i-au sporit acestui stat interesul special pentru descoperirea Izvorului. Perioada în care regina Victoria s-a aflat la cârmuire, începută nefavorabil în 1837 cu o încoronare improvizată, s-a caracterizat prin expansiunea mondială a Marii Britanii. Cetățenii și companiile britanice controlau avanposturile coloniale din jurul lumii, răspândind treptat obiceiurile și ideile britanicilor în China, Pacificul de Sud, America de Sud, India, America de Nord și Africa. Sintagma „soarele nu apune niciodată în Imperiul Britanic" a apărut în acea perioadă euforică. Niciun imperiu din istorie nu fusese mai vast, iar britanicilor le plăcea să îl compare pe al lor cu Antichitatea greacă și romană. Nilul era o legătură viabilă cu acel trecut. Găsirea Izvorului ar fi întărit conexiunea.

„În absența unor date suficiente, nu suntem îndreptățiți să speculăm cu prea multă convingere în privința Izvorului", le-a comunicat, în 1852, Sir Roderick Murchison membrilor Royal Geographical Society (RGS), consiliul britanic neoficial de conducere a explorărilor. Atenția eminentului geograf și fondator al RGS s-a concentrat asupra Munților Lunii. „Trebuie spus că

nu există vreo explorare în Africa de o valoare mai mare decât o expediție în acești munți situați aproape de coasta de est, posibil în apropiere de Mombasa. Călătorii aventuroși – care vor afla primii adevărata poziție a acestor munți înzăpeziți de la Ecuator și vor verifica ipoteza potrivit căreia de acolo provine apa Nilului Alb – vor fi așezați printre cei mai mari binefăcători ai științei geografiei din această epocă."

În luna aprilie a anului 1855, Speke și Burton au întreprins prima loc căutare a Izvorului. Intersectarea lor a fost accidentală: Speke tocmai pleca de la regimentul său, 45 Infanterie Bengaleză, din India. S-au întâlnit la Aden, unde Burton își încheia călătoria. Speke plănuia să vâneze animale mari, să descopere singur Izvorul, apoi să navigheze în aval până la Cairo. Însă Burton l-a invitat să se alăture expediției lui. Erau însoțiți de doi soldați britanici, locotenenții William Stroyan și G.E. Herne, și de obișnuita cohortă de hamali, vitală pentru orice călătorie în Africa. În loc să pornească de la gura Nilului, din Egipt, și apoi să urce în amonte, așa cum procedaseră exploratorii de la Herodot încoace, Burton și Speke și-au propus să pătrundă în Africa dinspre est, din Somalia, apoi tăind tangenta de la Oceanul Indian de-a lungul Ecuatorului până la presupusul loc al Munților Lunii. Regiunile nord-africane erau deja cartografiate, la fel sudul și marginile teritoriilor de coastă. În schimb, ei, încercând un gambit curajos, aveau să treacă printr-o zonă nereprezentată pe hărți. Dacă într-adevăr izvorul se afla în Munții Lunii, atunci scurtătura i-ar fi scutit să străbată 3 218 de kilometri, în ambele direcții.

Burton și Speke au ajuns în Africa, dar nu au părăsit coasta în prima lor expediție. Caravana lor de 42 de oameni a fost instalată pe țărmul somalez, unde a așteptat ca sezonul musonilor să se încheie, astfel încât să pornească spre interiorul continentului. Paznici au fost plasați în jurul taberei, iar noaptea se făcea focul

pentru a-i ține la distanță pe bandiți, în jurul cărora se țesuse legenda de „tăietori-de-penisuri", pentru că îi emasculau pe inamicii lor căzuți în luptă. Totuși, când atacul a avut loc, membrii expediției au fost luați pe nepregătite. S-a întâmplat la ora 2, în dimineața zilei de 18 aprilie 1855. Gărzile și hamalii au fost uciși mai întâi de somalezi, care mânuiau săbii, pumnale curbate, ciomege de luptă și sulițe lungi de 1,8 metri. Burton a sărit din culcușul lui la primul zgomot al încleștării, fluturând o sabie. Stroyan s-a dus lângă el, ținând câte un revolver Colt în fiecare mână. Împreună s-au luptat cu somalezii, chiar și după ce hamalii rămași în viață au fugit în noapte sau au fost măcelăriți de vii.

La începutul înfruntării, Speke a rămas în cortul lui, afirmând mai târziu că luase împușcăturile drept focuri de avertisment trase de santinele înspăimântate. Dar apoi somalezii au folosit corturile britanicilor ca pe niște capcane: le prăbușeau peste cei dinăuntru și înfigeau sulițe în mormanele de pânză groasă, în care oamenii se zvârcoleau. Speke a înșfăcat pistoalele și a ieșit din siguranța cortului său în nebunia de-afară. Burton era încă în viață, în schimb, Stroyan rămăsese fără gloanțe. Fusese ciopârțit de somalezi, chiar dacă își folosise pistoalele descărcate pe post de bâte. Speke încerca să răzbească prin mulțimea de somalezi ca să-l salveze pe Burton, când un războinic s-a interpus între ei. Banditul a aruncat o suliță drept în fața lui Burton și a fugit înainte ca Speke să tragă. Sulița a rămas înfiptă în capul lui Burton, străpungând țeasta în unghi drept. Pierduse câțiva dinți, iar sângele îi curgea din gură și din obraji. Incapabil să scoată sulița și să se alăture lui Speke, cel care își dorea să fie explorator a scăpat în mod miraculos în noapte înainte ca vreun alt luptător să-i dea lovitura de grație.

Cu toate acestea, Speke a fost luat prizonier. Somalezii l-ar fi putut ucide rapid, ca pe Stroyan, dar bătălia fiind câștigată și-au permis luxul să se bucure de teroarea pe care o răspândeau. După

ce i-au legat mâinile la spate, l-au pus la pământ. Somalezii au început să-i atingă organele genitale de parcă dezbăteau asupra metodei celei mai rapide și mai violente de a le reteza. Cu toate acestea, înainte de a termina treaba, cei care îl capturaseră și-au îndreptat atenția asupra jefuirii taberei. Doar ca să se asigure că Speke nu evada, banditii i-au înfipt adânc sulițe în coapse. Acestea au ratat cu puțin vintrea, dar i-au tăiat câțiva mușchi ai picioarelor.

În agonia sa, Speke a reușit totuși să își slăbească legăturile și să evadeze fără să fie prins. S-a târât aproape cinci kilometri pe plajă, până la locul unde era ancorat un vas britanic. Și cumva, în mod miraculos, Herne și Burton – cu sulița înfiptă încă în obraz – îl așteptau acolo. Curând, toți trei se aflau înapoi în drum spre Anglia.

Oameni mai puțin faimoși au mai pornit în explorări după aceea – cu siguranță, G.E. Herne s-a aflat printre aceștia. Dar imediat ce rănile li s-au vindecat, Burton și Speke, ofițeri de carieră înainte să se aventureze în expediții pe timp de pace, s-au întors sub arme pentru a lupta contra Rusiei în Războiul din Crimeea, o greșeală de proporții a Marii Britanii. Când luptele s-au încheiat, cei doi au pornit din nou în căutarea Izvorului, în Africa, de această dată datorită finanțării primite de la Royal Geographical Society. Burton și Speke erau niște singuratici curajoși, un tip de personalitate pe care societatea îl idealizează de la o distanță politicoasă, dar pe care îl găsește dezagreabil de aproape. Adeseori, Speke era grosolan și cu un comportament inadecvat, și încă din copilărie pleca la vânătoare pentru a-și recăpăta puterea interioară. Burton, pur și simplu, îi speria pe oameni. Iar brazdele de pe față, provocate de sulița somalezului, înrăutățeau lucrurile.

Viața de explorator era aproape un dat pentru amândoi. Prin definiția latină a termenului, exploratori sunt aceia care strigă. Bărbații care au dobândit acest titlu la început erau

căutători de vânat, nu de descoperiri geografice. Înaintau mult față de ceilalți vânători, scoțând strigăte pentru a indica locurile în care găseau animale. Pe măsură ce triburile au lăsat locul regatelor, iar regatele, statelor, se apela la căutători pentru a descoperi noi ținuturi, nu vânat. Se întorceau acasă pentru a povesti ceea ce văzuseră, pentru ca civilizația să îi urmeze. Apoi, deoarece talentul special al unui căutător putea fi exersat doar în sălbăticie, nu în orașe, plecau iar înapoi. Și din nou.

Burton și Speke corespundeau acestei descrieri. Niciunul nu era potrivit pentru un loc de muncă stabil. Copilăria lor se caracterizase prin prezența unor mame iubitoare și a unor tați lipsiți de personalitate. În absența unei îndrumări paterne, Burton și Speke au apucat pe propriile cărări ale vieții, stabilindu-și singuri regulile în timp ce înaintau în vârstă. Amândurora le era greu să-i provoace pe ceilalți, însă sentimentul dispărea pentru perioade scurte de timp după euforia declanșată de un succes. Locul lor era în Africa sau în orice alt teritoriu lipsit de restricții.

Cea de-a doua lor încercare de a găsi Izvorul a avut loc peste doi ani, în primăvara lui 1857. A fost o expediție mai mică – doar Burton, Speke și hamalii lor de data aceasta, fără alți englezi. În calitate de lider al expediției, Burton a decis să pornească mai de la sud, dintr-o zonă unde triburile erau mai puțin ostile și unde negustătorii arabi pătrundeau în interiorul continentului de secole întregi. După ce a cumpărat provizii din Zanzibar, unde „gonoreea este atât de răspândită, încât cu greu era socotită o boală", potrivit lui Burton, și unde în portul orașului pluteau cadavre, Burton și Speke au navigat spre țărm. Au acostat chiar la nord de portul Bagamoyo. Ținând cont că acest continent african are forma unui craniu cu fața orientată spre est, atunci ei se apropiaseră de țărm în punctul situat undeva chiar sub nas. De-a lungul următoarei jumătăți

de secol, regiunea aceasta va deveni locul cel mai important de unde vor începe explorările din Africa. În cazul lui Burton și al lui Speke, călătoria preconizată de ei traversa circa 1 280 de kilometri prin mlaștini, savană și pădure până la un sat numit Ujiji, pe țărmul estic al lacului Tanganyika. Negustătorii arabi mergeau acolo de peste trei decenii. Pe drum, Burton și Speke aveau să caute informații despre locul unde se afla Izvorul.

La începutul lui iunie, sezonul musonului s-a încheiat. Burton și Speke au pătruns spre interiorul continentului, în fruntea unei coloane de 36 de hamali și 30 de animale de povară. Formau o pereche stranie – Burton purta straie arăbești, iar Speke, o flanelă englezească de vânătoare și o pălărie cu boruri largi din pânză. Transportau cu ei așternuturi, instrumente de navigare, coniac și alimente, pânzeturi și sârmă, diverse medicamente și un arsenal de pumnale, săbii, puști și pistoale. Înaintau în medie cu mai puțin de 9,7 kilometri pe zi. Porneau la drum după ce luau devreme micul dejun și se opreau la miezul zilei ca să-și tragă suflul din cauza arșiței, pentru ca apoi să continue din nou până după-amiaza târziu. După ce soarele apunea, iar hamalii dansau sau depănau povești în jurul focului, Burton consemna în jurnalul său ceea ce observa peste zi. Nota latitudinea și longitudinea. Stabilea altitudinea cu ajutorul termometrului cu care verifica temperatura la care apa fierbea. Burton era atras de aventură, dar a descoperit că Africa era mai sălbatică și mai amenințătoare decât își imagina el că putea fi.

Printre membrii caravanei lor se găsea un tânăr mercenar și fost sclav, muncitor, pe nume Sidi Mubarak Bombay, despre care Burton spunea că era „nestemata grupului". Deoarece atât el, cât și Speke înțelegeau hindustani, Bombay purta arma lui Speke și servea ca interpret. „Muncește din principiu și o face ca un cal", a scris Burton despre bărbatul scund și urât, cu dinții piliți și certat cu apa, „care recunoștea cu

sinceritate că nu din dragoste față de noi, ci din datoria față de burtă muncește. Având un călcâi strâmb și o povară cam disproporționată în raport cu trupul său plăpând, el insistă să care două arme. Ne însoțește peste tot, se ocupă de cumpărăturile noastre, ne duce toate mesajele și, când nu ne ajută pe noi, este la dispoziția tuturor celorlalți oameni". Bombay avea să devină talismanul explorărilor din Africa, un membru aflat pe lista fiecărei expediții serioase în deceniile următoare.

Înainte de începerea expediției, Burton scria despre Speke că acesta era „un tovarăș, nu un prieten, de care eram străin". Speke încă era iritat că Burton punea mai mult accent pe explorare decât pe vânătoare, dar, pe măsură ce voiajul se prelungea, Burton și Speke au devenit buni camarazi. Oficial, Burton era liderul expediției, dar el și Speke se comportau ca doi egali. Deja luptaseră împreună într-o bătălie. Acum, când împărțeau agonia febrei mlaștinii, a malariei și revolta hamalilor, erau și mai apropiați. Se îngrijeau unul pe celălalt, pentru a trece peste bolile necunoscute și ciudate și peste toate impasurile Africii. Noaptea, își citeau unul altuia pasaje din Shakespeare. Acasă, Speke o avea pe mama lui, iar Burton cuceririle lui, dar niciunul dintre ei nu avea un prieten apropiat. Totuși, în singurătatea Africii, aveau nevoie unul de celălalt. Burton a scris că Speke îi era „ca un frate".

Frăția a trecut prin multe încercări. Primele luni ale călătoriei au fost o bătaie de cap prin jungla deasă, unde aerul dens și umed apăsa asupra umerilor și le umplea plămânii. Hamalii îi părăseau, câte unul sau câte doi, în puterea nopții, furând provizii prețioase înainte de a fugi înapoi spre coastă. Peisajul era dominat de palmieri, smochini ce strangulează arborii-gazdă, orhidee-leopard, iar fauna de șerpi mamba negri și verzi, cobre, maimuțe, țânțari și muște țețe. Se înainta cu greu. Malaria și boala somnului i-au chinuit pe hamalii rămași în caravană.

Drumul urca până la un platou situat la puțin peste 3,2 kilometri în interiorul Africii. Relieful s-a schimbat brusc, magic, de parcă o nouă cortină din fundalul scenei a fost desfășurată la un varieteu. Jungla dispăruse. În locul ei era o pajiște vastă, de un cenușiu-cafeniu. Arborii de acacia, cu crengile lor stratificate, semănau cu niște nori joși, stufoși, plutind la întâmplare. Mănunchiurile de tufe păreau niște insule într-o mare de iarbă. Altfel, teritoriul era un spațiu larg deschis, care se întindea cât vedeai cu ochii. Turme de elefanți, zebre, girafe, hiene și antilope gnu se întâlneau la tot pasul. Leii și hienele erau amenințări nocturne, pândind în afara taberei, în întuneric, așteptând ca focul să ardă mai încet, adulmecând după oameni rătăciți și resturi de mâncare. Apă se găsea rar. Umbra era un lux. Burton și Speke se îmbolnăveau des, dar mergeau înainte. În noiembrie, după ce au parcurs 965 de kilometri, au ajuns în satul Tabora. Era un loc infestat cu șerpi, o oază plină de praf, având locuințe din pământ, împrejmuit de dealuri joase, cu pante ușoare, dar negustorii arabi l-au transformat în prima lor haltă pe ruta către interiorul continentului. Puteau fi procurate produse conservate, capre și bivoli pentru lapte și carne și mărfuri ce aminteau de acasă, precum ceaiul. Burton și Speke și-au recăpătat puterile. Se găseau și femei, de asemenea. Burton era satisfăcut.

După cinci săptămâni, continuau să meargă înainte. Speke pleda pentru un traseu spre nord, unde se presupunea că exista un lac mare, dar Burton a insistat să meargă spre vest. Peisajul s-a schimbat din savană în păduri de sicomor mlăștinoase. Amândoi aproape că au fost uciși de malarie și au trebuit cărați de hamali. Dar în februarie 1858 au ajuns pe malul lacului Tanganyika. Nu semăna cu nimic din ceea ce văzuseră până atunci, fiind mai larg decât Canalul Mânecii și întins, depășind linia orizontului la nord și la sud. În mod sigur acesta era Izvorul.

Speke, încântat de piscurile din apropierea lacului, a scris plin de încredere în jurnalul său că „lanțul acesta muntos trebuie să fie adevărații Munți ai Lunii".

Burton și Speke au petrecut trei luni aici, căutând acel nevăzut fluviu ce ducea spre nord izvorând din lac, spre Nil. Nu l-au găsit niciodată. În ciuda acestui fapt, călătoria de întoarcere spre casă a început în 26 mai 1858. Hamalii fugari furaseră cea mai mare parte a pânzeturilor și mărgelelor necesare trocului pentru a obține alimente. Trebuiau să se grăbească spre coastă urgent ori riscau să moară de foame.

Totuși, malaria l-a slăbit din nou pe Burton. De nevoie, caravana secătuită s-a oprit la Tabora, pentru ca bolnavul să-și revină. Speke, care îi considera pe arabi respingători și căruia îi displăcea gustul lui Burton pentru veșmintele și obiceiurile lor, dorea să verifice zvonurile referitoare la existența unui alt lac mare, la nord. Însoțit de Bombay și de câțiva hamali, Speke a început călătoria în iulie 1858. Expediția Burton–Speke petrecuse în Africa 13 luni plăcute, în cea mai mare parte a lor. Însă totul avea să se sfârșească.

La șase săptămâni de la plecare, Speke, surescitat, s-a întors în Tabora. Nu numai că găsise lacul despre care se vorbea – a botezat dealul de pe care îl zărise regiunea Somerset, iar lacul în sine, Regina Victoria –, dar imediat renunțase la convingerea sa anterioară referitoare la lacul Tanganyika. Victoria Nyanza era adevăratul izvor. „Nu am mai simțit nicio îndoială că lacul aflat la picioarele mele dădea viață acelui fluviu interesant, izvorul pe seama căruia s-a speculat atât de mult și țința atâtor exploratori", a rectificat el în jurnalul său. Cu ani în urmă, în calitate de ofițer în India, înrolat în Regimentul 46 Infanterie Bengaleză, Speke nutrea dorința secretă de a-și crea un nume prin descoperirea Izvorului. În 3 august 1858, era sigur că reușise. Nu a dat un ocol lacului ca să fie sigur că

Nilul izvora din el, așa că, de fapt, nu a văzut niciodată fluviul. Dar Speke a discutat cu băștinașii și a desenat o hartă a lacului pe baza opiniilor lor. Harta arăta definitiv că Nilul izvora din Victoria Nyanza. Acestea fiind făcute, Speke s-a grăbit înapoi spre Tabora.

După întoarcerea sa, de teamă să nu fie contrazis, Speke a amânat să-i spună teoria sa lui Burton până a doua zi dimineața. „Nu mâncasem mai nimic la micul dejun", a scris Burton, „când m-a anunțat uluitorul fapt că descoperise izvorul Nilului. Convingerea norocosului descoperitor era puternică, în schimb, argumentele sale, slabe."

Relația lor nu avea să mai fie niciodată ca înainte. „Jack și-a schimbat comportamentul față de mine din acel moment", a scris Burton mai târziu, în 26 august 1858, atenuând foarte mult faptele. Și, dacă înainte Burton tolerase ieșirile lipsite de rațiune ale lui Speke, de atunci a început să-l trateze pe tânăr ca pe un nebun.

Burton a cerut să meargă amândoi spre nord să verifice din două surse ipoteza lui Speke. Totuși, Speke i-a amintit lui Burton că le lipseau pânzeturile și mărgelele de sticlă, produse absolut necesare pentru a achiziționa alimente. Nu aveau altă opțiune decât să se îndrepte spre coastă. Cu părere de rău, impetuosul Burton a fost de acord.

Vrajba a escaladat pe parcursul călătoriei de patru luni către Bagamoyo. Speke a contractat o boală africană ce provoca halucinații și dureri îngrozitoare, și ambii bărbați au fost la un pas de moarte din cauza malnutriției, dar certurile lor erau tot mai intense. Când, într-un final, au ajuns la țărm, cei doi s-au despărțit, întorcându-se la Londra cu nave diferite. Cuvintele de rămas-bun rostite la Aden au fost ultimele pe care și le-au adresat.

Vasul HMS *Furious*, cu Speke la bord, a ajuns primul în Anglia. Tânărul s-a îndreptat imediat spre Royal Geographical

Society, unde s-a declarat ca fiind descoperitorul Izvorului. Afirmația lui era îndrăzneață și nedovedită, dar lumea era gata să creadă că izvorul fusese găsit. Când Burton a ajuns acasă, peste o săptămână, Speke era foarte popular la Londra. „Am ajuns la Londra în 21 mai", a scris Burton, „iar tovarășul meu și-a dat arama pe față – devenise un rival plin de furie."

Timp de cinci ani dezbaterea s-a dezlănțuit – deopotrivă în cele mai elitiste cercuri ale societății și în birturile oamenilor de rând. Au existat și alte evenimente petrecute în lume care au atras atenția Angliei în acele vremuri (de cealaltă parte a Atlanticului, America era cuprinsă de un război civil pe care britanicii, de dragul comerțului și al supremației navale, și-ar fi dorit să îl câștige Sudul), dar niciunul nu a eclipsat această confruntare. În anii 1850, Anglia trecuse printr-un război de zece ani, iar evadarea din realitate prin aventurile lui Burton și Speke s-a dovedit mult mai captivantă la Londra decât grijile legate de problemele interne ale altor națiuni.

Cei doi bărbați schimbau lovituri și aruncau săgeți unul către celălalt prin discursuri publice și prin intermediul cărților publicate. Burton îl acuza pe Speke de incompetență în domeniul geografiei. Speke îl acuza pe Burton de „incompetență, maliționizitate, lașitate și invidie". Burton s-a căsătorit. Speke s-a întors în Africa împreună cu alt însoțitor ca să-și dovedească afirmația. „Problema Nilului s-a rezolvat", a declarat Speke după ce a localizat curgerea fluviului din Victoria Nyanza și apoi a urmat cursul acestuia 4 828 de kilometri spre nord, până la Mediterana.

Dar nu a fost așa. Nu definitiv. Speke nu a reușit să navigheze în jurul lacului Victoria, ceea ce însemna că un râu se putea alimenta din lac fără ca el să știe, justificând astfel argumentul lui Burton. Iar la un moment dat, Speke a luat-o pe o scurtătură pe un teren accidentat, în loc să urmeze cursul șerpuitor al

fluviului. La puțină vreme după ce exploratorii s-au întors împreună în Africa, singura posibilitate de a tranșa chestiunea era printr-o prezentare științifică a faptelor.

Astfel, Duelul Nilului a fost stabilit pentru 16 septembrie 1864. Sub auspiciile Royal Geographical Society și al British Association, având ca fundal măreția georgiană decăzută a localității Bath, în aripa estică a Mineral Waters Hospital, ultimul mister geografic al omenirii urma să fie elucidat. Spitalul deținea singura sală de conferințe din oraș destul de încăpătoare încât să adăpostească spectatorii acestei dezbateri. În 1737, cu prilejul inaugurării sale, în auditoriu s-a prezentat teoria științifică nou-descoperită despre proprietățile curative ale apei. Era o mare ironie ca o dezbatere despre apă, ce împărțise lumea în două tabere, să se țină în această incintă. Ziarul londonez *Times* – cunoscut ca Old Thunderer pentru a sa *gravitas*[1] – avea să relateze cu promptitudine despre eveniment, precum și multe alte publicații mai accesibile, precum *Daily Telegraph* și *Guardian*, din Manchester. *Chronicle*, din Bath, a antamat 40 de zețari londonezi ca să scoată o nouă ediție, imediat după aflarea verdictului.

În 15 septembrie, în ajunul duelului, Burton și Speke s-au așezat comod în scaunele lor pentru a asculta cuvântul de deschidere al președintelui RGS Sir Roderick Murchison, văzându-se pentru prima dată după întoarcerea din Africa. Speke era copleșit. „Se uita la Richard și la mine, iar noi la el", a scris Isabel Burton despre acea după-amiază. „Nu voi uita niciodată expresia lui. Era un amestec de mâhnire, sau alean, și nedumerire. Apoi a împietrit. După un timp, a început să se agite foarte mult și a exclamat destul de tare: «Of, nu mai suport asta!» S-a

[1] „Seriozitate", în latină, în original (n. tr.).

ridicat, dornic să iasă din cameră. Cineva aflat aproape de el a spus: «Doriți să vă păstrați scaunul, domnule? Pot să mă așez eu? Veți reveni?» Iar el a răspuns «Sper că nu» și a părăsit sala."

Disperat să se calmeze, Speke l-a vizitat pe un văr care locuia în apropiere. El a sugerat că au petrecut după-amiaza la o vânătoare de potârnichi în Neston Park, la vreo 11 kilometri de Bath.

În dimineața următoare, în sala de conferințe unde urma să aibă loc dezbaterea mirosea a lână udă, tutun răsuflat și a transpirație de oameni care stăteau unul lângă celălalt. În mod surprinzător, femeile erau la fel de numeroase ca bărbații. Mațele chiorăiau în așteptarea prânzului. Ora 11 a venit și a trecut. Burton îl aștepta pe Speke. Cu fiecare ticăit al ceasului, nemulțumirea mulțimii față de întârziere s-a transformat în bodogăneli nervoase despre impertinență și lașitate.

La ora 11.25, ușile s-au deschis în sfârșit. Toți ochii s-au îndreptat într-acolo, dar oamenii nu l-au văzut nici pe Speke, nici pe Livingstone. În schimb, Murchison, un individ subțire și chel, a intrat solemn, însoțit de câțiva obișnuiți ai cercului intim al RGS. Și-au ocupat locurile de la platforma vorbitorilor. Murchison a așteptat ca mulțimea să tacă și apoi a început să vorbească în stilul său alambicat.

— Trebuie să îmi cer scuze, dar când vă voi explica natura ușoarei mele întârzieri în a veni să îmi ocup locul, mă veți ierta.

Totuși, următoarea sa propoziție a fost ca o lovitură cu pumnul în plexul solar.

— Căpitanul Speke și-a pierdut viața.

Speke și-a așezat pușca, un model Lancaster ce se încărca pe la chiulasă, ce nu avea siguranță, pe un zid de piatră nu prea înalt, înainte de a se urca pe el. Ceva a lovit arma și a declanșat-o. Procurorul a evitat folosirea cuvântului „sinucidere", dar raportul său a indicat că Speke îndreptase țeava direct către inimă,

în timp ce urca pe zid. Glonțul, a menționat procurorul, „a pătruns prin coloana vertebrală, a trecut prin plămâni, spărgând vasele de sânge mari ale inimii". Chiar dacă glonțul a trecut prin inimă, moartea lui Speke s-a produs lent. A sângerat timp de 10 minute înainte să moară la baza zidului.

„Un viu interes" a cuprins asistența când Murchison a anunțat vestea, a relatat *Chronicle* despre acel moment. „Richard s-a scufundat în scaunul său și am văzut după tresărirea feței emoția teribilă pe care încerca să o stăpânească și șocul pe care îl suferise", a scris Isabel. „Când a fost chemat la tribună, cu o voce tremurătoare, a amintit alte lucruri, cât de succint a putut. Odată ajunși acasă, a plâns mult și amarnic, și mai mult de o zi am încercat să îl liniștesc."

Murchison a propus adoptarea unei rezoluții prin care să se exprime regretul pentru decesul lui Speke și să se adreseze condoleanțe familiei sale. După ridicarea unanimă a mâinilor, hotărârea a fost acceptată.

Cât despre Livingstone, oamenii se întrebau în legătură cu absența sa. Când Murchison a fost întrebat unde putea fi exploratorul, acesta a ridicat ușor din umeri.

— Îl aștept din moment în moment, dar nu pot să ofer o explicație clară despre absența sa.

— De fapt, a concluzionat Murchison – care știa foarte bine că Livingstone se izolase ca să scrie discursul pe care urma să îl țină în ziua următoare la Bath –, s-ar putea să fie în Africa, din câte cunosc.

*

Două luni mai târziu, Murchison a obținut în sfârșit ceea ce și-a dorit. Duelul Nilului încă era de actualitate, teoriile lui Speke se aflau sub o atentă examinare, iar în Burton nu se putea avea încredere pentru căutarea Izvorului din motive evidente – își

pierduse obiectivitatea. James Augustus Grant, însoțitorul lui Speke din cea de-a doua călătorie, ar fi fost și el la fel de subiectiv; se aruncase asupra sicriului și îngenunchease ca o văduvă îndurerată la înmormântarea lui Speke. Sir Samuel White Baker, voinicul inginer care descoperise lacul Albert, încă se afla undeva prin Africa, într-un loc necunoscut. Chiar și John Kirk, botanistul expediției de pe Zambezi, era în afara oricărei discuții. Se îndrăgostise și se pregătea de căsătorie. Timidul fiu al pastorului, care nutrea o profundă și tainică ură față de Livingstone, dorea să se așeze la casa lui și să obțină o slujbă bună, nu să plece timp de doi ani în Africa.

Într-un final, Murchison l-a abordat pe Livingstone. Livingstone îl adora pe Murchison. Literalmente îi datora faima geologului regal. Și, în timp ce Livingstone ardea de dorința de a se întoarce în Africa, așa cum a menționat în triumfalul său discurs ținut la Bath, în 19 septembrie și, din nou, la întrunirea RGS de la Londra, din 14 noiembrie, grijile lui financiare erau prea mari pentru a putea fi neglijate. Dorea să își asigure un trai tihnit la pensie și odraslele lui – Bob (când avea să se întoarcă[1], cel mai probabil la finele Războiul Civil american), Agnes, în vârstă de 17 ani, Anna Mary, de 6 ani, Tom, de 15 ani, și Oswell, de 13 ani, care era imaginea în oglindă a tatălui său – să aibă o moștenire. Nu putea să se întoarcă în Africa, având conștiința împăcată, fără să rezolve mai întâi neajunsurile sale materiale.

Livingstone locuia cu copiii săi la Newstead Abbey, fosta proprietate a lordului Byron din nordul Londrei, acum deținută de bunul său prieten James Young. Își scria memoriile despre călătoria prin regiunea Zambezi. Livingstone se plictisea de moarte să stea atâtea ore în casă, lucrând la jurnalul

[1] Robert Moffat „Bob" Livingstone (1846–1864) și-a pierdut viața în timpul Războiului Civil american (n. tr.).

său pentru a deveni un text bun de a fi publicat, dar considera această activitate drept o sarcină necesară. Dacă volumul despre Zambezi ajungea un bestseller, la fel ca prima lui carte, *Missionary Travels*, atunci Livingstone avea să atingă un anumit confort din punct de vedere financiar.

— De ce nu poți pleca? l-a implorat Murchison când a ajuns la Newstead. Vino, lasă-mă să te conving. Sunt convins că nu vei refuza un vechi prieten.

Puterea de a rezista a lui Livingstone scădea. În ciuda trainicei lor prietenii, era o încălcare extraordinară a etichetei Angliei victoriene ca un om bogat ca Murchison să adreseze o rugăminte într-un mod atât de sensibil unei persoane dintr-o categorie socială inferioară. Având în vedere că ambii înaintau în vârstă, era foarte posibil ca descoperirea Izvorului să fie ultima expediție la care puteau coopera – și cel mai mare succes al lor dacă triumfau.

— Nu te gândi la aspectul financiar. Va fi sarcina mea să mă ocup de asta, l-a asigurat Murchison. Poți fi sigur că profitul tău nu va neglijat.

Livingstone, omul care trecuse fără frică prin Africa, ținea atât de mult la Murchison, încât i-a fost imposibil să-l refuze.

— Tu vei fi adevăratul descoperitor al Izvorului Nilului, i-a amintit Murchison prietenului său, plin de entuziasm.

Patru luni mai târziu, în 16 aprilie 1865, Livingstone a oferit o declarație publică cu privire la intențiile sale. „Nu am nicio dorință", a scris el, animat de sentimente ce aveau să se schimbe pe măsură ce Izvorul a devenit o obsesie, „să tulbur ceea ce, cu atât de multă trudă și cu atâtea pericole, au reușit Speke și Grant, ci mai degrabă să confirm faimoasele lor descoperiri".

În 14 august 1865, după ce *Narrative of an Expedition to the Zambezi and Its Tributaries* a fost trimisă editorului spre publicare, Livingstone s-a îmbarcat pentru Africa.

2

În Africa

De-a lungul fluviului Rovuma, Africa
19 iunie 1866

„Am trecut pe lângă o femeie moartă, legată de gât de un copac", a scris Livingstone în jurnalul său, chiar la trei luni după ce plecase din Zanzibar. „Oamenii din această țară mi-au explicat că nu reușise să țină pasul cu ceilalți sclavi din grup și că stăpânul ei nu a vrut ca ea să devină proprietatea altcuiva, în cazul în care își revenea, după ce se odihnea o vreme. Menționez aici că le-am văzut și pe altele legate în același mod, iar pe una zăcând pe cărare, împușcată sau înjunghiată, pentru că era într-o baltă de sânge."

De două luni și jumătate începuse călătoria lui Livingstone către interiorul continentului. Mergea singur de-a lungul deltei fluviului Rovuma, printr-un hățiș înalt și omniprezent de bambuși, plante agățătoare și mangrove. Aerul era înăbușitor și reavăn, încărcat cu mirosul specific al organismelor care se nasc și putrezesc. Starea sa fizică era foarte bună, dar hamalii nedisciplinați, dovezile înfiorătoare zilnice ale comerțului cu sclavi și mersul extrem de lent îl aduceau în pragul crizelor de depresie. De când părăsise țărmul, ajunsese la media de 4,8 kilometri de marș pe zi. Cu certitudine, pentru Livingstone nu

era cel mai rapid mod de a verifica teoriile lui Speke și Burton despre Izvor, dar să călătorească pe continent via Rovuma era singura cale posibilă să verifice aspecte legate de propria teorie, foarte puțin probabilă. El credea că Nilul și Zambezi erau legate printr-o salbă de lacuri – de la sud până la nord: Nyassa, Tanganyika, Victoria. După estimarea lui Livingstone, Izvorul se afla mult mai la sud decât presupuseseră Speke și Burton.

Calea cea mai evidentă și mai rapidă către lacurile Victoria și Tanganyika străbătea teritoriul de la Oceanul Indian până la lacul Tanganyika, via ruta caravanelor arabe, folosită de Burton și Speke. Totuși, Livingstone a apucat pe drumul mai lung. Marșul său a început cu 4 830 de kilometri mai la sud de punctul de plecare al lui Burton și Speke. Plănuise să meargă către vest de-a lungul malurilor fluviului Rovuma până la lacul Nyassa, pe care îl explorase primul în timpul expediției în Zambezi. De acolo avea să călătorească spre nord, către lacul Tanganyika și posibilul loc unde se afla Izvorul. Nu îi era teamă de faptul că un geolog german, doctorul Albert Roscher, fusese măcelărit de triburi ostile în urmă cu șase ani, pe aceeași rută, sau de informațiile potrivit cărora un grup de nemernici desprins din tribul Zulu, numiți Mazitu, jefuiau și ucideau oameni în apropierea lacului Nyassa. Când aveau să se ivească problemele, Livingstone urma să ocolească și să înainteze. Mereu înainte.

Era bucuros să fie din nou în Africa, dar restului caravanei îi lipsea entuziasmul. Nu exista vreo cărare de-a lungul fluviului Rovuma, așa încât potecile trebuiau croite prin desiș. Animalele lui de povară mureau de boala somnului, iar după aproximativ 160 de kilometri, terenul urca în pantă, pe măsură ce călătorii lăsau în urmă câmpia țărmului. Temperatura scădea, în timp ce altitudinea creștea, iar vânturile reci din sud au început să bată. Livingstone tocmise un grup de hamali care să ajute grupul inițial, la gurile de vărsare ale fluviului Rovuma,

dar aceștia s-au enervat din cauza muncii grele și s-au întors acasă, în 11 iunie. Așa că Livingstone a rămas cu cei 26 de hamali și de soldați de la început, care obosiseră și deveniseră morocănoși din cauza condițiilor extreme de lucru.

O parte din vină îi revenea lui Livingstone. Nu numai că greșise când își alesese însoțitorii de drum, dar obiceiul lui de a hoinări înainte pentru a găsi o potecă a lăsat grupul nesupravegheat. S-a produs dezordine: hamalii din Johanna au furat prețioasele pânzeturi și mărgele ale lui Livingstone și au pierdut proviziile mai puțin importante ale lui Livingstone când erau prea istoviți să le mai care; sipaii, acei infanteriști indieni ai marinei aleși pe sprânceană de guvernatorul țării ca să îl protejeze pe Livingstone de triburile ostile, erau inutili. Livingstone s-a plâns că „nu se trezeau dimineața ca să mărșăluiască, stăteau pe potecă și le cereau băștinașilor să le care gențile de muniții și muschetele". Sipaii deveniseră atât de dornici să plece acasă, încât au încercat să saboteze expediția, îmboldind animalele caravanei cu baionetele și încurajându-i pe hamali să fugă împreună cu ele. Doar o mână de oameni, conduși de Chuma și Susi, erau hotărâți să rămână cu Livingstone până când avea să-și termine treaba.

Livingstone a trecut peste problemele legate de personal, tratându-le ca pe niște distrageri inevitabile ale atenției. Și-a concentrat atenția asupra explorării. Cu ajutorul unui cronometru și al unui sextant, calcula cu exactitate latitudinea și longitudinea satelor și a râurilor. Un termometru îl ajuta să ghicească altitudinea. Totuși, interesul său nu s-a îndreptat strict către chestiunile științifice, deoarece Livingstone a notat tot ceea ce l-a interesat. A scris despre găurile săpate în pământ, astfel încât băștinașii să gătească lent capetele de zebră, picioarele de elefant și spinarea de rinocer. A observat că focul era atât de important pentru a te apăra de animale sălbatice și de

țânțari pe timpul nopții, încât sătenii luau cu ei oriunde plecau surcele pentru a-l aprinde. A scris despre cum se meșteșugeau vasele din lut. Și ocazional a arătat că peste tot se găseau diferite cioburi. Dar fiecare informație de natură antropologică era sigur însoțită de o remarcă despre sclavie: o fetiță rămăsese orfană pentru că era prea slăbită ca să meargă alături de părinții ei, luați în captivitate; triburile care îi vindeau în sclavie pe membrii altor triburi și purtau stamba albă scumpă, cu care erau recompensați; femeile bine îmbrăcate, având inel de sclav în jurul gâtului, care cereau ca cineva să le redea libertatea, fără să primească vreun răspuns de la trecători. Livingstone a scris despre această injustiție cu furie crescândă, mânios pe arabi și portughezi pentru comportamentul lor și pe africanii care îi ajutau. Iată ce a scris despre un sat vizitat în 27 iunie: „La Chenjewala, de obicei, oamenii sunt foarte surprinși când le spunem că sclavii morți, găsiți pe drum, au fost uciși în parte de cei care i-au vândut; le spun că dacă își vând tovarășii, sunt asemenea celui care ține victima, în timp ce arabul comite crima."

Adesea, notițele din jurnal referitoare la o singură zi se întindeau pe câteva pagini, scrijelite cu un toc de scris cu peniță de oțel. Livingstone își păstra jurnalul într-o cutie ermetică de tablă, cumpărată special în acest scop. Cutia trebuia să îi protejeze notițele de vremea rea și, spera el, putea chiar pluti dacă era luată de ape. Pentru că ele reprezentau aurul lui, viitorul lui. Urmau să constituie baza unei cărți despre eforturile sale în căutarea Izvorului și să furnizeze Royal Geographical Society date științifice și antropologice neprelucrate. Dar jurnalul, la un nivel mai profund, refăcea și legătura cu trecutul său. Fusese un cititor pasionat de mic. Prin simplul act al lecturii, în urmă cu peste patru decenii, primele semințe ale explorării au fost plantate în exploratorul puțin probabil de-atunci.

Livingstone se născuse sărac, într-o casă cu trei etaje în afara orașului Glasgow, în 1813. Era al doilea copil dintre cei șapte ai familiei. Strămoșii lui fuseseră tâlhari din ținuturile muntoase înainte să se stabilească la oraș, dar înclinația către aventură scăzuse la secătuitul său tată. În timp ce frații lui Neil Livingstone au devenit mercenari, el vindea ceai și deținea o mică piață. Era un membru atât de zelos al Bisericii Congregaționaliste Independente[1], încât a renunțat în mod spontan la acel „e" din numele familiei, închipuindu-și că exista o legătură între „*living stone*"[2] și vrăjitorie.

Exploratorul și-a petrecut copilăria muncind 14 ore pe zi în atmosfera tumultuoasă și haotică a filaturii de bumbac Blantyre Works. Introspecția, stoicismul și nevoia de spații deschise largi, ce îl vor caracteriza mai târziu pe Livingstone, ar putea fi explicate prin teama de spațiile închise ale bumbăcăriei, unde gălăgia era atât de mare, încât orice formă de comunicare se reducea la strigăte. Ajuns la maturitate, cutreierând prin Africa, foarte rar vorbea.

La Blantyre, serile erau dedicate școlii. Duminica, în singura lui zi liberă, adolescentul Livingstone mergea la biserică. După aceea, îi plăcea să evadeze la țară, unde se plimba singur și căuta pietre. Puținul timp liber pe care îl avea și-l petrecea citind. Cărțile se găseau la biblioteca filaturii. Cărțile de călătorii, ce istoriseau despre lumea minunată de dincolo de orașul industrial Glasgow, erau cele mai apreciate în gospodăria familiei Livingstone. Printre altele, citea lucrările lui Matthew Flinders, explorator în Australia, ale lui Francis Head, explorator al Americii de Sud, și ale lui John Franklin, explorator al continentului arctic. Exploratori scoțieni ca Mungo Park, care

[1] Mișcare protestantă din Anglia ce pleda pentru autonomia bisericilor locale, negând, totodată, ierarhia ecleziastică. A apărut în 1642 (n. tr.).

[2] În traducere liberă, „piatră vie" (n. tr.).

a cercetat fluviul Niger din nordul Africii, și James Bruce, care a scăpat nevătămat din aventurile sale în afluentul cunoscut sub numele de Nilul Albastru, doar ca să moară căzând pe scările propriei case, au fost eroii de început ai lui Livingstone.

Totuși, cele mai influente două cărți din viața lui Livingstone combinau aventura și creștinismul. Prima, *Philosophy of a Future State*, de Thomas Dick, aplana diferendele dintre știință și creaționism. Pentru un adolescent care se gândea să urmeze o facultate de medicină, pasionat totodată de creștinism, volumul lui Dick era un indiciu puternic că nu alesese în viață calea ereziei.

Cea de-a doua carte, *Journal of Three Voyages along the Coast of China*, scrisă de Karl von Gützlaff, i-a pecetluit soarta lui Livingstone. Povestea autorului despre viața misionarilor din Orient l-a încântat pe filatorul de bumbac în vârstă de 21 de ani. Livingstone visa de mult la o viață departe de filatură și de Scoția. Cartea lui Gützlaff îi arăta cum își putea împlini dorința. După ce s-a chinuit cu studiile în domeniul medicinei, Livingstone a călătorit în sud și a intrat la seminarul London Missionary Society, din suburbia capitalei Marii Britanii. Dorea să plece în China, le-a spus Livingstone noilor săi patroni.

Dar când și-a finalizat studiile la seminar, Marea Britanie și China intraseră în război din cauza opiului. Se întâmpla în 1840. În loc să ajungă în China, lui Livingstone i s-a propus să salveze suflete fie în Indiile de Vest, fie în Africa de Sud. A ales Africa. Temerarul idealist de 27 de ani, virgin, abstinent, medic și preot hirotonisit, a lăsat zarva londoneză pentru tihna specifică misiunii de la Kuruman, la 965 de kilometri distanță spre nord de capul cel mai sudic al Africii. Încă suferea din cauza primei sale dezamăgiri în dragoste, după ce fusese respins de o tânără pe nume Catherine Ridley, înainte de a părăsi Londra. Africa părea locul ideal pentru a-și concentra toate

energiile în vederea împărtășirii veștilor minunate despre Iisus Hristos și a lăsa în urmă toate decepțiile lumii adevărate. Avea să devină o temă recurentă în viața lui Livingstone.

Activitatea misionarilor nu căpătase încă reputația imperialistă de mai târziu – la care au contribuit și explorările lui Livingstone. Nu era nimic sinistru în intențiile lui Livingstone când a pornit spre Africa, în 8 decembrie 1840, nicio mare conspirație politică prin care să fie anulată independența triburilor africane. Era doar un tânăr credincios care lua în seamă îndemnul lui Iisus Hristos către adepții săi: „Duceți-vă și faceți ucenici din toate neamurile." Avea să rătăcească prin regiunile situate la interior ca Apostolul Pavel, înfruntând mari pericole ca să înduioșeze acele suflete din ținuturi îndepărtate, care altminteri nu l-ar fi putut cunoaște vreodată pe Iisus Hristos.

Dacă nu l-ar fi cuprins o stare de neliniște, și-ar fi putut petrece întreaga lui viață în acel mod simplu și comun, în cadrul misiunii, încurajând studierea Bibliei și ținând slujbe. Dar plictiseala l-a cuprins în numai câteva săptămâni după sosirea sa la Kuruman, un loc anost și arid, acoperit cu tufe. Nu era doar el plictisit, ci și băștinașii. „Prezența la slujba noastră varia între 10 și 50 de oameni", a scris el, „iar aceștia se manifestau cel mai adesea în modul cel mai necuviincios. Unii fumau, alții râdeau, munceau, iar unii erau folosiți la îndepărtarea odoarelor bisericești."

Dornic de a găsi o cale mai eficientă de a-și împlini menirea, Livingstone a cerut și a primit permisiunea de „a merge înainte în interiorul negru" ca să stabilească misiuni în noi puncte. Această posibilitate l-a umplut pe Livingstone de „o bucurie de nedescris".

În acea perioadă de început, exista o anumită candoare, o puritate în privința explorării Africii. Livingstone era un tânăr ambițios a cărui energie nu avea limite. Grijile vieții au dispărut

pe măsură ce a lăsat în urmă lumea civilizată. Încă nu era faimos și nu purta pe umerii săi slăbiți povara așteptărilor Angliei. Dar acum, 25 de ani mai târziu, ambele lucruri se întâmplaseră, conspirând, la fel de sigur ca Duelul Nilului, să îl aducă înapoi în Africa pentru ultima oară.

Livingstone știa că dacă nu reușea să localizeze Izvorul (și, în mod curios, chiar și în cazul în care reușea), avea să fie ultima lui expediție. Nu doar că era bătrân, dar Africa îi măcina vigoarea de ani buni. Gândul că guvernul britanic și Royal Geographical Society erau tot timpul cu ochii pe el, chiar și în mijlocul Africii, se adăuga stresului zilnic. Apoi să se certe cu hamalii ostili și hoți și cu soldații ursuzi, al căror limbaj abia îl înțelegea – ei bine, uneori totul era prea copleșitor pentru Livingstone. „Sipaii deveniseră acum o asemenea pacoste, încât simțeam nevoia să am mână forte asupra lor", a scris exploratorul în 18 iunie, când a aflat că soldații lăsaseră să moară pe drum un hamal bolnav pe nume Abraham. „Așa că, în această dimineață, i-am chemat la mine și i-am întrebat dacă știau pedeapsa la care se expuneau pentru nesupunere la ordine și pentru că încercaseră să-i determine pe băieții din Nassick să se întoarcă acasă... Membrele li se contractă pur și simplu de lene. În timp ce toți ceilalți oameni sunt sănătoși și tot mai puternici, ei sunt nespălați și arată jalnic. Vor fi nevoiți să-și schimbe obiceiurile dezgustătoare și, dacă stau jos sau dorm ore întregi în timpul marșului, ori sunt găsiți fără pușți și genți de muniții, vor fi biciuiți."

Zece zile mai târziu, Livingstone și-a văzută spulberată și ultima speranță că sipaii aveau să se schimbe, astfel că a renunțat la ei o dată pentru totdeauna. I-a trimis înapoi la țărm în 28 iunie. În acel moment, Livingstone și caravana lui se găseau pe un podiș, înconjurați de pâlcuri de pini și de pajiște răzleață. La puțină vreme după aceea, cărarea cobora din nou, pe măsură ce

se apropia de vegetația bogată din apropierea lacului Nyassa. În 8 august 1866, a ajuns la lac, a cărui formă era alungită și subțire, exact ca celălalt lac aflat mai la nord, Tanganyika. Nyassa avea o lungime de 483 de kilometri și o lățime de 96 de kilometri – aproape identic ca dimensiuni cu Tanganyika.

Livingstone încerca un sentiment de proprietar în Nyassa, deoarece descoperise și, parțial, cartografiase regiunea în timpul expediției sale în Zambezi. Acum, după ce se chinuise timp de patru luni prin ținutul mlăștinos al deltei Rovuma ca să ajungă acolo, discretul explorator era în mod firesc ușurat când s-a văzut pe malurile sale stâncoase. Vântul ce bătea peste lac producea mici valuri. A intrat în Nyassa, lăsându-se cuprins de apa rece. „Mă simțeam de parcă mă întorceam într-un vechi cămin, când am văzut din nou Nyassa și m-am aruncat în brizanții plăcutelor sale ape – mugetul acestei mări interioare chiar m-a înveselit."

Faptul că ajunsese la Nyassa era, de asemenea, un prim pas esențial în încercarea de a restrânge aria de căutare a Izvorului. Livingstone credea că o salbă de râuri și lacuri ducea până la Nil – Victoria și Tanganyika erau două dintre inelele acestui lanț. Spera ca Nyassa să fie un altul – trebuia doar să găsească legătura. Peste câțiva ani, când caracteristica geografică cunoscută sub numele Valea Marelui Rift, care se întindea din Mediterana până în sudul Africii, a fost descoperită, unele elemente ale teoriei lui Livingstone s-au dovedit a fi corecte.

Astfel, explorarea lacului Nyassa pentru găsirea unor dovezi despre Izvor era un aspect important al căutării lui Livingstone. Planul lui era să traverseze lacul ori să îl înconjoare prin nord, într-o mișcare în sens contrar acelor de ceasornic. Totuși, pentru că auzise vești despre triburi ostile în jurul lacului, pe malul nordic al acestuia, și dezamăgit că nu găsise o barcă pentru a ajunge pe malul opus împreună cu oamenii lui, Livingstone

a ocolit către sud. Avea să călătorească în jurul lacului în sensul acelor de ceasornic. A continuat să noteze diverse observații în jurnalul său: „Ieri, în zorii zilei, un leu a ucis o femeie și a mâncat-o aproape în întregime fără să fie deranjat"; „Cei care se ocupă cu agricultura nu par să fie sclavi: toți cultivă plante, iar munca este apreciată"; „Noaptea trecută, un om a fost prins de un crocodil. Băuse bere și, ca să se răcorească, a mers la apă, unde s-a întins, iar bestia l-a atacat."

Ca întotdeauna, relația sa simbiotică cu arabii și cu comerțul de sclavi a atras cele mai aspre însemnări: „Sentimentul de frică pe care englezii l-au declanșat la negustorii arabi de sclavi mai degrabă mă dezavantajează. Toți fug de mine de parcă aș avea ciumă, așa că, prin urmare, nu pot trimite scrisori către coastă."

După ce a parcurs 241 de kilometri de-a lungul cursului sudic, Livingstone a ajuns la cel mai sudic punct al lacului Nyassa. A traversat râul Shire, plin cu crocodili, ce curgea spre sud, din Nyassa, și se vărsa în Zambezi. A pornit din nou spre nord, către țărmul vestic al lacului Nyassa. Zona era împădurită, uneori acoperită cu pâraie clare și dealuri de calcar, iar alteori mocirloasă, din cauza pământului argilos, negru și dens.

Viața decursese fără incidente de la plecarea sipailor – atât cât putea fi lipsită de incidente o călătorie de explorare în Africa –, dar necazurile s-au abătut asupra lui Livingstone în 26 septembrie. S-a întâlnit cu un arab care alerga către el, singur. În general, arabii de deplasau în grupuri mari, deoarece un arab singuratic se afla în pericol să fie ucis de africani, ca răzbunare pentru comerțul cu sclavi. Era straniu să-l vezi pe acest călător singuratic.

Fără să fie întrebat, arabul cuprins de groază i-a avertizat pe membrii caravanei lui Livingstone că ținutul din care tocmai venea era plin de hoarde Mazitu. Acestea îi uciseseră pe ceilalți 44 de membri ai grupului său. El era unicul supraviețuitor.

Livingstone era bine informat despre acești Mazitu. Le plăceau atacurile-surpriză asupra tuturor celorlalte triburi care le stăteau în cale. Bărbații erau sfâșiați în bucăți. Femeile și copiii erau ținuți în viață, pentru a servi ca sclavi și concubine. Chiar și numele Mazitu – însemnând în bantu „cei care vin de nicăieri" – le conferea acestor prăduitori o reputație sinistră, înspăimântătoare.

De înțeles că oamenii lui Livingstone erau speriați de moarte. Cel mai vocal în legătură cu pericolul a fost cel mai ostil hamal al lui Livingstone, un băștinaș din insulele Comore. Musa, așa cum era cunoscut, era ursuz și leneș, plăcându-i să fure și să stârnească conflicte. Muncise ca marinar pentru Livingstone în timpul expediției din Zambezi, când își câștigase faima pentru trândăvia și minciunile lui. Totuși, Livingstone era iertător din fire, chiar uituc. Nu numai că a ales să uite experiența sa tristă cu Musa, pe care l-a angajat din nou, în Zanzibar, dar a mai și luat cu el alți opt tovarăși de-ai lui Musa, din Johanna. De-a lungul celor șase luni petrecute în drum spre Rovuma și în jurul lacului Nyassa, Musa și ciracii săi au recompensat mărinimia lui Livingstone furând din proviziile sale ori de câte ori credeau că el nu vede. Așa că Livingstone avea motive serioase ca să-i vadă plecați. Și, având în vedere că și Musa era nerăbdător să părăsească expediția, momentul părea prielnic pentru ca cei doi să se despartă. Livingstone avea să-și continue căutarea, în timp ce Musa și cei din Johanna se întorceau la țărm. „Acum, Musa și toți oamenii Johanna au spus că nu vor să mai meargă înainte", a notat Livingstone. „Musa a zis: «Nu țară bună aceea. Vreau să mă întorc la Johanna, ca să-mi văd tatăl, și mama, și fiul.»"

Dar Livingstone avea nevoie de Musa și de oamenii din Johanna. Adevărul dureros despre Africa consta în dependența de hamali. Niciun explorator nu-și putea prelungi călătoria

peste perioada în care dispunea de provizii, așa încât hamalii ajutau la aprovizionarea expediției. Pentru misiunea lui, un explorator european avea nevoie de lucruri ce se găseau printre poverile cărate de africanii tocmiți cu acest scop: mărgelele și pânzeturile ce aveau să fie oferite în schimbul alimentelor în satele localnicilor, praful de pușcă, medicamentele, chiar și farfuriile și argintăria de masă. Livingstone era deplin conștient că depindea de hamali. În ciuda eforturilor sale zilnice de a nu acorda atenție problemelor legate de personal, realitatea crudă era că nu putea să facă totul de unul singur.

Înainte ca Musa să plece, Livingstone l-a adus aproape de el, în timp ce se apropia de o căpetenie de trib local ca să-i confirme zvonurile. Căpetenia a explicat că agitația nu era provocată de tribul Mazitu, ci de un trib cunoscut ca Manganja, care se săturase de arabii care aduceau arme și muniție pe pământurile lui și le răpea oamenii. „În apropierea locului unde mergeți voi nu trăiesc Mazitu", i-a asigurat șeful de trib pe Livingstone și pe Musa.

Înfățișarea terifiată de groază a lui Musa era atât de evidentă, încât ochii păreau să-i iasă din orbite. „Nu-l pot crede pe omul ăsta", a urlat el, nefiind în stare să se liniștească.

Deși însuși Livingstone nu avea de unde să știe dacă informația șefului de trib era corectă, l-a asigurat în continuare pe Musa că ruta lor era sigură. Nu aveau să fie devieri de traseu. Apoi, comportându-se de parcă problema era tranșată, Livingstone a ordonat întregii caravane – inclusiv lui Musa și celor din Johanna – să ia încărcăturile și să înainteze. Era nerăbdător să călătorească spre nord către lacul Tanganyika.

În lunile următoare, toții britanicii aveau să deplângă decizia lui Livingstone.

3

O sperietură soră cu moartea

Karahisar, Turcia
26 septembrie 1866
La 5 630 de kilometri distanță de Livingstone

În momentul în care ușa temniței s-a închis în urma lui Henry Morton Stanley, a devenit limpede că voiajul început cu cinci luni înainte, pe râul South Platte, deviase de la ideea inițială de aventură și se transformase într-o etalare îngrozitoare a prostiei, a calculelor greșite și a pericolului fizic iminent. Celula supra-populată puțea a urină stătută și a corpuri nespălate. Pe măsură ce ochii lui Stanley se obișnuiau cu întunericul, a fost asaltat de ceilalți deținuți. Nu era în stare să-i oprească pe turcii care îi cotrobăiau prin buzunare și îl mângâiau lasciv. Procedau la fel și cu William Harlow Cook și cu tânărul Louis Noe, fost camarad în Union Navy de-al lui Stanley, care îl însoțise după ce plecaseră din New York. „Vă puteți imagina sentimentele noastre când am fost înconjurați de acești oameni, care erau, de asemenea, gata să ne inițieze în practicile lor sodomite", a scris Stanley. „Cu adevărat îl deplângeam pe Louis, bietul băiat vizat de acești ticăloși pentru a le fi victimă pe durata nopții."

Problemele începuseră în urmă cu nouă zile, când cei trei călăreau printr-o regiune izolată din Munții Pontici. Încercau

să traverseze platoul anatolian, spre Caucaz, dar rămăseseră fără bani, iar caii se prăbușeau din cauza epuizării. Stanley, care nu lăsa constrângerile morale să stea în fața ambițiilor sale, a vrut să-i întindă o cursă unui călător și să-i fure cei doi cai. Ca să îl ademenească pe bărbatul de vârstă mijlocie, pe nume Achmet, scoțându-l de pe drumul principal, Stanley a folosit limbajul trupului și o turcă stricată, insinuând că tânărul Noe era disponibil pentru favoruri sexuale. Când Achmet a descălecat și l-a mângâiat pe testicule pe Noe, Stanley a tras cu îndemânare sabia lui Achmet din teacă și l-a pocnit cu mânerul în cap pe turc. Pe Achmet l-a salvat fesul, care a atenuat intensitatea loviturii. Deși amețit, acesta și-a tras rapid cuțitul și l-a atacat pe Stanley. Americanul nu era un adversar pe măsura turcului, și în câteva secunde Achmet l-a răsturnat pe Stanley pe spate. Mâinile lui Stanley erau adânc tăiate și sângerau, deoarece încercase cu disperare să împingă lama cuțitului lui Achmet departe de inima sa.

Spre norocul lui Stanley, Noe avusese prezența de spirit să-l izbească pe turc în cap cu patul unei puști. Omul s-a rostogolit de pe Stanley, s-a ridicat clătinându-se și a scăpat cu fuga. Chiar atunci Cook, care rămăsese mult în urma lui Stanley și a lui Noe, i-a ajuns din urmă și a aflat ce s-a întâmplat. Cei trei bărbați au încercat să părăsească repede locul, Stanley și Noe călărind armăsarii cei noi. Dar după mai puțin de o oră, l-au zărit pe Achmet, dornic de răzbunare, urmărindu-i călare – de data aceasta însoțit de un grup de tovarăși. După o urmărire istovitoare de patru ore prin pădurea bogată și poteci montane abrupte, cei trei americani au fost prinși din urmă sus, pe un podiș. Au fost bătuți, legați și duși într-un sătuc, unde au fost legați de gât de niște stâlpi din curte.

În următoarele nouă zile, Stanley și camarazii săi au fost bătuți cu pumnii și cu mânerul unei săbii, bombardați cu

noroi și cu pietre de femei și de copii, luați la țintă cu gloanțe șuierând deasupra capetelor lor, trase orizontal. Și, cel mai rău, trei turci l-au dezlegat pe tânărul de 17 ani Noe într-o noapte și l-au sodomizat pe rând. L-au amenințat cu un cuțit pus la gât, spunându-i că îl vor ucide dacă va striga după ajutor. Stanley și William Harlow Cook se aflau doar la câțiva metri distanță, dar nu au putut face nimic pentru tânărul lor prieten. Mai târziu, Stanley a scris că turcii „nu au arătat milă sau regrete, ci, unul câte unul, au comis cel mai groaznic păcat, necunoscut – cred sau sper – statelor civilizate, în special Statelor Unite ale Americii".

În dimineața următoare, sub privirile uimite ale celor trei americani, violatorii au făcut plecăciuni în timpul rugăciunilor închinate lui Allah în aceeași curte.

Până la urmă, Achmet și prietenii săi i-au dus pe captivi într-un oraș din apropiere, Rashakeni, pentru a fi denunțați unui magistrat. Acolo, americanii au fost legați în lanțuri și duși în închisoarea Karahisar. În mirosul fetid al temniței, Stanley și tovarășii săi au fost aspru molestați în 27 septembrie, iar Stanley bănuia că ceilalți colegi de celulă își făceau planuri să-l violeze pe Noe în noaptea aceea.

Tocmai în momentul în care lucrurile păreau foarte grave, cei trei au fost salvați de o convocare neobișnuită în biroul comandantului închisorii. Auzise că în instituția pe care o conducea erau închiși americani și a dorit să îi vadă. Murdari și plini de vânătăi, cu haine rupte și dând semne clare de oboseală și teamă, au fost scoși din temniță și înfățișați comandantului. La gândul că, ținând trei americani spășiți în închisoarea sa mai mult timp putea declanșa o chestiune politică delicată, comandantul i-a încredințat guvernatorului regiunii, care i-a eliberat pe propria răspundere. Ministrul american în Turcia, un diplomat pe nume Edward Jay Morris, în vârstă de 51 de

ani, fusese avertizat despre caz. „Suntem toți cu moralul ridicat", a scris Stanley în 30 septembrie, „mai ales Louis."

Cu ajutorul lui Morris, americanii au scăpat de toate acuzațiile. În 14 noiembrie, au plecat din Turcia cu un vas, iar în 14 ianuarie 1867, după o escală în Țara Galilor, Stanley a ajuns la New York, la bordul vasului *Denmark*. S-a despărțit amical de Cook încă din Turcia, în schimb, de la Noe, traumatizat după experiența din Turcia, și-a luat rămas-bun la New York, nu chiar în cele mai prietenești relații. Și chiar dacă Noe l-a învinovățit pe Stanley pentru că fusese violat – și așa o va face tot restul vieții sale –, credea că personalitatea lui Stanley era o combinație charismatică de calități și defecte. „Stanley este un aventurier temerar", a spus Noe la întoarcerea acasă, „obraznic și lipsit de scrupule, dar inteligent, fățarnic. Avea manierele unui om calm."

Aventura din Turcia nu a continuat până în China, așa cum plănuise Stanley cândva. Și nu produsese niciun rezultat al muncii de gazetar independent. De fapt, Stanley nu făcuse nimic în acest sens. Dar călătoria – probabil, cea mai ridicolă și mai de evitat dintre numeroasele sale eșecuri – i-a dat avântul necesar carierei sale în jurnalism. Stanley își fixase două scopuri în această privință. Primul era să scrie pentru *New York Herald*, cel mai mare ziar american. Al doilea, inspirat din activitatea lui David Livingstone, era să scrie articole despre aventuri în Africa. „Stanley mi-a vorbit despre explorările doctorului Livingstone în Africa", a consemnat Noe. „Și-a exprimat dorința de a pleca el însuși acolo și a spus că ar trebui să o facă în calitate de corespondent al ziarului *Herald*, și, astfel, să scrie și să creeze senzație, dobândind și faimă, și bani."

Totuși, Stanley nu avea acreditare în domeniul presei pentru a fi angajat de *Herald* – nu încă. Așa că a luat trenul din New York până în St. Louis, unde s-a angajat cu normă întreagă la

Missouri Democrat. Câștiga 15 dolari pe săptămână, primind sarcina de a se ocupa de corpul legislativ al statului Missouri, la Jefferson City.

Să scrie despre o instituție politică importantă era în contrast cu detenția sa în temnița din Karahisar, nefiind chiar genul de subiect cutezător despre care voinicul și necioplitul Stanley ar fi preferat să relateze, dar activitatea sa a fost atât de bună, încât în doar două luni i s-a încredințat cea mai mare provocare a carierei sale de până atunci. Se întâmpla în martie 1867. Conducerea ziarului *Democrat* i-a cerut lui Stanley să pornească spre vest și să relateze despre războaiele dintre americani și amerindieni. Măreața cavalerie a Armatei Statelor Unite, alcătuită din 1 400 de soldați, înarmați cu tunuri puternice, traversa în galop preria din Kansas, hotărâtă să meargă până-n pânzele albe și să-i alunge o dată și pentru totdeauna pe membrii tribului Cheyenne din Marile Câmpii. Era o operațiune de amploare, care impresiona prin forțele desfășurate în câmpia nesfârșită și prin credința nestrămutată că avea să se scrie istoria acelor locuri.

Spre marea sa bucurie, Stanley urma să fie cronicarul evenimentelor.

Între timp, în Anglia, a parvenit vestea zguduitoare a morții lui Livingstone.

4

Aventura perfectă

Portsmouth
7 martie 1867

La cinci luni după ce Livingstone a încercat să-l liniștească pe Musa, îngrijorat de atacurile tribului Mazitu, un tunar al Marinei Regale pe nume E.D. Young a citit ediția din 7 martie 1867 a ziarului *Times*. A fost șocat și iritat. Se întâmpla la Portsmouth, în dimineața rece a unei zile de joi, când o furtună dinspre est-nord-est, ce te amorțea de frig, izbea violent puntea de lemn a noului iaht regal *Osborne* al reginei Victoria. Young citise că dragul său Livingstone murise.

Scria negru pe alb: Livingstone era dat dispărut și se presupunea că murise. Era o poveste cutremurătoare. O emoționantă scrisoare de însoțire de la Sir Roderick Murchison, în care se vorbea la trecut despre „prietenul regretat", era dublată de o alta din Zanzibar, prin care se confirma faptul că toți membrii expediției lui Livingstone fuseseră măcelăriți de triburile Mazitu.

„În 5 decembrie, nouă oameni din Johanna, o parte a grupului ce îl însoțea pe doctorul Livingstone, au sosit la Zanzibar", menționa viceconsulul John Kirk, „spunând că la vest de Nyassa, cu aproximație între sfârșitul lui iulie și începutul lui septembrie, au fost atacați brusc de o bandă a locuitorilor

Mazitu și că doctorul Livingstone, împreună cu jumătate dintre însoțitorii săi, au fost uciși. Cei care s-au întors scăpaseră, după afirmația lor, deoarece rămăseseră în spatele grupului și nu fuseseră descoperiți. Toți afirmau că, în seara morții lui, dăduseră o mână de ajutor la îngroparea liderului lor decedat. Chiar dacă în privința detaliilor și a altor aspecte mărturiile oamenilor diferau, toți au recunoscut că văzuseră cadavrul, ce avea o singură rană – pricinuită de un topor – la ceafă. Unul dintre oameni asistase la scena în care lui Livingstone i s-a dat lovitura de grație."

„Atacul a fost subit, iar doctorul Livingstone a avut timp să-i învingă pe cei cu care se lupta. Încerca să încarce din nou arma, în momentul în care a fost tăiat din spate. Mă tem că relatarea este adevărată și că nu vom cunoaște niciodată mai multe detalii."

Erau mai multe aspecte ale tragediei pe care Kirk nu le amintea în scrisoarea sa. De pildă, reacția îndurerată a încercaților locuitori ai Zanzibarului la anunțul morții lui Livingstone: imediat a început o perioadă de doliu. Toate vasele internaționale din port, diversele consulate străine și chiar sultanul Zanzibarului au coborât drapelele în bernă.

Mai puțin mișcător a fost comportamentul lui Musa. După ce și-a exprimat profunda tristețe în legătură cu moartea lui Livingstone, Musa le-a cerut stăruitor lui Kirk și consulului George Seward să-i plătească pe cei din Johanna pentru timpul petrecut în slujba lui Livingstone. Lucraseră din greu timp de șase luni pentru ciudatul explorator, a argumentat el, urmând traseul de-a lungul râului Rovuma și expunându-se pericolului când Livingstone a insistat să călătorească prin teritoriul tribului Mazitu. De vreme ce Livingstone era consulul britanic al triburilor din Africa și adesea călătorise sub steagul Marii Britanii, Musa a insistat ca guvernul Maiestății Sale să le plătească ceea ce li se cuvenea.

Kirk, care fusese botanistul expediției lui Livingstone în Zambezi, și Seward au acționat cu prudență. Li s-a părut ciudat că singurii supraviețuitori erau cei din Johanna. Înainte de a trimite veștile către Londra, au întreprins o investigație minuțioasă în privința crimei. Timp de trei săptămâni, Seward și Kirk i-au supus pe supraviețuitori unor întrebări încrucișate, fiind atenți la mărturiile contradictorii, prin care încercau să-i forțeze să se încurce în propriile minciuni.

Niciuna dintre versiuni nu se potrivea. Unii dintre ei spuneau că Livingstone vâna elefanți împreună cu câțiva săteni la răsărit, altul zicea că doar explora și că decesul a avut loc la prânz. Câțiva au jurat că s-au ascuns în tufiș în timpul atacului, în timp ce alții au declarat că li s-a cerut să se întoarcă în sat după provizii. Unii au declarat că Livingstone a împușcat un singur om, alții că a ucis doi. Cu toate acestea, relatările nu erau atât de diferite de la un om la altul. Iar detaliile precise concordau cu faptele cunoscute: ordinea și maniera unei caravane în marș organizate de Livingstone (un detaliu pe care Kirk îl cunoștea personal) și faptul că ruta lui Livingstone a ocolit lacul Nyassa pe la nord de acesta, o posibilitate pe care exploratorul o anunțase lui Seward înainte de a pleca din Zanzibar.

Până la urmă, s-au pus întrebări în legătură cu motivația. De ce ar fi riscat oare cei din Johanna să sufere pedepse pentru dezertare și insubordonare în Zanzibar, de vreme ce spuneau adevărul? Niciun câștig nu ar meritat riscul. În 1866, în apropierea Crăciunului, Ali Musa și cei din Johanna au fost trimiși acasă fără să fie plătiți. Și, în timp ce însuși sultanul din Johanna a cerut ca supușii săi să primească banii cuveniți pentru servicii prețioase aduse Marii Britanii, Seward și Kirk au ajuns la concluzia că Livingstone murise.

Seward, un medic din Edinburgh care devenise bun prieten cu Livingstone în timpul șederii exploratorului în Zanzibar,

a comunicat vestea Foreign Office-ului. I-a ordonat lui Kirk să transmită știrea și către Royal Geographical Society. Era a doua zi după Crăciun, în 1866. Kirk a dorit ca vestea să ajungă cât se poate de repede, așa încât a redactat două scrisori. Una a fost expediată peste Atlantic, cu ajutorul poștei maritime. Cealaltă a urmat traseul Marea Roșie–Mauritius și a ajuns la Aden, după ce a fost dusă cu trenul prin peninsula Suez. Ambele au ajuns la destinație peste două luni. „Dacă această teribilă informație va fi confirmată", a scris Murchison către *Times* în scrisoarea ce a stârnit furia lui E.D. Young în 7 martie 1867, „atunci lumea civilizată va jeli pierderea celui mai nobil și mai neînfricat explorator care a trăit vreodată."

Populația Marii Britanii a fost șocată de moartea lui Livingstone, mai ales de modul cum se petrecuse totul. Sălbăticia zulușilor era bine-cunoscută. O poveste scandaloasă dar adevărată circula printre britanici: un grup de coloniști din Africa de Sud fuseseră trași în țepi groase din lemn, introduse prin rect, și care le-au străpuns inimile. Desigur, în cazul lui Livingstone, în lipsa cadavrului, circumstanțele morții sale erau imposibil de verificat, dar nu era nicio îndoială că decedase. Investigația lui Seward și Kirk dovedise că norocul lui Livingstone, care timp de zeci de ani rătăcise nevătămat prin Africa, ajunsese la capăt într-o manieră spectaculoasă.

E.D. Young, care cunoștea caracterul lui Musa, a citit aproape cu furie știrile, în timp ce se afla la bordul vasului *Osborne*. Acest tânăr în vârstă de 35 de ani, cu gradul de ofițer subaltern[1], servise în expediția lui Livingstone în Zambezi, între ianuarie 1862 și martie 1864. Pilotase *Pioneer*, cea de-a doua dintre cele trei nave cu aburi, având carena din oțel, folosite de Livingstone pentru a naviga prin delta fluviului Zambezi. În opinia lui

[1] „*Warrant officer*", în limba engleză – ofițer subaltern sau ofițer brevetat (n. tr.).

Young, Ali Musa și ceilalți din Johanna erau doar niște hoți, trântori și mincinoși. Opinia lui era că ei îl părăsiseră pe Livingstone pentru că expediția devenise prea dură, apoi și-au aranjat mărturiile despre moartea lui Livingstone astfel încât să-și poată primi plata.

Young, un individ uscățiv, era impulsiv. În adolescență, se alăturase de bunăvoie Marinei Regale, instituție cu o tristă faimă în privința brutalității, a sodomiei și a condițiilor de viață mizerabile pe care le oferea. Cei mai mulți dintre oameni nu se ofereau voluntar pentru o astfel de profesie. Mai degrabă, erau forțați să intre în serviciu de grupuri de marinari care hoinăreau prin orașele de pe malul mării, îmbiau cu băutură tinerii, îi loveau în cap sau îi puneau în lanțuri, apoi îi cărau pe vase. Totuși, lui Young îi plăcea viața de marinar. În timpul celor 20 de ani de serviciu urcase în ierarhie până la gradul de tunar și ofițer subaltern. În 1860, pe când servea ca tunar pe *Gorgon*, un vas pentru aprovizionare ce făcea naveta în Canalul Mozambic, l-a întâlnit pentru prima oară pe Livingstone. Young îl admira pe explorator atât de mult, încât a renunțat la postul său obținut cu greu în 1862 pentru a lucra la bordul vasului *Pioneer*. La început, Livingstone avea dubiile sale în privința caracterului marinarului, suspectând că etica muncii lui Young, prea zelos proclamată, era o încercare de a obține bani în plus la salariu. Dar, în timp, Young a câștigat încrederea lui Livingstone și a devenit un element de bază în timpul expediției din Zambezi. „Am lăsat vasul *Pioneer*", nota Livingstone în jurnal în 16 iunie 1863, când și-a continuat explorarea, „pentru o perioadă, pe uscat, sub comanda celui mai activ și mai de încredere tunar, domnul Edward Young, din Marina Regală."

Pentru cariera lui Young în marină, unde a revenit la întoarcerea în Anglia, timpul petrecut cu Livingstone a fost un avantaj. Funcția confortabilă de tunar pe *Osborne* servea drept

mărturie – ocupa o poziție aproape simbolică, de vreme ce armamentul de la bord era insignifiant. A stat acolo doi ani. Bronzul de Africa a fost înlocuit cu culoarea roșatică spre brun a pielii, specifică vieții în regiunea Portsmouth, expusă la vânt. Activitatea pe iahtul Maiestății Sale era total diferită de viața dusă pe *Pioneer*, unde marinarii își spălau uniformele în apa mâloasă, mâncau peștii pescuiți din fluviu sau produsele cumpărate de la triburile de pe coastă, iar peisajul era dominat de „stuful ce mărginea apa, plictiseala și bâzâitul monoton al țânțarilor".

Chiar dacă în ziua în care Young a citit despre presupusa ucidere a lui Livingstone, în Portsmouth temperatura atingea doar 34° și toate celelalte aspecte ale activității sale pe *Osborne* erau destul de plăcute. Vasul a acostat în liniște, fără să fie rostite comenzile obișnuite în această situație. Totdeauna puntea lucea de curățenie. În fiecare zi, Young se îmbrăca impecabil, introducând elegant cămașa de marinar în pantalonii scrobiți. Mânca regulat mâncare gătită, la ore fixe, savura pe îndelete o rație zilnică de rom. Orașul-port Portsmouth, aglomerat și agitat, cartierul general al Marinei Regale, cu birturile marinarilor și cu admiratorii celor porecliți „*gunny bunny*"[1], era la o aruncătură de băț de Londra, unde te puteai distra în weekend. Viața pe vasul *Osborne* avea chiar și un farmec neobișnuit, așa cum nu se găsea pe altă ambarcațiune a Marinei Regale: nu era niciun secret că pe *Osborne* majoritatea marinarilor erau homosexuali – porecliți „reginele țipătoare" de ceilalți camarazi. Atracția principală erau cabaretele numite „Opera sodomiților", unde performau travestiți îmbrăcați complet în straie femeiești. Spectacolele lor erau pline de viață și rafinate, ceva nemaivăzut în alte locuri pe mare.

Totuși, Young era gata să renunțe la lux, prestigiu și petreceri zgomotoase de dragul unei idei bizare ce îl preocupa tot mai

[1] Poreclă dată artileriștilor din armată și marină (n. tr.).

mult: tunarul dorea să plece în Africa și să conducă o expediție de căutare a lui Livingstone. Planul său se baza pe rutele acvatice pentru a ajunge în interiorul continentului. Avea nevoie doar de un mic grup de oameni dedicați misiunii și de o barcă zdravănă. „Ieșea cu totul din discuție să duci o trupă numeroasă de oameni pe continent, chiar și un echipaj al unei bărci de pe o navă de război, cu atât mai puțin o canonieră", a consemnat el mai târziu.

Young a plănuit să urmeze cursul fluviului Zambezi de pe coastă spre interiorul continentului, după ce învățase bine tainele acestui mare fluviu în anii în care pilotase vaporul pentru Livingstone. Îi cunoștea vârtejurile și bancurile de nisip, canalele laterale, cataractele, rafalele de vânt dinspre est și inevitabilele ploi torențiale de la sfârșitul după-amiezii. Zambezi era un fluviu mult mai larg și mai ușor de navigat decât Rovuma, mâlos și plin de crocodili, al cărui curs Livingstone îl urmase spre interiorul continentului pentru a începe expediția de căutare a Izvorului, cu destule sate pe maluri, unde se putea obține hrană. Din Zambezi, avea să cotească spre dreapta, în râul Shire, mai îngust, pe care urca în amonte până când ajungea în lacul Nyassa, prin partea sudică a acestuia. Până să ajungă la Nyassa, Young plănuia să meargă din sat în sat, pe mal, și să-i întrebe pe băștinași despre un om alb care ar fi putut trece pe acolo. Avea să afle cu siguranță dacă exploratorul mai era sau nu în viață. Young voia să afle adevărul. Nu putea suporta sentimentul îndoielii.

Un obstacol major – printre altele – stătea în calea lui Young: însăși noțiunea de căutare a unui explorator rătăcit era revoltătoare. Când dispăreau, rămâneau pierduți. Cu o singură excepție notabilă, explorarea britanică respectase această lege nescrisă timp de secole întregi. În vremurile de la începutul explorărilor,

când să călătorești peste un deal dintr-o vale în alta era un act de curaj, să găsești un explorator rătăcit nu era dificil. Dar din momentul în care exploratorii au început să se deplaseze la mii de kilometri depărtare de țara de baștină sau să navigheze sute de kilometri peste linia orizontului, doar ca să descopere limitele Pământului, operațiunea de salvare nu mai era posibilă. Căutarea exploratorilor întârziați ar fi reprezentat un handicap pentru explorare în sine; mărimea globului pământesc și ritmul lent al comunicațiilor ar fi transformat misiunea într-o căutare a acului în carul cu fân. De asemenea, era posibil ca grupul pornit în căutarea celui rătăcit să îl găsească mort. Era de așteptat ca exploratorii să se salveze singuri, ca James Cook, care cu ajutorul unei pânze a acoperit gaura exterioară a carenei vasului *Endeavour*, sau ca Lewis și Clark, când s-au bazat pe înțelepciunea unei femei pe nume Sacajawea din tribul Shoshone, care i-a ajutat să supraviețuiască în Vestul Sălbatic.

Excepția notabilă era Sir John Franklin. Se întâmplase în 1845. Franklin avea 60 de ani, pe atunci un bărbat voinic, cu părul alb, veteran al Războaielor Napoleoniene, faimos pentru explorarea din regiunea arctică. După ce și-a întrerupt aventurile timp de 16 ani, a întreprins o expediție pentru a găsi Pasajul Nord-Vestic, dorind, la fel ca mulți alți exploratori înaintea sa, să găsească o scurtătură din Europa spre Orient prin banchizele de gheață din nordul Americii de Nord. Cele două vase ale sale, *Terror* și *Erebus*, cu un echipaj total de 129 de ofițeri și marinari, au navigat spre coasta vestică a Groenlandei până în aisbergurile din golful Baffin. Era iulie, o lună ospitalieră. Nici Franklin, nici vasele sale cu oameni cu tot nu au mai fost vreodată văzute de atunci.

În împrejurări normale, statutul oficial pentru o expediție pierdută trecea prin câteva faze: „întârziat", apoi „dispărut" și,

în final, „presupus decedat". Se organizau slujbe de amintire și era posibil ca statui să fie închinate memoriei eroilor căzuți. Erau acțiuni lipsite de emoție, dar toată lumea accepta regulile jocului. Totuși, Franklin era bogat, avea o soție care îl adora și prieteni influenți – printre ei, și Murchison. Era prea important ca să fie uitat peste noapte. După o campanie intensă de obținere de fonduri condusă de președintele RGS, câteva grupuri au pornit din Anglia în căutarea vaselor *Terror* și *Erebus*.

Niciunul nu a fost încununat cu succes. Anii au trecut fără să se afle ceva. În 1857, însăși Lady Jane Franklin a pregătit un vas pentru a-l căuta pe soțul ei. Membrii RGS au fost atât de impresionați de hotărârea ei, încât i-au acordat lui Lady Jane o distincție importantă – Founder's Medal de aur –, „pentru perseverența jertfei de sine în trimiterea de expediții care să stabilească soarta soțului ei".

Totuși, Murchison, și nu Lady Franklin, a fost acela care și-a folosit cu energie legăturile personale și politice pentru a continua căutările după ce se pierduse orice speranță. „Nu a încetat să țină treaz interesul publicului pentru această chestiune prin apeluri insistente și emoționante", și-a exprimat uimirea Sir Henry Rawlinson, exploratorul subcontinentului indian. În mare parte datorită zelului arătat de Murchison, 32 de nave au luat parte la diverse căutări până când au fost descoperite obiecte de pe *Terror* și *Erebus*, iar moartea lui Franklin a fost confirmată de *Fox*, nava lui Lady Jane, în 1859.

În mod ironic, Livingstone și Lady Jane Franklin s-au întâlnit spre sfârșitul lui 1865, când el a trecut prin Bombay în drum spre Africa, pentru expediția de căutare a Izvorului. El era un simbol al explorărilor, ea, al exploratorilor pierduți. Peste un an, Livingstone avea să se afle în ambele ipostaze.

Spre deosebire de Lady Franklin, Young nu avea banii necesari pentru a finanța o căutare. Din cauza rigidei demarcări sociale a Angliei victoriene, Young era considerat un membru al claselor sociale inferioare, o categorie vastă de indivizi din care făceau parte toți cetățenii, cu excepția celor înstăriți. În mod obișnuit, un membru al clasei de jos nu ar fi legat prietenie niciodată cu cei din clasele sociale superioare. Dar Livingstone – și el provenit din clasa de jos – era o sursă de inspirație în această privință. El reprezenta o clasă nouă în curs de dezvoltare în Anglia – clasa de mijloc –, dovada că un individ putea trece de bariera dintre cele două clase cu ajutorul realizărilor personale și al bravadei. În timp ce Young se gândea tot mai intens la presupusa moarte a lui Livingstone, fiind tot mai convins că Musa mințea, a realizat că doar depășind barierele sociale putea demonstra că Livingstone era în viață.

În 13 martie 1867, la o săptămână după ce *Times* a anunțat decesul, cu mult curaj, Young a compus o scrisoare către Murchison.

„Domnule", începea scrisoarea. Scrisul lui Young era foarte îngrijit, iar stilul, expresiv. „Aflând cu tristețe informația despre decesul doctorului Livingstone, vă rog să-mi iertați îndrăzneala de a vă scrie pe această temă. În primul rând, trebuie să vă informez că am servit timp de doi ani în expediția din Zambezi a doctorului Livingstone, aflându-mă la comanda vasului *Pioneer*, la ordinele Domniei Sale, perioadă în care i-am cunoscut bine pe cei din Johanna, dintre care 12 persoane făceau parte din echipajul vasului *Pioneer*. Și, domnule, pot cu toată răspunderea să vă spun că, tot timpul și în toate împrejurările, nu se putea pune nicio bază în ei, mai ales în privința adevărului, dincolo de faptul că erau mari hoți.

De aceea, am motive serioase să sper că povestea lor în privința morții doctorului se va dovedi doar o născocire, mai

ales că nu au adus nimic din ceea ce i-a aparținut, pentru că știau bine valoarea cărților sau hârtiilor sale etc., pe când cei din tribul Mazitu, nu.

Am onoarea de a fi, domnule, supusul dumneavoastră servitor."

Young a semnat scrisoarea și a trimis-o destinatarului. Litera „e" din semnătura sa semăna cu „g", motiv pentru care *Times* i-a publicat greșit numele. În ciuda acestui fapt, notița plină de supărare l-a proiectat pe tunarul umil și înflăcărat într-o odisee neverosimilă care avea să-i influențeze viața.

Scriindu-i lui Murchison, Young a găsit un aliat puțin probabil. Nu doar că Murchison a condus operațiunea de găsire a lui Franklin, dar și trimisese bani lui Speke și Grant când erau în întârziere în timpul călătoriei pe Nil. Și, la fel ca Young, Murchison avea dubii în legătură cu moartea lui Livingstone, chiar dacă persoanele de la care provenea informația, din Africa, Kirk și Sir Samuel Baker, declarau că exploratorul era mort și îngropat.

Murchison a trimis scrisoarea lui Young mai departe, la *Times*, apoi l-a chemat pe marinar la Londra. Când Young, curajos, și-a prezentat propunerea de a conduce o expediție de căutare, Murchison a fost încântat. „Nu trebuie să acceptăm îndoiala", i-a dat dreptate Murchison lui Young.

Pregătirile au început cu seriozitate. Chiar și atunci când documentele indicau în continuare că Livingstone murise – inclusiv un text din 6 aprilie, în care se amintea o investigație prelungită condusă de consulul Seward –, legăturile și verva lui Murchison au transformat cu repeziciune expediția de căutare din teorie în practică. În mai, Young a fost numit în fruntea Expediției de căutare a lui Livingstone și a primit permisiunea din partea Amiralității să plece de pe vasul *Osborne*. Mulțumită

demersurilor lui Murchison și faimei lui Livingstone, guvernul i-a oferit lui Young de zece ori mai mult decât fondurile necesare aventurii sale exagerate și l-a încurajat „să folosească toate mijloacele avute la dispoziție pentru a-și asigura succesul".

Young nu a fost cheltuitor, dar nu a ezitat să folosească banii pentru un aspect pe care îl considera vital pentru reușita planului său: o ambarcațiune de apă dulce cu carena din oțel. *Search* nu impresiona la prima vedere, era o barcă deschisă, lungă de 9 metri și lată de 2,4 metri. Dar era proiectată după un model numit *Lady Nyassa*, ce aparținea lui Livingstone, ideal pentru a naviga pe Zambezi și Shire. Era dotată cu un catarg care susținea o velă și ujbe pentru fixarea ramelor, pentru a vâsli când nu bătea vântul. Avea calitatea de a naviga în ape adânci de doar 46 de centimetri. Cele 38 de piese din oțel flexibil din componența bărcii ar fi fost fierbinți la atingere din cauza soarelui african, în schimb, *Search* putea fi complet dezasamblată. Hamalii o puteau transporta în susul apei, depășind pe uscat o porțiune lungă de 56 de kilometri a râului Shire, cu cascade și praguri. Acele cataracte, pe care Livingstone le-a botezat Cascadele Murchison[1], erau obstacolul principal al călătoriei între Zambezi și lacul Nyassa.

În calitate de comandant, Young avea mână liberă pentru alegerea echipajului. A invitat trei prieteni de încredere pentru a se alătura marii aventuri. Era o idee strălucită, ce asigura camaraderia lor și prin care autoritatea lui Young nu putea fi amenințată de un pretendent din afară în căutare de putere. Cei trei erau: John Reid, marangoz pe vasul *Pioneer*, Henry Faulkner, fost ofițer de armată în Regimentul 17 Cavalerie „Lancers", și Patrick Buckley, un camarad de pe *Gorgon*. Expediția urma să fie o aventură în sensul adevărat al cuvântului – doar

[1] În prezent, cascadele Kholombidzo (n. tr.).

câțiva prieteni călătorind în sălbăticie, cu o misiune dincolo de puterea oamenilor obișnuiți.

Pe măsură ce se apropia momentul plecării, pentru englezi expediția a devenit un simbol al speranței. Misiunea celor patru bărbați curajoși cărora li s-au dat puteri depline să-l găsească pe Livingstone nu garanta nimic, dar sugera că măcar putea fi în viață. Asta era important. Când națiunea a fost demoralizată de masacrarea tinerilor ei în Războiul din Crimeea, între 1854 și 1856, explorarea lui Livingstone în Africa i-a ridicat moralul. Iar când englezii au fost devastați de vestea că naționaliștii indieni au ucis bărbați, femei și copii britanici nevinovați în Punjab, în 1857, victoriile lui Livingstone le-au deturnat gândul de la dezastru. Iarăși, în anii 1850, când tensiunile sociale și șomajul generalizat au declanșat nemulțumiri și au diminuat moralul britanicilor, Livingstone a fost acela care a pășit în față, ca un leu. Era mai mult decât un explorator: simboliza potențialul enorm ascuns în fiecare om, dar scos la iveală doar de aceia dornici de a-l împinge dincolo de limitele confortului și ale fricii. Într-un fel, Young devenise și el un izvor de speranță.

Existau totuși două aspecte ale speranței. O sumă consistentă de bani s-a cheltuit pentru organizarea expediției. Așteptările erau atât de mari, încât oamenii pierdeau din vedere amănuntul important că localizarea lui Livingstone avea să fie un miracol (așa cum notase Murchison: „planul ar fi condamnat prin sintagma Căutarea Utopică a lui Livingstone"). Era un om singur în mijlocul unui vast continent. De un an nu mai fusese văzut în viață, iar poveștile despre uciderea sa păreau neliniștitor de plauzibile. Dacă zvonul era adevărat, perioada de un an scursă ar fi putut oferi de asemenea posibilitatea ca Livingstone să se îndepărteze pe o distanță de câteva mii de kilometri de civilizație. Așa că, dacă Young dorea cu sinceritate

să-l găsească pe Livingstone, atunci asta însemna să abandoneze *Search* și să continue expediția pe uscat – o sarcină pentru care nu era pregătit.

În 10 iunie, Young și membrii expediției sale au navigat din Portsmouth la bordul vasului *Celt*, care ducea corespondența. În iulie, la doar patru luni de la scrisoarea trimisă lui Murchison, expediția lui Young călătorise spre Africa, lansase la apă *Search* și era pregătită să navigheze către delta fluviului Zambezi. Dacă totul mergea conform planului, el și oamenii săi aveau să fie preluați la gura deltei de un vas britanic de război în 2 decembrie, pentru călătoria de întoarcere acasă.

Călătoria pe Zambezi a fost ca o întoarcere acasă pentru Young. Cel de-al patrulea fluviu ca mărime din Africa se numără, de asemenea, și printre cele mai mari din lume. Delta de la gura sa de vărsare are o lățime de 82 de kilometri, iar fluviul în sine măsoară 3,2 kilometri în lățime în locul unde se varsă în Oceanul Indian. Livingstone navigase pe aproape fiecare centimetru al acestui impresionant fluviu. Zonele joase situate de-a lungul malurilor acoperite de vegetație luxuriantă erau pline de țânțari ce transmiteau malaria, muște țețe, păianjeni, scorpioni și focare de variolă. Mary, soția lui Livingstone, fusese îngropată în aceste locuri, în satul Shupange, după ce a murit în aprilie 1862. Young a fost prezent la înmormântare și a trecut pe la mormânt în misiunea sa de găsire a soțului ei.

Pentru Young și colegii lui, farmecul călătoriei a lăsat repede locul realităților cotidiene ale traiului periculos pe apă. Țânțarii îi enervau pe toți, zi și noapte. Malurile miroseau fetid, a putrefacție și vegetație. Uneori, curentul era liniștit, alteori, forma vârtejuri. Când Young a cotit ușor spre dreapta, din Zambezi în râul Shire, mai îngust și cu un curs mai sinuos, complexitatea călătoriei lor s-a schimbat, de asemenea. Shire era un râu al contrastelor – kilometri întregi de cataracte de

netrecut, urmate de distanțe la fel de lungi de mocirlă descurajantă, plină cu ierburi înalte. Atât de mulți elefanți se tăvăleau în apele mocirloase, încât, la un moment dat, Livingstone, conștient că lemnele de foc erau rare în mlaștina mare a râului Shire, le-a cerut oamenilor să adune oasele elefanților din râu și să le folosească drept combustibil pentru cazanul cu aburi al vasului. Și mai amenințătoare era prezența în număr mare a crocodililor, motiv pentru care, în timpul expediției din Zambezi, oamenii lui Livingstone au descris Shire ca „un râu al morții".

Young și tovarășii săi au urcat în amontele râului Shire, până la Cascada Murchison, unde au ajuns în 19 august. Acolo au petrecut cinci zile, după ce au luat barca pe uscat. A fost o perioadă agitată pentru Young. Nu doar că pierderea ori distrugerea vreunei piese din *Search* ar fi făcut de nefolosit barca, dar, de asemenea, informații primite de la băștinași au confirmat faptul că triburile Mazitu pândeau pe undeva prin apropiere. Trecuse ceva timp, dar aceștia nu deveniseră mai supuși. Young a tocmit repede 240 de bărbați din tribul Makololo ca să care piesele componente ale bărcii dincolo de cascadă. În timpul călătoriei, care a durat patru zile și jumătate, nu au existat indicii că Mazitu i-ar fi urmărit.

Indicii despre soarta lui Livingstone au început să se ivească pe măsură ce expediția s-a apropiat de lacul Nyassa. Cu 12 luni înainte, un alb oprise în satul Maponda pentru câteva zile de odihnă. Membrii tribului Makololo nu auziseră de vreun alb care să fi fost prins în ambuscadă și au râs cu hohote la gândul că așa ceva s-ar fi putut petrece fără ca vestea să nu se răspândească, deoarece zvonurile circulau foarte repede.

Când au ajuns la Nyassa, au apărut mai multe indicii semnificative. Într-un mic sat, Young a cumpărat obiecte de proveniență britanică, oferite în cadrul negoțului de mărfuri de un alb – un cuțit, un brici, o lingură, o bucată lungă uzată de stambă

zdrențuită, o carte de rugăciuni folosită la slujbele anglicanilor. Toate păreau să fi aparținut lui Livingstone, dar nu era nici urmă de el și nimeni nu știa unde plecase.

În 14 septembrie, furtuna a surprins *Search*, care s-a adăpostit într-un cătun de pe mal. În timp ce oamenii coborau din barcă, li s-a reamintit că Mazitu erau în apropiere. Toate colibele erau goale, nu existau tăciuni de la focuri pe care se gătise mâncare și nu se auzeau strigăte de copii ieșiți la joacă. „Am văzut nenumărate schelete", a scris Young. Cei câțiva săteni rămași în viață își aminteau de un alb, dar au spus că era mort de multă vreme. Young și tovarășii săi au așteptat ca vântul să se domolească, după care au părăsit satul-fantomă pentru a-și continua munca de investigație în alte locuri.

Cinci zile mai târziu, *Search* a cârmit spre un sat mare, condus de o căpetenie pe nume Marenga. În momentul în care barca se pregătea să tragă la doc, Young și oamenii săi au fost confundați din greșeală cu negustători portughezi de sclavi. Războinicii s-au aliniat pe mal cu armele ațintite spre *Search*, în speranța că aveau să alunge barca. Când Young a strigat că erau britanici, armele au fost lăsate în jos, iar expediția, întâmpinată cu căldură. Căpetenia Marenga s-a grăbit să întâmpine echipajul bărcii. Strângând mâna lui Young cu mult entuziasm, l-a întrebat:

— De unde vii și unde este fratele tău, care ne-a vizitat anul trecut?

Când Young, nerăbdător, i-a spus lui Marenga despre misiunea sa de căutare a exploratorului, a fost recompensat cu povești despre vizita lui Livingstone. „Mi-a spus că sosise de la Maponda", a scris Young, „unde oprise pentru două zile. A fost foarte amabil."

Search a navigat mai departe, scotocind după indicii în cele mai sudice puncte de pe malul lacului Nyassa. Young era pe

deplin lămurit că Livingstone călătorise de-a lungul acelorași ținuturi ca să scape de triburile Mazitu. Nu o luase spre nord, în jurul lacului, așa cum plănuise inițial – și cum jurase Musa. În mod clar, Livingstone nu murise, așa cum susținea Musa, deoarece nu a călătorit niciodată în apropierea locului așa-zisei sale morți. Analizând lucrurile din acest unghi de vedere, Young era sigur că Livingstone trăia.

Acum, Young se confrunta cu o dilemă. A noua clauză a hotărârii emise de RGS îi oferea posibilitatea de a călători mai departe pentru a stabili legătura cu Livingstone sau de a se întoarce acasă, după ce a verificat faptul că exploratorul era în viață.

Young a făcut cale întoarsă. Avea la el obiectele personale ale lui Livingstone pe care să le arate conducerii RGS și mărturia de primă mână a băștinașilor că Livingstone trăia. Misiunea, în ceea ce îl privea pe Young, fusese îndeplinită. Începea călătoria spre casă.

În 2 octombrie, Young a dezasamblat *Search*, pentru a trece din nou de cataracte. În 2 decembrie, el și oamenii săi s-au întâlnit cu echipajul navei HMS *Raccoon*, la gura de vărsare a fluviului Zambezi. Peste cincisprezece zile, erau în Cape Town. Iar în 19 decembrie, se îmbarcau încă o dată pe vasul *Celt*, cu destinația Londra. În 27 ianuarie 1868, la doar zece luni după ce supărarea lui Young a declanșat imposibila aventură, raportul oficial redactat de el, referitor la expediție, se discuta la întrunirea RGS. „Am onoarea de a fi, domnule, slujitorul tău supus", încheia autorul raportului.

„Cât de profundă și de sinceră a fost bucuria întregii națiuni britanice la aflarea veștilor excelente despre marele nostru explorator", exulta botanistul H.G. Adams.

Young nu plecase niciodată în explorări și nu se întâlnise cu Livingstone. Dar dacă vreodată a existat o expediție fără cusur, atunci aceea a fost a lui Young. Nu au existat răniți. S-au adus dovezi că Livingstone trăia. Pe baza informațiilor descoperite de Young, sultanul din Johanna l-a condamnat pe Musa la închisoare pentru opt luni. Iar Young și compatrioții săi au fost tratați ca niște eroi. Aureolat de succesul său, Young a fost autorizat să vorbească despre locul lui Livingstone în istorie. „Călătoriile sale prelungite", a concluzionat Young, „îl așază în fruntea exploratorilor moderni, deoarece nimeni nu a îndrăznit să pătrundă în locurile unde a fost el. Nimeni, pentru o bună perioadă de timp, nu și-a dedicat atât de mult timp din viață să caute triburi până atunci necunoscute. Cel care îi va egala vreuna dintre performanțe – dacă se va întâmpla asta – nu va poseda fiecare calitate specifică și importantă a adevăratului explorator."

Aventura îndrăzneață a tunarului E.D. Young se apropia de sfârșit. În 1867, un an extraordinar, când Statele Unite ale Americii au cumpărat Alaska de la Rusia, Alfred Nobel a inventat dinamita, iar Karl Marx a publicat *Capitalul*, realizările acestui ambițios artilerist din Portsmouth au ținut prima pagină a presei. Călătoria lui Young a fost importantă, deoarece a arătat Marii Britanii că nu avea motive să se teamă pentru soarta lui Livingstone. Indiferent de dificultăți, el avea să se întoarcă într-o zi.

5

Ziarul Herald

New York
Decembrie 1867

În New York era o vreme rece și mohorâtă. Mai erau doar cinci zile până la Crăciun. Henry Morton Stanley umbla încoace și încolo pe străzile pavate din Lower Manhattan, în căutarea acelei slujbe la ziar care să îl plaseze în sfârșit în eșalonul de elită al presei americane. Abia se întorsese din întinsele Mari Câmpii. New York era un oraș ce se ridicase recent și își căuta locul pe scena internațională. Gemea de promisiuni, de corupție politică și de indivizi aroganți; bani vechi și noi, bande de răufăcători și imigranți. Central Park, conceput să concureze marile parcuri europene, apăruse pe locul unor mlaștini, de-a lungul fostei Bloomingdale Street – mai târziu cunoscut sub numele Broadway –, cu mai puțin de zece ani în urmă.

Ziarele New Yorkului făceau auzite glasurile locuitorilor. Douăsprezece cotidiene – un număr uimitor – se luptau pentru cititori. Editorii erau mai puternici decât politicienii și mai faimoși decât actorii. Editorialele puteau influența cariere și ruina vieți. Titani cu autoritate, precum Charles A. Dana, de la *Sun*, adjunctul secretarului de război al lui Abraham Lincoln,

și Horace Greeley, de la *Tribune*, creditat cu celebrul slogan „*go west, young man*"[1], erau printre cei mai cunoscuți.

Totuși, cel mai cunoscut ziar newyorkez își avea sediul pe colțul format de Broadway și Ann Street, într-o clădire de un alb strălucitor, foarte asemănătoare unui castel francez. Acea publicație, *New York Herald*, se afla în vizorul lui Stanley.

Herald era de departe cel mai popular ziar din oraș, cu un tiraj de 60 000 de exemplare zilnic. Cititorii nu erau deranjați de faptul că ziarul era mai scump decât celelalte, cinci cenți, cu unul mai mult decât *Times* și trei decât *Sun*. Articolele din *Herald* combinau jurnalismul de actualitate, interesul pentru senzațional și poveștile ciudate, emoționante, despre oameni. De asemenea, nici reclamele personale ale prostituatelor din oraș nu făceau niciun rău nimănui.

Reportajele lui Stanley despre războiul dintre americani și amerindieni pentru *Democrat*, din Missouri, din primăvara și vara acelui an au fost atât de apreciate, încât au fost preluate de peste alte zece ziare americane – printre care și de *Herald*. A legat prietenie cu câteva dintre personajele cunoscute din America: generalul Ulysses S. Grant[2], generalul William Tecumseh Sherman[3], generalul George Armstrong Custer[4],

[1] Expresia *„Go west, young man, go west"* a fost utilizată prima oară de John Babsone Lane Soule, în 1851. Greeley, care a reformulat-o în 1865, a recunoscut apoi că se inspirase din articolul mai vechi al lui Soule (n. tr.).

[2] Ulysses S. Grant (1822–1885), generalul Armatei Unioniste din timpul Războiului Civil, devenit ulterior cel de-al 18-lea președinte al Statelor Unite ale Americii (1869–1877) (n. tr.).

[3] William Tecumseh Sherman (1820–1891), general american unionist și secretar (ministru) de război al SUA (1869) (n. tr.).

[4] George Armstrong Custer (1839–1876), comandant de cavalerie în timpul Războiului Civil și al Războaielor dintre americani și amerindieni (n. tr.).

Buffalo Bill Cody și „Wild Bill" Hickock [ultimii doi au minibiografii la sfârșitul cărții – n. tr.], care l-a aruncat pe un patron de salon peste o masă de biliard după ce acesta îl insultase pe Stanley. Încurajat de succesul înregistrat și de ușoara îmbunătățire a statutului său social, neobositul Stanley și-a dat demisia brusc de la *Democrat* în toamna lui 1867. A luat trenul spre New York, pregătit și dornic să-și folosească priceperea sa jurnalistică împotriva celor mai buni reporteri din breaslă.

Stanley nu avea programată vreo întâlnire cu James Gordon Bennett Jr., tânărul patron cu proastă reputație al ziarului *Herald*. Nici vreo scrisoare de recomandare care să-l ajute să ocupe vreun post. Avea doar – de fapt, *doar* asta avea, indiferent că-i fusese bine sau rău – atitudinea hotărâtă, lăudăroșenia și capacitatea aproape masochistă de a suporta refuzul. Fiecare calitate, în felul ei, făcea din Stanley un om neînfricat.

Avea nevoie de calitățile sale din abundență, deoarece Bennett nu era un tip abordabil. Înalt și uscățiv, arătând ca un ogar cu privirea de gheață, având o mustață groasă, castanie, ce îi ascundea buza de sus, Bennett era și geniu, și idiot. Călărea până când animalele mureau de epuizare și concedia gazetari pentru motive puerile, precum o frizură nereușită, dar oferea și sume mari de bani în scopuri caritabile. Demisionase din comisia navală a Războiului Civil pentru că nu accepta să servească sub comanda unor oameni inferiori lui, dar odată a cumpărat fiecărui angajat de la departamentul de Pompieri al orașului New York câte o vestă impermeabilă, după ce l-au udat până la piele în momentul în care, beat fiind, a încercat să-i ajute să stingă un incendiu. Era atât de bogat, încât odată a aruncat un teanc gros de bani în șemineu pentru că-i strica linia costumului. Bennett era un slăbănog care bea foarte mult, un lup singuratic care își teroriza vecinii din Manhattan, conducând trăsura despuiat la miezul nopții, și un scandalagiu care se bătea cu pasiune, dincolo de

capacitatea sa fizică. Era și un aventurier. Odată, a participat la o cursă de traversare a Atlanticului cu iahtul lui, în timpul iernii, în urma unui pariu făcut la beție. A fost prima competiție de bărci cu vele de traversare a Atlanticului. A câștigat-o.

„Prieteni, aș vrea să vă amintiți", le-a spus la un moment dat angajaților săi, „că eu sunt singurul care trebuie mulțumit. Dacă vreau ca *Herald* să fie întors cu susul în jos, trebuie întors cu susul în jos."

Bennett, așa dezorganizat cum era în viața personală, manifesta pasiune pentru lumea presei. A crescut importanța ziarului, asigurându-i distribuție internațională. Schimba așezarea în pagină și mărimea literelor pentru a-l ajuta pe cititor să urmărească mai ușor cele scrise. Mark Twain, Walt Whitman și Stephen Crane se numărau printre semnatarii articolelor din *Herald*.

Bennett a revoluționat conceptul de știri, prin crearea „exclusivităților" – o poveste unică pe care niciun alt ziar nu era destul de curajos să o publice. „Un mare editor", credea Bennett, „este acela care știe unde are să se declanșeze iadul data următoare și cum să trimită primul reporter la fața locului." Pentru a-și atinge scopul, avea să investească zeci de mii de dolari deodată, știind că rezultatele aveau să se vadă în câțiva ani sau, poate, niciodată.

Dar, de cele mai multe ori, se vedeau. Prin urmare, s-a ajuns la un profit anual uriaș de 750 000 de dolari, chiar și după ce Bennett își reținea salariul său de 1 milion de dolari. Bennett îi reinvestea pe toți în ziar. Trimitea reporteri în Asia și Europa, în căutare de povești care să genereze un interes subit din partea opiniei publice și care să ducă la un circuit de știri. Când cablul transatlantic de telegraf a fost introdus în 1866, a plătit bucuros pentru noua metodă rapidă de transmitere a știrilor. Odată, când un gazetar a trimis mesaj cu întregul

text al discursului oferit de regele Prusiei, l-a costat pe Bennett 7 000 de dolari.

„Niciun jurnalist de la o publicație rivală nu îndrăznea să se culce până nu vedea un exemplar din prima ediție a *Herald*-ului", scria Oswald Garrison Villard, de la *Evening Post*, „exemplar pe care îl apucau tremurând și cu teamă, să nu descopere una dintre acele relatări care băteau toate recordurile și aduceau faimă ziarului, la fel de cunoscut precum *The Thunderer*[1], în orice colț al lumii."

A fost o mică minune faptul că Stanley a dorit să scrie atunci pentru *Herald*. După ce a ajuns la colțul format de Broadway și Ann Street și apoi a pătruns în clădirea ziarului, în decembrie 1867, Stanley a rătăcit pe holuri până când a găsit biroul lui Bennett. Apoi, ca și cum Bennett ar fi fost editorul unui ziar oarecare lipsit de importanță, Stanley a trecut pe lângă secretara acestuia și s-a trezit față în față cu patronul celui mai popular ziar american.

Stanley s-a prezentat repede. A fost surprins când Bennett a recunoscut că citise – și îi plăcuseră – reportajele sale despre războiul dintre americani și amerindieni. Dar Stanley a fost refuzat când a cerut să fie angajat.

— Mi-aș dori să îți ofer ceva permanent, s-a plâns Bennett, pregătindu-se să-l dea afară pe ușă, pentru că ne dorim oameni activi ca dumneata.

Totuși, Stanley prevăzuse o asemenea expediere. În loc să iasă din nou pe ușă în frigul de decembrie, el – în cuvinte pe care mai târziu le-a reprodus textual – a parat lovitura:

---

[1] La baza poreclei ziarului *The Times*, din Londra, a stat articolul intitulat „The Thunderer", scris de doi ziariști importanți, Peter Fraser și Edward Sterling. *The Times* a fost, printre altele, primul ziar care a trimis corespondenți pe teatrele de război (n. tr.).

— Sunteți foarte amabil să spuneți asta, iar eu mă simt încurajat să vă întreb dacă nu aș putea să mă ofer pentru campania din Abisinia.

— Nu cred că expediția din Abisinia stârnește destul interes americanilor, a răspuns Bennett, înainte de a întreba cu șiretenie: în ce condiții ați pleca acolo?

Aceasta era oportunitatea pe care o aștepta Stanley. Repede a prezentat planul călătoriei în Abisinia, o regiune deșertică și muntoasă, situată în Cornul Africii, de unde putea să scrie despre criza ostaticilor, care escaladase. Theodor, împăratul Abisiniei, un om cu un trecut marcat de probleme psihice, întemnițase la Magdala, fortăreața sa din munți, 67 de diplomați britanici și 187 de servitori. Armata britanică avea să mărșăluiască în curând spre interiorul continentului ca să-i salveze. Stanley i-ar fi acompaniat pe britanici în marșul lor, apoi ar fi scris despre operațiunea eroică de eliberare a prizonierilor. Să scrie despre armata britanică în Africa nu ar fi fost prea diferit de reportajele scrise despre armata americană din Kansas. Părea un scenariu perfect, a argumentat Stanley, pentru o tranziție de la scena națională la cea internațională.

Stanley s-a oferit să lucreze fără contract, suportând singur cheltuielile. Avea să fie acceptat sau nu pe baza meritelor sale profesionale. Dacă lui Bennett îi plăceau poveștile sale, iar *Herald* i le publica, atunci avea să fie plătit la bucată pentru exclusivitate. În caz contrar, Stanley avea să suporte pierderile. Lui Bennett i se propunea o colaborare în care nu avea nimic de pierdut.

Editorul a fost de acord. Chiar dacă a fost admis pentru o perioadă de probă, Stanley a devenit oficial reporter al ziarului *New York Herald*. În 22 decembrie 1867, Stanley s-a îmbarcat pe vasul cu aburi *Hecla*, cu destinația Europa. De Anul Nou se afla la Paris. O lună mai târziu, Stanley se găsea în

golful Annesley, din Marea Roșie, unde s-a alăturat corpului expediționar britanic, pregătit să mărșăluiască spre interiorul continentului, către Magdala.

A urmat un tur jurnalistic de forță.

Reportajele lui Stanley nu au fost doar strălucite, ci, luându-și câteva măsuri de prevedere și beneficiind și de un noroc chior, le-a luat-o înainte ziariștilor britanici care se ocupau de această campanie militară. După ce forțele britanice conduse de generalul Sir Robert Napier i-au salvat pe ostatici și l-au ucis pe Theodor, Stanley s-a grăbit să ajungă în Suez ca să trimită și mai multe relatări către lumea întreagă prin telegraf.

Din fericire, înainte ca marșul către Magdala să înceapă, Stanley avusese ideea de a-l mitui pe singurul operator de telegraf din Suez. Astfel, Stanley a reușit ca mesajele sale să fie expediate înaintea celorlalți ziariști. Printr-o baftă chioară, nu numai că singurul operator de telegraf a trimis mai întâi reportajele lui Stanley, dar cablul de telegraf subacvatic s-a defectat în mod misterios chiar înainte ca alte mesaje să poată fi expediate.

Spre rușinea gazetelor ca *Times*, newyorkezii au aflat vești despre victoria trupelor britanice înaintea londonezilor. Deoarece credeau că este imposibil ca americanii să ia fața celor mai buni corespondenți de război, editorialiști britanici furioși l-au făcut mincinos pe Stanley și l-au acuzat că inventase povești. Dar în momentul în care gazetarii și-au trimis articolele la *Telegraph*, *Times* și *Standard*, peste o săptămână, Stanley a fost disculpat. „Iată că *Times*, care vreme de jumătate de secol a depășit orice alt ziar din Europa în materie de entuziasm și de idei, publică cele mai noi știri despre expediția britanică cu ajutorul unui corespondent la Londra al ziarului *New York Herald*", nota cu uimire ziarul londonez *Spectator*, subliniind reușita lui Stanley.

Stilul lui Stanley era prețios și personal, de parcă se adresa printr-o scrisoare unui prieten drag, pe care încerca să îl impresioneze. Propozițiile erau șerpuitoare, uneori leneș meșteșugite, având punctuația abia marcată în text. Cu toate acestea, mereu evocatoare. Talentul deosebit al lui Stanley consta în a obține primul povestea, a înțelege semnificația ei și a ajunge la informații indiferent de mijloace. „Cititorii noștri vor percepe vasta superioritate în ceea ce privește stilul, minuțiozitatea și prezentarea grafică a întâmplărilor pe care corespondenții ziarului *Herald* o au față de același subiect publicat în ziarele londoneze", se făIea autorul unui editorial din *Herald*, referindu-se la reportajele lui Stanley despre Abisinia.

Acest subiect a contribuit la gloria lui Stanley. Mai mult decât impresionat de ingeniozitatea și de curajul întreprinzătorului jurnalist, Bennett l-a angajat pe Henry Morton Stanley în funcția de nou corespondent itinerant al ziarului *Herald*, cu baza la biroul din Londra. Misiunea sa: să meargă acolo unde i se cerea.

6

Doi ani

Cazembe, Africa
Martie 1868

„O femeie tânără, foarte frumoasă, a venit să se uite la noi, perfectă din cap până-n picioare, și aproape dezgolită, dar neștiind ce-i indecența – o Venus în negru", și-a notat Livingstone în jurnal, în 18 martie 1868.

O zi mai târziu, chiar în următoarea însemnare zilnică, scria: „Dă-ne, Doamne, harul să Te iubim mai mult și să Te slujim mai bine." Împreună, în cuvinte remarcabile pentru onestitatea și simplitatea lor, intrările jurnalului descriu sexualitatea cu greu ținută în frâu și spiritualitatea sinceră a lui Livingstone, în doar două fraze. Era 19 martie, în cea de-a 55-a aniversare a zilei sale de naștere și a doua, după ce pornise în căutarea Izvorului.

În perioada aceea de un an și șase luni de când Musa și oamenii din Johanna l-au părăsit, caravana lui Livingstone a întâmpinat mari dificultăți – dar nimeni nu murise, așa cum credeau cei din Anglia. Cu toate acestea, prezicerea prietenilor săi din Anglia că avea să se întoarcă în doi ani nu s-a împlinit. Livingstone se găsea acum adânc pe teritoriul Africii, pe malurile râului Lualaba – un fluviu mare, similar ca înfățișare cu

dragul său Zambezi. Și chiar dacă Livingstone era tot mai ostenit, simțea că se apropia de Izvor. Era încrezător că exista o legătură între Lualaba și Nil – prin care ar fi dovedit teoria sa despre salba de lacuri și de râuri curgând dinspre părțile sudice ale Africii spre nord, până la Mediterana.

Suprapunerea dintre senzual și spiritual în paginile jurnalului său oglindea maniera neconvențională în care Livingstone explorase în cele 17 luni de la dezertarea lui Musa. După șocul inițial al pierderii unor oameni valoroși, fiind nevoit să renunțe la proviziile pe care aceștia le cărau, Livingstone se simțea ușurat. Comportamentul grosolan al oamenilor din Johanna afecta moralul caravanei. Avansând doar cu câțiva hamali, o turmă mică de capre, cumpărate pentru lapte, și doi servitori devotați, Chuma și Susi, Livingstone a mărșăluit în continuare spre nord. La lacul Nyassa, cotise spre nord-vest. Traversase munții înalți de peste 1 200 de metri pe care Livingstone îi numise în onoarea lui Kirk, și ajunsese la râul Loanga, în 16 decembrie 1866. Sezonul ploios abia începuse, iar hrana se procura tot mai greu. Grupul, redus de la 60 de membri, la începutul călătoriei, la doar șase servitori cărora li se alătura Livingstone, supraviețuia cu lapte de capră și puțin porumb uscat.

*

„Am îndurat vremuri cumplit de grele", a scris Livingstone de Anul Nou, în 1867. „Nu m-aș plânge, dacă nu m-ar roade foamea mai multe zile și dacă nu ni s-ar vedea oasele, de parcă sunt gata să străpungă pielea." S-a rugat pentru grație, adevăr și mila Domnului. Caprele au murit în primele două săptămâni ale lui 1867. Nicăieri nu se găsea vânat, iar Livingstone „și-a mai strâns cureaua cu trei găuri" din cauza subnutriției. „Mă simt înfometat întruna și mă gândesc mereu la mâncăruri mai bune, când ar trebui să dorm", a consemnat el în jurnal.

Ploile din ianuarie au umflat râurile și au ridicat nivelul mlaștinilor, ceea ce a dus la mizerie și la apariția bolilor. Solul părea o mocirlă imensă. Singura hrană pe care o puteau culege erau ciupercile și frunzele, iar un număr nesfârșit de pericole pândeau de peste tot. „Așezându-mă în această dimineață lângă un copac, capul meu stătea la aproape un metru distanță de o cobră măricică, încolăcită printre crengi", a scris Livingstone. „O viperă foarte mică șerpuia pe potecă."

Totuși, în 20 ianuarie 1867, Livingstone a primit o lovitură ce l-a afectat serios. După o evadare atent plănuită, încă doi hamali au dezertat, furând cât de mult au putut căra din proviziile expediției. Jaful a avut un impact devastator. „Ne-au lăsat în pădure, iar o ploaie grea s-a abătut asupra noastră, ceea ce a șters toate urmele pașilor lor. Pentru ca pierderea să fie și mai exasperantă, au luat ceea ce ne trebuia mai mult – cutia cu medicamente, pe care au aruncat-o ceva mai departe, după ce au cercetat prada", a scris Livingstone. „Pădurea era atât de deasă și de înaltă în acel loc, încât nu exista nicio șansă să-i vedem pe fugari, care au luat toată vesela, o cutie mare cu praf de pușcă, făina cumpărată scump ca să ne țină până la Chambeze, uneltele, două pușți și o geantă de muniții. Dar cufărul cu medicamente era pierderea cea mai grea dintre toate. Mă simțeam de parcă acum primisem pedeapsa cu moartea."

Livingstone s-a chinuit să găsească prezența lui Dumnezeu în pierderea suferită. În loc să-i scadă credința sau să îl îndepărteze de religia creștină, îndreptându-l către credințele africane ale venerării strămoșilor și vrăjitoriei, anii petrecuți de explorator pe continentul negru au adâncit și au transformat credința sa în creștinism. Avea obiceiul ca, în fiecare duminică, să citească slujba Bisericii Anglicane cu voce tare, dar altfel a lăsat deoparte religia organizată în favoarea unei relații mult mai personale cu Dumnezeu. În stilul regelui David, care, prin

intermediul Psalmilor, se întreba asupra naturii Domnului, Livingstone a elaborat conversații cu Dumnezeu în rugăciunile sale și în paginile jurnalului. Vedea prezența Lui în toate lucrurile, în momentele bune și în cele rele, vorbind și notând cuvinte izvorâte din inimă. Chiar și în cele mai îndepărtate locuri din Africa, el se ruga în genunchi în timpul nopții și citea zilnic pasaje din Biblie. Așa încât, în momentul în care prețioasele medicamente care îl apărau de malarie au fost furate, Livingstone a început o conversație dezlânată cu Dumnezeu, pe care îl întreba cum avea să supraviețuiască fără acele provizii vitale. „Toate întâmplările de soiul acesta se petrec cu permisiunea Celui care veghează asupra noastră cu cea mai mare grijă și aceasta a ieșit cum e mai bine", a scris el. „Este greu să spun «Facă-se voia Ta», dar voi încerca."

Cu toate acestea, și-a încheiat rugăciunea cu recunoașterea faptului că îngrijorarea amenința să ia locul credinței. „Pierderea cutiei cu medicamente", a scris el, „îmi macină foarte tare sufletul."

În ciuda temerilor sale, Livingstone și-a pus încrederea în Dumnezeu. În loc să se întoarcă spre coastă, la loc sigur, a reluat căutarea Izvorului. A avansat pe cărarea care intra în păduri dese și mlaștini adânci până la gât. A căutat mâna lui Dumnezeu în pierderea medicamentelor și s-a rugat ca să reușească. Livingstone pătrunsese într-un tărâm al liniștii depline, cu o atmosferă amenințătoare și înăbușitoare. Lipitori care sugeau sângele se târau pe hainele sale, în încălțările sale, i se lipeau de organele genitale. Vânătăile lor în forma literei „s", negre și vinete, îi desfigurau corpul timp de câteva zile după ce le lovea „cu o lovitură seacă de palmă". De foame, Livingstone a mâncat șobolani. După ce a mers zilnic prin ploaia torențială, printr-o regiune cu „păduri șiroind de apă și mocirle pline de nămol", simțea nevoia unui acoperiș deasupra capului. Faptul

că Chuma, Susi și un mic grup de hamali au rămas de partea lui Livingstone dovedește cât de loiali îi erau.

Apoi, chiar când lucrurile păreau să meargă cel mai prost, oamenii pe care îi disprețuia cel mai mult i-au salvat viața lui Livingstone. În 1 februarie 1867, a întâlnit un grup de negustori arabi de sclavi. Li s-a făcut milă de călătorul nevoiaș și slăbit, așa că i-au oferit hrană ca să-și recapete puterile. Livingstone a acceptat-o fără să se gândească la compromisul pe care îl făcea. Înainte ca arabii să plece, Livingstone a scris consulatului britanic din Zanzibar, implorând ca un al doilea pachet cu ajutoare să-i fie trimis la Ujiji, de unde avea să le preia. Lista de provizii solicitate de Livingstone arăta de parcă ar fi fost fanteziile unui om chinuit de foame: cafea, mezeluri, brânzeturi, o sticlă de vin de Porto. Având în vedere că proviziile cu care pornise la drum fuseseră pierdute, acest transport adițional avea să fie vital. Arabii au acceptat să ia scrisorile lui și au promis să le livreze destinatarilor.

Compromisul lui Livingstone părea relativ minor – să primească alimente pentru el și camarazii lui înfometați și să le încredințeze corespondența –, dar arată cât de mult îl măcina căutarea Izvorului. Puțini dintre contemporanii săi au vorbit cu atâta entuziasm împotriva sclaviei ca el. Mâncând alimente plătite cu bani proveniți din vânzarea sclavilor era un gest ce contravenea tuturor valorilor sale.

În jurnal, nu există nicio încercare de a argumenta decizia lui, doar admiterea seacă a faptului că se întâlnise cu o caravană condusă de un negustor de sclavi pe nume Magaru Mafupi, un „arab negru", născut dintr-un arab și o africancă.

Obârșia sa ar fi putut surprinde pe cineva din afara acestei lumi, dar Livingstone cunoștea prea bine relația simbolică dintre africani și arabi. Chiar dacă europenii percepeau continentul negru ca un teritoriu necartografiat, mustind de culturi

aparținând băștinașilor, adevărul este că arabii au trăit împreună cu africanii peste 1 000 de ani. În secolul al VII-lea d.H., arabii de pe vase au inițiat trocul cu triburile Bantu de pe țărmul Africii de Est, oferind mărgele de sticlă în schimbul fildeșului. Culturile lor s-au amestecat treptat: arabii au adus islamul; swahili – literal, „de coastă" – a apărut din combinația arabei cu limba bantu; oamenii pricepuți la afaceri din India și Persia au înființat o prăvălie în Zanzibar pentru echiparea caravanelor; bărbații africani au găsit de lucru în transportul fildeșului, ceea ce va duce la apariția meseriei de *pagazi* – hamal. Băieții din tribul Nyamwezi cărau chiar mici colți de fildeș în jurul satului lor, antrenându-se pentru ziua cea mare când se vor alătura puternicelor caravane.

Cu toate acestea, relația dintre arabi și africani a fost denaturată, pe măsură ce sclavia a devenit profitabilă în secolul al XVI-lea. Învinșii în război erau în mod obișnuit luați în robie, iar copiii – lipsiți de supravegherea părinților plecați la muncile câmpului – erau adesea răpiți. Dar mai mult decât oricare alt segment al populației africane au avut de suferit triburile din regiunile situate la sud de Ecuator. Încă din secolul al VII-lea, bărbați, femei și copii din Africa Subecuatorială au fost luați în captivitate de alte triburi africane și duși în nord, peste nisipurile fierbinți ale Saharei. Două treimi dintre cei care supraviețuiau acestei epice călătorii erau femei și copii care urmau să devină concubine sau servitoare în Africa de Nord și în Turcia. Ultima treime, de obicei bărbați, era luată cel mai adesea în serviciul militar.

Această cale comercială a sclaviei – cunoscută ca ruta transsahariană – s-a intensificat un secol mai târziu, odată cu inaugurarea comerțului cu sclavi din Africa Răsăriteană. Nu africanii, ci arabii conduceau noua piață, concentrându-și atenția asupra satelor ușor accesibile de pe coastă. Au realizat că sclavii

constituiau o afacere mult mai profitabilă decât aurul și fildeșul, ceea ce a dus la capturarea grupurilor de bărbați și femei, folosiți ca servitori și concubine în India, Persia și Arabia. Totuși, chiar și după apariția celei de-a doua rute a comerțului cu sclavi, sclavia nu reprezenta un aspect caracteristic al societății africane, ci o realitate înfiorătoare întâmplătoare.

Cu toate acestea, când portughezii au debarcat în Africa de Est, în 1498, iar alte puteri coloniale europene s-au stabilit în cele două Americi, în secolul următor, situația s-a schimbat. Sclavia a devenit activitatea economică de bază a continentului. Pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, Anglia, Danemarca, Olanda, Suedia și Franța au urmat exemplul Portugaliei și au folosit sclavia ca o metodă de a face rost de forță de muncă ieftină și pentru a spori avuția națională. O a treia rută comercială – transatlantică – a apărut pe țărmul vestic al Africii. Sclavi cu destinația America, Caraibe, America de Sud, Mexic și Europa erau aduși în marș până în porturile de pe Coasta de Vest – Luanda, Lagos, Goree, Bonny și Saint-Louis –, apoi încărcați pe vase pentru restul călătoriei.

Odinioară, economia Marii Britanii depindea atât de mult de sclavie, încât unele hărți ale Africii Occidentale au fost împărțite în funcție de mărfuri: Coasta de Fildeș, Coasta de Aur, Coasta de Sclavi. Dar, în timp ce britanicii se vedeau pe ei înșiși tot mai mult drept o națiune având la bază pe Dumnezeu și morala creștină, iar pentru politicieni a devenit de bun-simț să se alinieze mișcării evanghelice în creștere, sclavia a fost abolită în toate coloniile și protectoratele Marii Britanii, în 1834. În timpul primei sale călătorii în Africa în 1841, Livingstone nu s-a putut obișnui deloc cu imaginea bărbaților, femeilor și copiilor cumpărați și vânduți ca sclavi. În anii ce-au urmat, pătrunzând tot mai mult în secretele vieții africane – prin discuții cu băștinașii în limba lor maternă oriunde mergea, prin timpul

petrecut în satele unde se odihnea, prin prieteniile legate la masă sau la focul de tabără, noaptea –, barbaria acestei practici l-a mâniat și mai mult. S-a hotărât să-i pună capăt.

Chiar și atunci când alte state au renunțat la practică din rațiuni umanitare, Portugalia a dominat în continuare comerțul cu sclavi. În realitate, sclavia era motorul economiei sale. Micul stat exporta africani, bărbați și femei, cu sutele și miile, din porturile situate în estul și vestul continentului negru. Atenția lui Livingstone era concentrată în est, unde Portugalia i-a înlocuit pe arabi ca putere dominantă în regiunea de coastă. Triburile africane efectuau raiduri asupra altor triburi, apoi vindeau arabilor prizonierii în schimbul armelor de foc. La rândul lor, arabii îi duceau pe captivi înapoi pe coasta estică, fie pentru a fi vânduți portughezilor, fie pentru a fi scoși la licitație în Zanzibar. Apoi sclavii erau expediați cu vasele către Arabia, Persia, India și chiar China.

În timp ce Livingstone avansa către Africa Centrală dinspre sud în anii 1840–1850, fiind încă la vremea aceea un misionar care era pe punctul de a deveni un explorator de bună-credință, portughezii pătrundeau în aceeași regiune dinspre est. La început, nu i-au acordat prea multă atenție lui Livingstone. În ochii lor, era doar un misionar – unul neînfricat și care călătorea în locuri pe care puțini se încumetau să le frecventeze, dar, până la urmă, un misionar. Pentru că expedițiile sale s-au extins de-a lungul timpului – trei călătorii prin deșertul Kalahari și una traversând Africa de la est la vest –, situația s-a schimbat. Faima lui Livingstone creștea tot mai mult. În Anglia, pe care nu o mai vizitase de la plecarea sa, din 1840, ajunsese erou național. Era un simbol al aventurii, un om pe care puțini îl cunoșteau personal, dar care de unul singur cartografia interiorul Africii în numele Domnului și al țării sale. Naufragiul din care a scăpat lângă Malta, în ultima clipă, la fel ca Apostolul

Pavel, la întoarcerea sa acasă după călătoria în Africa, era genul de coincidență ce sporea venerația de care se bucura în ochii concetățenilor săi. Eroi precum Livingstone nu se nășteau în fiecare zi.

Când Livingstone s-a întors în sfârșit în Anglia, în 1856, după 15 ani petrecuți consecutiv în Africa, s-a folosit de celebritatea lui pentru a denunța comerțul cu sclavi. Guvernul portughez a început să-l examineze cu atenție pe Livingstone și realizările sale. Era îngrijorat că toate călătoriile sale puteau să sporească prezența britanică în Africa Centrală și să reducă profitabilul său comerț cu sclavi. La Whitehall, Sir Roderick Murchison, președintele Royal Geographical Society, și-a cerut scuze Foreign Office-ului în numele cutezătorului său *protégé*. Se părea că discursurile împotriva sclaviei ale lui Livingstone îl deranjau pe prințul Albert, soțul reginei Victoria. Vărul lui Albert, Pedro, se întâmpla să fie și rege al Portugaliei.

Dar era prea târziu pentru ca Livingstone să fie distras de la cursa lui deschisă împotriva sclaviei. Era apreciat ca cel mai mare explorator al lumii. Faima lui era fără seamăn. Ca o coincidență, recenta anulare a taxei de timbru oferise posibilitatea ca masele să-și permită achiziționarea de ziare pentru prima dată în istorie. Populația britanică de patru milioane de locuitori era una dintre cele mai alfabetizate din lume, iar oamenii erau avizi după noutăți. Realizările lui Livingstone se bucurau de mare popularitate, iar renumele său creștea tot mai mult. Mulțimile îl asaltau pe stradă și chiar în biserică. I s-au oferit chei ale orașelor și i s-au acordat fonduri uriașe pentru a-și continua explorările.

Era ceva miraculos la acest fiu de negustor de ceai sărac, care făcea națiunile să vibreze. Livingstone se bucura de putere, chiar dacă viața sa a devenit din ce în ce mai complexă. Mantia misionarului creștin tăcut fusese aruncată o dată și pentru totdeauna, iar Livingstone vorbea cu entuziasmul unui om care cerea să

fie auzit. A demisionat din funcția sa de la London Missionary Society ca să se concentreze asupra misiunii lui de interzicere a comerțului cu sclavi prin cei „trei C" – creștinism, comerț și colonialism. Credea că prezența sporită a comerțului legitim în interiorul Africii le va oferi alte posibilități băștinașilor. Noul său angajator era Foreign Office-ul, care l-a desemnat în mod oficial drept consul britanic pentru triburile din Africa Orientală. Chiar și tatăl său simțea că se petrecea ceva special. În 1857, Neil Livingstone a lipit din nou, în pripă, litera „e" la numele familiei.

În cuvântările lui, Livingstone nu jubila pe seama descoperirilor sale, precum Burton și Speke. În schimb, se pronunța împotriva comerțului cu sclavi în termenii cei mai colorați. „Acesta nu era un fanfaron lipsit de preocupare, un individ egotist, îngâmfat", a notat naturalistul H.G. Adams, „care își lăuda acțiunile în gura mare și cerea tuturor să vorbească și să aplaude. Era constrâns să spună și să descrie ceea ce văzuse și auzise, pentru că doar așa putea ajuta să progreseze cauza căruia i se devotase atât de mult."

Discursurile lui Livingstone împotriva sclaviei erau nimicitoare și acide, unul dintre puținele forumuri unde tăcutul om își exprima furia în public. Nu se opunea sclaviei pentru că era convenabil sau corect din punct de vedere politic, ci pentru că Africa devenise căminul său. Era vorba despre distrugerea oamenilor. Dimensiunea și distribuția populației, structura claselor sociale, modelele căsătoriei, proporția dintre bărbați și femei – toate acestea erau afectate de stabilirea forțată pe pământurile lor a triburilor majoritar pașnice, care se îndeletniceau cu agricultura.

În 1867, în timp ce Livingstone călătorea din nou în Africa, fusese obligat să-și schimbe idealurile. Încă devotat cauzei sale antisclavagiste, Livingstone avea acum o nouă îngrijorare –

să găsească Izvorul. Aproape muritor de foame și fără niciun alt ajutor, decât să se întoarcă acasă, a acceptat sprijinul oferit de negustorii arabi de sclavi. Tentativa de găsire a Izvorului devenise în mod oficial obsesia lui Livingstone.

*

Aproape imediat ce arabii care îl ajutaseră un timp au plecat, în 3 februarie 1867, Livingstone s-a îmbolnăvit de reumatism articular acut. S-a recuperat, dar în lunile următoare a suferit de o serie de stări febrile și de halucinații. „Am avut o stare de leșin ce demonstrează puterea febrei în absența medicamentelor", a scris el în 1 aprilie 1867. „Mă trezeam poticnindu-mă în fața colibei mele, incapabil să intru. Am încercat să mă ridic de spate, ținându-mă de cei doi stâlpi de la intrare, dar când eram aproape în picioare, le-am dat drumul și am căzut cu fața în sus, lovindu-mă cu capul de o cutie. Băieții au văzut starea neajutorată în care mă aflam și au agățat o pătură la intrarea în colibă, pentru ca niciun străin să nu vadă neputința mea. S-au scurs câteva ore până când am reușit să recunosc locul unde mă aflam."

În mod clar, Livingstone nu avea cum să găsească Izvorul fără să primească ajutor. În 20 mai 1867, într-un sat condus de o căpetenie pe nume Chitimba, s-a intersectat cu o altă caravană de arabi, în fruntea căreia se afla un bărbat pe nume Hamees, și li s-a alăturat în tăcere. În timp ce britanicilor le plăcea să călătorească în Africa câte unu sau doi, caravanele de arabi numărau câteva sute de membri, ceea ce făcea posibil să transporte încărcături imense de hrană și obiecte mărunte de uz personal. Deoarece scopul lor nu era o explorare superficială, ci o prezență comercială de durată, arabii foloseau frecvent avanposturi precum Ujiji și Tabora ca puncte de reaprovizionare, oferind astfel posibilitatea unor negustori să rămână

pe continent – și să păstreze un stil de viață relativ confortabil – pe termen nelimitat.

Livingstone nu s-a alăturat raidurilor arabilor după sclavi și nici nu i-a ajutat să strângă fildeș, dar a amânat imperativele morale ale luptei împotriva sclaviei în favoarea scopului mai important al descoperirii Izvorului. Oferind explicații logice acțiunilor sale prin amplificarea importanței lor, Livingstone a scris despre arabi în jurnalul său. „Ei sunt în legătură cu una dintre cele mai influente case de comerț indigene din Zanzibar. În special, Hamees a fost bun cu mine, punându-mi la dispoziție alimente, mărgele, pânzeturi și informații."

Totuși, Hamees se afla în război cu o căpetenie africană puternică, pe nume Nsama, al cărui sat bloca ruta către vest. Negustorul nu avea nicio intenție să pună în mișcare caravana până când nu înceta vărsarea de sânge. Când Livingstone a susținut că va călători singur, în loc să aștepte luni întregi până când se va depăși impasul, arabii au insistat că putea fi confundat cu unul dintre ei și ucis. Așa încât, Livingstone nu a întreprins nicio explorare timp de peste trei luni. Începând din 20 martie până în 30 august, el a stat plin de nerăbdare în satul lui Chitimba, îngrijit de Hamees și de arabi, în așteptarea redeschiderii rutei către vest. Apoi, după ce au parcurs doar 161 de kilometri într-un ritm lent, Hamees și-a oprit din nou caravana timp de trei săptămâni. Coranul îl îndemnase să se oprească, a explicat Hamees.

Livingstone era tot mai furios din cauza deselor opriri, dar se obișnuise prea mult cu luxul călătoriei alături de arabi pentru a porni la drum singur. A mers în continuare către vest, împreună cu Hamees, când caravana s-a pus din nou în mișcare. Și chiar dacă lui Livingstone îi plăcea să intre în dezbateri cu arabii despre credința lor, punând în antiteză minunile creștinismului cu disprețul său pentru islam, pe zi ce trecea

se asemăna tot mai mult cu ei. Nici măcar imaginea sclaviei nu îi mai stârnea repulsia. Era doar un alt aspect al peisajului cotidian african. „Aceste văi prin care trecem sunt frumoase. Verdele este culoarea predominantă", a scris el în 1 noiembrie, în timp ce caravana străbătea un sat pe nume Cazembe, unde locuia o influentă căpetenie din regiune. „Dar copacii au o varietate de forme, ceea ce îmi amintește adesea de parcurile englezești. Șirul lung de sclavi și hamali aduși de stăpânii lor arabi oferă un plus de dinamism scenei: sunt așezați în trei grupuri și numără în total 450 de oameni."

În 21 noiembrie 1867, Livingstone a sosit la Cazembe cu Hamees și caravana lui. Drumul spre sat era mărginit de mușuroaie roșii de furnici, înalte de 6 metri. Căpetenia, pe nume tot Cazembe, era un om nemilos. Îi plăcea să taie mâinile și urechile supușilor lui. Avea un sfetnic pitic și cocoșat pe nume Zofu, cu puțin mai înalt de un metru.

În Cazembe, Livingstone a făcut cunoștință cu un alt negustor arab puternic, pe nume Mohamad bin Saleh. Noua sa cunoștință avea să devină cel de-al treilea binefăcător de origine arabă al lui Livingstone. Era un bărbat bătrân, gras și tuciuriu, cu o barbă bogată, albă și un zâmbet larg. „Mohamad bin Saleh avea de gând să plece la Ujiji luna următoare. A așteptat când a auzit că noi soseam aici tocmai să mergem împreună", a notat Livingstone în jurnal în 27 noiembrie. Bin Saleh i-a promis lui Livingstone că voiajul caravanei pe ruta Cazembe–Ujiji va dura doar o lună.

În timp ce aștepta trei săptămâni ziua plecării din Cazembe, luptând cu febra și urmărind distrat comportamentul căpeteniei locale și al lui Zofu, dorința lui Livingstone de a găsi Izvorul s-a stins în mod inexplicabil. Gândul la Ujiji trezea amintirea emoționantă a căminului. Satul devenise o treaptă pe care pășea din interiorul Africii spre civilizația britanică.

„Sunt atât de sătul de explorări, fără vreun cuvânt de acasă sau de la oricine altcineva timp de doi ani, încât trebuie să merg la Ujiji pentru a prelua scrisori înainte de a întreprinde altceva", a scris el.

Dar, în timp ce Livingstone a pornit din Cazembe alături de bin Saleh, în 22 decembrie, sentimentul de disperare s-a estompat. Faptul că avansa din nou, printr-o regiune care nu doar că era necunoscută pentru el, ci și incredibil de frumoasă, i-a ridicat moralul. Ținutul întins era plin de sate. La tot pasul întâlnea sălbăticiuni, iar Livingstone a menționat zebre, lei, hipopotami, bivoli și leoparzi, pe care le zărea în drumul lor. A scris multe notițe despre frumusețea acestui ținut. „Numărul sunetelor noi pe care le aud", a scris el după o zi în care au străbătut o pădure plină cu păsări, „mă uimește."

În timpul orelor în care caravana se deplasa, Livingstone și servitorii săi rămâneau repede în urmă. Ritmul său era lent, voit greoi. Dar arareori făcea pauze pentru perioade lungi și se alătura arabilor la sfârșitul fiecărei zile. Lui Livingstone nu îi plăcea că arabii zăboveau adesea pentru două sau trei săptămâni într-un singur loc, deoarece ardea de nerăbdare să ajungă la Ujiji și să pună mâna pe proviziile sale. Dar rămânea alături de arabi, lipsindu-i puterea sau resursele ca să meargă înainte de unul singur.

În ciuda promisiunilor lui bin Saleh de a ajunge la Ujiji într-o lună, caravana se afla la sute de kilometri la sud și la vest de lacul Tanganyika – și de Ujiji, dincolo de lac, pe malul estic – după trei luni. În martie 1868, încă se aflau pe malul fluviului Lualaba, tot la sud de Tanganyika. Începuse sezonul ploios, când râurile se umflau până când apa ajungea la talie și transforma mlaștinile în mări nemărginite de nămol negru. Totuși, când au ajuns la fluviul Lualaba, cu apele sale întinse și revărsate, bin Saleh a oprit caravana. Din cauza ploilor, potecile se stricaseră și mai rău. Ținutul

prin care treceau se înfățișa adesea – așa cum se exprima Livingstone – ca un „burete": era atât de îmbibat cu apă, încât un om ar fi putut aluneca în ceea ce părea pământ solid, de parcă ar fi căzut în apă. Bin Saleh a ordonat caravanei să oprească până la încheierea sezonului ploios – așadar, încă o oprire ce ar fi putut dura mai multe luni. Livingstone l-a rugat să continue, chiar dacă servitorii săi devotați, rămași alături de el, i-au reamintit că erau prea obosiți să mai meargă. „Erau prea osteniți să continue", a notat Livingstone în jurnal, „iar eu, de asemenea."

Totuși, încă o dată, nevoia de a găsi Izvorul ajunsese o obsesie, iar Livingstone nu putea suporta monotonia și așteptarea ca ploile să ia sfârșit. Dacă nu putea să înainteze către Ujiji, a raționat că era mai bine să se întoarcă și să caute Izvorul. Auzise zvonuri despre un lac numit Bangweolo, la circa 130 de kilometri depărtare, legat printr-un râu de un lac numit Mweru. Livingstone dorea să cerceteze dacă era posibil ca toate aceste ape să fie parte a lanțului de lacuri ce formau Nilul. Bin Saleh nu a reușit să-l înduplece pe Livingstone să nu plece. Aproape toți hamalii lui Livingstone, încurajați de opoziția lui bin Saleh, și reticenți să renunțe la traiul bun din sânul caravanei, l-au părăsit pe Livingstone ca să rămână cu arabii. În 13 aprilie 1868, el s-a îndepărtat de caravana lui bin Saleh. Și-a început călătoria cu șase servitori, conduși de Chuma și Susi. Peste două zile, un servitor pe nume Amoda s-a întors la luxul caravanei lui bin Saleh. Livingstone a mai rămas doar cu cinci oameni.

Marșul său către sud urma același traseu cu mlaștini pline cu nămol negru, paraziți și lipitori, din care tocmai venise. Adeseori, prin apele râurilor, servitorii îl cărau pe brațe pe Livingstone și îl ridicau când se scufunda în gropile mari săpate de picioarele elefanților.

Din nou, sufereau des din cauza foamei. Dornic să mănânce orice, Livingstone rodea adeseori până la cocean știuleți

necopți de porumb. Dinții i se mișcau atât de tare, încât cei doi din față s-au slăbit și au căzut. Încercând să glumească pe seama înfățișării sale, Livingstone a scris în jurnal că semăna cu un hipopotam, dar declinul său fizic era serios. Dizenteria de care suferea era cronică. Avusese părul șaten, acum îi încărunțise. Dintotdeauna avusese obiceiul să se bărbierească zilnic, dar între timp renunțase și acum avea o barbă albă, stufoasă. Arăta ca un bătrân plăpând.

În 28 iunie 1868, apreciindu-și cu onestitate prăbușirea fizică, a chibzuit în legătură cu locul unde i-ar fi plăcut să fie înmormântat. „Am ajuns la un mormânt în pădure", a scris el. „Era un dâmb mic, rotunjit, de parcă ocupantul locuia în el, după cum le e obiceiul băștinașilor. Deasupra lui era presărată făină și puse mărgele albastre mari, de sticlă. O cărare mică arăta că avea vizitatori. Acesta este genul de mormânt pe care l-aș prefera. Să șed în liniștea deplină a pădurii, astfel încât nimeni să nu-mi tulbure vreodată somnul. Mormintele de acasă par întotdeauna atât de jalnice, în special în pământul rece și umed, și fără loc de mișcare."

Livingstone s-a pus pe treabă. Nu părea să aibă nicio noimă: la nord, o zi, la sud, o alta. Investiga un râu, apoi altul. Nu se rătăcea, ci făcea o explorare extraordinară, amănunțită. Poziția sa geografică era la sud-vest de lacul Tanganyika, la aproape 1 600 de kilometri de Zanzibar, avansând în cercuri concentrice prin zonă. Angajamentul său pentru o călătorie de doi ani fusese de mult dat uitării. „Sper să nu mă pripesc când spun că Izvoarele Nilului se găsesc între 10 și 12° spre sud – de fapt, acolo unde le-a localizat Ptolemeu", i-a scris prietenului său William Cotton Oswell, în speranța că va trimite scrisoarea când în sfârșit va ajunge la Ujiji. În scrisoare, oferea explicații detaliate despre cursul diverselor râuri – și, prin acele explicații, un argument pentru teoria sa în legătură cu Izvorul. „Chambeze este precum

Chobe, cu o lățime cuprinsă între 37 și 46 de metri. Dar țara nu este deloc așa. Este plină cu pârâie repezi, ce curg tot anul – în fiecare zi trecem peste câteva, și trecem peste Chambeze la 10°, 34 de minute către sud. Se varsă la vest, în Bangweolo. Lăsând în urmă lacul, își schimbă numele în Luapula, apoi în lacul Moero. Când trece mai departe, își ia numele Lualaba."

Apoi tonul lui Livingstone se schimbă brusc. „Sper că te joci cu copiii tăi, în loc să fii enervat de idioți. Uitându-mă în urmă", a mai scris el, „am un singur regret, și anume că nu am simțit că am o datorie mai mare să mă joc cu copiii mei, decât să-i călăuzesc pe cei din tribul Bakwain. Am muncit foarte mult pentru asta și eram foarte obosit pe durata nopții. Acum, nu mai am cu cine să mă joc." Livingstone se dovedea a fi mai mult decât un simplu arhetip unidimensional al eroului epocii victoriene. În realitate, dădea dovadă de un amestec de sentimente foarte omenești: speranță, vise, dor, depresie, spiritualitate, sexualitate și regret.

*

Spre sfârșitul lunii iulie, în 1868, chiar și o expediție de trei ani părea tot mai puțin probabilă. Căutarea Izvorului, cu toată eliberarea, liniștea financiară și gloria eternă pe care i-o aduceau, îl ținuse pe Livingstone într-o captivitate. Nu avea să se întoarcă în lumea civilizată până când nu îl găsea. Totuși, incapabil să continue expediția fără provizii, s-a întors într-un final, în 30 iulie, și a mers către nord, ca să se alăture caravanei lui bin Saleh. A plănuit să îi însoțească până la Ujiji. Acolo, Livingstone s-ar fi aprovizionat din nou și ar fi reluat căutarea. Era tot mai sigur că fluviul Lualaba era Izvorul. Trebuia doar să o demonstreze, găsind Fântânile lui Herodot, apoi să urmeze cursul fluviului Lualaba până acolo unde se unea cu Nilul.

A fost nevoie de 10 săptămâni pentru ca grupul să ajungă în nord, unde au întâlnit caravana lui bin Saleh, o sarcină ușurată de încetineala arabilor. Câțiva alți negustori arabi se alăturaseră lui bin Saleh de când Livingstone plecase, printre care Mohammed Bogharib, un comerciant arab fascinant pe care Livingstone îl întâlnise în satul lui Cazembe. Profitând de numărul lor, negustorii sperau să călătorească în siguranță prin ținutul triburilor ostile – inclusiv Mazitu, care migraseră din regiunea lacului Nyassa.

În 8 noiembrie 1868, în așteptarea unei noi caravane către Ujiji, Livingstone și-a adunat gândurile în privința marii sale aventuri. „Într-un fel, ca importanță, descoperirea izvoarelor Nilului se aseamănă cu descoperirea Pasajului Nord-Vestic, care, deși într-o măsură mai mică, a solicitat energia, perseverența și curajul englezilor. Și că tot ceea ce face este spre beneficiul națiunii și al posterității. Mai mult decât atât, descoperirea izvoarelor Nilului mai presupune un punct de interes, pe care Pasajul Nord-Vestic nu l-a atins. Marii oameni ai Antichității au consemnat dorința lor arzătoare de a cunoaște acele ape pe care Homer le-a numit «izvoarele pogorâte din ceruri ale Egiptului». Ceea ce acești oameni nu au reușit să găsească și ceea ce mințile strălucite ale timpurilor străvechi năzuiau să cunoască a fost adus la lumină în această ultimă perioadă de timp prin truda răbdătoare și perseverența laborioasă a englezilor".

Peste alte patru săptămâni, în 11 decembrie, a început în sfârșit marșul către Ujiji.

7

Cu ochii în patru

Noiembrie 1868–februarie 1869
Aden
La circa 2 570 kilometri distanță de Livingstone

Prima relatare despre „dispariția" lui Livingstone într-un ziar american a fost publicată în *New York Herald*, din 9 aprilie 1868. Așa că, în momentul în care de la Bombay au ajuns zvonuri că Livingstone avea să apară de undeva din Africa în apropierea Anului Nou, în 1869, *Herald* l-a trimis pe Henry Morton Stanley într-o misiune secretă pe continentul negru. Așteptându-se ca Livingstone să apară fie în Cairo, fie în Zanzibar, Stanley s-a stabilit în Aden. Vechiul port se afla la jumătatea distanței dintre cele două orașe. A ajuns acolo în 21 noiembrie 1868, a plătit o cameră mică într-o pensiune și apoi și-a întins antenele în ambele direcții. În orice moment, Stanley era pregătit să plece către nord, cu trenul, spre Cairo, sau către sud, cu vasul, spre Zanzibar.

Răzbind prin viață cu un aer provocator, Stanley era nerăbdător să demonstreze că realizarea lui din Abisinia nu fusese o întâmplare norocoasă. Anii căderii și ai eșecurilor nu erau prea îndepărtați. Încă nu își asigurase succesul. „Trebuie să rămân vigilent, astfel încât cea de-a doua lovitură să fie un succes, la fel ca prima", scria el.

Nu era niciun dubiu că exploratorul trăia – în plus față de dovezile lui Young, caravanele arabe s-au întors în Zanzibar cu scrisori vechi de un an scrise de Livingstone după data la care avusese loc presupusa sa ucidere. Totuși, trei ani era o perioadă îndelungată pentru a sta departe de civilizația occidentală. Expedițiile anterioare ale lui Livingstone erau frecvent întrerupte de vizite prin sate, centre comerciale, avanposturi ale misionarilor și porturi la Oceanul Indian. În timpul expediției din Zambezi, Livingstone chiar renunțase la deplasarea pe uscat, călătorind mai multe sute de kilometri cu barca, pe Canalul Mozambic, pentru a procura noi provizii. Evident, se întâmpla ceva neobișnuit. De parcă Livingstone se exilase de unul singur, în mod secret.

Pe măsură ce misterul se adâncea, fascinația opiniei publice față de locurile pe unde se afla Livingstone a crescut. Nu numai Anglia, ci lumea întreagă era uimită. Ziarele din Europa, India și Africa de Sud publicau tot felul de știri. În absența faptelor, zvonurile se răspândeau ca buruienile, deopotrivă stridente și fantastice. Pe de o parte, mucaliții londonezi bârfeau că Livingstone se amorezase de o africancă și întemeiase o familie. Sir Roderick Murchison, pe de altă parte, prezicea în mod public că era posibil ca Livingstone să încerce traversarea Africii din nou, de data aceasta urmând linia despărțitoare a marelui fluviu Congo prin pădurile bogate, neexplorate, situate la vest de lacul Tanganyika.

Dintre toate locurile pe care Stanley le putea alege ca să îl aștepte pe Livingstone – Cairo, Zanzibar, Suez –, Aden era cel mai oribil. Construit într-o zonă vulcanică, avea o tristă faimă, din cauza mușteliilor, a vânturilor și a căldurii. Singurul motiv pentru care fusese construit în deșert cu mii de ani în urmă era apropierea de Marea Roșie. Poziția sa strategică a făcut din Aden un obiectiv tentant pentru imperii. Egiptenii au venit

primii aici, în secolul al III-lea î.H. Apoi romanii, perșii, etiopienii, yemeniții și turcii. Totuși, britanicii, care au ocupat teritoriul prin forță în 1839, au beneficiat de avantajele sale mai mult decât orice altă mare putere de dinainte. Controlând strâmtoarea îngustă ce separa Marea Roșie de Oceanul Indian, Marea Britanie putea domina comerțul printr-un canal navigabil construit de francezi, Suez: scurtătura din Europa către Orient, prin apele pe care odinioară Moise le despărțise, era gata de inaugurare în noiembrie 1869. „Este un loc straniu", nota Stanley într-un moment de rar sarcasm, în timpul celor, altminteri, deprimante două luni și jumătate petrecute la Aden. „Potrivit doar pentru depozitarea cărbunilor."

În Aden, natura era foarte liniștită. Fiind atât de aproape să-și împlinească visul, Stanley ar fi trebuit să fie în extaz, în timp ce îl aștepta pe Livingstone – dar se simțea mizerabil. În plus față de sentimentul de claustrofobie, mai era și disprețul britanicilor față de americanul din mijlocul lor. În afară de o scurtă excursie până la Marea Roșie, pentru a pune oficial piciorul în Africa și a fi fotografiat călare pe o cămilă, Stanley și-a petrecut zilele singur în camera sa. A fumat trabucuri, a scris în jurnalul său și a citit. Nicio carte nu era prea plictisitoare pentru trecerea timpului, iar Stanley citea cu nesaț diverși autori, de la Milton la Homer, și de la Virgiliu la Dickens. Aden devenise universitatea sa, un loc unde relua studiile pe care le încheiase la vârsta de 15 ani. Totuși, în 1868, de Crăciun, la o lună de la sosirea lui aici, sârgul intelectual al lecturilor se impregnase de plictiseală, respingere, petrecerea solitară a perioadei sărbătorilor și uriașa nesiguranță a lui Stanley. Intrase cu totul în depresie. Reflecta asupra morții.

Stările proaste nu erau ceva nou pentru Stanley. Păreau să îl lovească în momentele în care avea prea mult timp la dispoziție să gândească. Acțiunea – efortul fizic, călătoria,

realizările – era salvarea lui, ori de câte ori stările abisale îl cuprindeau, dar pentru că nu avea nimic de făcut în Aden, Stanley era obligat la introspecție. Între Crăciun și Anul Nou și-a cercetat sufletul în căutare de vicii. S-a concentrat asupra obiectivelor dezvoltării personale. Duse erau vremurile în care recurgea la trabucuri și imoralitate sexuală. Stanley, omul care îl folosise pe Lewis Noe ca momeală sexuală cu scopul de a fura cai în Turcia, se schimbase. De Anul Nou, jurnalistul hotărâse să renunțe la fumat; să-și curețe mintea de „gânduri rele ce pângăresc" și să fie „mai bun, mai nobil, mai pur".

Stanley își dorea cu ardoare un colț de lume unde ar fi fost autoritatea supremă, dincolo de orice batjocură. Doar atunci ar fi cunoscut tihna în timpul vieții. „Știu ce îmi lipsește ca să fiu fericit", a recunoscut în jurnalul său, consemnând o excepțională revelație confidențială. „Dacă aș găsi o insulă în mijlocul oceanului, izolată de prezența sau de proximitatea omului, doar cu cele trebuincioase supraviețuirii, aș putea fi fericit; pentru că atunci aș putea uita ceea ce îmi amintește de nefericire și, când moartea ar surveni, aș accepta-o ca pe un somn și o odihnă îndelungate."

Stanley nu și-a găsit odihna în primele zile ale lui 1869. Era încordat și retras, dornic de a trage un fum. În locul țigărilor de foi, Stanley își folosea mâinile ca să taie din cărți citate care să-l inspire și să le lipească în jurnalul său. Din operele unor scriitori precum Johnson, Shakespeare și Addison, prelua idei pe tema războinicilor – oameni curajoși intrând în luptă cu puține șanse de izbândă. Stanley împotriva nicotinei. Stanley împotriva lui însuși. Stanley împotriva lumii.

Stanley a rezistat doar o săptămână fără tutun. Dar aventura lui pentru a-și schimba viața pe termen lung a continuat. Scopul lui era să se integreze. Voia să spună cuvintele potrivite și să facă lucrurile potrivite. Stanley era pe deplin conștient

că avea tendința de a-i supăra pe oameni. Odată, prin pereții subțiri ai unei camere de hotel dintr-o gară, Stanley a auzit doi călători care tocmai împărțiseră cu el un compartiment de tren, cum îl comparau cu un lepros. În Abisinia, un general britanic îl găsea pe Stanley atât de plictisitor, încât l-a numit un „bădăran sinistru". Iar pe drumul din Alexandria către Aden, Stanley a îndurat compania unui scoțian sarcastic la adresa „micului yankeu plin de energie". Pe Stanley îl dezgusta faptul că ceilalți nu îl acceptau. La mai puțin de șase luni de la aniversarea celor 26 de ani ai săi, incapabil să pună bazele vreunei relații de durată cu vreun bărbat sau cu vreo femeie, de origine americană sau britanică, Stanley își dorea să fie plăcut.

Ideile din jurnal au devenit filosofice. Stanley și-a reamintit să „numere picăturile de ploaie din timpul unei furtuni ori fulgii de zăpadă plutind prin aer". Și-a analizat personalitatea și a scris: „curiozitatea nedefinită se poate transforma într-un agent dăunător" și „omul are două voci: una tăcută și alta care poate fi articulată".

Și, trecând prin toate această autoobservare, Stanley îl aștepta pe Livingstone. Sursa informațiilor sale era un fost căpitan de vas din Salem, Massachusetts, pe nume Frances Rope Webb, care lucra la consulatul american din Zanzibar. În vârstă de 36 de ani, Webb era diplomat doar cu numele. Cea mai mare parte a timpului și-o petrecuse ca director al unei companii de transport maritim comercial. Titlul consular era un instrument potrivit pentru a purta lupte comerciale împotriva britanicilor în numele său și al altor emigranți americani din Zanzibar. Chiar dacă, pe vremuri, Statele Unite ale Americii dominaseră circulația bunurilor în Africa de Est, din cauza realocării resurselor navale americane pentru a purta Războiul Civil, britanicii au preluat controlul asupra pieței. În cei patru ani de la sfârșitul războiului, Webb nu fusese în stare să stopeze această tendință.

Mai mult decât atât, influența britanică a crescut zi de zi. Webb, frustrat, antipatiza tot ceea ce era britanic – mai ales pe nemesisul și egalul său, viceconsulul John Kirk. Webb nu îl întâlnise niciodată pe Stanley. Dar când jurnalistul a scris pentru a cere ajutor în localizarea lui Livingstone,Webb a fost încântat – orice pentru a-i contracara pe britanici. Deoarece nu exista un serviciu de telegraf de la Zanzibar la Aden, planul era ca Webb să trimită un mesaj pentru Stanley cu nava de îndată ce Livingstone apărea.

În realitate, Stanley și Webb se manifestau împotriva Imperiului Britanic. Nu erau nebuni ca să nutrească sentimente antiamericane și nu era felul lor de a fi. Mai degrabă, era tensiunea veritabilă și de durată dintre Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Un aspect al problemei era percepția – la aproape un secol după Războiul de Independență și la 50 de ani după coda lui din 1812, mulți britanici considerau Statele Unite ale Americii drept fiul risipitor al Marii Britanii. Cartea omului politic britanic Charles Dilke, *Greater Britain*, ce a trâmbițat această idee în 1866, era foarte populară în Anglia. Totuși, spre supărarea britanicilor, nu numai că Statele Unite ale Americii au respins această pretenție, ci s-au gândit să-și extindă sfera de influență în dauna Marii Britanii.

Era contrar logicii faptul că America cunoștea o perioadă de ascensiune la sfârșitul anilor 1860. Războiul Civil ar fi trebuit să decimeze această națiune. Asasinarea lui Lincoln fusese o lovitură amețitoare în moalele capului. Perioada postbelică de reconstrucție, cu ai săi *carpetbaggers*[1] și cu Ku Klux Klan[2],

[1] „Călători cu traista în băț" – apelativ jignitor utilizat pentru americanii care s-au mutat după Războiul Civil din Nord în Sud (n. tr.).

[2] Grupare a albilor care susțin ideea supremației rasei albe, activă în trei perioade distincte ale istoriei americane: 1865–1871, 1915–1944 și din 1946 până în prezent (n. tr.).

era un semn că ura rasială nu dispăruse odată cu dispariția sclaviei. Națiunea încă era foarte divizată. Dar America era de nesupus. Ca un adolescent care se admiră în oglindă, analizând greutatea și puterea musculaturii de adult, națiunea și-a privit cu venerație potențialul. „Statele Unite", susținea inspectorul vamal american Herman Melville într-un eseu scris după încheierea Războiului Civil, „are scris în frunte destinul de imperiu."

La fel proceda și Marea Britanie, într-o manieră mai elegantă. Inevitabil, cele două state au intrat în dispută. Marea Britanie și Statele Unite ale Americii s-au încăierat pe tema suveranității Oregonului, a pretențiilor Albionului pentru supremația navală mondială, a plăților pentru reparații în contul vaselor scufundate de navele construite de englezi, deținute de confederați în timpul Războiului Civil, a drepturilor de pescuit în Newfoundland, a frontierei canadiene și a dominației asupra Oceanului Pacific. Îngrozitoare pentru britanici erau planurile americanilor privitoare la Canada. „Natura hărăzește acest întreg continent, nu doar cele 36 de state, mai devreme sau mai târziu, cercului magic al Uniunii Americane", a promis secretarul de stat William Seward după ce a cumpărat Alaska de la Rusia, în 1867. De vreme ce o porțiune prosperă din Canada separa America de noul ei teritoriu, Alaska, părea doar o chestiune de timp până când Canada avea să intre în componența SUA. Cu toate acestea, Hudson Bay Company, din Marea Britanie, a creat primele rute prin sălbăticia aceasta, întemeind avanposturi comerciale și orașe. Atașați mai degrabă de comerț decât de colonii, din punct de vedere istoric, britanicii nu aveau de gând să renunțe la Canada.

Șefii lui Stanley de la *Herald* i-au interzis gazetarului să se folosească de serviciul de telegraf britanic din Aden, de teamă ca ziarele londoneze să nu tragă cu urechea la misiunea secretă a lui Stanley. Dar când, la mijlocul lui ianuarie, de la Webb a

parvenit o scrisoare în care se preciza că Livingstone nu avea să vină într-un loc aproape de Zanzibar, repede Stanley a telegrafiat știrea biroului de la Londra al ziarului *Herald*. La sfârșitul lunii, a primit răspunsul: căutarea lui Livingstone se încheia. Stanley primea o altă misiune, în Spania, pentru a scrie despre Războiul Civil de acolo. Stanley a plecat din Aden în 2 februarie. „În sfârșit, sunt eliberat", a scris cu veselie în jurnal.

Totuși, interesul lui Stanley pentru propria dezvoltare personală s-a manifestat încă multă vreme după ce s-a îmbarcat la bordul vasului *Magdala* și a părăsit Adenul. A făcut tăieturi din cărți și le-a lipit în jurnalul său timp de mai multe luni după ce a plecat din Aden, de parcă se pregătea pentru o mare aventură, încă nedezvăluită lui. Din când în când, transcria de mână pasaje biblice din Proverbele lui Iona. „Doamne!", a scris în jurnal, în 16 februarie 1869. „Ce pedeapsă ar fi aceea să nu ai un țel, un scop în viață."

Chiar dacă Stanley a încercat să se mențină pe linia de plutire prin gânduri pozitive și încredere de sine, frustrarea și-a făcut apariția. Era supărat să afle că patronii lui considerau călătoria în Aden un eșec. Termenul acesta îl umplea de furie neputincioasă. „Cu greu pot fi făcut responsabil pentru că Livingstone nu și-a făcut apariția în fața lumii", a scris el. „Este nedrept ca eu să cad în dizgrație, de vreme ce nu pot influența evenimentele sau schimba destinul."

Drept sau nu, Stanley avea înclinația de a transforma chiar și cea mai ușoară mustrare în șansa de a-și demonstra valoarea. Dezamăgirea ziarului *Herald* a ridicat miza lui personală de a-l găsi pe Livingstone.

8

Încurcături

Lacul Tanganyika
Martie 1869

Pentru Livingstone, Ujiji reprezenta viața însăși și, din momentul în care începuse călătoria sa dificilă pe uscat, către această Mecca a comerțului, aproape doi ani buni trecuseră de la acea oribilă ploaie din noapte, când medicamentele au fost furate. În ciuda bunătății arabilor din acel moment, Ujiji reprezenta, de asemenea, o întoarcere la independență. Din plin aprovizionat cu pânzeturi, praf de pușcă, brânzeturi și doctorii vitale, ce îl așteptau aici, Livingstone putea încă o dată să iasă la plimbare în sălbăticie în ritmul său – și fără compromisuri.

Totuși, călătoria către Ujiji, care ar fi trebuit să semene cu un marș triumfal, aproape că i-a pricinuit moartea lui Livingstone. A sărbătorit ziua de Anul Nou trecând prin vadurile râurilor în timpul unei vijelii, dorindu-și să se oprească pentru odihnă, dar temându-se că râul Lofuko ar fi putut să se reverse între timp și i-ar fi blocat astfel drumul către Ujiji. Peste două zile, în 3 ianuarie, s-a prăbușit. Se îmbolnăvise de pneumonie. Servitorii săi au fost nevoiți să îl care cu o litieră. Era prea slăbit chiar și să șadă, iar singura hrană pe care o putea asimila era o lingură de fiertură de ovăz. „Nu pot merge", a notat în jurnal în

7 ianuarie. „Pneumonia plămânului drept. Tușesc toată ziua și toată noaptea: flegme cu gust de rugină de fier și slăbiciune nenorocită și chinuitoare. Gândurile zboară prin minte cu mare repeziciune și vioiciune, în grupuri de câte două sau trei. Dacă mă uit la orice bucată din lemn, scoarța pare acoperită cu siluetele și chipurile oamenilor și rămâne așa, deși îmi întorc privirea pentru ca apoi să mi-o arunc în același loc, din nou. Mă văd zăcând mort în drum spre Ujiji."

Când era bântuit de spectrul morții, Livingstone se gândea la căminul lui și la dorința ca cei dragi lui să simtă alinare la ideea dispariției sale iminente. „Când mă gândesc la copiii mei și la prieteni, versurile se repetă permanent în mintea mea:

Vă voi privi în ochi,
Și voi asculta la ce aveți de spus,
Și voi fi adesea lângă voi,
Când veți crede că sunt departe.

„Mohammed Bogharib s-a oferit să mă care. Sunt atât de slăbit, încât abia pot vorbi", a scris Livingstone în jurnal în 9 ianuarie. „Sunt transportat timp de patru ore în fiecare zi pe o *kitanda*, sau cadru, ca un pat. Apoi dorm într-o râpă adâncă. Mohammed Bogharib este foarte atent cu mine în momentele de maximă slăbiciune, dar transportul este dureros. Poziția cu capul în jos și picioarele în sus alternează cu alta, picioarele în jos și capul în sus. Săltat în sus, în jos și în laterale – să schimb umerii presupune o întoarcere de pe o parte pe alta a cadrului. Soarele bate vertical, arzând fiecare părticică a corpului expusă la razele sale, și încerc să îmi acopăr fața și capul, așa cum pot, cu câteva frunze, dar este extrem de obositor din cauza stării de slăbiciune."

A fost prea bolnav să mai scrie vreun cuvânt în următoarele cinci săptămâni. Într-un final, Livingstone a ajuns pe țărmul

vestic al lacului Tanganyika, în 14 februarie 1869. Ujiji și medicamentele sale se aflau la doar 97 de kilometri peste malul celălalt. Totuși, erau prea puține canoe ca să transporte oamenii și materialele, iar valurile lacului erau prea mari pentru a se vâsli cu ușurință. Era nevoit să mai aștepte. A extras „20 de *funyes*, o insectă asemănătoare cu o larvă", din coșurile mari de pe brațe și picioare, în 25 februarie. De fapt, acești viermi subcutanați se hrăneau cu carnea sa. În plus, Livingstone suferea de o infecție bacteriană a picioarelor, provocată de un streptococ anaerob, care declanșa ulcerul tropical, o boală ce ataca oasele.

În 26 februarie, în sfârșit canoele au devenit disponibile. Livingstone, în stare de agonie, și oamenii săi împreună cu membrii caravanei lui Bogharib au început să vâslească spre Ujiji. Au navigat aproape de malurile lacului Tanganyika, preferând siguranța acestui traseu mai lung de-a lungul coastei vârtejurilor mari din mijlocul apei, pe unde ar fi trecut în cazul rutei directe. În timp ce Chuma și Susi vâsleau, Livingstone zăcea pe fundul unei canoe late, făcute dintr-un trunchi scobit. În sfârșit, în 14 martie, Livingstone, cu sănătatea zdruncinată și slăbit peste măsură, a ajuns pentru prima oară în satul Ujiji. S-a ridicat în picioare și a pășit în avanpostul comercial arab, debordând de mulțumire și anticipând fericit procurarea noilor provizii.

Spre groaza exploratorului, aproape nimic nu mai rămăsese acolo. Depozitele sale fuseseră prădate. Medicamentele, alimentele și corespondența dispăruseră. Din cele 80 de baloturi cu pânzeturi – atât de importante pentru a obține, prin troc, hrană de la triburile băștinașe –, a mai găsit doar 18.

Livingstone era distrus și lipsit de orice mijloace, fiind, din nou, la mila negustorilor de sclavi. I-au găsit un șopron mic unde să doarmă. I s-a procurat un unguent pe bază de unt, ceară de albine, piatră vânătă și ulei de cocos, pentru a-și vindeca

rănile. A scăpat de viermi prin odihnă și îmbunătățiri ale igienei. Arabii l-au învățat pe Livingstone revoluționarul concept de a fierbe apa de băut pentru a evita paraziții și bacteriile, scăzând riscul îmbolnăvirii de dizenterie. Totuși, de teamă ca el să nu dezvăluie adevărul despre comerțul cu sclavi, au refuzat în continuare să-i transporte zecile de scrisori înapoi în Zanzibar.

În 1 iunie, Livingstone își recăpăta forțele. Începuse să o rupă în limba masai. A mâncat. S-a mutat într-o casă mică pe care arabii au închiriat-o pentru el. Și-a propus să continue călătoria. A studiat algele ce creșteau de-a lungul malului și a stabilit că apa curgea la nord de lacul Tanganyika, ceea ce însemna că teoria sa despre Nil era, după cum se pare, corectă. Și încet, foarte încet, și-a redobândit capacitatea de a rătăci.

În timp ce-și făcea planuri să plece din Ujiji, sănătatea lui Livingstone încă era fragilă, dar o caravană condusă de Mohammed Bogharib se strângea pe malul nord-vestic al lacului Tanganyika. Lipsit de provizii, Livingstone nu avea altă opțiune decât să se alăture încă o dată negustătorilor de sclavi. Ei mergeau spre vest, în Manyuema, o regiune africană foarte împădurită, numită mai târziu Congo. Bogharib avea puțin de câștigat din ajutorul oferit lui Livingstone – într-adevăr, luându-l pe explorator într-unul dintre teritoriile cele mai îmbelșugate și aproape neexploatate pentru căutătorii de sclavi putea pune în pericol capacitatea viitoare a lui Bogharib de a aduna sclavi de acolo –, dar musulmanul era un om milos. În ciuda diferențelor religioase profunde dintre ei, îl plăcea pe bolnăviciosul scoțian. Negustorii de sclavi care făcuseră din Ujiji căminul lor erau un grup agresiv și arogant de oameni – „cei mai răi dintre cei mai răi", după cum s-a exprimat Livingstone –, care sigur l-ar fi lăsat pe Livingstone să moară, în cazul în care rămânea în urmă. Și, deși exista pericolul ca Livingstone să moară în drum spre Manyuema, măcar Bogharib l-ar fi putut ajuta.

Livingstone a plecat din Ujiji în 12 iulie 1869, luând cu el doar o Biblie, jurnalul și două cronometre. După trei zile de vâslit ușor, el și oamenii săi au traversat lacul, revenind pe uscat la poalele munților Mugila. În 1 august, Livingstone împreună cu micul său grup de servitori s-au alăturat cu succes caravanei lui Mohammed Bogharib.

Ruta ducea în centrul Africii, mai departe decât orice loc unde ajunsese Livingstone. Era o regiune muntoasă, cu păduri bogate și vânători de capete. Totuși, era esențial pentru Livingstone ca el să riște o călătorie dificilă. Râul Lualaba curgea pe undeva, pe acolo, și el intenționa să-i urmeze cursul. Pe baza explorărilor sale de până acum, cursul fluviului Lualaba, spre nord, era identic cu cel superior al Nilului, așa cum desenase Ptolemeu în harta sa din 140 d.H. Livingstone dorea să călătorească acolo, ca să demonstreze că cele două râuri erau unul și același lucru.

9

Focurile de-acasă

Londra
Mai–septembrie 1869

La Londra, venirea primăverii era anunțată de explozia delicată a bobocilor de primule, de revenirea lebedelor pe Tamisa, de grupurile de școlari nerăbdători să petreacă din nou timpul în aer liber și, în ceea ce-i privește pe bogați, de larma frivolă specifică anotimpului mondenităților[1]. Din mai până în iulie, cele mai prospere familii englezești se mutau din reședințele lor de la țară în locuințele din Londra. Grosvenor, Park Lane, Piccadilly și Belgrave Square forfoteau de aristocrați cu jobene și veste, soții și fiice purtând rochii elegante, câini de companie, pisici siameze, servitori de-ai casei îmbrăcați în alb și negru, trăsuri și cai care tropăiau pe pavaj și căruțe care dimineața devreme livrau carne, lapte, zarzavaturi și fructe. Trei luni îmbătătoare erau petrecute la baluri pentru domnișoarele de familie bună care își făceau intrarea în societate, vizite de curtoazie, crochet, curse de cai, simfonii, cumpărături și manifestări intelectuale, precum expoziția anuală a pictorilor valoroși, organizată de Royal Academy of Art. În Regent's Park, în urma cailor

[1] „*Social season*", în engleză, în original (n. tr.).

se simțea izul de neuitat al sudorii și al banilor. Parlamentul era în sesiune, iar nobilii adăugau în programul lor zilnic și activitatea politică. Serile erau lungi și plăcute, numai bune pentru a te plimba prin Park Lane sau a sorbi un pahar de gin la terasă.

Majoritatea membrilor Royal Geographical Society aparțineau elitei, iar Sir Roderick Murchison intenționat a ales acest anotimp ca să susțină cuvântarea anuală a președintelui RGS. În fiecare an, constituia momentul cel mai important al anotimpului mondenităților. Locurile intime din Whitehall Place erau părăsite pe timpul nopții, în favoarea amfiteatrului din Burlington Gardens. Cei din mica nobilime și membrii aristocrației veneau aici cu sutele. Într-o vreme în care nu exista cinematograf, măcar pentru o singură noapte puteau trăi prin substituire în lumea aventurii.

Murchison vorbea despre RGS și despre expedițiile curente. Se evocau la Londra jungle, savane și piscuri de neatins din Himalaya, împreună cu rapoarte care tăiau răsuflarea ascultătorilor de la oamenii pe care Murchison îi provocase să le cucerească. Acest geolog era aristocrat, scoțian, baron, cavaler, dar, înainte de toate, un individ capabil să întrețină atmosfera. Niciodată nu folosea un cuvânt dacă era posibil să apeleze la trei, iar discursurile lui se întindeau adesea până seara, după ce asfințitul pastelat al Londrei lăsa locul scânteierilor tăcute ale iluminatului stradal pe bază de gaz. Însă RGS era o instituție atât de în vogă, iar poveștile despre aventuri atât de interesante, încât se trecea cu vederea peste lungimea întrunirilor. Murchison stătea în fața unei hărți a lumii, vorbind cu atâta pasiune, încât avea mulțimea la degetul său mic. Fiecare din încăpere devenea un leu. Și asta era important. Pentru că peste o lună sau peste un an, perioadă în care Murchison căuta soluții pentru finanțare, mulți din audiență urmau să aibă un cuvânt de spus în privința acestei finanțări. Fiecare cuvânt de-al lui

Murchison le reamintea că muncea zi și noapte pentru a face din Marea Britanie națiunea cea mai vestită din întreaga lume.

Totuși, discursul din 1869 a fost diferit. Tot Murchison s-a aflat în centrul atenției – în plus față de obișnuita cuvântare a președintelui, a acceptat în mod formal realegerea sa pentru al șaptelea mandat de doi ani. Dar atenția s-a concentrat asupra altcuiva – asupra doctorului David Livingstone. Se vorbea doar despre explorator. Pe Murchison nu îl deranja, asigurând spectatorii că nutrea „speranța ca prietenul meu drag Livingstone să se întoarcă în curând printre noi, astfel încât să am bucuria de a prezida un festival național care să fie organizat fără îndoială în onoarea lui".

În realitate, în timp ce Murchison încă era pasionat de fiecare dintre expedițiile în desfășurare ale RGS în Australia, Canada, Orientul Apropiat, America de Sud și Asia Centrală, locul unde se afla prietenul său era motivul pentru care trăia. A și recunoscut de altfel în fața spectatorilor. Vorbind cu vocea lucidă a unui om care este conștient de iminența morții, Murchison a discutat despre întoarcerea acasă a lui Livingstone în contextul propriului sfârșit. „Dacă trăiesc îndeajuns ca să asist la atingerea celei mai arzătoare dorințe ale mele", a spus el, „atunci voi pleca dintre voi cu sufletul împăcat."

Contrar obiceiului său, Murchison nu era melodramatic. Având 77 de ani, președintele RGS nu mai era tânărul geolog atletic, care se delecta cutreierând în sus și în jos Alpii Elvețieni. Se șubrezise și chelise, obrajii i se scofâlciseră evident, iar sprâncenelor cărunte, asemănătoare unor omizi, le crescuseră firele de păr în toate direcțiile. Reședința sa din Belgrave Square 16 încă era unul dintre saloanele intelectuale londoneze cele mai frecventate, un loc unde dezbaterile și petrecerile întăreau statutul său social și aduceau aventurile sale în fața societății bine-crescute. În schimb, soția sa, Charlotte,

cu care era căsătorit de 55 de ani, murise în timpul primăverii după o lungă suferință. El fusese arhitectul improbabil al Imperiului Britanic, pe care îl edificase, avanpost cu avanpost; ea fusese susținătoarea, avocata și sursa lui de inspirație. Nu avuseseră copii, așa că în perioada dinaintea morții ei, sănătatea tot mai șubredă a lui Charlotte era un avertisment zilnic că salonul lor avea să se închidă în curând pentru totdeauna.

Așa că, atunci când Murchison vorbea despre moarte, nu era un spectru atât de îndepărtat și abstract, ci un intrus a cărui prezență creștea în fiecare zi. Chestiunea Livingstone, chiar dacă îl îndurera, era sfârșitul ideal al unei vieți dedicate sporirii interesului public pentru domeniul geografiei. Aproape că era un omagiu pentru Murchison. El era Richelieu sau Boswell[1] – omul care transforma aventurierii obișnuiți în vedete ale explorării.

Istoria nu cunoscuse niciodată un om ca Roderick Impey Murchison. La prima vedere, aristocratul de origine scoțiană era doar un alt protector vizionar al cărui nume era sinonim cu explorarea: regina Isabella a fost în spatele lui Cristofor Columb, lordul Sandwich a acordat fonduri și sprijin politic lui Cook, Thomas Jefferson (a cărui viziune despre explorarea Vestului american a fost inspirată de jurnalele lui Cook) le-a dat foi de drum lui Lewis și Clark. Dar Murchison era mai mult decât atât. Nu era doar motorul din spatele unei expediții, ci a fost părintele unei întregi generații de oameni care au dezvăluit secretele lumii. Unii dintre membrii RGS – Charles Darwin, bunăoară – credeau că arta punerii în scenă a lui Murchison distrăgea societatea de la scopurile sale științifice. Dar moștenirea lui Murchison a fost însăși creșterea

[1] James Boswell (1740–1795), biograf scoțian, autorul unej lucrări despre viața scriitorului Samuel Johnson considerate drept cea mai bună operă de acest gen scrisă vreodată în limba engleză (n. tr.).

Imperiului Britanic și expansiunea teritoriilor cunoscute ale lumii. Exploratorii săi i-au mulțumit, botezând 23 de obiective topografice de pe șase continente în onoarea sa – cascade, râuri, munți, promontorii, ghețari și chiar și o insulă. În Australia, afluenții fluviului Murchison erau Roderick și Impey. „A istorisi realizările RGS în perioada conducerii lui Murchison", se recunoștea în darea de seamă oficială a RGS, pe cheltuiala celor mai bogați membri care au preluat președinția când Murchison și-a luat câțiva ani de odihnă, „ar însemna aproape să scriem istoria descoperirilor geografice în anii cei mai bogați ai perioadei sale moderne."

Edificarea imperiului a fost o vocație la care Murchison a ajuns din greșeală. Se născuse în 1792, într-o familie de munteni scoțieni dezavantajată de simpatia lor pentru Casa de Stuart. Tatăl său, Kenneth, era medic, un Don Juan și un mare amator de dueluri. A restabilit situația financiară a familiei muncind în India, unde a fost bine plătit pentru vindecarea copilului bolnav al prințului. Kenneth a avut cinci copii. Trei dintre aceștia erau, totuși, nerecunoscuți. Lui Roderick – în vârstă de patru ani când tatăl său a murit de bătrânețe, în 1796 – i-a revenit Tarradale, moșia familiei, în calitatea sa de cel mai în vârstă moștenitor legal. El a intrat în armată, unde a ajuns ofițer, a luptat în Războaiele Napoleoniene, apoi a demisionat. În 1815, s-a căsătorit cu unica fiică a unui general bogat, Charlotte, o femeie cu aplecări intelectuale și foarte energică. În perioada 1816–1818, au locuit în Elveția, Franța și Italia. Pe atunci, Murchison își umplea timpul cu lungi plimbări prin Alpi și era preocupat de creșterea rolului internațional al Statelor Unite ale Americii.

După ce s-a întors în Anglia, Murchison a vândut Tarradale. Lipsit de vreo carieră la acel moment, a petrecut următorii ani fără niciun rost – un moșier pasionat de vânătoare, atât de

interesat să-și petreacă timpul în aer liber, încât era considerat ca „unul dintre cei mai mari vânători de vulpi din nordul Angliei". Totuși, la vârsta de 33 de ani, Murchison aproape că irosise averea moștenită. Își spuseseră cuvântul risipa și investițiile neinspirate. Roderick și Charlotte s-au mutat la Londra ca să o ia de la început. I-a urmat sfatul și s-a adaptat rigorilor vieții unui om de știință onorabil. „Mai ales datorită exemplului ei, care studiase științele, cu precădere geologia, Roderick a devenit interesat de acele subiecte care, după aceea, i-au adus atâta notorietate", a spus fiziciana Mary Somerville, prietena Charlottei.

Se credea că știința era un mod fermecător pentru un om cu stare ca să-și petreacă ziua. Totodată, geologia îi permitea să-și cultive pasiunea pentru aer liber. S-a implicat foarte mult, cu o intensitate obsesivă, care a devenit pentru el o carte de vizită. A început să exploreze valea Tamisei, apoi a hoinărit prin Scoția și Rusia, pentru a explora formațiuni noi de pietre. I-au fost atribuite definițiile date perioadelor geologice silurian, devonian și Sedgwick (cambrian)[1]. Ajunsese să intuiască atât de bine structura Pământului, încât, deși nu a pus niciodată piciorul în Australia, a prezis existența unui filon uriaș de aur pe acest continent. Și a avut dreptate.

Știința l-a schimbat pe Murchison. Încă era un individ arogant, dar atenția lui s-a concentrat de la preamărirea persoanei sale la acțiuni în interesul patriei. La un moment dat în educația sa, Murchison a elaborat o viziune asupra a ceea ce era potrivit pentru Marea Britanie. În 24 mai 1830, a devenit membru fondator al unei anume Geographical Society din Londra. La puțină vreme după aceea, numele instituției s-a schimbat. Prin statut, Royal Geographical Society avea să

[1] Adam Sedgwick (1785–1873), geolog și preot, unul dintre fondatorii geologiei moderne (n. tr.).

adâncească explorarea științifică din întreaga lume și să procure cărți și hărți pentru o bibliotecă specializată în domeniul geografiei. Sosise vremea pentru o astfel de instituție. Explorarea avea nevoie de o mână forte care să o ghideze într-o perioadă de tranziție.

Înainte de începutul secolului al XIX-lea, explorarea era, în principal, o activitate navală. Costurile expedițiilor erau suportate de guverne. Ofițerii primeau misiune și erau numiți la comanda echipajelor. Atenția era îndreptată asupra oceanelor, scopul oricărei cuceriri. Marile provocări geografice se refereau la descoperirea unor porțiuni mari de uscat în emisfera sudică, în vederea eventualei utilizări a acestora pentru colonizare. Cu câteva excepții, doar vasele și ofițerii Marinei Regale puteau să călătorească în jurul lumii pentru astfel de misiuni.

În perioada în care căpitanul James Cook era ucis de băștinașii din Hawaii, în 1779, toate continentele fuseseră desenate în linii mari și toate insulele din Pacific fuseseră schițate pe hârtie. Doi ani mai târziu, guvernul britanic a încetat acordarea de sprijin financiar pentru călătorii de explorare. Franța, cealaltă mare putere a lumii care întreprindea explorări, a fost cuprinsă de tumultul revoluției și al războiului la puțină vreme după aceea. Și francezii au renunțat la explorare.

Dar aspirația pentru explorare nu a fost abandonată. Instinctul pentru aventură există în gena câtorva bărbați și femei, fără să fie distrus de ceva atât de lumesc precum procedurile birocratice. Acești oameni au început să cartografieze lumea necunoscută de unii singuri. Atenția s-a mutat de la mare către uscat. Amazonul, subcontinentul indian și interiorul Australiei aveau nevoie de oameni curajoși și cu inițiativă. Africa era însă regiunea care îi ademenea cel mai mult, poate și pentru că era cea mai înfricoșătoare și pentru că era situată aproape de Europa. Acolo trăiau animale carnivore și preistorice. Era un tărâm

unde ființele umane puteau lesne deveni pradă. Boli misterioase, în teorie pricinuite de aerul nesănătos – „*mal aria*", cum îi spuneau italienii, de unde și termenul „malarie" –, declanșau febră, frisoane, nebunie și aduceau moartea. Despre băștinași se credea că erau canibali sau că erau castrați.

Botanistul Joseph Banks, un crai fără pereche, a înființat African Association în 1788 ca să sprijine explorarea așa-zisului „continent negru". Chiar dacă, mai târziu, sintagma a dobândit conotații rasiale, a fost folosită deoarece cartografii colorau în negru regiunile necunoscute din Africa – adică, la acea vreme, aproape tot ce era situat la sud de Cairo și la nord de Cape Town. African Association l-a angajat pe aventurierul american John Ledyard să conducă prima expediție, o călătorie în amonte de Nil. Ledyard a murit la Cairo înainte de debutul expediției. Aspectul misterios al bolii care l-a răpus a sporit dovada de respect a Africii.

Banks navigase împreună cu Cook și fusese partenerul de pescuit al lui Sandwich. Când Royal Geographic Society (pe atunci, denumită London Geographical Society) a primit în rândurile sale African Association, la puțină vreme după înființarea acesteia, botanistul a acționat ca o punte de legătură între generațiile de exploratori. Repede, Murchison a continuat misiunea lui Banks. Și-a dovedit măiestria de a ști să pună totul în scenă când s-a prezentat la o excursie publică cu scopul strângerii de roci îmbrăcat în pantaloni albi, cu o jachetă de vânătoare și joben alb. Deoarece era un stâlp al societății londoneze, Murchison putea fi lipsit de rușine în momentele în care se folosea de legăturile sale la nivel politic foarte înalt pentru a obține sprijin financiar pentru expediții. Această abilitate era foarte necesară: explorarea lumii era o întreprindere costisitoare, iar RGS avea în permanență prea puțini bani.

„Sârguincios și energic, lucid, înzestrat cu o voință de fier și cu o mare tenacitate în atingerea scopului", l-a caracterizat cu multă admirație pe Murchison prietenul său, Henry Rawlinson. Care i-a lăudat și „bunătatea, absența desăvârșită a gelozie, genialitatea, temperamentul potrivit, tactul și fermitatea".

În timp, Murchison a ajuns să se confunde cu RGS, la fel cum și RGS a ajuns să fie sinonimă cu transformarea Marii Britanii într-un imperiu. Medalia de aur acordată de RGS pentru realizări deosebite era una dintre distincțiile cele mai vânate din lume. Generali, oameni de stat și oameni de știință din Marea Britanie și din Europa anunțau zgomotos că doreau să se alăture proiectului, doar pentru a-și adăuga titlul Fellow of the Royal Geographical Society (FRGS) semnăturii lor și pentru a cina la exclusivistul Geographical Club din Whitehall Place. Una peste alta, în timpul vieții lui Murchison, numărul membrilor RGS a sporit de la cei cinci fondatori până la 2 300.

La începutul anilor 1850, Murchison a lăsat deoparte geologia, pentru a se concentra pe expansiunea imperială britanică. Introducerea unor discipline precum chimia organică conferea prea multă complexitate științei pentru el ca să mai poată ține pasul. Chiar și geologia solicita cunoștințe de fizică, chimie și matematică, așa că a devenit „*gentleman geologist*" doar cu numele. Specializarea lui era alta: întărirea legăturii dintre explorare și conceptul de putere mondială.

Din pură întâmplare, chiar în acea perioadă, Livingstone a apărut în viața lui Murchison. În Anglia, în acea vreme se manifesta puternic mișcarea evanghelică. Membri ai grupurilor precum London Missionary Society, conștienți că înainte ca misionarii să ajungă pe țărmul Angliei, în secolul al VI-lea, locuitorii insulei erau păgâni, acum voiau să întoarcă această favoare trimițând bărbați și femei în lumea întreagă să facă

prozelitism religios. Nu erau exploratori în sensul strict al cuvântului, dar misionarii i-au atras atenția lui Murchison deoarece se aventurau în regiuni îndepărtate, în sălbăticie, ca să răspândească credința. Au întemeiat școli și biserici la frontieră și au trăit laolaltă cu băștinașii din Polinezia, Asia, America de Sud și Africa. Au învățat limbile locale. Au consumat mâncăruri tradiționale. Uneori, așa cum s-a întâmplat în cazul unui trib din Noua Zeelandă a cărui rețetă preferată avea nevoie de carne de anglicani pentru a fi preparată, localnicii îi mâncau pe misionari. În toate privințele, legătura misionarilor cu băștinașii și cultura lor era mai profundă decât ceea ce putea experimenta un explorator aflat în trecere.

Pentru Murchison, Livingstone era amestecul perfect între explorator, misionar și om de știință. Concepția religioasă a lui Livingstone era agresivă, deoarece pleda pentru existența unui imperiu ce impunea credința ca religie oficială. Călătoriile sale, chiar dacă el era departe de a fi un individ perfect și, cu siguranță, nu era vreun sfânt, aveau un scop moralizator. Murchison a luat aminte când la Londra, la sfârșitul anilor 1840, au parvenit știri despre tentativele timpurii de explorare ale tânărului scoțian. Într-un final, în 1856, s-au cunoscut, cu prilejul întoarcerii lui Livingstone la Londra, după 16 ani petrecuți printre străini. Prietenia lor a înflorit. Mulțumită lui Murchison, care a orchestrat o campanie de amploare de imagine, Livingstone a fost sufocat pe străzi, iar bisericile umplute până la refuz, datorită interesului stârnit de curajoasa sa traversare a Africii. Când Livingstone a primit medalia de aur a Societății pentru realizări excepționale în domeniul explorării, Murchison a fost cel care i-a oferit-o. Iar când Livingstone, aflat la maturitate, avea nevoie de fonduri pentru expediția pe fluviul Zambezi, Murchison a fost cel care a tras ițele negocierilor cu secretarul de stat. Nu numai că Murchison a intrat în

dispute pentru bani, dar a și convins guvernul britanic să cumpere un vas fluvial cu aburi.

În mare parte, cu ajutorul călătoriilor neobosite ale lui Livingstone, Murchison „s-a interesat și și-a însușit domeniul marilor descoperiri din Africa", așa cum s-a exprimat Rawlinson. Scopul său era să găsească izvorul Nilului. Așa că Murchison îi încuraja cel mai mult pe acei călători dornici de a cerceta Africa. În timp, acești exploratori au format nucleul dur al „leilor" lui Murchison, așa cum i-a numit Burton. Cei mai străluciți erau Livingstone, Burton, Speke, Grant, Baker, Paul Du Chaillu – un franco-american specializat în studierea gorilelor – și Charles Beke, o autoritate de-a britanicilor în ceea ce privea Etiopia. Dar lui Livingstone, precum și tuturor exploratorilor originari din regiunea muntoasă a Scoției le acorda Murchison cea mai mare atenție, pentru că, deși locuia la Londra de peste 50 de ani, purta mereu în suflet loialitatea de clan specifică scoțienilor.

Admirația dintre cei doi bărbați era reciprocă. Se părea că și Livingstone îl venera pe Murchison. Era „cel mai bun prieten pe care l-am avut – sincer, prietenos și statornic", a scris exploratorul. Odată i-a trimis o valiză plină cu roci din centrul Africii, în semn de prețuire pentru prietenul său geograf. Dar, în timp ce Livingstone se ocupa de partea dificilă a explorării, nu era nici urmă de îndoială că Murchison, mai în vârstă, deținea puterea în parteneriatul lor. Nu era genul de relație între un tată și un fiu, ci „între un membru al tribului și căpetenia sa". Adesea, cei doi se plimbau nederanjați timp de o oră la țară, căutând pietre și discutând despre Africa. Fiecare beneficia de pe urma importanței celuilalt: Murchison și RGS se bucurau de atenția întregii lumi, interesate de descoperirile lui Livingstone, iar exploratorul primea sprijin din partea guvernului, subscripții publice pentru finanțarea viitoarelor expediții și faima, la care râvnea pe ascuns.

Murchison l-a adăpostit pe Livingstone după eșecul călătoriei pe Zambezi, sfătuindu-l pe explorator să evite contactele cu presa și aparițiile în public timp de două luni de la întoarcerea acasă, știind că editorialele negative aveau să fie uitate în timp. Cunoscând faptul că posibilitățile financiare ale prietenului său sufereau, Murchison a rostit discursul de introducere la conferința organizată de British Association la Bath, în 19 septembrie, într-o zi de luni, la doar trei zile după sinuciderea lui Speke, menționând tuturor situația financiară precară a exploratorului, în speranța că Guvernul Maiestății Sale avea să-i ofere din proprie inițiativă o pensie. „Doctorului Livingstone i s-au acordat onoruri peste onoruri, dar el nu poate avea grijă de familia sa doar cu onoruri", a spus Murchison, care era un vorbitor atât de bun, încât doar în timpul prezentării a fost de trei ori întrerupt pentru a fi aplaudat. În momentul în care Livingstone a urcat pe scenă, spectatorii deja fremătau. Asocierea celor doi vorbitori – manifestarea afecțiunii lui Murchison și remarcile sincere și cutezătoare ale lui Livingstone – au făcut din discursul lui Livingstone la Bath momentul de vârf al activității British Association în 1864.

Totuși, în 1869, odată cu sosirea verii, știind și că discursul său anual în calitate de președinte al RGS avusese loc, Murchison irosise toate posibilitățile de a-și ajuta prietenul. Devenise obsedat de gândul călătoriilor în Africa și a modului cum îi puteau încetini întoarcerea lui Livingstone acolo. De exemplu, a remarcat că dacă Livingstone urma cursul Nilului de la lacul Victoria spre nord, până la Mediterana, ar fi putut lua barca de la Gondokoro până la Khartoum, care pornea de acolo în aprilie, în fiecare an. De acolo erau 22 de zile de călătorit până la Alexandria. Ceea ce însemna că Livingstone putea fi acasă al sfârșitul lui iunie – dar doar dacă lua barca din Gondokoro. Altfel, ar fi trebuit să aștepte încă un an, pentru următoarea cursă.

În aprilie, s-a anunțat că Livingstone era în Zanzibar, în drum spre Europa. Un articol publicat în iulie în *Medical Times and Gazette* afirma că Livingstone se afla undeva în regiunea lacului Victoria. În general, zvonurile despre Livingstone apăreau în *Times* în medie o dată pe săptămână. Imediat, Murchison publica dezmințiri prin care lua poziție față de cei ce scriau despre moartea prietenului său. I-a prevenit pe cititori să nu cadă pradă deznădejdii.

Sezonul mondenităților s-a sfârșit în liniște la finele lui iulie, fără niciun semn de la Livingstone. Mica nobilime s-a întors la moșii. Și august a trecut fără nicio veste. Întrebarea legată de locul unde se afla exploratorul era ascunsă sub aparențele vieții cotidiene englezești. Misterul risca să rămână nerezolvat și să-i bântuie pentru totdeauna pe cei curioși. Totuși, nimeni nu a întreprins nimic. La fel ca în povestea despre băiatul care striga „Lupul!", despre Livingstone s-a zvonit că era întârziat sau decedat de prea multe ori în cariera sa, doar ca să reapară teafăr. În baza celor văzute și scrise de E.D. Young, guvernul britanic a demarat o politică tăcută de a respinge orice finanțare a căutării lui Livingstone. Nici măcar Murchison nu a ieșit în față pentru a propune altceva.

Apoi, în 28 august, o tragică întâmplare a aruncat o umbră asupra explorării în Africa. La rubrica „Decese", *Times* a anunțat că Alexandrine Tinné, moștenitoarea unei familii din Belgia, o exploratoare cu state vechi în Africa, care încerca să devină prima femeie care să traverseze Sahara, fusese ucisă de bandiți în Africa de Nord. S-au năpustit călare asupra taberei ei și i-au ucis însoțitorii. Apoi, în timp ce ei își mânau caii de luptă asupra lui Tinné, ea le-a făcut semn cu mâna în sus de parcă ar fi voit să-i oprească. Unul dintre atacatori repede și-a tras sabia și, din galop, i-a tăiat mâna exploratoarei. Un alt arab a împușcat-o drept în inimă. Alexandrine Tinné avea 33 de ani.

Explorările sale și cutezanța ei erau prea bine cunoscute britanicilor. Explorase Nilul Superior în același timp cu Speke și Grant și era considerată un foarte capabil explorator, chiar dacă era femeie. Modul cum murise era tulburător, la fel și momentul când se petrecuse.

În contextul revărsării de durere ce a cuprins societatea britanică, Isabel Burton s-a dresat ziarului *Times,* propunând public ceea ce mulți alți cititori gândeau deja: sosise timpul ca Livingstone să fie căutat. Și nu doar dovezi ale existenței sale, așa cum Young găsise în urmă cu doi ani, ci omul în carne și oase. Isabel, ale cărei înclinații spre gândirea liberă erau bine cunoscute printre femeile din Anglia victoriană, încât *Edinburgh Review* a descris foarte inspirat trăsăturile ei de caracter – „o femeie inteligentă, capabilă, încrezătoare în sine în situații dificile, cu simț al umorului" –, a trimis scrisoarea fără vreun îndemn din partea soțului ei. Richard Burton se afla pe drum către Beirut, unde servea în calitate de consul în Damasc. El nu își făcea griji pentru camaradul său, unul dintre „lei". Simțea că era în viață, pentru că, dacă ar fi fost mort, prin răspândirea rapidă a veștilor s-ar fi aflat la Zanzibar în câteva zile. Scrisoarea lui Isabel era atunci remarcabilă pentru independența și compasiunea ei.

Din cauza aceasta, Murchison a ajuns într-o situație dificilă. Pe de o parte, dacă anunța că se interesa de fonduri pentru misiunea de salvare, admitea ferm, în mod public, că nu credea că Livingstone era în siguranță. Pe de altă parte, dacă nu o făcea, prietenul lui era în pericol. „Sir Roderick niciodată nu și-a abandonat vreun prieten aflat în nevoie", a scris odată Rawlinson.

În 29 septembrie, un ajutor nesperat a venit de la Sir Samuel White Baker, autorul unei scrisori. Voinic, cu pungi ușoare sub ochii albaștri, un nas pronunțat, cu părul castaniu încărunțit, având freza pe dreapta, și o barbă ondulată care îi ajungea până la piept, Baker, în vârstă de 57 de ani, era cel mai vioi și stabil

din punct de vedere emoțional dintre „leii" lui Murchison. Când i-a scris lui Murchison, se afla la gura de vărsare a Nilului, în Alexandria, gata să pornească în călătorie în amonte cu noua sa soție și, totodată, statornic tovarăș de drumeții, fosta Florence von Sass. Era o unguroaică blondă, soție de-a doua, cu 20 de ani mai tânără.

În scrisoare, Baker oferea detalii despre itinerar și obiective, îi transmitea cele mai calde urări din partea doamnei Baker și încheia printr-un post-scriptum cu o ofertă irezistibilă: „P.S. În ziare, am citit despre o scrisoare de la doamna Burton, care propunea demararea unei expediții de căutare a lui Livingstone. Deși bine intenționată, va fi o acțiune inutilă, deoarece voi ajunge la sud de Albert înainte ca orice altă expediție pornită din Zanzibar să poată atinge Tanganyika. Acolo, sunt sigur că voi avea vești despre el."

Așa că se stabilise. Baker nu avea să îl caute cu insistență pe Livingstone, dar ar fi putut călători pe Nil până la Gondokoro. Intenția lui era să întemeieze o așezare și să stabilească legături comerciale cu interiorul continentului. Așezarea avea să servească drept fort din care să fie supravegheate mișcările inamicului. Baker, care credea că teoriile lui Livingstone despre Nil erau absurde, s-ar fi grăbit în ajutorul camaradului său „leu" dacă s-ar fi știut locul unde se afla Livingstone.

Murchison a atașat o scrisoare de intenție și a trimis misiva lui Baker către *Times*, având convingerea că nu s-ar fi găsit un paznic mai bun pentru siguranța lui Livingstone. Baker era inteligent, meticulos, curajos și un bun vorbitor al limbii localnicilor. Era cel mai indicat explorator care putea descoperi prezența unui om alb în Africa. RGS nu avea să demareze o expediție de căutare. Nu mai era nevoie.

Totuși, scrisoarea Isabelei Burton era o chemare la arme. Oamenii cu simțul aventurii din întreaga Anglie nu acordau

atenție asigurărilor oferite de Baker. Inspirați de noul bestseller publicat de E.D. Young, *The Search for Livingstone*, ei au trimis scurte autobiografii la RGS, sperând să se alăture expediției de căutare. Toți au fost respinși. „Totuși, nu s-a dorit niciodată demararea unei astfel de expediții", a declarat public conducerea RGS. „Timp de peste trei ani și jumătate, doctorul Livingstone s-a aflat în centrul Africii fără niciun singur însoțitor european." Murchison „nu era sigur dacă nu cumva trimiterea din Anglia a unor tineri domni neobișnuiți cu Africa nu ar avea consecințe nefaste asupra doctorului. Deoarece, în plus față de ceilalți lucrători ai săi, ar fi trebuit să aibă grijă și de nou-veniți".

Ferm convins că Livingstone trăia, chiar emoționant prin modul cum apăra capacitatea lui Livingstone de a izbândi, Murchison nu a mai abordat vreodată subiectul unei expediții de căutare. Livingstone avea să se întoarcă singur sau nu avea să se mai întoarcă niciodată.

Lui Murchison nu i-a dat deloc prin minte că expediția de căutare ar fi putut fi organizată fără implicarea RGS și că dispariția exploratorului nu mai era doar o chestiune națională a britanicilor sau a RGS. Omul și povestea lui aparțineau întregii lumi. Și chiar în momentul în care *Times* publica scrisoarea Isabelei, apoi pe cea a lui Baker, în New York se petreceau întâmplări care aveau să îl afecteze în mod direct pe Livingstone.

Era octombrie 1869. La Londra, se apropia iarna. Europa se pregătea de război. Iar James Gordon Bennett Jr., în acele vremuri revoluționare, s-a hotărât că sosise timpul să pornească în căutarea lui Livingstone.

10

Lualaba

Bambarre
Octombrie 1869

Erau două sate mari în regiunea Manyuema, la vest de lacul Tanganyika, prin care trecea Livingstone. Primul, Bambarre, era situat în valea din spatele munților înalți din granit, care lui Livingstone îi aminteau de ghețari. Și munții se numeau tot Bambarre. Mai la interior, la o înălțime mai mică de-a lungul malului râului Lualaba, se găsea oaza luxuriantă Nyangwe, locul unde voia să ajungă Livingstone. Totuși, între lacul Tanganyika și Nyangwe, terenul era foarte accidentat, motiv pentru care se înainta cu greu. Livingstone se afla doar la jumătatea distanței către Nyangwe, când a ajuns într-un final în satul Bambarre, în 21 septembrie 1869. Parcursese numai în jur de 320 de kilometri în două luni de la plecarea din Ujiji.

Cei 320 de kilometri erau cei mai obositori din întreaga Africă. Munții Bambarre se înălțau ca zidurile de apărare ale castelelor, ferind de incursiunile dușmanilor regatele situate în inima continentului negru. Pantele bogat împădurite erau atât de abrupte, încât să urci pe ele presupunea, adesea, să te cațări cu ajutorul mâinilor și al picioarelor, să te prinzi de copaci și de plante agățătoare, ca să nu te rostogolești la vale. În

apropierea vârfului, solul era umed și rece, ferit de razele soarelui de desișul sufocant al pădurii virgine. Din cauza lipsei luminii și a adierii vântului, aerul era jilav și înăbușitor. Mușchi și ferigi creșteau pe copaci. Plantele agățătoare se încolăceau pe trunchiurile mari ale copacilor atât de strâns, încât până și arborii uscați rămâneau în picioare, sprijiniți de plantele parazite care îi uciseseră.

Pe măsură ce Livingstone cobora în vale, pe partea cealaltă, solul era crăpat de albii de torent și ravene. Pădurea era și mai impresionantă, cu arbori înalți de 100 de metri având coroanele împletite. Treptat, spre poalele munților, cerul clar, albastru, și razele de soare au început să se întrevadă. Pădurea se rărea, iar copacii deveneau mai mici. Când în sfârșit munții au dispărut din peisaj, iar Livingstone a ajuns într-o regiune cu câmpuri înverzite, ape curgătoare înspumate și pâlcuri dispersate de copaci enormi, el realizase mai mult decât o simplă traversare a unui lanț muntos. De fapt, pătrunsese într-un teritoriu așa cum nu mai întâlnise până atunci în Africa.

Bambarre era dispus ca un oraș european, cu bulevarde largi și case pătrate, de un roșu strălucitor, confecționate din cărămidă. Palmieri creșteau în centrul satului. Hambare cu grâu ale comunității țineau rezervele de hrană la adăpost de păsări și animale. „Toate casele sunt pline cu lemne de foc așezate în stivă și au paturi așezate pe un suport înalt, în mijlocul camerei", a scris el. „Foarte puțini oameni au venit în fugă pentru a-i vedea pe străini. Copaci uriași împrejmuiau satele."

Bambarre era genul de loc căruia un om îi putea spune casă – iar Livingstone i-a spus. Era atât de sătul de călătorit, iar mulțimea de locuitori și abundența hranei de acolo i-au plăcut atât de mult, încât și-a amânat imediat excursia la râul Lualaba. În 22 septembrie, după ce a decis să-și ia o perioadă sabatică de la explorări, le-a cerut oamenilor săi să-i construiască o casă

pentru el în sat. Mohammed Bogharib și ceilalți arabi l-au lăsat în urmă pe Livingstone și au acționat cu repeziciune, în căutare de sclavi. Livingstone avea destule pânzeturi și sârmă de cupru pentru a-și plăti drumul mai departe, iar oamenii l-au dus acolo. Era un sătuc din junglă, situat doar la câteva grade la sud de Ecuator, cu o căpetenie amabilă și cu locuitori interesați să cunoască unde era Anglia și care sunt învățăturile Bibliei. Toți bărbații purtau șorțuri realizate din piele de antilopă, aveau o singură suliță și un cuțit pentru tăiat. Folosind argilă, își aranjau părul sub forme sofisticate de animale – coarne, branhii, solzi – și decorau cu inele din fier și cupru. Obiceiul lor de a practica, din când în când, canibalismul nu îl speria pe Livingstone.

Între timp, în Zanzibar, izbucnise epidemia de holeră. Marion, fiica de cinci ani a viceconsulului Kirk, s-a numărat printre cei care suferiseră de spasme intestinale și accese de vomă. A fost norocoasă să fie printre puținii supraviețuitori. Kirk și soția sa nu s-au îmbolnăvit, datorită noii tehnici – carantina – de a separa bolnavii de persoanele sănătoase, folosită de Florence Nightingale în timpul Războiului din Crimeea. Aproape 70 000 de sclavi, totuși, nu au avut același noroc. Plantațiile de pe insulă depindeau de acești lucrători, iar proprietarii căutau disperați înlocuitori. Din acest motiv, căutătorii de sclavi au declanșat un atac violent spre interiorul continentului, nerăbdători să satisfacă cerințele pieței.

Impactul asupra lui Livingstone a fost uriaș. Mai mult ca niciodată, negustorii de sclavi se temeau că scrisorile lui aveau să incite la simpatii împotriva sclaviei odată ajunse la Londra, oprindu-le afacerea chiar într-un moment foarte profitabil. Așa că, deși Livingstone scria scrisori și le înmâna caravanelor aflate în marș spre est, ele dispăreau de parcă nu ar fi fost scrise vreodată. Livingstone era izolat în Africa.

În consecință, siguranța relativă pe care o avea la Bambarre era înșelătoare. Livingstone era prins în capcană, iar sănătatea lui era tot mai șubredă. Își pierduse aproape toți dinții. Se chinuia când mânca. Era prea slăbit ca să meargă pe distanțe lungi. Îi reapăruseră rănile de pe picioare. Așa că, în loc să hoinărească și să vadă lumea dintr-o perspectivă vastă, explorările sale s-au concentrat asupra detaliilor. A scris despre furnici, de exemplu, în timp ce se odihnea în Bambarre, și cât de ușor era să le prinzi și să le frigi, după ce încheiau luptele cu furnicile siafu, mai mari și mai agresive. Cel mai adesea, reflecta asupra teoriilor sale despre Nil, ajungând la concluzia că Lualaba era, cu siguranță, Izvorul. Apoi s-a comparat cu alți exploratori porniți în căutarea Izvorului. „Nu știu ce să spun despre descoperirile bietului Speke. Dacă nu spun nimic despre ele, l-aș ofensa. Dacă spun că Ptolemeu, când se referea la lacul «Coloe», lasă o descriere mult mai clară decât Speke și Grant, jignirea va fi și mai mare – el oferă cel mai bun exemplu pe care îl cunosc de căutare înflăcărată a unei idei preconcepute", a scris Livingstone. „Trebuie să merg în josul apei și să văd locul unde se unesc izvoarele, apoi să închei misiunea mergând în jurul sau la sud de toate izvoarele. Nu îmi place să las munca neterminată, iar altul să mă dea la o parte și să afirme că a descoperit izvoarele la sud de poziția mea. Visez să descopăr orașul pierdut Meroe, dar adevărul este că mi-am pierdut aproape toți dinții. Iată ce am pățit din cauza Izvorului."

Pe vremuri, Livingstone parcurgea distanțe apreciabile în fiecare lună, în schimb, acum, se deplasa tot mai greu. Să fie ajutat era una. Dar să fie cărat era contrar faimei lui de mare explorator. Plimbările scurte, hoinăririle, marșul – toate făceau parte din repertoriul său. Ca o frunză purtată de adierea ușoară a vântului, Livingstone era dus prin viață, aterizând acolo unde vântul alegea, apoi luând-o din nou din loc la următoarea rafală. „Nimeni nu poate aprecia cu adevărat farmecul odihnei,

până nu a depus eforturi extraordinare", a scris el un moment dat. Acum sănătatea și dârzenia sa slăbiseră. Se părea că vremurile în care se supunea unor mari cazne apuseseră.

*

În 1841, când Livingstone a sosit pentru prima oară în Africa, băștinașii au râs când s-a oferit să-i însoțească în plimbările lor prin pădure. Au făcut semn spre pantalonii săi largi și spre pielea fină, spunându-i că nu avea să reziste. Rosteau cuvinte jignitoare în limba setswana, fără să știe că Livingstone o vorbea fluent. Totuși, el a rătăcit împreună cu ei, câștigându-le respectul pentru că ținea cu ușurință pasul. Temperaturile ridicate din Africa nu îl descurajau; dimpotrivă, le primea cu bucurie. „Căldura plăcută acționează ca un medicament", a scris el. În călătoriile sale afla despre topografia, clima, calitatea solului și pericolele Africii – aspecte care îi interesau pe europeni –, precum și despre istoria sa măreață, dar subestimată.

Datorită uimitoarei sale capacități de a călători, RGS – pivotul explorării britanice – l-a acceptat pe Livingstone ca pe unul dintre membrii săi. În absența sa, în timp ce Livingstone traversa deșertul Kalahari, în 1850, i-au acordat un cronometru de aur, apoi prestigioasa Gold Founder's Medal, pentru expediția de patru ani prin care a traversat Africa. Atunci, Livingstone a botezat un punct geografic de interes cu numele unui membru al Casei Regale, prima dată când a procedat astfel. Povestea măsurării Cascadei Victoria de către Livingstone a ajuns în curând la Londra, contribuind la sporirea legendei sale. Isprava avusese loc în noiembrie 1855. Livingstone urma cursul fluviului Zambezi de la izvor până în zonele muntoase din Africa Centrală. Era nedumerit de faptul că altitudinea fluviului Zambezi față de nivelul mării nu scădea pe o distanță de sute de kilometri din locul de unde izvora. Se lățea pe o milă, apatic și măreț. Malurile

erau pline cu vizuini de rozătoare și bogate în vegetație. Hipopotami, vidre și pești-tigri populau apele fluviului.

Livingstone știa că, la un moment dat, cursul trebuia să se îngusteze și să coboare către mare, dar kilometri treceau fără ca altitudinea să scadă. Era extenuat, plin de mușcăturile și înțepăturile insectelor, avea răni infectate și suferea de accese de dizenterie. Călătoria lua treptat aspectul unei aventuri sisifice. După ce a urmat fluviul pe o distanță de circa 805 kilometri, Livingstone nu părea să descopere secretul.

Într-un final, în depărtare a auzit un tunet. În timp ce căuta din priviri locul de unde se auzea zgomotul, uriașa cantitate de apă dispărea printr-o crăpătură în pământ. Apropiindu-se cu grijă de margine, a fost șocat când a văzut șuvoiul de apă curgând pur și simplu de la înălțimea de 110 metri de pe stâncă în porțiunea îngustă a unui defileu. Strânse într-un spațiu îngust, apele fluviului deveneau o forță neînduplecată, înspumată și agitată, ce se rostogolea către mare.

De-a lungul călătoriei, Livingstone luase notițe amănunțite. Era hotărât să măsoare adâncimea exactă a cascadei. Cu o canoe de împrumut, a vâslit singur până la o insulă din mijlocul fluviului. Insula se întindea peste marginea cascadei. În patru labe, Livingstone s-a târât până la marginea apei. Culcându-se la pământ cu fața în jos, a privit atent în genune și, cu mare precauție, a dat drumul unei frânghii legate cu o greutate în hăul infernal. Vapori mari de apă se ridicau în aer și era greu să distingi unde se termina cascada și unde începea fluviul. Mugetul care reverbera din pereții cascadei îl asurzea și făcea pământul să tremure. Livingstone a strâns cu grijă frânghia și s-a îndepărtat de marginea apei. În mod normal, era calm când făcea o descoperire, dar uriașa cascadă i-a produs un sentiment de venerație. Era, după cum a scris ulterior, „cea mai frumoasă priveliște pe care am văzut-o în Africa".

Când David Livingstone s-a întors la Londra, în decembrie 1856, era la apogeul faimei și popularității sale. Era în vârstă de 44 de ani. Avea bani și prestigiu pentru prima oară în viața lui. Între explorările sale, reușise să se căsătorească și să facă patru copii. Africa încă nu îi distrusese sănătatea, iar tragediile care aveau să-i umbrească sfârșitul vieții încă nu începuseră.

Livingstone era atât de faimos, încât, în momentul în care Murchison a organizat un „Farewell Livingstone Festival", în 13 februarie 1858, chiar înaintea plecării exploratorului în cea de-a doua expediție pe Zambezi, 350 de cetățeni de vază ai Angliei au umplut Freemason's Tavern. O absență notabilă a fost a lordului Clarendon, șeful Foreign Office-ului. Îl irita atenția exagerată acordată unui om de rând. În opinia lui, exploratorii britanici ar fi trebuit să fie oameni de o anumită condiție, cu venituri mari și arbore genealogic. „Pentru o bună perioadă de timp", i-a spus Clarendon lui Murchison încercând să se scuze, „am crezut că doctorul Livingstone era prea mult onorat pentru binele său și că cetățenii așteptau prea mult de la viitoarele lui acțiuni față de ceea ce va realiza, probabil."

În mod tragic, prezicerea lui Clarendon s-a dovedit exactă. Scopul lui Livingstone în această nouă și impresionantă expediție era să cerceteze întregul bazin al fluviului Zambezi, o misiune de amploare care presupunea călătorii pe apă și pe uscat către izvoarele mai multor râuri importante. Dacă oricine altcineva ar fi anunțat un asemenea plan în afara lui Livingstone, ar fi fost batjocorit. Dar Livingstone realizase deja imposibilul, prin traversarea Africii. Publicul aștepta lucruri extraordinare de la cea de-a doua expediție pe Zambezi – însuși Murchison prevedea întemeierea unei colonii britanice și descoperirea epocală a unor depozite de cărbuni în regiunea cursului superior al fluviului Zambezi.

Voiajul a fost un eșec intens mediatizat. Reacția publicului a fost cel mai bine caracterizată de articolul publicat de *Times*, în 20 ianuarie 1863. „Livingstone", scria ziarul, „era fără îndoială un călător talentat, întreprinzător și cu o pregătire fizică excelentă, dar este evident că zelul său trebuie să prevaleze asupra judecății sale."

Navigația pe fluviul Zambezi era îngreunată de apele prea puțin adânci și pline cu bancuri de nisip și praguri. Sclavia decimase populația din regiune. Expediția avea loc într-o perioadă când triburile se războiau între ele, iar raidurile după sclavi se înmulțeau. Cadavre pluteau pe apă, în timp ce copiii sufereau de foame printre ruinele satelor odinioară prospere. Nu era locul potrivit pentru a întemeia colonii.

În cadrul expediției, problema erau tovarășii lui Livingstone. El era un lider șovăitor, așteptând ca și ceilalți să fie automotivați, la fel ca el. Nu îi plăcea să călătorească împreună cu albii, pe care îi găsea nerăbdători și gâlcevitori. „În mod constant", și-a amintit E.D. Young, unul dintre membrii expediției, „și-a exprimat opinia că, pentru ca cineva să se deplaseze cu succes în Africa, nu ar trebui să fie însoțit de alți albi." Totuși, parlamentul aprobase fonduri de mii de lire sterline. Misiunea avea nevoie de o strălucire pe măsură. Așa că, în loc să călătorească singur, doar cu hamali, un contingent de oameni de știință și de artiști britanici au fost însărcinați să îl întovărășească pe Livingstone. Acesta a dat ordine stricte ca băștinașii să fie tratați cu bunătate tot timpul. Armele erau folosite doar pentru a obține hrană și specimene care să poată fi studiate. „Cea mai bună măsură de apărare este un comportament corect", i-a avertizat el pe cei nou-veniți în Africa.

După cum Livingstone se aștepta, cei șase oameni s-au dovedit a fi cârcotași și timizi. Cu excepția botanistului John Kirk, și el scoțian, nu erau pregătiți să țină pasul cu ceilalți

în momentul în care expediția a trecut de pe fluviu pe uscat. Charles, fratele lui Livingstone, invitat dintr-o loialitate deplasată să se alăture excursiei ca ofițer responsabil cu moralul celorlalți membri, se prezenta cel mai prost. Era un zbir egocentric, al cărui comportament îl scotea din minți pe fratele său mai vârstnic. Singurele momente în care Livingstone își pierdea cumpătul era când îl dojenea pe Charles. Față de Kirk, în schimb, avea atitudinea afectuoasă a unui tată.

Majoritatea bărbaților îl batjocoreau pe Livingstone pe la spate. Credeau că e nebun pentru că risca prea mult – și le cerea și lor același lucru. Din cauza încăpățânării sale, Livingstone nu putea da înapoi, în momentul în care sarcina se dovedea foarte dificilă. Mottoul său era „nu renunț niciodată", așa că mergea înainte, mereu înainte – imaginea emblematică a explorării britanice: pantaloni și vestă din postav gros, albastru, șapcă cu cozoroc care îi acoperea capul îngust. „Dacă nu risc, nu câștig", mormăia el.

Riscurile și hotărârea de care Livingstone dădea dovadă l-au afectat în timp. Odată cu expediția pe Zambezi a început declinul sănătății lui. În ciuda silinței pe care și-o dădea să ia medicamentele indicate pentru diverse boli, mai multe crize de malarie și de dizenterie și eczeme l-au doborât. Dura din ce în ce mai mult să își refacă energiile pierdute. C.F. Mackenzie, un tânăr episcop misionar[1], cu început de chelie, care însoțea expediția, a descris o zi obișnuită de pe drum: „Livingstone mergea înainte cu pași siguri și grei, care aminteau că traversase Africa pe jos." În mod tragic, din neatenție, Mackenzie a pierdut o parte esențială din provizii în 1862, când le-a lăsat să cadă din canoea sa în apele învolburate ale fluviului. Nu

[1] Biserica Anglicană desemna misionari care aveau să întemeieze episcopii în teritorii unde acestea lipseau. A fost o practică folosită pentru o perioadă de timp și de Biserica Metodistă (n. tr.).

pierduse alimente, tacâmuri sau mărgele, ci medicamente. În condițiile în care delta fluviului era plină de țânțari, iar chinina care trata malaria era atât de importantă, misionarul și-a semnat efectiv sentința la moarte. La puțină vreme după aceea, malaria l-a răpus. Moartea sa a însemnat sfârșitul unui proiect numit Universities Mission, care avea rolul de a întemeia misiuni creștine în interiorul Africii. Această acțiune idealistă a fost sprijinită cu mult entuziasm de mișcarea evanghelică din Marea Britanie. Și, chiar dacă Livingstone nu putea fi învinuit de stângăcia lui Mackenzie sau de moartea sa inutilă, așa s-a întâmplat – cu urmări și mai tragice.

În ceea ce-i privește pe Livingstone și Kirk, ruptura dintre ei a fost adâncită de Charles Livingstone. Pe măsură ce expediția continua, iar lui Kirk îi era tot mai dor de casă, Charles l-a vorbit de rău pe sensibilul botanist. Într-un moment de slăbiciune, David Livingstone i s-a alăturat. Mai târziu și-a cerut scuze față de Kirk, dar răul fusese făcut. Aceste gesturi, la care s-au adăugat pierderea jurnalelor de călătorie pe Zambezi și nevoia sa disperată de a se întoarce acasă, au produs o prăpastie între Kirk și explorator. Prăpastia s-a lărgit lent, dar sigur. „Am ajuns la concluzia că doctorul Livingstone și-a pierdut mințile", scria Kirk în jurnalul său, în 18 septembrie 1862.

Totuși, aspectul cel mai devastator al călătoriei a fost moartea lui Mary, soția lui Livingstone. Mariajul lor era plin de mistere, cu momente de mare intimitate și aventură – la insistențele ei, ea și copiii s-au deplasat cu un car tras de boi, însoțindu-l pe Livingstone în traversarea sa timpurie a deșertului Kalahari –, întrerupte de separări categorice. Se căsătorise în 1845 cu femeia voinică, cu ochi căprui și părul strâns la spate, într-un coc. Avuseseră cinci copii împreună și mai pierduseră un prunc, pe Elizabeth Mary. Era ceva obișnuit în perioada victoriană ca femeile să aibă în grijă copiii, în timp ce bărbații aduceau venituri

familiei, așa încât nu era anormal ca Livingstone să petreacă atât de mult timp departe de ai săi. Dar Mary, fiica faimosului misionar Robert Moffatt – supraveghetorul lui Livingstone la Kuruman, în timpul primelor zile petrecute de explorator în Africa –, a devenit foarte abătută când s-a întors în Anglia alături de copii, în timp ce Livingstone traversa continentul negru. Depresia a continuat când Livingstone a început expediția pe Zambezi. Îi plăcea tot mai mult brandy-ul și se întâlnea cu alți bărbați. Mary nu a mai suportat gândul că soțul pornea într-o nouă expediție îndelungată. În 1858, și-a lăsat copiii în grija unor prieteni de familie și a navigat până în Africa, ca să fie cu soțul ei. S-a alăturat pentru o scurtă perioadă expediției, dar a fost obligată să se întoarcă în Marea Britanie în aprilie 1858, când a aflat că era însărcinată. În 1861, Mary a lăsat-o pe micuța Anna Mary cu soacra ei, în Scoția, și s-a întors în Africa. Cei doi s-au întâlnit la Shupanga, un port mic, sufocat de țânțari, de pe cursul inferior al fluviului Zambezi. În câteva luni a murit în urma unei combinații devastatoare de malarie și accese permanente de vomă, dându-și duhul cu Livingstone la căpătâiul ei. Pierderea ei l-a distrus pe explorator. Problemele de sănătate care îl vor bântui restul vieții sale s-au manifestat prima oară la moartea lui Mary, în 27 aprilie 1862. „Nu pot să-ți spun cât de puternic resimt această pierdere", i-a mărturisit Livingstone unui prieten o săptămână mai târziu. „Mă simt de parcă mi-am pierdut inima și puterea – orizontul îmi este întunecat. Sunt îngrijorat pentru soarta copiilor."

Expediția a fost contramandată în 1863, la cinci ani după debut. Livingstone a apărut din interiorul continentului și le-a dat drumul oamenilor pe care-i tocmise. Totuși, deoarece nu era pregătit să plece acasă, a pilotat *Lady Nyassa*, un vas cu aburi și cu carenă de oțel, pe distanța de peste 4 000 de kilometri, din Africa până în India, pentru a-l vinde. Avea 12 metri

lungime, cu o tendă[1] peste prora și un motor pe aburi. Livingstone petrecuse puțin timp la cârma vasului pe Zambezi și nu îl pilotase în ocean, dar a reușit cumva să ajungă la destinație, după 44 de zile. Manevra sa era îndrăzneață. Era o fanfaronadă în modul cum fusese încercată și îndeplinită – așa cum avea să se gândească ulterior, de parcă oceanul constituia un obstacol minor după cinci ani de zile de confruntări cu pericolele Africii.

Acum, după șase ani și mii de kilometri parcurși, David Livingstone era un om complet schimbat. Când se odihnea la Bambarre, în octombrie 1869, a încetat să mai fie un explorator. Era un bătrân rătăcit, pornit în căutarea unor izvoare care nu se știa dacă există, care repeta cele mai grave greșeli din timpul expediției pe Zambezi. Mai rămăsese cu doar trei însoțitori: Chuma, Susi și un băiat pe nume Gardner.

Livingstone avea probleme de sănătate, îi lipseau resursele și nu putea comunica cu lumea exterioară. În ciuda greutăților întâmpinate în primii trei ani și jumătate ai recentei expediții, în orice moment Livingstone era capabil să facă ceva de neconceput: să renunțe. Putea să meargă spre țărmul african răsăritean, de unde să ia un vas până la Zanzibar sau Cape Town, orașe în care consulatul britanic s-ar fi asigurat să primească îngrijiri medicale și l-ar fi trimis la Londra.

Dar în ultimele luni ale lui 1869, Livingstone nu mai era apt din punct de vedere fizic pentru o asemenea încercare. Incapabil să înainteze și nici să se întoarcă din drum, era neajutorat. Dacă voia să mai vadă vreodată Londra – și oamenii care îl iubeau și țineau la el, indiferent dacă ar fi descoperit sau nu Izvorul –, atunci David Livingstone trebuia să fie salvat.

[1] Apărătoare sub formă de acoperiș, realizată din pânză (n. tr.).

11

Marea împuternicire

Octombrie 1869
Paris
La circa 6 400 de kilometri distanță de Livingstone

În același timp, James Gordon Bennett Jr. stătea în apartamentul unui hotel parizian, în căutare de idei geniale. Magnatul presei, în vârstă de 28 de ani, încerca să contracareze încă una dintre crizele declanșate la New York în ultimele două luni, cea din urmă având de a face cu un scandal pe piața aurului, în care se nimerise. Deoarece reputația – de fapt, chiar viitorul – ziarului său *Herald* era în joc, Bennett a pornit către Paris la bordul transatlanticului *Cunard*. A închiriat un salon la luxosul Grand Hotel, cu cele mai rafinate servicii din oraș, pentru a plănui următoarea sa mișcare. Era o situație care cerea o acțiune îndrăzneață. Avea să publice un articol epic sau o serie de articole prin care să îndepărteze ziarul *Herald* și pe el însuși de acest scandal. Întrebarea era: despre ce să fie articolele?

Bennett își petrecuse tinerețea în Franța, deoarece New Yorkul nu prezenta siguranță pentru familia sa pe-atunci. Viața tatălui său, un imigrant scoțian fără un chior care se îmbogățise editând ziarul *Herald*, era permanent în pericol din cauza editorialelor sale care nu admiteau compromisuri. Familia sa, de

noi îmbogățiți, era evitată de cei din societatea newyorkeză. Odată, Bennett Sr. fusese bătut de niște gangsteri sub privirile polițiștilor; cu alt prilej, a primit prin poștă o bombă – ambele cazuri se datorau opiniilor sale exprimate în editoriale. Temându-se pentru viața copiilor săi, mama lui Bennett împreună cu cei mici s-au mutat în Franța, în timp ce bătrânul Bennett a rămas în oraș, ca să conducă ziarul.

Aproape 20 de ani mai târziu, în contextul în care ziarul pe care îl moștenise era în pragul falimentului, era firesc ca Bennett să caute refugiu în Orașul Luminilor. Dar și Parisul trăia vremuri tulburi. Împăratul Napoleon al III-lea se pregătea de război cu Otto von Bismarck, cancelarul Germaniei. Și mai palpabil, ideile modernizatoare ale baronul George Haussman schimbaseră pentru totdeauna arhitectura orașului. Mahalalele au fost rase cu totul, bulevardele, lărgite și dispuse după un model geometric, iar sistemul de canalizare medieval, reamenajat. Pe mulți oameni acele schimbări i-ar fi deranjat, dar lui Bennett îi pria haosul. Salonul său de la primul etaj al hotelului, care dădea în stradă și era gălăgios, îi servea de minune pentru a-și pune gândurile în ordine, pentru afaceri și socializare.

Bennett nu avusese un rol direct în scandalul pieței aurului în urma căruia fugise din New York, dar unul dintre cei doi principali participanți era un amic de pahar pe nume Ed Fisk, om de afaceri care se îmbogățise din vânzarea acțiunilor în scădere, în valoare de 53 de milioane de dolari, pe care le deținea la căile ferate Erie. Partenerul lui Fisk era șmecherul Jay Gould. Întovărășindu-se cu Boss Tweed, a cărui societate Tammany Hall jefuia trezoreria orașului New York, Gould și Fisk au încercat să ajungă la averi incredibile, manipulând piața aurului din statul american, în septembrie 1869.

Ca să împiedice Trezoreria să scadă prețul aurului și să le zădărnicească planurile, pe ascuns Gould a apelat la sprijinul

prietenului său, Abel R. Corbin, care era căsătorit cu sora președintelui american Ulysses S. Grant. Grant, în funcție de doar cinci luni, era încă naiv când venea vorba despre complexitatea chestiunilor financiare ale guvernării. Așa că, atunci când Corbin l-a convins pe Grant să păstreze la cote înalte prețul aurului, ca un mijloc de a da un imbold economiei naționale, Grant a fost de acord. Beneficiind de această decizie, Fisk și Gould au făcut temporar presiuni asupra pieței aurului.

Spre sfârșitul lunii septembrie, Grant a realizat că greșise. Imediat a dat ordin Trezoreriei să dea drumul pe piață rezervelor naționale de lingouri de aur. Prețul aurului a scăzut. Bursa de valori a suferit un crah teribil. Gould, avertizat în secret de planurile lui Grant, și-a vândut aurul la timp, ca să obțină un profit de 11 milioane de dolari. Dar nu și-a anunțat și partenerul. La fel ca toți speculatorii din America, Fisk, prietenul de bețiii al lui Bennett, a pierdut totul.

Cinci zile mai târziu, Fisk, devastat, era gata să recunoască totul. S-a așezat la discuții cu un reporter specializat în probleme financiare de la *Herald* și a început să rostească numele celor implicați: Gould, Corbin, ajutorul secretarului de Finanțe Daniel Butterfield și, mai presus de toți, președintele Grant. În cazul în care influența lui fusese cumpărată, atunci președintele american era pasibil să fie acuzat. Afirmațiile lui Fisk erau îndrăznețe, iar povestea avea să vândă cu siguranță ziarul, dar pentru ceea ce susținea despre o mare conspirație nu avea dovezi. Era doar cuvântul lui Fisk împotriva cuvântului președintelui Statelor Unite ale Americii. În cazul în care publica articolul, *Herald* putea fi acționat în justiție pentru defăimare. Opinia publică avea să-l acuze pe Fisk de înșelăciune împotriva statului, nu că își trădase ciracii. Bennett, ale cărui aventuri bahice erau bine cunoscute, ar fi devenit, la rândul

său, suspect. Acuzat de defăimare și cu o publicitate negativă, ziarul putea intra în faliment. Bennett ar fi fost dezonorat.

Bennett se afla în fața celei mai grele decizii din scurta sa carieră de editor. Să publice articolul ar fi însemnat să piardă totul. Să nu-l publice ar fi însemnat că un ziar aflat în competiție cu al său ar fi beneficiat de acest reportaj senzațional într-un final. Tăcerea ziarului *Herald* putea fi interpretată ca o mușamalizare.

Bennett a tras de timp. Le-a cerut redactorilor săi să folosească toate mijloacele necesare pentru a investiga cazul ca să verifice versiunea lui Fisk. Nu au descoperit nimic. După două săptămâni, Bennett a publicat o variantă prescurtată a articolului. Rolul jucat de Grant era trecut în plan secund. Nu se menționa sub nicio formă legătura dintre Bennett și Fisk.

Apoi Bennett a pornit către Paris și a așteptat să se liniștească apele. Petrecându-și zilele în meditație și nopțile bând șampanie, acest proprietar de iaht împlinit își stabilise cursul. Ideal ar fi fost ca pe undeva să existe un război, pentru ca *Herald* să scrie despre el – reportajele de pe front aveau întotdeauna succes. Dar, spre necazul lui Bennett, lumea era un loc liniștit. Niște nemulțumiri ale populației în Japonia și câteva certuri neînsemnate în Fiji, dar, altfel, liniște.

Pe data de 11 octombrie, *Times* a publicat o altă scrisoare despre Livingstone, în care se afirma că arabii întorși la Zanzibar după un periplu în interiorul continentului au văzut un alb la Ujiji. Bennett făcuse rost de o știre. Oare exista vreo soluție mai bună, care să confirme importanța ziarului *Herald*, decât un șiretlic prin care să-i păcălească din nou pe britanici? Sau, așa cum s-a exprimat Bennett, „să-i răsucească leului coada". A telegrafiat la New York, în căutarea lui Randolph Keim, unul dintre cei mai buni reporteri ai ziarului său. Bennett intenționa să-i dea acestuia misiunea lui Livingstone. Dar i s-a răspuns că ziaristul era într-un loc izolat din America. Bennett

s-a mulțumit cu cel care asigura corespondența pentru *Herald*, de la Madrid, scriind despre Războiul Civil. „Vino la Paris pentru o chestiune importantă", i-a scris succint lui Henry Morton Stanley.

Au trecut trei săptămâni. În 27 octombrie, neliniștit, Stanley a bătut la ușa șefului său, la miezul nopții. Bennett era în pat. „Intră", a strigat el, fără să se scoale.

Stanley a intrat în cameră. Era nervos, temându-se că avea să fie concediat. După eșecul înregistrat la Aden, au urmat câteva luni lenețe în Spania, de unde trimitea reportaje, deși petrecuse puțin timp pe front. Având în vedere tendința lui Bennett de a da afară angajații – ultimul caz fusese al șefului lui Stanley de la biroul din Londra, colonelul Finlay Anderson –, fără să primească vreun indiciu în legătură cu motivul pentru care era chemat în mare grabă la Paris, lui Stanley îi era frică de ce putea fi mai rău.

A pătruns în salonul lui Bennett. Tavanul avea boltă, iar camera avea dimensiunile unui apartament. În colț se afla un pat. Chiar la intrare, într-un salonaș, era o masă. Stanley îl mai întâlnise pe Bennett în câteva rânduri, cel mai recent în urmă cu șase luni. Bennett ceruse ca Stanley să scrie despre Abisinia. Totuși, Bennett avea o reputație proastă pentru că făcea confuzii între angajați.

— Cine ești dumneata? l-a întrebat Bennett, de parcă nu îl mai văzuse niciodată pe Stanley.

— Mă numesc Stanley, a povestit mai târziu ziaristul cum a decurs dialogul lor.

— Aha, da. Ia-ți un scaun, am o misiune importantă pentru dumneata.

Bennett s-a dat jos din pat și și-a pus halatul de casă. Mergea și vorbea în același timp. Editorul înalt și slab se rotea în jurul reporterului îndesat și vânjos, așezat pe scaun.

— Unde crezi că se află acum Livingstone? a continuat Bennett.

— Habar n-am, ca să vă spun drept, domnule.

— Crezi că trăiește? a insistat Bennett.

— Poate că da, poate că nu.

De fapt, Stanley scrisese în jurnalul său că era de părere că Livingstone murise. Aproape toți cei pe care îi știa îi împărtășeau opinia.

— Ei bine, eu unul sunt de părere că trăiește, că poate fi găsit și am de gând să te trimit în căutarea lui.

— Cum! Credeți cu adevărat că-l pot găsi pe doctorul Livingstone? Vă gândiți să plec chiar în Africa Centrală ?

— Da, mi-am pus în gând să pleci să-l regăsești, indiferent unde ai afla că este, să aduci toate veștile posibile privitoare la soarta lui și, cine știe, poate că bătrânul călător se află la strâmtoare! Ia cu dumneata tot ce-i va putea fi de folos! Firește, te vei călăuzi după planurile dumitale personale; fă cum socoți mai bine, dar găsește-l pe Livingstone![1]

Stanley era zăpăcit. Îl uimea amploarea întreprinderii pe care i-o cerea Bennett. Era o operațiune mult mai vastă decât o căutare militară profesionistă în stilul lui Sir John Franklin sau un imbold pornit din dorința de ajutor umanitar, așa cum se întâmplase în cazul lui E.D. Young. Să trimiți un ziarist în interiorul Africii era fie un act de fudulie nemaiîntâlnită, fie o imensă prostie. Africa nu era un loc potrivit pentru detectivii amatori.

— V-ați gândi la modul cel mai serios la cheltuielile uriașe pe care le presupune această scurtă călătorie? a întrebat Stanley.

Lui Bennett nu îi păsa de bani. În schimb, îl interesa să creeze propriul ciclu de articole despre aventura lui Livingstone.

[1] Henry Stanley, *În căutarea lui Livingstone*, Editura Minerva, București, 1982, pp. 3–4.

Avea nevoie de timp pentru a-l pune la punct. Informațiile aveau să parvină la anumite intervale de timp. Cititorii *Herald*-ului aveau să devină bine informați în legătură cu Africa și entuziasmați de operațiunea de căutare a lui Livingstone. Dacă era bine executată, această poveste despre explorator și Africa avea să pătrundă în subconștientul newyorkezilor. Urma să fie subiectul conversațiilor la cină. Locuitorii orașului vor fi îngrijorați de siguranța lui Livingstone. Vor cumpăra cu nerăbdare ziarul în căutarea ultimelor știri.

Ca să câștige timp – și, chiar mai important, să preîntâmpine cheltuirea a mii de dolari pentru expediția africană în cazul în care scandalul ar dispărea în tăcere –, Bennett i-a cerut lui Stanley să amâne călătoria în Africa. I-a spus ca mai întâi să scrie câteva articole despre călătorii. Prima urma să abordeze inaugurarea Canalului Suez, în 17 noiembrie. Bennett dorea publicarea unui articol obiectiv despre viabilitatea canalului. Dar, la fel de important, dorea ca Stanley să spioneze expediția Baker, urmând-o la scurtă distanță în susul Nilului.

Apoi, urma să se deplaseze la Ierusalim, ca să scrie despre descoperirile arheologice în locurile menționate în Biblie. Apoi la Constantinopol, ca să verifice zvonurile despre izbucnirea războiului.

— Apoi – ia să mă gândesc – ai putea să vizitezi Crimeea și câmpurile de bătălie de acolo. După aceea, să traversezi Caucazul spre Marea Caspică. Am auzit că este o expediție rusească gata să plece în Khiva. De acolo o poți lua prin Persia spre India – ai putea scrie un articol interesant din Persepolis, a continuat Bennett.

Iar și iar, până când, într-un an, Stanley avea să fie în Zanzibar. Dacă îl găsea pe Livingstone, atunci Stanley trebuia să navigheze din Zanzibar până în China și să caute subiecte acolo.

Altfel, pornea direct spre interiorul Africii și nu se întorcea până când nu îl găsea pe explorator.

— Și, dacă îl găsești mort, a concluzionat Bennett, adu toate dovezile necesare în acest sens. Asta-i tot. Noapte bună și Domnul să te aibă în paza Lui.

În timp ce Bennett se întorcea în pat, Stanley mergea împleticit în noaptea răcoroasă de toamnă. Atitudinea sa de uimire se potrivea cu haosul Parisului. Întâlnirea fusese scurtă, nu mai mult de jumătate de oră. Chestiuni importante precum finanțarea și programul misiunii sale fuseseră discutate în treacăt, dar nu clarificate. Grijile trecuseră acum de pe umerii lui Bennett pe ai lui Stanley. Dar viața lui Henry Morton Stanley s-a schimbat irevocabil în urma acelei concise întrevederi. La fel și existența lui Livingstone. De bine, de rău, reporterul la început de carieră devenea acum omul care avea să anunțe lumii întregi informații despre soarta lui David Livingstone. Nu doar că își păstrase slujba, dar omului care odinioară comparase meseria de gazetar cu cea de gladiator i se cerea să-și pună în pericol viața în numele jurnalismului.

12

Pragul iadului

Londra
1870

A trecut un an de speranță și de gânduri negre, fără niciun semn de la Livingstone. Fusese dat dispărut de patru ani și era considerat, cel mai probabil, mort. Una dintre scrisorile sale, datând din mai 1869, ajunsese la Zanzibar în luna noiembrie, același an. Totuși, cuvintele sale de adio nu aduceau nicio rază de speranță pentru siguranța sa. După cum scria, mergea într-un ținut populat de canibali și exista pericolul să fie mâncat. Nici măcar arabii nu-l mai văzuseră de atunci.

Între timp, Stanley se îndrepta spre subcontinentul indian, îndeplinind ordinele lui Bennett, dornic să împlinească misiunea sa secretă și imposibilă. Iar la Londra, Murchison se confrunta cu două vești zdrobitoare despre Livingstone. Prima a ieșit la iveală în 2 februarie, când *Times* a publicat scrisoarea unui ofițer britanic de marină din Africa de Vest, care jura că Livingstone fusese ars de băștinașii din Congo. „A trecut printr-un oraș de acolo și, la trei zile după aceea, regele acelei așezări a murit. Băștinașii l-au acuzat pe doctorul Livingstone că i-ar fi făcut vrăji", a scris căpitanul Ernest Cochrane, de pe HMS *Peterel*. „Apoi l-au ucis și l-au ars. Aceste vești au fost furnizate

de un negustor portughez care călătorea în acea direcție. Livingstone vizitase zona lacurilor din nordul ținutului Congo, de unde trebuia să iasă în lumea civilizată."

Era posibil ca informația să fie adevărată. În calitate de ofițer de marină, despre Cochrane se presupunea că era un om de onoare. Și, de asemenea, era adevărat că presupusa ardere ar fi avut loc de-a lungul rutei vestice pe care de mult Murchison a prezis că Livingstone o va urma. Totuși, Murchison a refuzat net aceste vești, tratându-le drept o altă aroganță de-a portughezilor, iritați pentru că pierduseră controlul în Africa și gata să strecoare minciuni despre rivalii lor. „Nu văd niciun motiv să deznădăjduim", a spus membrilor RGS în discursul său anual.

A fost însă descurajat cu totul de scrisoarea viceconsulului Kirk, trimisă din Zanzibar în 5 martie. Murchison îl îndrăgea pe Kirk – deși tânărul fusese păcălit de Musa și de oamenii din Johanna în 1867. A văzut în Kirk, și el scoțian și membru al RGS, un individ prin intermediul căruia să aibă acces la chestiunea Africii și a lui Livingstone. Murchison mai știa și că negustorii arabi de sclavi erau un corn al abundenței de cunoștințe despre interiorul Africii, având bune posibilități să afle zvonurile care circulau rapid. Cu toate acestea, scrisoarea lui Kirk, în care lui Murchison i se dezvăluia vestea dureroasă că niciuna dintre caravanele plecate spre interiorul continentului nu se întorsese, conținea puține informații referitoare la Livingstone.

Murchison a făcut față veștilor imaginându-și că Livingstone, prietenul său pierdut, își făcuse un nou plan. „Teoria pe care am elaborat-o pentru a explica lipsa oricăror informații se baza pe ideea că părăsise cu totul regiunea estică și că urma cursul apelor curgătoare situate la vest de lac", a declarat Murchison, susținând public o dată și pentru totdeauna

că Livingstone nu va apărea în Zanzibar. „Din acest motiv, va străbate un ținut enorm necunoscut și va ieși, cred, undeva, într-un port de pe coasta vestică."

Doar ca să fie sigur, Murchison dorea să trimită un vas cu provizii la Ujiji. Tactica aceasta mai fusese folosită în două rânduri, în trecut, în 1868 și 1869. Arabii jefuiseră majoritatea produselor în primul caz, iar din cauza epidemiei de holeră muriseră șapte dintre hamalii celui de-al doilea transport. Supraviețuitorii consumaseră proviziile, fără să mai lase ceva și pentru Livingstone. Erau atât de convinși că exploratorul murise, încât au aruncat scrisorile adresate lui de către cei de acasă.

În ciuda acestor eșecuri, Murchison voia să mai încerce o dată. Fără teamă, i-a cerut o favoare lordului Clarendon, ministrul de externe britanic, un individ cu o atitudine contradictorie față de realizările lui Livingstone. Murchison a solicitat Guvernului o mie de lire ca să achiziționeze provizii. Banii aveau să fie duși la Zanzibar de consulul britanic H.A. Churchill, care se afla la Londra în concediu de boală. Stocuri urmau să fie cumpărate și livrate la Ujiji prin caravanele negustorilor de fildeș.

Pentru Murchison, era o cerere riscantă din punct de vedere politic. În timp ce majoritatea englezilor erau foarte îngrijorați de dispariția lui Livingstone, prim-ministrul William Gladstone păstrase o tăcere deplină. Mult stimatul legiuitor – un individ cu statură impunătoare și tot mai chel – era un creștin cucernic. Un mod preferat de a-și petrece timpul era să bată străzile Londrei în toiul nopții, pentru a le convinge pe prostituate să practice altă meserie. Se autoflagela, cu scopul de a alunga tentațiile carnale, la care se expunea în timpul acestor întâlniri. Lupta care se dădea în sufletul său se manifesta și în privința atitudinii sale față de Livingstone. Gladstone fusese un susținător vocal al lui Livingstone și al nefericitei societăți Universities Mission to Central Africa. Îl cunoscuse personal

pe Livingstone înainte să înceapă expediția de pe Zambezi. S-au revăzut în mod neoficial la întoarcerea acasă a exploratorului, dând unul peste altul la o masă oferită de lordul Palmerston. Livingstone a caracterizat conversația sa cu Gladstone drept „foarte amabilă".

Totuși, Gladstone s-a distanțat de Livingstone după eșecul misiunii sale și moartea episcopului Mackenzie și a doi dintre tovarășii acestuia. Atenția prim-ministrului s-a îndreptat către chestiuni interne, cum ar fi Irish Home Rule[1], în dauna Africii și a expansiunii externe, domeniul predilect de interes al rivalului său politic, Benjamin Disraeli. Solicitând fonduri lui Gladstone, Murchison cerea Guvernului să adopte o poziție clară față de prietenul său.

În 7 mai 1870, în urma ședinței de guvern care a ținut patru ore, într-o după-amiază de sâmbătă, s-a aprobat alocarea de fonduri. Soarta lui Livingstone era al zecelea punct pe agenda de lucru cu 13 subiecte a cabinetului, înaintea legii electorale și după discutarea împrumutului de 1 milion de lire către Noua Zeelandă. Gladstone cunoștea sentimentele populației britanice față de Livingstone și era conștient că, în mod inutil, ar fi riscat nașterea unei controverse, dacă ar fi refuzat cererea lui Murchison. Cu toate acestea, datorită zgârcitului și detestatului ministru de finanțe al lui Gladstone, guvernul nu s-a făcut de râs. În loc să considere gestul drept un cadou umanitar din partea națiunii recunoscătoare, Robert Lowe a dat decret ca mia de lire oferită pentru proviziile lui Livingstone să constituie un avans pentru salariul său de consul pe următorii doi ani.

Și totuși, erau niște bani. „Vor trece două sau chiar mai multe luni până când proviziile vor ajunge din Zanzibar până

[1] Mișcare ce pleda pentru autoguvernarea Irlandei, foarte influentă printre naționaliștii irlandezi din 1870 până la începutul Primului Război Mondial (n. tr.).

la Ujiji", le-a spus Murchison, cu sufletul ușurat, colegilor săi din RGS, în 14 iunie. „Așa încât trebuie să lăsăm deoparte grijile în perioada următoare. Trebuie să ne așteptăm la vești bune în 7–8 luni și, la puțină vreme după aceea, sper ca prietenul nostru să se întoarcă în țara sa de baștină."

Avansul respectiv la salariul exploratorului a fost trimis în timp util la Zanzibar, s-au cumpărat provizii, s-a antamat o caravană modestă, iar biroul consulatului britanic a încheiat pregătirile pentru ultima încercare oficială a Angliei de a-l ajuta pe Livingstone. Fie proviziile aveau să ajungă la el și Livingstone urma să iasă din interiorul Africii cu propriile puteri, fie avea să moară și să fie îngropat într-un mormânt necunoscut. Judecând după aparențe, se părea că mai mult de-atât Murchison nu avea ce să mai facă pentru prietenul său.

În mod ironic, în octombrie 1870, în timp ce cei șapte membri ai caravanei cu provizii își încheiau pregătirile în Zanzibar, Sir Roderick Murchison, în vârstă de 78 de ani, rămânea paralizat în urma unui atac cerebral.

*

În 1 noiembrie, caravana cu provizii a pornit din Zanzibar spre Bagamoyo, locul tradițional de unde începeau rutele către interior, spre Ujiji. „Cu mare întârziere", a scris consulul Churchill, „am reușit să trimitem în sprijinul doctorului Livingstone șapte oameni, care au promis să se pună la dispoziția doctorului ca hamali, vâslași etc., și o cantitate de mărgele, pânzeturi și provizii pentru nevoile sale." Dar caravana, pe care Churchill spera s-o vadă ajunsă la Ujiji în februarie, nici măcar nu a plecat din Bagamoyo. Nesupravegheați și nemotivați, oamenii și-au bătut joc de consul. Hoinăreau prin oraș, cheltuind zilnic bani din fondurile pentru care Murchison se zbătuse din greu. Unii dintre ei s-au întors pe mare la Zanzibar, ca să-și

revadă familiile și prietenii. De fapt, trăiau de pe urma nefericirii lui Livingstone, care, fără să știe, finanța din propriul buzunar comportamentul lor necuviincios.

În decembrie, Churchill s-a îmbolnăvit grav de malarie și s-a întors în Anglia, în concediu de boală. Până să-i fie găsit un înlocuitor, funcția sa a fost preluată de John Kirk, vechiul rival al lui Livingstone. În ciuda unei decizii recente a superiorilor săi ierarhici din Bombay, care interziceau funcționarilor de la biroul de sănătate să fie numiți în posturi de consuli, și în pofida opoziției diplomaților de carieră cu state vechi, Kirk era hotărât să-și păstreze noua sa slujbă, din Zanzibar. Era pentru el o șansă pentru a obține prestigiul social și puterea la care visa. „Mi s-a oferit", a scris mai târziu Kirk despre detașarea sa provizorie, „o bună oportunitate să mă disting."

Ambițiile lui Kirk nu aveau să se împlinească ușor. Nu avea să fie o sarcină facilă. La sfârșitul lui 1870, Kirk nu știa că Henry Morton Stanley se afla, literalmente, chiar deasupra liniei orizontului. De fapt, se găsea la distanță de câteva zile de călătorit până la Zanzibar. Cea de-a doua tentativă a lui Stanley de căutare a exploratorului și prima aventură asemănătoare a lui Kirk avea să ducă la o confruntare între cei doi.

Găsirea lui Livingstone, care habar nu avea de urzelile celor doi, era premiul.

PARTEA A DOUA
Undeva, în plin necunoscut

13
Zanzibar

6 ianuarie 1871
La circa 1 450 de kilometri distanță de Livingstone

La 436 zile după ce s-a întâlnit cu Bennett și aproape cinci ani de la dispariția lui Livingstone, Henry Morton Stanley a plecat, în sfârșit, în căutarea exploratorului. Încheiase lungul itinerar stabilit de Bennett.

În aerul blând și umed al Zanzibarului, Stanley stătea pe puntea descoperită, care scârțâia, a balenierei americane *Falcon*. În timp ce ambarcațiunea trecea pe lângă țărmul ei, prin Canalul Zanzibar, insula părea un covor verde, fermecător. Ținutul de culoarea varului îl orbea pe Stanley, iar mirosul pătrunzător al solului tropical era îmbătător. Dar, imediat ce vasul a pătruns în portul aglomerat al Zanzibarului, iar soarele a răsărit, în 6 ianuarie, a devenit tot mai neliniștit. Palate albe, cu acoperiș plat, se înălțau unul lângă altul cu fața spre apă, ca un rând de dinți de fildeș. La intrarea fiecărei clădiri se vedea simbolul Zanzibarului – o poartă gravată din lemn, bogat ornată. În aer plutea izul apei de canalizare, al lemnului ars și mirosea a rânced, a piei de animale puse la uscat și a mâncare gătită la

micul dejun, a consemnat el în jurnal. La 32 de kilometri pe celălalt mal al Canalului Zanzibar, învăluit în ceața dimineții, se întindea teritoriul care îi producea lui Stanley neliniște: Africa.

Stanley călătorea în lumea întreagă încă din 1866. Cunoștea mâncărurile, obiceiurile, târguielile, condițiile de locuit și transporturile din America, Europa, Orientul Mijlociu și India. Cu toate acestea, niciuna dintre aceste abilități nu contau în Africa. Era un novice. Totul era inedit. Fricile sale amenințau să îl paralizeze. Mai întâi, Stanley a fost nerăbdător să audă ultimele zvonuri legate de Livingstone; în funcție de vești, fie începea vânătoarea, fie se întorcea și punea în aplicare planul de rezervă al lui Bennett – călătoria în China. Era neliniștit din cauza logisticii călătoriei prin Africa și conștient că nu cunoștea prea multe despre viața din centrul ecuatorial al continentului. Era nerăbdător să-l întâlnească pe celebrul John Kirk și să-l toace cu întrebări abile în legătură cu Livingstone. Era nerăbdător să pornească la drum, în cazul în care Livingstone se mai afla acolo, înainte ca sezonul musonilor, care dura 40 de zile, să înceapă, în luna aprilie.

Era extrem de îngrijorat din cauza banilor, deoarece nu mai avea. La începutul călătoriei sale, *Herald* i-a oferit un avans de 1 000 de lire, dar acestea fuseseră de mult cheltuite. Se ruga ca șeful biroului din Londra să-i fi trimis o nouă finanțare și ca banii să-l aștepte la consulatul american.

Dar cel mai mult, Stanley era îngrijorat de Africa Centrală. Visa și noaptea această „regiune veșnic bântuită de friguri". Citise fiecare carte pe care o găsise din momentul în care plecase de la Bennett – a lui Burton, Speke, Livingstone, chiar și E.D. Young – și, în ceea ce îl privea, Stanley avea să străbată o mlaștină imensă, plină cu țânțari care transmiteau malaria, hipopotami, crocodili, șopârle, șerpi, broaște-țestoase și broaște-râioase. Imaginea îl deprima. Regula nescrisă a gazetarilor care spunea

că un corespondent umblă după un subiect până îl obține sau până când sarcina era oferită altcuiva se dovedea și mai drastică la *Herald*. Nu exista nicio scăpare: până când Bennett nu decidea altfel, Stanley trebuia să străbată Africa pentru a-l găsi pe Livingstone. Doar atunci putea să se întoarcă în biroul său tihnit din Londra.

Datorită extraordinarei sale capacități de a-și reprima emoțiile, Stanley a transpus propriile neliniști în acțiune. El a început să rezolve problemele din momentul în care a coborât din barcazul navei *Falcon* pe cheiul de piatră al portului Zanzibar. Cunoștea un singur om în Zanzibar, pe Frances Rope Webb, așa că prima sa oprire a fost la consulatul american. Pe Stanley îl însoțeau cei doi oameni care constituiau grupul pornit în căutarea exploratorului, pe care îl alcătuise în drum spre Zanzibar: William Farquhar, un marinar scoțian, navigator, gangster și bețiv pescuit în timpul călătoriei în Oceanul Indian, și Selim, un adolescent zvelt, servitor arab, creștin, angajat de Stanley în Ierusalim. În ochii lui Stanley, Selim nu era capabil de greșeli, în schimb, Farquhar, în decursul celor două luni în care îl cunoscuse, deja era obiectul celor mai multe izbucniri din jurnalul lui Stanley. „Farquhar este un marinar inteligent, până la un punct", scria Stanley, „dar fără nicio excepție. Este incredibil de posac, taciturn și refractar la muncă, indiferent de sarcină."

Cu toate acestea, Stanley nu se putea descurca fără Farquhar. Planul călătoriei, care prindea contur în mintea lui Stanley, depindea de cunoștințele nautice ale fostului ofițer secund. În loc să se deplaseze pe uscat, precum Burton și Speke, Stanley plănuia să navigheze 80 de kilometri la sud de Zanzibar și să pătrundă pe teritoriul african prin pitorescul fluviu Rufiji. „Prin acest fluviu intenționez să urc spre Tanganyika", a scris el în 1871, în Colonial Edition Journal, pe care avea să-l care cu el în Africa. Cu noroc, urma să îl găsească pe Livingstone

undeva, în apropierea lacului. Apoi, poate alături de Livingstone, Stanley avea să se întoarcă în civilizație, navigând pe Nil. Reapariția sa în lumea civilizată, la Cairo, urma să fie un spectacol de pomină. Mapamondul va fi uimit.

La fel de important ca gloria pe care urma să o atingă Stanley, Nilul îl ajuta, totodată, și să expedieze cât mai repede articolul. „Dacă Livingstone se află la Ujiji, misiunea mea este simplă", a scris Stanley. „Urmează fuga către telegraf." În Zanzibar, nu exista serviciu de telegraf, ceea ce însemna că se adăugau luni suplimentare de călătorie către Aden sau Bombay, după un marș lung din Ujiji. Totuși, Cairo avea acest serviciu. Și o călătorie în josul apei, fie și una lungă de mii de kilometri, era mai rapidă decât un marș lung și lent și o călătorie lungă și lentă pe mare.

Principalul obstacol în calea planului lui Stanley era lipsa cunoștințelor sale tehnice în domeniul navigației. Pentru o scurtă perioadă, servise în Marina Unionistă, dar în calitate de funcționar. În consecință, se baza pe priceperea marinărească a lui Farquhar.

Stanley a mers de-a lungul coastei, până la marea clădire albă pe care flutura drapelul american. Spera să îl întâlnească față în față pe vechiul său prieten Frances Rope Webb, să ridice banii pentru expediție trimiși de *Herald* și să afle ultimele vești despre Livingstone.

Webb, în vârstă de 38 de ani, l-a tratat pe Stanley cu multă ospitalitate, oferindu-i lui și oamenilor săi un loc unde să stea. Dar același Webb i-a adus îngrozitoarea veste că nu îl așteptau bani trimiși de *Herald*. Stanley a rămas cu gura căscată. Se gândise la o astfel de posibilitate, dar o așa eroare gravă din partea ziarului putea aduce sfârșitul căutării. Banii constituiau o problemă la care nu avea rezolvare printr-o simplă schimbare de comportament. Avea nevoie de bani gheață ca să cumpere provizii și să angajeze oameni.

Soluția la îndemână era întoarcerea de urgență la Aden sau chiar la Bombay, de unde îi putea expedia lui Bennett o cablogramă. Stanley mai avea vreo 80 de dolari în buzunar – destul cât să plătească o asemenea călătorie. Oricare ar fi fost opțiunea sa, totuși, pierdea cel puțin alte șase luni. La fel ca Stanley, Baker avusese un start lent, dar îl putea găsi între timp pe Livingstone. Nu era o alegere bună să plece din Zanzibar.

Webb era cheia problemei. Printr-un gest considerat umilitor, dacă Stanley nu ar fi fost atât de disperat, l-a implorat pe consulul american să-i acorde un împrumut de 20 000 de dolari. Știind că James Gordon Bennett era o persoană mai mult decât înstărită, Webb a acceptat. Conform înțelegerii, Webb a stipulat ca toții banii să fie cheltuiți pentru afaceri care priveau Statele Unite ale Americii. Titlul lui Webb era diplomatic, în schimb, interesul lui era strict comercial. El ocupa și funcția de director pentru Zanzibar al John Bertram and Company din Boston. Din cauza Războiului Civil și a deschiderii Canalului Suez, partea companiei americane din cota de piață de 3 milioane de dolari din Zanzibar se împuțina. Cea a Marii Britanii, mulțumită lui John Kirk, creștea.

Schimbarea l-a iritat pe Webb. Zanzibarul era o așezare destul de mică, așa încât toate afacerile se făceau la nivel personal. Iar din acest punct de vedere, comercianții americani îl disprețuiau pe Kirk. Webb îl considera un „creator de imperiu" retras care vorbea, plin de morgă, într-un limbaj propriu, botezat de ei „Kirkisme". Până și un membru al corpului de funcționari britanici din Zanzibar a consemnat la un moment dat că Kirk era „foarte dibaci să te contrazică ferm și să indice că este autoritatea în orice chestiune în discuție".

La fel de enervant era și succesul său: deși ocupa funcția de consul britanic doar de o lună, deja își propusese să afle tot ceea ce se petrecea în Zanzibar. Făcându-și ucenicia sub

consulii Churchill și Seward timp de cinci ani, Kirk cunoștea, de asemenea, cât de important era să trimită constant depeșe la Londra și Bombay, prin care informa în legătură cu problemele ce priveau influența britanică în regiune – comerț, intrigi la palatul sultanului, sosiri și plecări de vase și călătorii în interiorul continentului.

Din punct de vedere diplomatic, Kirk deja dovedise o strălucire care îi lipsea lui Webb, prin insistența de a obține o legătură foarte strânsă cu sultanul Bargash, noul cârmuitor omanez al Zanzibarului. Bargash era un individ corpolent, cu o barbă stufoasă și mustață, care purta întruna papuci, pentru că picioarele îi erau umflate din cauza elefantiazisului de care suferea. Nu era genul de om cu care, în mod obișnuit, Kirk – un bărbat de modă veche – s-ar fi împrietenit, dar această alianță era esențială: Bargash stăpânea comerțul din Africa de Est, de la Zanzibar până la lacul Tanganyika.

Simultan, Marina britanică își impunea dominația în apele Africii de Est. Webb a prevăzut ziua în care comercianții și vasele americane aveau să fie îndepărtate cu totul. Chiar dacă, pe termen lung, voiajul lui Stanley putea schimba cu puțin situația de ansamblu din Zanzibar, era o infuzie solidă de capital și o posibilitate de a-și pune adversarul într-o poziție nefavorabilă pe plan internațional, într-un moment când companiile americane din Zanzibar – Arnold, Hines and Company și William Goodhue – aveau cea mai mare nevoie.

Webb l-a luat pe Stanley prin oraș. L-a introdus la sultan și la cel de-al doilea om ca influență din Zanzibar, șeful vămilor Ladha Damji, pentru ca Stanley să culeagă mai multe informații despre călătoria spre Rufiji. Stanley și-a ascuns intențiile, spunându-i hindusului cu barba albă că *Herald* îl trimitea pe Rufiji ca să scrie un reportaj de călătorie despre frumusețea celebrului fluviu. Încadrat de pajiști și păduri, dens populat cu hipopotami,

rinoceri, bivoli, girafe, babuini și maimuțe, Rufiji avea reputația de giuvaier al Africii. Povestea inventată de Stanley era ciudată, dar plauzibilă. Se știa că deja un călător – primul turist atestat în Africa Centrală – venise în Africa doar ca să vadă cea mai fermecătoare descoperire a lui Livingstone, Cascada Victoria. Dimpotrivă, un reporter care scrie articole despre fluviul Rufiji prevestea lucruri ce aveau să vină.

Din păcate, Damji nu știa prea multe despre Rufiji, un fluviu situat prea departe, la sud de rutele caravanelor, ca să îl intereseze. Dar chiar acesta era motivul pentru care Stanley plănuia să călătorească într-acolo. În acea distanță, era camuflarea sa. Niciuna dintre caravanele care circulau între Zanzibar și Ujiji nu l-ar fi văzut. Nimeni nu ar fi dat de știre despre locul unde se afla. Nicio vorbă nu avea să ajungă la Londra, care să declanșeze o nouă misiune britanică de salvare sau un mesager care să-i ordone lui Baker să se îndrepte către Ujiji. Până la urmă, căpăta aspectul unei curse: Stanley venea dinspre Zanzibar; Baker avansa în susul Nilului. Primul care îl găsea pe Livingstone câștiga.

Kirk a fost cel care a adăugat un nou factor, neașteptat, privitor la timp și la acțiunea întreprinsă de Stanley. Prima lor întâlnire a avut loc în 9 ianuarie. Stanley și Webb tocmai plecaseră din clădirea vămii. Căldura teribilă din timpul zilei acționa ca un instrument răbdător de tortură. Strada era îngustă și murdară, „având de o parte și de alta case înalte și solide", după cum și-a amintit Stanley. Kirk era un individ subțire, în vârstă de 38 de ani, doar cu un an mai mult decât Webb, cu umeri rotunjiți și o barbă ce îi acoperea bărbia, dar nu și obrajii de o paloare cadaverică. „Doctore Kirk!", a exclamat Webb, în momentul în care consulul britanic s-a intersectat cu ei. „Permiteți-mi să vi-l prezint pe domnul Stanley, de la *New York Herald*."

Fostul botanist al expediției de pe Zambezi nu a zis nimic. Și-a ridicat pleoapele până când albul ochilor a devenit perfect rotund, de parcă intrase în transă. Nu se observa nicio mișcare a gurii sau a capului, doar acea privire ce sugera vag disprețul. „Dacă ar trebui să o caracterizez", a scris Stanley fără să fie impresionat de acea scenă, „aș numi-o privire fixă."

Prezența lui Kirk în Zanzibar se datora faimei dobândite în urma colaborării sale cu Livingstone. Dar Kirk, care se mai considera un fel de explorator, nu trecuse peste amintirile neplăcute din timpul expediției pe Zambezi și peste celelalte probleme cu Livingstone. Încă își mai amintea cu emoție de acea zi din 1860 când Livingstone a încercat să treacă peste înșelătoarele cataracte Cabora Bassa ale fluviului Zambezi în canoe lungi de 7 metri, confecționate din trunchiuri scobite de copaci. Pentru tot restul vieții sale, Kirk își va aminti cum, cuprins de teroare, plutea cu mare viteză, fără pic de control, prin apa înspumată, apoi cum „corpul i-a fost tras sub canoe". Chiar în momentul în care Kirk se salva, agățându-se de o piatră, a văzut bărci rupte în două în josul apei și zdrobite de apă și de roci ascuțite. La fel de îngrozitor, din punct de vedere profesional, a fost să-și vadă pierdute, undeva, în vâltoare, cele opt volume ale însemnărilor sale despre botanică – pierdute pentru totdeauna.

Kirk a petrecut cei trei ani rămași din călătorie alimentându-și ura față de Livingstone. În special, îi displăcea stilul lui Livingstone de a explora la întâmplare și bucuria de a-și risca viața cu orice prilej – și a celorlalți membri ai caravanei – fără să stea pe gânduri. „Rațiunea și buna judecată a exploratorului", i-a scris Kirk unui prieten, „sunt afectate de pasiunea sa încăpățânată".

Aceasta nu l-a împiedicat pe Kirk să apeleze la ajutorul lui Livingstone pentru a obține o slujbă, după ce s-au întors în Anglia. Fără să cunoască resentimentele lui Kirk față de el, Livingstone

a trecut peste mândria sa și s-a dus la lordul Russell, secretarul externelor, cel mai vocal critic al expediției de pe Zambezi, solicitând o funcție de consul pentru botanist. Niciuna nu era vacantă – sau, mai bine spus, niciuna pe placul lui Kirk. A refuzat posturi în insulele Comore, Mozambic și, inițial, chiar și în Zanzibar. El ar fi dorit o funcție care să-i aducă prestigiu, sarcini ușoare, mult timp liber la dispoziție (pentru a putea vâna și colecta specimene botanice) și, mai ales, un salariu generos. Livingstone i-a promis că va insista pentru el. În timpul unei escale în Bombay, în drum spre Zanzibar, în ianuarie 1866, Livingstone l-a presat pe prietenul său Sir Bartle Frere, guvernatorul Indiei, să-i ofere lui Kirk postul de ofițer medical în Zanzibar. Frere a fost de acord. În iunie 1866, Kirk se găsea în Zanzibar, ratându-l pe Livingstone cu două luni.

Totuși, când Stanley l-a întâlnit prima oară pe Kirk în acea dimineață înăbușitoare de ianuarie, la Zanzibar, aproape cinci ani mai târziu, el nu cunoștea nimic despre această animozitate sau despre intervenția lui Livingstone. Știa despre Kirk doar că îl însoțise pe Livingstone în expediție și că era cel mai bine informat om din Zanzibar – poate din lume – în privința abilității lui Livingstone de a explora. Ca un detectiv care scotocește după informații de la un martor ocular, Stanley s-a gândit să procedeze astfel cu Kirk. Această provocare îl irita dinainte. Dar, ca să-și păstreze ascuns secretul, trebuia să extragă cât mai multe vești, fără să divulge nimic despre Livingstone. Strategia lui era să pună întrebări despre Rufiji. „M-am întâlnit cu Kirk, camaradul lui Livingstone", a scris Stanley în jurnalul său. „Nu a navigat niciodată pe acel fluviu. S-a tot gândit să se ducă acolo, era foarte sigur că e un fluviu mare."

Doar atât. Nimic despre Livingstone. Și, în timp ce Kirk a trecut peste acest moment, Stanley a început să vadă în Kirk un adversar. Așa cum Webb îl considera pe Kirk un obstacol în calea

afirmării puterii Americii, și Stanley a început să vadă în fostul botanist un rival în misiunea sa de găsire a lui Livingstone.

Următoare întâlnire a avut loc în 17 ianuarie. Kirk organiza o petrecere la care se servea vin la reședința lui. Stanley a participat și el, în calitate de invitat al lui Webb. În compania oamenilor politicoși, Stanley era iritat, înclinat la violență și nerăbdător să susțină puncte de vedere sfidătoare. Oaspeții erau membri ai corpului diplomatic. Toată noaptea, Stanley a privit disprețuitor cum discutau verzi și uscate, pândind un moment în care să fie singur cu Kirk. În sfârșit, au stat unul lângă altul, americanul scurt și îndesat și scoțianul slab, analizând o pușcă pentru vânat elefanți și discutând despre vânătoare. La mijlocul lui februarie, Kirk urma să călătorească spre continent, pentru a vâna animale mari, și era bucuros să povestească despre voiaj și despre priceperea sa în mânuirea armelor. Întâmplător, spre ușurarea lui Stanley, fără vreo sugestie din partea lui, s-a adus în discuție numele lui Livingstone.

— Aha, da. Doctore Kirk, în legătură cu Livingstone, a spus Stanley, care, mai târziu, a consemnat conversația în detaliu. Unde credeți că este acum?

— Ei bine, știți bine că este greu să răspund la o asemenea întrebare, a sosit replica lui Kirk. Ar putea fi mort; nu există nimic pozitiv, în care să avem suficientă încredere. De un singur lucru sunt sigur: nimeni nu a mai auzit nimic precis de la el de peste doi ani. Totuși, aș putea să-mi imaginez că este în viață. Constant trimitem ajutoare pentru el. Chiar acum este o mică expediție la Bagamoyo, gata să pornească la drum în curând, a spus Kirk, menționând convoiul cu provizii antamat de Murchison.

— Chiar cred că bătrânul ar trebui să plece acasă, acum, a continuat Kirk. Îmbătrânește, știți, și, în cazul în care moare, lumea ar pierde avantajul descoperirilor sale. Nu păstrează

consemnări și nu ține jurnale. Foarte rar notează observații. Doar adaugă o notă, un punct sau ceva pe o hartă, de neînțeles pentru nimeni în afară de el. O, da, cu siguranță, dacă este în viață ar trebui să revină acasă și să lase locul cuiva mai tânăr.

— Ce fel de om este, dacă vrei să te împrietenești cu el, doctore?

— Ei bine, cred că, în general, este un om foarte dificil. Personal, eu nu am avut nicio ceartă cu el, dar l-am văzut în situații grele cu tovarășii săi atât de des și acesta este motivul pentru care, cred, nu îi place să fie însoțit de nimeni.

— Mi s-a spus că este un individ foarte modest. Așa e? a întrebat Stanley.

— Oho, știe importanța descoperirilor sale. Nu-i chiar un înger, a răspuns Kirk.

— Ei bine, presupunând că îl voi întâlni în peregrinările mele – este posibil să dau peste el, dacă și el călătorește oriunde în aceeași direcție ca și mine –, cum credeți că se va comporta?

— Drept să vă spun, nu cred că o să-i placă deloc. Știu că, dacă Burton, sau Grant, sau Baker, sau oricare dintre acei camarazi ar fi plecat după el, iar el ar fi auzit că vin, Livingstone ar pune între el și ei 160 de kilometri de mlaștină în foarte scurt timp. Știu. Pe cuvântul meu, știu asta.

În acea noapte, Stanley s-a întors extrem de abătut acasă la Webb. Se gândea să renunțe. Părea că, odată cu trecerea fiecărei zile, Stanley trebuia să depășească un nou obstacol pentru a avea succes. Fie Bennett nu trimitea bani, fie apărea apoi îngrijorarea că Bennett nu putea achita datoriile lui Stanley, fie se ivea Kirk, care, sec și calm, cu o precizie de chirurg, înlocuia speranța cu ceva mult mai rău decât frica: îndoiala.

Stanley a înlăturat starea de depresie. „Nu am presupus – chiar dacă am consimțit atât de prompt să îl caut pe doctor – că drumul spre Africa Centrală era presărat cu trandafiri.

Oare nu fusesem însărcinat ca să-l găsesc? Ei bine, îl voi găsi, dacă se află deasupra pământului", a consemnat el în jurnal.

Cursa căpătase o altă dimensiune. Stanley nu concura doar cu Baker, ci și cu membrii caravanelor de sclavi și cu „telegraful" tribal. Nu putea permite să se afle despre sosirea lui. Era posibil ca Livingstone să fugă în direcția opusă. Și, de vreme ce marea misiune a lui Stanley era să-l urmărească pe Livingstone până când îl găsea, jocul de-a pisica și șoarecele putea dura ani întregi.

Stanley a păstrat secretul cu și mai mare sfințenie, pe măsură ce a început să cumpere mici cantități de provizii în bazaruri și piețe, ceea ce dădea prilej comercianților să întrebe curioși încotro se îndrepta omul alb. Consulul francez, observând obiceiurile lui Stanley de a cheltui, îl considera pe american „mai degrabă excentric în felul său de a face lucrurile, refuzând sfaturile tuturor și limitându-se, în consecință, la propriile resurse".

Primele două achiziții ale lui Stanley au fost bărcile – una, lungă de 7,6 metri și lată de 1,8 metri, cealaltă, lungă de 3 metri și lată de 1,4 metri. Farquhar, Selim și marinarul britanic William Shaw, proaspăt angajat care fusese abandonat în Zanzibar după ce scăpase de acuzația de revoltă, au fost puși la muncă – tăiau lemnul din părțile laterale și îl înlocuiau cu pânză groasă pliabilă. Scheletul, chila, etrava și pupa au fost dezasamblate pentru a fi mai ușor de transportat. La nevoie, bărcile urmau să fie reasamblate și date la apă.

Când Stanley a aflat că Rufiji și lacul Tanganyika nu erau legate direct, ci, de fapt, erau separate de o regiune de 320 de kilometri de munți și păduri, a insistat să spună că Rufiji era destinația sa. Nici măcar Selim, Farquhar și Shaw nu cunoșteau adevărul. Așa că, în timp ce cele trei ajutoare își petreceau zilele în curtea reședinței lui Webb, ungând cu smoală pânza,

cosând vele și corturi, Stanley și-a schimbat planul: avea să urmeze ruta caravanelor, la vest de Bagamoyo către Ujiji. Bărcile aveau să fie de folos în cea de-a doua parte a călătoriei, către Cairo.

La sugestia lui Webb, Stanley a început să se încreadă într-un influent negustător, șeicul Hashid, căruia îi cerea sfaturi despre cumpărăturile necesare și alcătuirea caravanei. Acesta a devenit ghidul turistic al lui Stanley, profitând din plin de naivitatea lui Stanley. De la Hashid, Stanley a învățat despre alegerea potrivită a pânzeturilor, mărgelelor și sârmei folosite ca metodă de plată în interiorul continentului. Cu ajutorul acestora urmau să plătească pentru hrană în satele de pe traseu, să angajeze hamali la nevoie și să achite tribut acelor căpetenii care vor cere o taxă pentru că le permiteau trecerea pe pământurile lor. În Africa, pânzeturile, mărgelele și firele de sârmă valorau mai mult decât aurul. Bunurile trebuiau să fie funcționale, abundente și atrăgătoare. „Femeile din Africa", a aflat Stanley, „sunt la fel de greu de mulțumit în ceea ce privește mărgelele de sticlă ca newyorkezele, când este vorba de bijuterii."

Apoi, erau aspectele de bază, vitale, ale logisticii. *Pagazi* – hamalii – cărau poveri de maximum 70 de livre[1]. Ei lucrau pe ruta dintre Bagamoyo și intersecția de la Tabora, aproape două treimi din drumul până la Ujiji. La Tabora, oamenii erau plătiți, iar Stanley trebuia să angajeze alții, pentru etapa finală, până la Ujiji. Dacă Livingstone nu se afla la Ujiji, iar Stanley era nevoit să avanseze și mai mult în interiorul continentului, oamenii trebuiau din nou plătiți. Plata se făcea în *doti* – bucăți de calico[2] indian albastru, sau *merikani*, bumbacul american preferat în fabricile de la Salem sau Nashua. Fiecare *doti* era lung de

[1] Unitate de măsură folosită în țările anglo-saxone. O livră este egală cu 0,453 kilograme (n. tr.).

[2] Țesătură de bumbac imprimată (n. tr.).

3,6 metri și lat de aproape un metru. În funcție de experiență, un *pagazi* primea între 15 și 25 de *doti* pentru munca sa.

Stanley a cumpărat 7 315 de metri de *merikani* ca să-i plătească pe hamali și ca să târguiască pe continent. Pânzeturile le-a luat împăturite de la fabrică, dar pentru a fi cărate trebuiau despachetate și rulate strâns în baloturi de câte 32 de kilograme. După ce era rulat, balotul de pânzeturi era legat cu frânghie din fibră de cocos până când lua forma unui sac de dormit – lung de 90 de centimetri, lat de 30 de centimetri și adânc de 30 de centimetri. Balotul era pus într-un sac de rogojină, numit *makanda*, pe care *pagazi* îl purtau pe umeri. Mărgelele, pe de altă parte, erau ținute în saci lungi și subțiri, care cântăreau fiecare 28 de kilograme. Firele de alamă erau înfășurate pe pari, în încărcături de câte 6 bobine, cântărind 27 de kilograme.

Dar țesătura, mărgele și alama erau doar începutul. Sub îndrumarea lui Hashid, Stanley a cumpărat alimente, medicamente, muniție și catâri de povară. Anticipând momentul special în care avea să-l întâlnească pe Livingstone, Stanley a cumpărat de asemenea și o sticlă de șampanie. Americanul a cheltuit banii cu râvnă, până când micul său grup pornit în căutarea exploratorului a devenit cea mai mare expediție plecată vreodată din Zanzibar – atât de mare, încât Stanley a fost nevoit să o împartă în cinci caravane separate și să eșaloneze plecarea fiecăreia, pentru a evita jafurile. Catârii urmau să transporte încărcăturile prea grele pentru hamali.

Pe măsură ce ianuarie trecea, iar Stanley era aproape gata să plece pe mare din Bagamoyo, în Zanzibar se vorbea despre omul alb care se pregătea de o călătorie pe continent.

„Acest fapt a fost repetat de o mie de ori pe străzi, comentat în toate magazinele și casele", a scris Stanley. „Bazarul autohton a discutat subiectul în fiecare zi până la plecarea mea. Străinii, inclusiv europenii, doreau să afle totul despre asta", s-a arătat

el îngrijorat. Povestea cu fluviul Rufiji nu prea mai era crezută. Cumpăra prea multe mărfuri pentru o călătorie atât de scurtă, prea mulți bani fiind cheltuiți de un simplu reporter de ziar. Cu toate acestea, el și-a susținut în continuare planul. Era vital să păstreze secretul, oricât de evident se arătau lucrurile.

Până la sfârșit, Stanley a continuat să cumpere cu lăcomie, dar nu într-un mod impulsiv. Fiindcă în copilărie suferise de sărăcie, era foarte atent cu cheltuirea banilor. Într-un final, „îmi mai rămâne să angajez un mic grup de oameni loiali, care să acționeze ca soldați și, la nevoie, să apere caravanele și servitorii", a scris Stanley câteva luni mai târziu în primul său mesaj trimis către *Herald*. Legendarul Sidi Mubarak Bombay – „cel mai cinstit dintre locuitorii de culoare care au lucrat cu Burton și după aceea cu Speke" – a fost chemat ca lider al gărzilor de apărare ale lui Stanley. De-a lungul timpului, Bombay avea să fie folosit ca ghid neoficial, organizator și om de legătură între Stanley și *pagazi*.

Trecuseră 13 ani de când tânărul Bombay i-a fermecat pe Burton și Speke cu umorul său și cu dragostea sa nepotolită de muncă. Încă mai era capabil să meargă 48 de kilometri la pas vioi, lucrase cu toate expedițiile și cunoștea pe dinafară ținuturile din interiorul continentului. Totuși, Bombay ajunsese la vârsta mijlocie. Chelise, iar tinerii *pagazi* nu îl respectau. Știind că era unul dintre puținii oameni care urmaseră cursul Nilului de la lacul Victoria până la Marea Mediterană, Bombay credea despre el că este o celebritate. Era o persoană mândră, așa cum Stanley aflase din lectura cărților lui Burton și Speke, și putea fi un ins franc și care tărăgănează lucrurile. Așa că erau câteva răspunderi în ceea ce privea angajarea lui Bombay, dar, una peste alta, era esențial pentru expediție.

Stanley se încredea atât de mult în Bombay, încât i-a permis fostului sclav să-și angajeze singur soldații. Bombay a ales 20 de oameni. Pentru apărare, grupul căra „o pușcă cu țeavă

dublă neghintuită calibrul 12, două puști Winchester americane sau «16 focuri», două carabine Starr cu încărcare pe la chiulasă, o Jocelyn cu încărcare pe la chiulasă, o pușcă pentru împușcat elefanți, cu gloanțe cântărind o optime de livră, două revolvere cu încărcare pe la chiulasă, 24 de flinte cu cremene, 6 pistoale, 1 secure, 2 săbii, 2 pumnale, 1 suliță de înjunghiat mistrețiii, 2 topoare americane, 24 de bărzi și 24 de cuțite lungi".

Stanley, se pare, era pregătit pentru orice. În mai puțin de o lună își adunase caravana și era gata de plecare.

În 5 februarie, în timp ce soarele se ridica deasupra Oceanului Indian, Stanley și-a luat rămas-bun de la Webb și de la familia lui. Patru *dāwa*[1] pluteau în port, chiar în fața consulatului american. Soția lui Webb i-a dăruit lui Stanley un steag american, special cusut pentru el. Ajunsese să se bucure mult de compania lui, chiar dacă, la prima lor întâlnire, a crezut despre el că e un tip posac. Drapelul era contribuția doamnei Webb la subterfugiul antibritanic al soțului ei și al lui Stanley. În semn provocator, Stanley l-a înălțat pe catargul ambarcațiunii sale. Din Zanzibar, nu scrisese niciun mesaj pentru *Herald*, de teamă să nu-și deconspire planul. Avea să aștepte până când ajungea într-un loc situat adânc în interiorul continentului. Acest Old Glory[2], realizat în casă, fluturând și pocnind în bătaia vântului acum, adăuga o dimensiune patriotică călătoriei lui Stanley, care era sigur că îi va mulțumi pe cititori.

Acum, Henry Morton Stanley conducea o expediție în Africa interioară, cu scopul de a-l găsi pe David Livingstone. Era, într-adevăr, un moment de glorie.

---

[1] Ambarcațiune arabă cu velatură latină și un catarg sau două (n. tr.).

[2] Poreclă dată steagului american. Drapelul inițial a aparținut căpitanului american de marină Driver, care l-a depus, la încheierea carierei sale, la Nashville, Tennessee. În prezent, se găsește la National Museum of American History din Washington D.C. (n. tr.).

Flotila lui Stanley formată din cele patru *dāwa*, bărci lungi de 12 metri, ducea și alte două cadouri valoroase: cai. Unul era murg, dăruit de un negustor american. Cel mai mare, un cal sur, provenea de la sultanul Barghash, care începuse să îl placă pe Stanley, după ce reporterul îl impresionase cu poveștile sale despre voiajele lui prin țări musulmane. De asemenea, sultanul i-a oferit un document semnat, care atesta că membrii Expediției ziarului *New York Herald* puteau umbla nestânjeniți pe domeniul său. Sprijinul unui prieten atât de influent l-a îmbărbătat pe Stanley. Sosise la Zanzibar doar de o lună. Cunoștea acolo o singură persoană când a ajuns. Dar datorită ambiției sale, a energiei și chiar a farmecului său personal, Stanley obținuse fonduri pentru întreaga expediție și își făcuse doi prieteni puternici: Webb și Barghash.

Când a sosit momentul plecării în acea zi, Shaw și Farquhar dispăruseră. Pe la orele dimineții, Stanley i-a găsit într-un bar de pe plajă, bând whisky, înconjurați de vreo zece noi amici, cheltuind banii primiți în avans. După cum s-a exprimat Stanley, Farquhar „perora despre măreția artei explorării în Africa". În realitate, Farquhar era speriat de voiajul care îi aștepta. Era un individ leneș, insolent și rău. Era prea mândru să admită cu voce tare că-i era frică, dar, la fel ca Shaw, bea ca să capete curaj. „Încercau", așa cum Stanley a scris cu dispreț mai târziu, „să înece cu ajutorul whisky-ului spaima ce, în anumite momente, pătrundea viclean în mințile lor, avertizându-i că, deși aveau să descopere noi ținuturi, cu peisaje fantastice, promițătoare, pentru noua țară, ar fi putut exista ceva în aceste pământuri ciudate care ar fi... Ei bine, ce anume?"

Stanley le-a aruncat o privire amenințătoare.

— Treceți în *dāwa* imediat! a strigat el. Este un început destul de prost, după ce ați semnat contractele.

Shaw a fost cel care a vorbit. Era un individ mai complicat decât Farquhar, mai sensibil și căruia nu îi era frică să își exprime temerile. Spre deosebire de Farquhar, totuși, care putea găsi de lucru pe un vas care să îl ducă din Zanzibar și Africa, în cazul în care reușea cu succes să scape de Stanley, Shaw era captiv pe insulă. Falsa acuzație de revoltă din partea căpitanului vasului USS *Nevada* îl transformase în șomer permanent. Deși își dovedise nevinovăția, niciun alt căpitan din port nu mai avea încredere în el. Dacă nu dorea să rămână în Zanzibar pentru totdeauna, Shaw avea o singură opțiune: să câștige bani pentru a putea părăsit Africa, muncind pentru Stanley.

Cu toate acestea, în ajunul plecării, Shaw era terorizat de Africa și bântuit de temerea că se angajase în pripă.

— Dacă îmi permiteți, domnule, pot să vă întreb dacă am procedat corect când v-am promis că vă însoțesc în Africa? și-a încercat Shaw șansa, în timp ce Stanley încerca să-l intimideze.

Farquhar nu a zis nimic.

Problema siguranței grupului în Africa – atât de mult timp nerostită – rămânea în suspensie între cei trei bărbați. Existau multe diferențe de comportament și de origine între ei, foarte evidente în accentul lor: Shaw pocea cuvintele în cockney, Farquhar avea accent provincial, de muncitor scoțian, iar Staney vorbea tărăgănat, ciudat, ca în sudul Angliei. Dar toți s-au întrebat în sinea lor dacă era înțelept să călătorească în Africa. Unul dintre puținele lucruri pe care îl aveau în comun era ezitarea. Dar lipsită de răzbunare și de orgoliu masculin, rostită în ajunul călătoriei lor, ca un pretext pentru a-l elibera pe marinar de contractul lui, întrebarea lui Shaw a pus problema la mijlocul relației dintre cei trei – și acolo va rămâne pentru restul voiajului.

Chiar din momentul în care vorbele lui Shaw pluteau în aer, Stanley i-a răspuns batjocoritor:

— Nu ți-ai primit avansul? Nu ai semnat contractul? a întrebat el. Urcă în barcă, omule, imediat! Acum, suntem toți în aceeași barcă. Te scufunzi sau înoți. Trăiești sau mori. Nimeni nu poate dezerta de la datoria sa.

Când bărcile Expediției ziarului *Herald* au pornit, în sfârșit, spre continent, chiar înaintea prânzului, Shaw și Farquhar se aflau la bord, dar fără tragere de inimă. Stanley și-a întors privirea, scrutând țărmul. Nu îl zărea nicăieri pe Kirk. În schimb, i-a văzut pe Webb, soția sa și cei doi copii mici strigând de bucurie, fluturând pălării cu însemne naționale americane, batiste și chiar un drapel. „Oameni buni și fericiți!", i-a caracterizat Stanley pe membrii familiei Webb. „Fie ca viețile lor și ale noastre să prospere și ca binecuvântarea Domnului să vegheze asupra noastră, a tuturor."

Apoi Stanley a întors spatele Zanzibarului, gata să înfrunte, în sfârșit, ținutul care îi bântuia visele. În ultimele zile petrecute pe insulă, când oamenii îl întrebau încotro se îndrepta, Stanley nu mai menționa izvorul fluviului Rufiji. În schimb, cu un ton al vocii simplu, spunea: „Plec în Africa."

Acum, Henry Morton Stanley avea binecuvântarea consulului american și arbora drapelul american. Era un moment care îl umplea de mândrie. Și totuși Stanley tăinuia un mare secret – pe care nu îl mărturisise nimănui și pe care îl ducea cu el în Africa: de fapt, el nu era american. În realitate, era la fel de britanic precum Livingstone.

14

În Africa

Bagamoyo
Februarie–martie 1871
La 1 300 de kilometri distanță de Livingstone

Caracterul se călește prin încercări și greutăți. Stanley, care avusese o copilărie lipsită de bucurii, apoi trecuse printr-o adolescență marcată de privațiuni, molestări sexuale și dorințe înflăcărate, la care s-a adăugat și traiul pe care l-a dus departe de țară, avusese parte de ambele de-a lungul vieții sale. În ciuda provocărilor și a impedimentelor, tot mai nutrea mari speranțe. Fără un act de credință atât de glorios, căutarea lui Livingstone s-ar fi dovedit o misiune imposibilă.

Viața îl învățase pe Stanley să fie pregătit pentru tot ce era mai rău, în orice situație neprevăzută. În consecință, era pregătit din punct de vedere psihic, chiar resemnat, la gândul că Africa interioară era un teritoriu dur, mult mai îngrozitor decât în coșmarurile sale. Dar când ale sale *dāwa* și-au aruncat ancorele deasupra recifului de coral care alcătuiau portul natural din Bagamoyo, Stanley a constatat cu surprindere că Africa nu era un ținut atât de neprimitor pe cât se aștepta. Cel puțin, nu la Bagamoyo. Sătul de înghesuiala și de murdăria Zanzibarului, se desfăta cu briza plăcută a oceanului și se delecta la vederea junglei luxuriante de pe țărm. „Puteam dormi afară și ne trezeam plini de prospețime și

sănătoși în fiecare dimineață, ca să ne bucurăm de baia matinală în apa mării. Și, în momentul în care soarele se ridica pe cer, noi deja eram implicați în diverse pregătiri pentru aventura noastră în interiorul continentului", a scris el.

Bagamoyo avea să fie cea de-a doua – și ultima – etapă a perioadei de pregătire. Zanzibar fusese etapa cumpărării de provizii, în timp ce, la Bagamoyo, fuseseră angajați oameni care să le care și să se alăture la organizarea ultimelor aspecte. La prima vedere, era locul ideal pentru un tânăr care dorea să-și pună ordine în gânduri și să vadă mai bine lucrurile. Nisipul alb al plajei avea forma unei semiluni ce se curba încet către exterior. Stanley putea vedea la o distanță de 15 kilometri de-a lungul țărmului în fiecare direcție, rândurile de palmieri și pini înalți, separând nisipul de junglă. Ambarcațiunile erau trase pe o parte când mareea era joasă, pentru a descărca mai ușor încărcătura. Frazele rostite în swahili se amestecau cu zgomotele înfundate ale marangozilor care loveau cu topoare scurte trunchiurile copacilor și cu adierea vântului și freamătul frunzelor de palmieri.

Berme de nisip de-a lungul plajei apărau așezarea Bagamoyo de valuri. Orașul era ridicat la circa 180 de metri distanță, având o stradă lungă cu câteva case construite din piatră și altele din pământ. Clădirile erau văruite, precum cele din Zanzibar, dar cele mai multe aveau un singur cat și erau lipsite de uși din lemn ornamentate tradițional, ca pe insulă. Populația era alcătuită din negustori arabi de sclavi, comercianți indieni și sclavi. Singurii europeni erau preoții francezi ai Misiunii romano-catolice „Sfântul Duh", care se întindea pe mai mulți acri de pământ, către nord. Stanley a închiriat o casă în partea de vest a orașului, cu o curte în care să fie strânse animalele de povară și ridicate corturi. Pentru că era nevoie de fel de fel de provizii, îl tot trimitea pe Bombay până la Zanzibar, unde ajungea cu barca, după patru ore, pentru cumpărături de ultimă oră.

Totuși, paradisul din Bagamoyo ascundea și o tristă moștenire. Era punctul terminus al caravanelor cu sclavi și ultimul petec de pământ din Africa pe care sclavii călcau. La începuturi, arabii au numit orașul Bwagamoyo – „leapădă-te de melancolie" –, dar sclavii au schimbat denumirea. În swahili, *bagamoyo* înseamnă „care îți zdrobește sufletul".

În Bagamoyo, ritmul vieții era mai liniștit decât în Zanzibar. Din cauza grijilor și a puterii reduse de concentrare, Stanley a început să se plictisească. Sentimentul de euforie pe care i-l trezise plecarea din Zanzibar a fost repede înlocuit de nerăbdarea de a pleca din Bagamoyo. Termenul-limită se apropia. Începea sezonul musonilor. Dar Stanley era captiv. Epidemia de holeră din Zanzibar din 1869–1870 devastase și coasta Africii de Est, provocând 100 000 de victime. Precauți din cauza bolii, hamalii pricepuți încă evitau Bagamoyo, motiv pentru care erau prea puțini oameni în stare să care încărcătura masivă a lui Stanley. Ziaristul a mărit de două sau de trei ori plata pentru aceste sarcini, dar tot nu găsea hamali. Între timp, mai erau și alte lucruri pe care trebuia să le supravegheze, ca de exemplu strângerea pânzeturilor în baloturi. Altminteri, nu avea de ales decât să aștepte mână de lucru.

Pe fondul plictiselii, temerile lui Stanley s-au manifestat din nou. Și-a dat seama încă o dată cât de „irealizabilă" era căutarea lui Livingstone. Și iarăși a ajuns atât de departe cu gândurile, încât a făcut aluzii la sinucidere. S-ar fi sinucis, a scris el într-o propoziție bizară, „îngropându-și capul într-un butoi plin cu nisip, ceea ce găsesc că este moartea cea mai ușoară, pe care benevol o recomand tuturor celor cu gânduri de sinucidere".

Gândurile lui Stanley nu treceau niciodată peste pragul meditației, dar caracterizau starea sa de spirit. Iritat și temător de un eșec, încerca să-și reprime un presentiment lăuntric. Să-l găsească pe Livingstone era mai mult decât o sarcină – o

descria drept sfârșitul echitabil al unui regim de autoajutorare pe care îl începuse în urmă cu doi ani, la Aden. El era un căutător de glorie, dar avea previziunea de a realiza că înfruntarea temerilor sale printr-un traseu de-a lungul Africii avea să-l facă responsabil de propriul destin. „Adică, prin concentrare pe treburile mele, prin renunțarea la sine, printr-o energie neobosită, să devin stăpânul meu și al altora", a scris el.

Era impulsionat de dorința celui creditat cu a doua șansă de a demonstra că putea să reușească prin acțiuni duse la extrem, indiferent de pericole sau de cât era de speriat. Ceea ce nu îl ucidea pe Stanley cu siguranță îl făcea mai puternic. Fusese un copil timid și nevoiaș. Dar fiecare nouă provocare din momentul în care plecase de acasă îl întărise și adăuga încă un prag al curajului său. Toate laolaltă l-au pregătit pentru aventura din Africa. Știa cum să ridice o tabără, cum să tragă cu pușca, cum să reziste zile întregi fără hrană și apă, cum să mărșăluiască. În loc să observe și să consemneze faptele celorlalți, așa cum, în mod tradițional, cerea activitatea de ziarist, Stanley prefera să scrie despre el. Fie că era erou sau o făcea de oaie, avea să ocupe cel mai important loc pe scenă.

Așa încât a alungat starea de depresie și a transformat-o în furie, pe care a orientat-o împotriva unui singur om: John Kirk. Cearta lor – un conflict de care Kirk nu era aproape deloc conștient – nu se încheia doar pentru că Stanley pornise către Africa.

O nouă oportunitate se ivise pentru a-l ataca pe consulul britanic când Stanley a observat că acea caravană trimisă cu provizii pentru Livingstone, care plecase din Zanzibar în 1 noiembrie, în urmă cu peste trei luni, încă se afla la Bagamoyo. În toată acea perioadă, ar fi putut ajunge la Ujiji. În schimb, hamalii primeau diurne fără să muncească ceva, trăind din banii lui Livingstone și vizitându-și prietenii și familiile, în Zanzibar. „Aici huzureau", scria, plin de mânie, Stanley.

„Nepăsători față de însărcinarea pe care o primiseră și fără să se sinchisească de urmări."

Problema era la Kirk. Copleșit de noile sale sarcini și nepăsător față de ajutorul așteptat de Livingstone, a permis caravanei să trândăvească. Știa că, în plus față de cei șapte oameni angajați la Zanzibar, caravana trimisă în ajutor avea nevoie de 35 de hamali suplimentari pentru transportul poverilor. Și totuși, nu i-a angajat. De asemenea, Kirk se aflase suficient de mult timp la conducere în Africa, încât să știe că din cauza căldurii și a bolilor, spiritul de inițiativă al oamenilor suferea, făcând din ei niște leneși și niște lași. Nu era suficient doar să cumpere provizii, crezând că hamalii le-ar fi livrat. După eșecul celor două tentative de aprovizionare din 1868 și 1869, Kirk devenise conștient că era esențial ca să fie tocmiți hamali și o persoană care să-i supravegheze până la Ujiji – chiar dacă acționa doar ca un catalizator. Kirk nu a făcut rost de un astfel de însoțitor, pe care îl putea antama fie prin intermediul contactelor sale din Zanzibar, fie deplasându-se chiar el la Bagamoyo, de unde să-l angajeze, așa că hamalii nu au dat niciun semn că ar vrea să pornească la drum.

Cu cât Stanley medita mai mult la eșecul lui Kirk, care nu fusese în stare să trimită provizii lui Livingstone, cu atât conflictul dintre cei doi escalada în mintea sa. Stanley simboliza America – un tip impertinent și arogant care dispunea de resurse, de neclintit în credința sa că nimic nu era imposibil. Kirk era precum Marea Britanie – echilibrat, puternic, reținut. Așa că, în timp ce Kirk era convins că Livingstone avea să se descurce până când, la un moment dat, proviziile aveau să ajungă la el, Stanley era tulburat de indiferența lui Kirk față de soarta lui Livingstone. „În cazul în care consulul britanic se scuză că nu avea cunoștință că proviziile lui Livingstone se aflau încă la Bagamoyo, îmi va dovedi că era mai vinovat de neglijență mai mult ca oricând față de un supus al Coroanei și un demnitar asemenea lui, care depindea de el ca să supraviețuiască", a scris Stanley.

De parcă îi citise gândurile lui Stanley, în 10 februarie circulau la Bagamoyo zvonurile conform cărora ambasadorul – *balyuz* – sosea în oraș. Caravana trimisă pentru aprovizionare a împachetat repede lucrurile și a pornit la drum în toiul nopții, îndreptându-se spre Ujiji. Când Kirk a coborât de la bordul HMS *Columbine* și a intrat relaxat în Bagamoyo două zile mai târziu, ei erau deja plecați.

Kirk a susținut că venise la Bagamoyo pentru o vânătoare, dar, în realitate, voia să-și salveze reputația. Cu o pușcă în mână, consulul s-a aventurat în pădure pentru o zi de vânătoare, fără să manifeste vreun interes pentru soarta caravanei. De fapt, a mers pe urmele caravanei mai mulți kilometri spre interiorul continentului ca să fie sigur că membrii acesteia nu umblau haihui în afara orașului, așteptând ca el să se întoarcă în Zanzibar, astfel încât să se îndrepte spre plajă.

Stanley părea să fie singurul om care nu era păcălit de șiretlicul lui Kirk. Stanley l-a înfruntat pe Kirk în Bagamoyo. L-a mustrat pe consul pentru că fusese neglijent cu proviziile lui Livingstone, iar Kirk l-a privit cu un aer de superioritate. L-a batjocorit pe jurnalist pentru că nu cunoștea nimic despre Africa. Ca să demonstreze aceasta, Kirk a prezis cu sânge rece că mușteleț țețe aveau să ucidă cât de curând cei doi noi cai, cu care Stanley se mândrea foarte tare. Apoi, încheind conversația, Kirk a navigat înapoi la Zanzibar la bordul vasului *Columbine*.

În final, pentru a se asigura că era văzut ca aliatul fidel al lui Livingstone, Kirk i-a scris noului secretar al Foreign Office-ului, Earl Granville, aflat la Londra. Scrisoarea era datată 18 februarie. Kirk s-a jurat că mersese alături de caravană de la plajele din Bagamoyo până au ajuns la 13 kilometri distanță de oraș. „Dacă nu mergeam acolo eu însumi", l-a asigurat el pe Granville, „caravana ar fi hoinărit câteva luni în plus."

În tot acest timp, în Bagamoyo, Stanley a uitat de rivalitatea sa cu Kirk și s-a concentrat asupra expediției. În grupuri mici,

hamalii reveneau în oraș. Stanley i-a angajat imediat și a început să trimită părți din caravana sa la Tabora, o localitate situată la 800 de kilometri către vest. Primul grup de 24 de *pagazi* a plecat în 18 februarie, sub conducerea a trei soldați. În contextul în care sezonul musonilor începea în șase săptămâni, era crucial ca Stanley să se asigure că celelalte patru grupuri plecau înainte de 1 aprilie. După acea dată, era posibil ca ploile să transforme drumul într-o mlaștină neagră și să facă imposibilă orice călătorie.

Nicio rută spre interiorul continentului nu scăpa de ploi. Și, chiar dacă era un detaliu neînsemnat, dintre cele trei trasee ale caravanelor care se îndreptau către vest, Stanley a ales-o pe cea considerată de arabi cea mai rapidă – dar și cea mai accidentată. Cele trei rute nu erau prea diferite și chiar se intersectau pe alocuri. Una fusese folosită de Burton și de Speke. Cealaltă, de Speke și de Grant. A lui Stanley era cea mai scurtă, chiar dacă doar cu puțin, dar americanul a argumentat că ar fi contat în eventualitatea unei ploi. „Misiunea mea are nevoie de viteză", a scris Stanley. „Orice întârziere o poate pune în pericol. Ploi care țin 40 de zile și 320 de kilometri de mlaștini nu ar trebui să îl împiedice pe corespondentul ziarului *New York Herald* să mărșăluiască, acum, că s-au încheiat pregătirile pentru plecarea caravanei."

În sfârșit, în 21 martie, caravana era, într-adevăr, gata de plecare. După câteva săptămâni interminabile, sosise vremea ca Stanley să plece din Bagamoyo. Farquhar plecase în 25 februarie, în fruntea celei de-a treia caravane, urmată de cea de-a patra caravană, în 11 martie. Dar Shaw avea să călătorească alături de Stanley, în spatele coloanei. Separarea celor doi marinari era intenționată. Primul era un desfrânat fără pereche și un bețiv căruia îi plăcea să-l ademenească pe Shaw, un visător simplu și spiritual, predispus la stări de depresie și de furie. Cea mai bună soluție să reduci șansele izbucnirii unui conflict pe traseu era să-i desparți.

Stanley începuse să compare perioada de inactivitate de la Bagamoyo cu ispășirea unei pedepse într-o închisoare federală. Așa încât, în timp ce-și călărea murgul, inima îi tresălta de bucurie. Grupul lui Stanley era cel mai numeros din caravană: 28 de hamali, Bombay împreună cu 11 soldați, Selim – interpretul în vârstă de 14 ani –, câinele Omar, un croitor, un bucătar, John Shaw și Stanley. În fruntea coloanei flutura steagul doamnei Webb. „Eram cu toții plini de ardoare, până la cel din urmă om; soldații cântau, *kirangoze* [ghidul, călăuza – n. tr.] scotea răgete răsunătoare și flutura drapelul american", a notat Stanley despre acea dimineață emoționantă. „Cred că inima îmi bătea prea repede pentru a arăta sobrietatea unui șef, dar impresia aceea era mai puternică decât mine; entuziasmul tinereții mă stăpânește încă și azi."[1]

În total, cele cinci caravane ale expediției ziarului *New York Herald* erau deservite de 192 de persoane. „Cu totul", a scris Stanley, „sunt trei albi, 22 de soldați, alți 4 supranumerari, cu un convoi de transport format din 28 de *pagazi*, 27 de catâri și doi cai, care cărau 52 de baloturi de pânzeturi, 7 încărcături cu sârme, 16 încărcături cu mărgele, 20 încărcături cu materiale pentru ambarcațiuni, 3 încărcături cu pânze de cort, 4 încărcături cu pânzeturi și bagaje personale, 2 încărcături cu tacâmuri și veselă, 1 încărcătură cu medicamente, 3 încărcături cu praf de pușcă, 5 încărcături cu gloanțe, alice și cartușe metalice, 3 încărcături cu instrumente și mici obiecte și alimente trebuincioase, precum săpun, zahăr, ceai, cafea, extract din carne – după rețeta lui Liebig, carne conservată în untură, lumânări etc. –, în total 116 încărcături, adică 8,5 tone de materiale."

Cantitatea mare de mărfuri avea darul să îl liniștească pe Stanley. De asemenea, era confirmarea faptului că logistica sa era prea mult influențată de lecturile din Burton și de sfaturile

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 62.

șeicului Hashid. Totuși, expediția ziarului newyorkez *Herald* nu își mai permitea să se bazeze doar pe călătoriile anterioare. În medie, caravana avansa cu 10 kilometri pe zi – în jur de 1,5 kilometri pe oră. În Africa, timpul avea puțină relevanță, iar 16 kilometri pe zi pentru o călătorie era o distanță rezonabilă. Dar Stanley încerca lucruri extraordinare. Avea nevoie să se deplaseze mai repede. Trebuia să se gândească și la interesul său.

Sub multe aspecte, aceasta se aplica atât vieții sale, cât și caravanei. Africa era un teritoriu uriaș, cu un cer nemărginit și spații nepopulate, unde liniștea, solitudinea și plictiseala obligau orice om ca Stanley – odată intrat, fermecat și îngrozit de puterea introspecției – să-și cerceteze sufletul ca să ghicească esența ființei sale. Toate acestea se petreceau, chiar dacă el încerca să le alunge prin activitate zilnică. „Plăcerea nu poate să mă lege de ceva, nici nu mă poate abate de pe calea pe care am pornit", a scris el, încercând ca, prin tăgăduire și fanfaronadă, să disimuleze haosul său interior. „Nu am niciun plan de rezervă, am doar energie și multă încredere."

Această fațadă a început să se fisureze imediat după debutul călătoriei în Africa, în 21 martie 1871, odată cu gloriosul marș din Bagamoyo. Plăcerea s-a strecurat prin aceste fisuri, iar Stanley era prea învăluit de senzații pentru a-i păsa în vreun fel. „Frumusețea strălucea în jurul meu, în timp ce mă uitam la câmpurile roditoare de manioc, la vegetația luxuriantă a tropicelor, la copacii și florile de o frumusețe stranie, la plante și ierburi, și auzeam strigătele nagâților, țârâitul greierilor și sâsâitul zgomotos al numeroaselor insecte", a scris Stanley. „Toate păreau să-mi șoptească: «În sfârșit, ai plecat!»"

Delectarea a fost trecătoare. Trei zile mai târziu, așa cum Kirk a prezis, ambii cai au murit. Spre propria satisfacție a lui Stanley, când i-a tăiat pentru autopsie, s-a descoperit că moartea survenise din cauza unor viermi parazitari, și nu a mușchilor țețe.

15

Izvorul

Nyangwe
29 martie 1871

„O, Tată Ceresc", s-a rugat Livingstone în jurnalul său de Anul Nou, în 1871. „Ajută-mă să închei sarcina aceasta în onoarea Ta!"

Într-un final, la vârsta de 58 de ani, printr-o determinare vecină cu mania, se părea că Livingstone aproape că reușise. În 29 martie 1871, a ajuns până la urmă în satul Nyangwe, pe malurile fluviului Lualaba. Până atunci, aproape că renunțase să mai caute Izvorul. „Este foarte solicitant", a scris el despre expediția sa cu câteva zile mai înainte, „și atâtea obstacole mi-au ieșit în cale, încât mă îndoiesc că grația și voința divină sunt de partea mea."

Dar apoi l-a găsit – sau, cel puțin, a crezut că l-a găsit. În fața lui se afla fluviul Lualaba, despre care era mai mult decât convins că era Izvorul Nilului. În urma discuțiilor purtate cu arabii și sătenii și a propriilor constatări de-a lungul celor cinci ani ai extenuantei sale călătorii, ajunsese la concluzia că Lualaba nu putea fi decât Nilul Superior. Atunci Nilul și Lualaba erau unul și același fluviu. Urmând cursul fluviului Lualaba spre sud, până la izvor, avea să-l descopere pe al Nilului.

La un moment dat, Livingstone a crezut că Lualaba putea fi izvorul marelui fluviu Congo, dar o măsurare din ochi a lățimii și lungimii imensului fluviu Lualaba, care curgea liniștit către nord, și cei 610 metri înălțime față de nivelul mării i-au întărit părerea că acesta era Izvorul. „Am coborât ca să privesc cu atenție Lualaba", a scris el. „Mai îngust, apoi înălțat, dar tot este un fluviu mare – cel puțin 2,7 kilometri lățime și adânc. Nu poate fi trecut pe jos în niciun punct de-al său și în niciun anotimp al anului. Fără ezitare, oamenii afirmă că, dacă cineva încearcă să-l treacă printr-un vad, cu siguranță este pierdut. Există numeroase insule mari, unde are lățimea de 1,8 kilometri. Malurile sunt abrupte și adânci. În structura solului se găsește argilă și șist galben. Curentul se află la peste 3 kilometri distanță spre nord."

Iar nordul ducea, teoretic, spre locurile unde se forma Nilul. Pentru a confirma această teorie, Livingstone avea nevoie să închirieze o canoe de la sătenii din Nyangwe și să urmeze cursul apei pentru a vedea unde duce. Odată atins acest scop, putea să meargă pe urmele fluviului Lualaba până la izvorul său, convins că astfel rezolvase și secretul Nilului.

Sătenii din Nyangwe îl văzuseră pe Livingstone călătorind alături de arabi și se gândiseră că acest om alb era un remarcabil negustor de sclavi. Erau siguri că își dorea o canoe pentru a traversa fluviul și a începe războiul. În mod ciudat, sătenii le-au închiriat bucuroși o canoe lui Chuma și Susi, chiar și grupurilor restrânse de arabi, dar Livingstone cel alb nu putea fi om de încredere. „Neliniștiți de sosirea mea împreună cu ei", a scris exploratorul, „erau gata să fugă. Mulți dintre ei, suspicioși, stăteau hăt departe."

La fel ca Bambarre, Nyangwe era un loc plăcut, iar Livingstone era nerăbdător să câștige încrederea locuitorilor, indiferent cât avea de așteptat pentru asta. De departe, satul aglomerat

era unul dintre cele mai frumoase în care locuise în Africa. Oamenii erau extrem de inteligenți. Aveau fildeș din belșug, încât decorau arcadele porților de la intrare cu astfel de colți. Femeile erau uimitoare, cu o piele brun-deschis, nas frumos, buze inferioare cărnoase și linii delicate ale bărbiei. Nu purtau veșminte, în afara unei curele din piele în jurul taliei, de care atârnau fire subțiri de iarbă, ornamentate, care le acopereau pubisul și crăpătura dintre fese. Își împleteau părul în forme lungi și sofisticate, care ieșeau în afara capului, în față, ca un parasolar, și apoi se revărsa în bucle pe ceafă. Multe erau foarte pricepute la înot și își țineau respirația sub apă, scufundându-se pe fundul fluviului Lualaba pentru a culege stridii proaspete. Livingstone era chiar fascinat de femeile din Nyangwe.

Din nefericire, Livingstone nu era singurul străin fermecat de femeile din Nyangwe și din alte sate ale regiunii Manyuema. În aceeași perioadă a călătoriei sale, arabii au dus comerțul lor cu sclavi tot mai adânc în centrul Africii, din cauza epidemiei de holeră din Zanzibar. Pentru că nu mai văzuseră arme de foc până atunci, membrii triburilor din regiunea Manyuema nu înțelegeau cu ce trăgeau în ei în vremuri de război. Se presupunea doar că nou-veniții găsiseră o metodă prin care prindeau fulgerele și că era inutil să ripostezi în aceste condiții. Arabii, care inițial erau îngroziți de poveștile legate de canibalism în Manyuema, au împânzit în curând regiunea, furând fildeș și răpind oameni la discreție. Se dusese deja vorba în interior că femeile din Manyuema aduceau venituri foarte mari pe piețele de sclavi din Zanzibar. Frumusețea lor era atât de uimitoare, încât mulți dintre metișii omanezi ai Zanzibarului le cumpărau pentru a le fi soții în loc să le încredințeze haremului.

Livingstone nu plănuia să se căsătorească cu vreuna dintre aceste femei, pe care le studia zilnic în piața satului. Ceea ce nu însemna însă că era cast. Deși era un slujitor al Domnului,

avea slăbiciunile sale. Misionarului care venise pe meleagurile Africii ca un abstinent desăvârșit îi plăceau berea și șampania și adeseori în călătoriile sale avea o sticluță de coniac, ori de câte ori reușea să procure una. Era atras și de femei – și de sex. Era ceva firesc într-un loc unde, din cauza căldurii toride, era de preferat să fii dezbrăcat decât să fii complet îmbrăcat, unde oamenii consumau plăcerile carnale în afara casei, deoarece coliba familiei era prea mică pentru intimitate, unde sunetele înăbușite ale iubirii pe furiș se auzeau în liniștea nopții și unde Livingstone, din când în când, dădea peste africani în timpul actului sexual. Nu era surprinzător că un văduv care lipsise perioade îndelungate din Anglia dorea compania unei femei.

De fapt, în paginile jurnalului, lui Livingstone îi fugeau gândurile la sex cu mult înainte ca Mary să moară. Consemnarea sa din 8 ianuarie1854, în care descria o prințesă focoasă africană pe nume Manenko, era un comentariu despre sexualitatea provocatoare care se întâlnea la tot pasul în călătoriile sale. Livingstone a notat că „era o femeie înaltă, robustă, în jur de 20 de ani... de o nuditate înspăimântătoare. Nu datorită lipsei veșmintelor, pentru că, fiind o căpetenie, putea să fie la fel de îmbrăcată precum supușii ei, ci datorită stilului ei particular de eleganță vestimentară. În timpul unei discuții aprinse cu membrii anturajului ei, făcea un pas înainte și altul înapoi ca adevărații oratori... și, așa cum se întâmplă de obicei la conferințele organizate de femeile civilizate, se apleca asupra celor care-i stârneau mânia și spunea cu voce tare greșelile și slăbiciunile lor de când se născuseră și recunoștea cu disperare că nu avea să-i vadă mai buni". Manenko l-a numit pe Livingstone „bărbățelul meu" și s-a plâns că îl lăsase „fără vlagă". Era ceva normal pentru femeile din familiile regale ca Manenko să se culce, dacă așa doreau, cu călători străini.

Ipotetic, dacă lui Livingstone i s-a ordonat astfel, nu putea decât să plătească – ori să fie ucis.

De-a lungul anilor petrecuți în Africa, mărturiile lui Livingstone din jurnal legate de sex s-au limitat la descrierea vie a femeilor frumoase pe care le-a admirat în călătoriile sale. Dar într-o scrisoare intimă adresată lui G.E. Seward, consulul britanic cu care s-a împrietenit în timpul șederii sale în Zanzibar, în 1866, exploratorul a dezvăluit un amănunt revelator. În timp ce împărtășea gândurile sale despre proviziile expediției și despre ciudățeniile traiului în Africa, Livingstone a dat dovadă de un orgoliu masculin care nu îi era specific, relatând lui Seward că avusese atâtea femei africane, încât se simțea ca un faimos și prolific iubăreț din Biblie. „La fel ca Solomon, am avut 300 de soții prințese (dar să nu-i spui doamnei Seward)", s-a confesat Livingstone conaționalului său scoțian.

În mod cert, vastul continent negru arunca o vrajă puternică asupra străinilor care îl vizitau. De vreme ce 1871 era cel de-al cincilea an petrecut în căutarea Izvorului, caracterul lui Livingstone, asemenea lui Stanley, suferea zilnic schimbări din cauza complexității teritoriului.

16

O situație grea

Câmpia litorală a Africii de Est
Aprilie 1871
La 1 270 de kilometri distanță de Livingstone

Călătoria de 1 120 de kilometri a lui Stanley din Bagamoyo până la lacul Tanganyika poate fi împărțită în trei etape aproximativ egale. Prima parte cuprindea porțiunea de la Oceanul Indian până la jungla de pe coastă. Cea de-a doua a început când traseul a urcat din junglă, ajungând la altitudinea de peste 450 de metri, apoi a continuat tot drumul prin savana înverzită și deșertul sec până la Tabora, unde hamalii angajați la început erau eliberați și înlocuiți cu alții, noi. Ultima treime o reprezenta înaintarea către Ujiji, pe malul lacului Tanganyika, care avea loc preponderent prin pădurea deasă și plină de pietre mari.

Ziaristul știa din documentarea sa că Burton și Speke avuseseră nevoie de cinci luni ca să ajungă la Tabora, deci realiza că nu avea rost să se neliniștească de ritmul greoi de înaintare al caravanei. În schimb, Stanley a adoptat atitudinea unui turist plictisit după primele zile ale călătoriei, luând note și căscând ochii la peisaj. Drumul prin câmpia litorală trecea prin mici sate și traversa râuri. Femeile africane cu sânii dezgoliți grădinăreau, excitând simțurile lui Stanley chiar și atunci când făceau semne și râdeau văzându-i vestimentația tip safari: cizme

înalte până la genunchi, pantaloni și cămașă kaki și glugă care să-i acopere tot capul, ferindu-l de razele soarelui. În jurul lor, era o abundență de plante cățărătoare cu rădăcini aeriene, iarbă de pădure, trestie, acacia, palmieri pitici cu frunze în formă de evantai și iarba-tigrului. Pământul și cerul erau însuflețite de un alai uimitor de păsări: pelicani, porumbei, gaițe, ibisul sacru, fazani aurii, prepelițe, șoimi și vulturi care se roteau în văzduh. Maimuțele țipau, iar pe drum mișunau șerpi mamba negri, mlădioși și rapizi, mamba verzi, cobre, vipere africane grase, vipere nocturne și alte 17 specii de șerpi veninoși.

Hipopotamii parțial scufundați se iteau la suprafața râului Kingani. Stanley, închipuindu-se mare vânător, precum rivalul său Kirk, a tras în ei cu pușca de vânătoare. Alicele de metal doar au iritat uriașele animale. Unele s-au mișcat. Altele l-au ignorat. Totuși, un mascul nervos a mugit către Stanley. Ziaristul a luat mult mai puternica pușcă Winchester, omorând pe loc hipopotamul.

În ciuda gestului său brutal, Stanley credea că ajunsese în Rai. „Ținutul", a scris el în prima săptămână euforică a călătoriei, „este la fel de sălbatic precum deșertul Sahara, deși are un aspect mult mai plăcut. Într-adevăr, dacă primul om de la momentul creației ar fi admirat lumea sa și și-ar fi dat seama de frumusețea acestei părți a Africii, atunci nu ar fi avut motiv de nemulțumire. În pădurile dese, dispuse ca niște insulițe într-o mare de verdeață, s-ar fi adăpostit de arșița amiezii și ar fi găsit un refugiu pentru el și nevasta lui în timpul înspăimântătorului întuneric. Dimineața, s-ar fi plimbat pe pajiștea înclinată, s-ar fi bucurat de prospețimea ei și s-ar fi îmbăiat într-unul dintre nenumăratele izvoare din preajma lui. Pădurile splendide, adânci și răcoroase, îl înconjoară, iar în umbra lor pășesc oricâte animale dorești. Un om poate să meargă, zile întregi, în orice direcție, spre nord, sud, est și vest, și va avea parte de aceeași priveliște."

Caravana lui Stanley s-a pus în mișcare înaintea zorilor, în timp ce Bombay țipa „haideți, haideți" celor din tabără. Corturile au fost strânse. Mic dejunul s-a luat repede, iar marșul a pornit în jur de 6 dimineața. Întotdeauna Stanley rămânea ultimul ca să se asigure că nu lăsa nimic în urmă, apoi se așeza în fruntea caravanei. Bombay ținea coloana în ordine. Shaw călărea în spate, încurajându-i pe cei rămași în urmă. După-amiaza târziu, de fiecare dată când caravana oprea, erau culeși în grabă mărăcini pentru construirea în jurul taberei a unei îngrădituri improvizate, numite *boma*, pentru a ține la distanță carnivorele pe timpul nopții. Corturile lui Stanley și Shaw erau așezate în centru. Selim urma să așeze în cortul lui Stanley hamacul, covorul și pielea de urs și să despacheteze veșmintele de schimb ale lui Stanley.

Între timp, hamalii și soldații se împărțeau în grupuri de câte trei până la șapte oameni. Fiecare grup făcea propriul foc, gătea propria mâncare și își construia coliba de dormit peste noapte. Mai întâi, se ridica un stâlp, apoi proptele bifurcate, grinzi din bețe mici și scoarțe de copaci și apoi iarbă, pentru acoperiș și pentru pereții laterali. Iarba era presărată și pe sol, în chip de saltea. În cazul în care pământul era noroios, hamalii construiau paturi înălțate din pari și iarbă.

Seara, după cină, oamenii fumau și discutau în fața focului de tabără până la orele 20 sau 21. Stanley nu stătea cu ei, preferând intimitatea cortului său. Își punea pijamaua din flanelă, ședea într-un scaun de campanie și consemna în jurnal întâmplările de peste zi la lumina lămpii. Avea un scris curat și cu înfloriturii. Notele sale erau lungi și descriptive, pline de gânduri personale și mărturisiri sincere, din care reieșeau și frica, și curajul.

Livingstone era destul de prezent în gândurile sale, dar Stanley își pierduse sentimentul de grabă. Africa era primul loc de pe pământ unde se bucura de controlul total al mediului

din jurul său. Se vedea pe sine ca „un avangardist, un reporter, un gânditor, un lider". Îi plăcea când hamalii și soldații îl numeau Bana Mkuba – Marele Stăpân.

Dar Stanley nu deținea controlul și știa asta. Așa cum se temuse tot timpul, Africa avea o mare influență asupra viitorului său. Și de parcă ar fi făcut glume pe seama lui, continentul și-a încheiat idila cu el cu un pic de comedie. După doar o săptămână, jungla era tot mai deasă. Cea de-a patra caravană se oprise din cauza bolilor membrilor ei, în timp ce grupul lui Stanley avansa. Totuși, ziaristul și-a adus aminte de un avertisment din cărțile lui Burton, despre hamalii nesupravegheați care hoinăreau – asta în cazul în care călătoreau. Ceea ce se petrecuse cu expediția de aprovizionare organizată de Kirk dădea temei acestei frici. De teamă ca cea de-a patra caravană să nu se întoarcă și să pornească spre Bagamoyo, Stanley a ordonat alor săi să oprească până când întârziații îi ajungeau din urmă.

Până atunci, din cauza brizei de coastă fuseseră puține insecte. Dar odată cu jungla acestea apăruseră. Muștele zburau deasupra taberei într-o varietate de forme și mărimi care îl intrigau atât de mult pe Stanley, încât le-a cerut soldaților săi să prindă un pumn de insecte pentru propriile investigații. Ascultători, oamenii alergau în jurul taberei, prinzându-le din zbor. I-au adus prada lui Stanley, la cort. Copiindu-i pe Burton, Livingstone și chiar Kirk, Stanley și-a luat poza de savant pătruns de simțul datoriei, înregistrând descoperirile sale. A lăsat muștele să se așeze pe el, studiindu-le mișcările. Era un tăun african mare, cu capul negru, mai lung cu o treime decât o albină, capabil să muște până la sânge. O a doua insectă cânta ca un greier, dar era mai mică și avea dungi albe pe abdomen. Cea mai mică insectă era brună, cu aripi lungi care o făceau să pară mai mare decât un tăun de mărime medie. Nu scotea niciun sunet. Dar Stanley remarcase înainte că avea tendința de a ataca, în roiuri mari, caii și

catârii. Animalele urlau de durere. Sângele li se scurgea șiroaie pe picioare. Se zvârcoleau, mușcau și șfichiuiau aerul cu cozile, dar muștele cele mici erau insistente. Odată ce dădeau de gustul sângelui, nu se lăsau. Așa cum a aflat Stanley de la hamalii săi, doar caprele și antilopele erau imune la acest parazit mic, maroniu. Chiar și oamenii erau atacați. Hamalii i-au zis că micuța muscă se numea „*chufwa*". Doar mai târziu, Stanley a aflat că mai era cunoscută și sub numele de „țețe".

De asemenea, un alt fapt necunoscut pentru Stanley și lumea medicală a acelor vremuri era că muștele țețe purtau un parazit microscopic, cunoscut ca *Trypanosoma*, care transmitea boala somnului. Dacă o muscă țețe se așeza și introducea trompa în pielea victimei – care se simțea ca o înțepătură, mai degrabă decât ca o mușcătură – și începea să-i sugă sângele, avea capacitatea de a injecta parazitul, are apoi afecta sistemul imunitar, schimbându-i structura. În scurt timp, bolnavul suferea de febră, convulsii, vorbea nedeslușit, devenea confuz și letargic. După câteva săptămâni, murea. Stanley nu știa că boala somnului era incurabilă și că, în fiecare an, ucisese mai mulți oameni în Africa decât leii, hipopotamii și crocodilii la un loc. El și-a petrecut pur și simplu seara în pijamaua lui din flanelă, jucându-se cu musca mică maronie de parcă ar fi fost o jucărie.

În dimineața următoare, îmbrăcat încă în pijamaua sa confortabilă și largă, purtând încălțări de pânză groasă în loc de cizme, Stanley avea chef să meargă la vânătoare. Dacă un englez s-ar fi aflat în apropiere, Stanley nu ar fi visat la un gest atât de lipsit de eleganță precum cel de a vâna în pijama, dar la o singură săptămână după ce plecase din Bagamoyo și se despărțise de Kirk, trăia după un alt cod al bunelor maniere. Supraviețuirea și confortul erau mai importante decât eticheta adecvată. Și, după ce văzuse elefanți, antilope gnu și zebre pe drum, Stanley era nerăbdător să facă rost de carne pentru oala de gătit. Uitase pentru

moment de Livingstone. De vreme ce a patra caravană încă nu se zărea nicăieri, Stanley era sigur că, „fiind la o distanță rezonabilă de vânat, nu mă îndoiam că aveam să aduc ceva în tabără".

Stanley a împins poarta cu ghimpi ce marca intrarea în *boma*. Avea un însoțitor care ținea pușca. Au ajuns într-o câmpie unde iarba le ajungea mai sus de talie. Mergeau încet, fără să vorbească. Verificau fiecare podeț și fiecare izvor în căutarea semnelor unui animal pitit. În curând, Stanley a descoperit urme de copite, balegă și iarbă călcată, semn că mai multe antilope trecuseră pe acolo recent. Erau animale mici și rapide, care se deplasau în turme și erau bune de mâncat. Despărțindu-se de însoțitor, Stanley a pornit singur pe cărare. Deja se găsea la 1,6 kilometri distanță de tabără.

Cărarea ducea în junglă și urma cursul unui izvor. Ținând în jos pușca, cu pijamaua udă de transpirație, Stanley a urmărit animalele de-a lungul apei timp de o oră. Urmele de copite și iarba călcată indicau calea. Apoi, la fel de brusc cum apăruseră, urmele au dispărut. Din instinct, Stanley s-a întors pe unde venise, dar s-a pierdut în desișul junglei. Nici măcar compasul său de buzunar, în care avea încredere, nu indica direcția către locul unde se afla în siguranță. Așa că a scrutat orizontul și a ghicit. „M-am îndreptat către câmpia în mijlocul căreia se afla tabăra noastră", a scris el mai târziu.

Era o alegere dătătoare de speranță, dar care s-a dovedit greșită. Stanley s-a orientat și și-a stabilit traseul. Dar după câțiva pași, o creangă de acacia plină de spini i-a agățat cracul drept al pijamalei și l-a rupt până jos. Clătinându-se pentru a-și păstra echilibrul, o altă creangă i-a prins pijamaua la șold, rupându-i din nou flanela. Doi pași mai departe, un lujer de aloe i-a apucat cracul stâng al pijamalei, lăsându-l cu ambele picioare neprotejate.

Un om mai puțin hotărât sau mai pragmatic s-ar fi oprit pentru a se calma sau pentru a stabili un alt traseu. Dar Stanley, cu picioarele expuse și cu zdrențele pijamalei atârnându-i, a mers

înainte. După un singur pas, un cârcel de viță i s-a agățat de gleznă și l-a pus la pământ. În loc să cadă peste o altă viță sau în nămolul negru al junglei, Stanley s-a întins peste un mănunchi de ghimpi. A urlat de durere, dar frunzele groase ale junglei și subarboretul încâlcit estompau zgomotul agoniei sale. Picioarele îi sângerau. Ghimpii se rupseseră și îi pătrunseseră în piele. Frumoasa pijama din flanelă care îi oferea atât de mult confort în timpul nopții, făcându-l să uite de chinurile Africii cu căldura ei plăcută, se transformase în niște zdrențe murdare atârnându-i de corp. În toate sensurile, Henry Morton Stanley era gol.

Tânărul jurnalist s-a smuls din mănunchiul de ghimpi și s-a lăsat în nămol, pentru a cântări asupra situației. Salvarea sa era că nu pierduse arma și compasul. Cu pușca într-o mână și compasul în cealaltă, Stanley s-a târât prudent pe lângă peticul de ghimpi în căutarea urmelor sale pierdute. „Am fost obligat să merg în patru labe, ca un copoi adulmecând urmele", a scris el. Adăugând parcă și o batjocură la rănile sale, o plantă ale cărei frunze emanau un miros pătrunzător, fetid l-a izbit în față, în timp ce scormonea prin junglă. O durere ascuțită, ca arsura provocată de sucul ardeiului de Cayenne, i-a străpuns carnea și rănile de pe față s-au iritat. Și, una peste alta, transpira atât de tare, de parcă apa ar fi fost filtrată prin corpul său. „Aerul înăbușitor al acestei jungle dese – un aer umed și fierbinte – mă gâtuia; sudoarea îmi curgea prin toți porii, încât până și fâșiile de flanelă care-mi rămăseseră se făcuseră leoarcă de parcă ar fi trecut printr-un potop"[1], a consemnat Stanley mai târziu.

Când, în final, a scăpat din junglă și s-a ridicat din nou în picioare, Stanley a privit înapoi spre iadul verde. Întregul său corp era un colaj de răni adânci, julituri și înțepături. Dacă îmbrăcămintea sfâșiată și corpul acoperit de noroi nu îl indicau drept un

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 79.

african *ingénue*, atunci bronzul de fermier cu siguranță o făcea. Umilit și istovit, Stanley a suportat privirile și chicotele membrilor caravanei, când și-a regăsit *boma* și s-a întors la loc sigur, din nou. S-a dus la cortul lui, unde s-a spălat și și-a schimbat hainele. Deja jurase că nu va mai intra în jungla africană. „Când am ieșit, în sfârșit, de acolo și am putut răsufla în voie, m-am jurat să nu mai pătrund niciodată în adâncurile junglei africane, dincolo de zidul acestor desișuri de spini, decât în caz de necesitate absolută."[1]

Africa nu avea să-i lase altă opțiune. Jungla va fi omniprezentă în călătoriile sale până când câmpiile tropicale de coastă lăsau locul lăstărișului răzleț, ce avea nevoie de puține ploi, numit *nyika*, și care făcea trecerea spre spațiile întinse ale savanei. Chiar dacă nu era cazul, Stanley era prea extaziat de continentul negru pentru a rămâne supărat. Din primele momente în care a jurat că va ocoli jungla, manifesta din nou o mare afecțiune față de frumusețea și pericolele Africii. „În ciuda hainelor mele rupte și a rănilor de pe piele", a recunoscut el în jurnal, „în timp ce priveam peste câmpiile vălurite, minunate, cu mantia lor de verdeață, cu hotarele de păduri nobile, pline cu frunziș primăvăratic și mă uitam la insulițele drăguțe, împădurite, din mijlocul acestui spațiu vast, nu puteam decât să-l laud. Cu fiecare zi, ținutul îmi câștiga respectul, până în punctul în care am simțit că urmez niște comenzi și că, indiferent de cât de bolnav aș fi fost, aveam datoria să merg mai departe", a scris el. „Zi după zi, cortina ca un giulgiu a dispărut și perspectiva tristă a devenit luminoasă."

În zilele următoare, Stanley a ajuns la o înțelegere cu Africa. Nu era deloc acel loc coșmaresc, ci un ținut populat și întins, de o splendoare inimaginabilă anterior. Era insula la care visase cu ani în urmă, la Aden, un loc unde niciun alt om nu poruncea destinului său. Chiar și înainte de Aden – când, adolescent fiind, își lăsase familia în urmă dintr-un capriciu și

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 80.

plecase pe mare din Anglia –, Stanley căuta un asemenea loc. Descoperirea lui era împlinirea unor năzuințe îndelungate, iar obstacolele erau, de fapt, o încurajare.

Ca și cum ar fi simțit euforia lui Stanley, Africa l-a testat încă o dată revărsându-și ploile. În 1 aprilie, un potop a inaugurat sezonul musonilor. Infatuarea lui Stanley față de Africa s-a risipit, fiind înlocuită de o realitate: fiecare kilometru care urma avea să reprezinte câte o provocare, întrerupte de momente de strălucitoare, deși amăgitoare frumusețe. „Aversele erau furiosul mesager al sezonului *masika*, în puhoaie suficient de bogate cât să descurajeze ardoarea și dragostea pentru Africa pe care o manifestasem în ultima perioadă."

Apoi, Stanley a întâmpinat un obstacol și mai serios. În timp ce aștepta în continuare, în ploaie, apropierea celei de-a patra caravane, aflate în întârziere, ținut pe loc zi după zi, în loc să înainteze către Livingstone, oamenii lui Stanley au început să dezerteze. La plecare, furau echipament, pânzeturi și provizii. Alții sufereau din cauza diverselor dureri provocate de ploi – febră, friguri, o misterioasă „slăbiciune în șale". Selim avea malarie și chiar și voinicul Bombay suferea de reumatism. Într-un final, în 4 aprilie, la o săptămână după ce a început așteptarea lui Stanley, a sosit cea de-a patra caravană, ai cărei membri și-au anunțat cu bucurie prezența prin focuri de muschetă. Khamisi, hamalul ce avea dureri de șale, a găsit, în toată zarva, destulă putere ca să dezerteze, furând, înainte să o ia din loc, două capre, provizii din caravană și efecte personale ale mai multor tovarăși de-ai săi hamali.

Stanley se săturase. Fusese sever cu oamenii săi, dar se opusese la folosirea forței. Totuși, hoția și dezertarea trebuiau să înceteze, altfel, în scurt timp, urma să rămână fără niciun fel de provizii. La ordinul lui Stanley, doi sipai înarmați au pornit în căutarea lui Khamisi pentru a-l aduce înapoi, utilizând toate mijloacele necesare.

În timp ce căutătorii au pornit după Khamisi spre est, către Bagamoyo, Stanley a dat ordin membrilor expediției să ridice tabăra și să plece către vest. În 8 aprilie, treceau prin junglă, care mirosea atât de dezgustător, din cauza plantelor și a putreziciunii, încât Stanley se temea ca oamenii, de greață, să nu se prăbușească. Cărarea era lată de doar un picior. Au ajuns „în mijlocul unui desiș nespus de încâlcit, între două ziduri spinoase, ale căror crengi ca niște piroane se întind gata să agațe tot ce se găsește mai sus de patru picioare de la pământ"[1].

După ce a suferit din cauza spinilor, a ploilor, dezertărilor și a junglei dese, într-un final Stanley s-a confruntat cu cel mai întunecat demon al Africii. În 10 aprilie, „întâlnirăm o priveliște banală în acest colț de lume, un grup de sclavi care erau duși spre coastă. Sclavii nu păreau câtuși de puțin abătuți, dimpotrivă, păreau pătrunși de voioșia filosofică a voiosului servitor al lui Martin Chuzzlewit", a remarcat Stanley, referindu-se la cartea popularului autor Charles Dickens. În continuare, a notat un fapt surprinzător: atât sclavii, cât și cei care îi luaseră în captivitate erau africani. „Dacă nu ar fi fost lanțurile, ți-ar fi venit greu să deosebești stăpânul de sclav: trăsăturile și fizionomia erau identice – blândul aer blajin cu care ne priveau era la fel de întipărit pe toate chipurile. Lanțurile erau grele, bune să priponești cu ele până și elefanții, dar nu cărau nimic altceva și se poate ca povara lor să nu o fi depășit pe cea a hamalilor."[2]

În mod clar, Stanley călătorea printr-o regiune diferită de oricare alta de pe pământ. Și, în timp ce se uita la sclavi și la negustorii de sclavi ca la niște ființe ciudate, privirea lor spunea că Stanley era cel ciudat: era alb, neînsoțit și deținea controlul propriului său destin – cu tot ce însemna asta.

---

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 87.

[2] *Ibidem*, p. 89.

17

Malaria

Mlaştina Makata
Aprilie–mai 1871
La 1 220 de kilometri distanță de Livingstone

Luna aprilie constituia un amestec înăbușitor de fenomene meteorologice și boli – ploi torențiale și mărunte, tunete, friguri, febră, umiditate, transpirație, epuizare fizică și moarte –, însoțite de zgomotul picioarelor și al copitelor care pășesc cu greu prin nămol. Caravana nu reușea să-și găsească un ritm propriu, în contextul în care musonii încetineau înaintarea oamenilor la mai puțin de un kilometru pe oră. În aprilie, hamalii se îmbolnăveau atât de des, încât caravana a parcurs doar 14 dintre cele 29 de zile prevăzute la început pentru expediție. Stanley ar fi putut îmbunătăți ritmul de înaintare al caravanei dacă ar fi adus suficiente medicamente pentru hamali, precum și pentru el – dar nu o făcuse. Singura soluție era oprirea, când bolile secerau o parte dintre membrii caravanei.

În mod ironic, Stanley, nou-venit în Africa, era titanul grupului, neatins de boli. Își explica sănătatea de fier prin cele câteva accese de febră a mlaștinii din Arkansas, asemănătoare cu malaria, de care suferise în adolescență imediat după ce a ajuns în America și a început demersurile pentru schimbarea

identității. Stanley spunea că era mult mai robust pentru că rezistase „paludismului". Așa că, deși moralul membrilor caravanei scădea din cauza ploilor și a bolilor, Stanley insista tot mai mult pentru urmărirea lui Livingstone. Fiind un individ cu probleme de concentrare, Stanley dorea cu înflăcărare să acționeze. Inactivitatea îi prilejuia prea mult timp pentru meditație, ceea ce îi provoca tristețe. A scris: „Mă simt mai confortabil și mai optimist când călătoresc, decât când mă enervez în tabără din cauza unor întârzieri ce nu puteau fi evitate".

Lui Stanley îi plăcea că fiecare zi petrecută pe traseu era o nouă aventură. Uneori, calea spre Ujiji era îngustă, alteori, de lățimea unui drum, dar mereu încadrată de nămol și vegetație. Caravana trecea cu greu prin păduri de tamarini, acacia și mimoze. Râuri ca Ungerengi, unde bananierii și copacii *mparamusi*, înalți de peste 20 de metri, cu trunchiul gros, creșteau de-a lungul malurilor, erau umflate din cauza viiturilor. Întreaga caravană trebuia să treacă peste ele – o sarcină deloc ușoară pentru un hamal cu povară de 32 de kilograme. În timpul nopților, tot mai friguroase, se acopereau cu două pături, pe măsură ce traseul urca la o altitudine de peste 300 de metri. Insectele se găseau la tot pasul. Tăuni, muște țețe, viespi, furnici negre, furnici albe, furnici roșii, miriapode și gândaci mișunau pe cei patru pereți ai cortului lui Stanley în fiecare noapte, târându-se pe corpul său și zburând în pânza de cort – erau atât de multe specii de gândaci care se încolăceau, zumzăiau și mușcau, încât s-a lăudat în scrierile lui că o colecție științifică de insecte nu se putea compara cu varietatea și numărul lor.

Hiene – care speriau catârii doar prin mirosul lor – dădeau târcoale perimetrului taberei pe timpul nopții, așteptând ca un membru imprudent al expediției, om sau animal, să se aventureze afară. Pe măsură ce satele se aflau la distanță tot mai mare, hrana, cel mai important produs, s-a împuținat. Vânătorile

procurau doar exemplare mici, precum potârnichi, prepelițe și porumbei, dar micile păsări nu furnizau suficientă carne pentru întreaga caravană.

Moralul a fost din nou încercat când dezertorul și hoțul Khamisi a fost prins, legat și adus în fața unui tribunal format din hamali și soldați. L-au condamnat să fie biciuit cu biciul catârului Marelui Stăpân. „Lacrimile de durere" ale lui Khamisi, căruia servitorii i-au administrat 13 lovituri de bici, au alungat din tabără și ultima fărâmă de bucurie.

Apoi, de parcă boala l-a bătut pe umăr și a pătruns în corpul său brusc, Stanley a îndurat prima sa zi de febră africană. „Am capitulat imediat în fața bolii", a recunoscut el în jurnal, în 20 aprilie. „Mai întâi, s-a manifestat o stare de slăbiciune, cu o predispoziție la somnolență; apoi, a apărut durerea din coloana vertebrală, care, pornind de la șale, a urcat spre vertebre și s-a extins în jurul coastelor până când a ajuns la umeri, unde, s-a simțit ca o durere surdă." Suferința s-a întețit, provocând „vedenii nebunești, dureri îngrozitoare de cap și indispoziție teribilă". Douăsprezece ore mai târziu, suferința trecea. Stanley nu știa dacă fusese o febră sau un acces puternic de malarie. Indiferent de natura durerii, a ingerat doze mari de chinină amară în următoarele trei zile. În timp ce frigurile îl scuturau în fiecare noapte, Stanley tremura sub o blană grea de urs. Fără ca Stanley să știe, caravana se pregătea să înfrunte cel mai mare obstacol de până atunci. Era esențial ca Marele Stăpân să fie sănătos.

Au ajuns în fața acestuia după o plimbare printr-o pădure plăcută, cu pământ roșu, afânat. În cea mai mare parte a anului, ceea ce se întindea în fața lor purta numele de râul Makata. Afluentul leneș și tulbure măsura doar 12 metri lățime. Dar, în perioada anotimpului ploios, Makata exploda. Râul săpa porțiuni mari de teren din malurile sale, apoi se revărsa. În unele locuri,

ajungea la peste 1,5 kilometri lățime. Zonele joase din împrejurimi musteau de apă, până când întreaga câmpie dintre munții Useghara și satul Simbaweni era inundată. Mlaștina apărută din senin avea 72 de kilometri dintr-un capăt în celălalt. În medie, smârcurile mlaștinii Makata erau adânci cam de un 0,30 metri. Dar urmele uriașe ale copitelor girafelor, elefanților și bivolilor creau găuri de cinci ori mai mari decât acea adâncime. Hamalii intrau în ele frecvent în timp ce înaintau. Catârii, cu grelele lor poveri, pățeau la fel și, uneori, erau prinși sub apă.

Orele nesfârșite de mers obositor prin apa murdară și neagră erau ca o otravă pentru moralul și sănătatea deja zdruncinate ale membrilor caravanei. Pe măsură ce sfârșitul fiecărei zile se apropia, scrutau orizontul în căutare de movile înălțate deasupra nivelului mlaștinii, unde să ridice tabăra. Ploile neîntrerupte după lăsarea întunericului și absența tufișurilor și a copacilor, cu ajutorul cărora să ridice colibe pentru odihnă, făceau ca nopțile să fie la fel de îngrozitoare.

Pătrunzând tot mai adânc în mlaștină, condițiile s-au înrăutățit. Trestii înalte, ca niște garduri subțiri de vegetație, le opreau înaintarea. Adâncimea apei a crescut, iar membrii expediției își găseau tot mai greu curajul de a păși de pe movilele uscate, refugii pentru dormit, în apa tulbure. Timp de cinci zile, Expediția ziarului *Herald* a stăruit prin Makata. Era imposibil să găsească hrană și nu se punea problema de a vâna. Hamalii epuizați și înfometați mutau poverile de pe umeri deasupra capetelor, ca să mențină uscate prețioasele pânzeturi. Frigurile simple erau ultima grijă, pe măsură ce boli mult mai grave îi loveau. „Mai întâi, albul Shaw a contractat teribila febră din Africa de Est, apoi băiatul arab Selim", a scris Stanley. „Apoi soldații, unul câte unul, iar variola și dizenteria făceau ravagii printre noi." Un hamal s-a stins. Catârii mureau câte doi sau trei. Chiar și câinele Omar a luat dizenterie. Și el a murit.

Într-un final, a venit rândul lui Stanley să sufere de dizenterie. Boala a fost cauzată de o serie de factori biologici periculoși și aproape că era imposibil de evitat în condițiile junglei inundate. Bacteria pătrundea în organism prin apa murdară de băut și din apa mlaștinii Makata care infecta rănile deschise. Bacteria se cuibărea în membrana mucoasă a pereților intestinali, iar intestinele sângerau pe măsură ce bacteria pătrundea mai adânc. A urmat o diaree plină cu sânge și mucus, în timp ce organismul încerca să învingă boala. Odată instalată febra, urmau accesele de greață și de vomă. Diareea frecventă ducea la deshidratare, deoarece bolnavii pierdeau lichide. Din cauza lipsei de apă, deveneau letargici. Slăbeau tot mai mult, deoarece hrana trece prin organism fără să asigure nutriția. Uneori, dizenteria se vindeca după două-trei zile; alteori, era fatală.

În timpul Războiului Civil, lâncezind într-un lagăr de prizonieri de război situat lângă Chicago, Stanley a văzut cum camarazii săi confederați au murit din cauza dizenteriei. Și el s-a aflat în pragul morții. Acum, același lucru se petrecea în Africa. Dizenteria îi măcina organismul din interior, dar Stanley nu a murit. Totuși, într-o singură săptămână a pierdut un sfert din greutatea corporală, ajungând de la 77 de kilograme la 59 de kilograme – „doar piele și os".

Stanley nu avea de ales decât să înainteze. Se afla în mijlocul mlaștinii. Dar mergând prin Makata, încercând să-și mențină autoritatea supremă chiar și când oamenii dădeau semne că îl urăsc și că sunt nerăbdători să se întoarcă, era extrem de dificil. Stanley a băut cu lăcomie trei sticle cu o băutură pentru intestine celebră, numită Collis Brown's Chlorodyne, fără să vadă vreo îmbunătățire a stării sale. A suferit rușinea de a voma și de a se spăla în apa sălcie, iar și iar. În comparație cu asta, incidentul cu pijamaua din flanelă era o jenă banală.

În 4 mai, după cinci zile lungi, caravana a plecat din Makata. „După ce mlaștina, cu ororile ei, lăsase o impresie nepieritoare în mințile noastre, nimeni nu era dispus să uite oboseala și greața pe care ne-o provocase", a scris Stanley, ușurat. Bolnav încă, a oprit caravana în satul Rehenneko, pentru refacere. Aerul proaspăt și o porție mare din pudra Dover din cufărul său cu medicamente l-au ajutat să-și trateze dizenteria.

Acolo, la poalele munților Usagara, înconjurat de păduri de bambuși și de izvoare cu apa cristalină, s-au odihnit timp de patru zile. Întreaga caravană avea nevoie de împrospătare, mai ales hamalii: doar cinci catâri au supraviețuit trecerii prin mlaștină. Încărcăturile lor de 68 de kilograme au fost împărțite între hamali.

Exista și un mic motiv de sărbătorire la Rehenneko: se încheia anotimpul musonului. Pe vreme mai uscată, era ușor de presupus că lanțul de boli și de trândăvie avea să se rupă în curând. Cu toate acestea, bucuria dura puțin, pentru că locul ploilor era luat de arșița legendară a Africii. La două zile după ce caravana „de oameni și animale sleite de puteri" a început urcușul pe terenul de granit și de gresie roșie din munții Usagara, temperatura a ajuns la 53°C.

18

Parlamentul

5 mai 1871
Londra

În timp ce Stanley stătea întins în cortul său după ce scăpase din mizeria mlaștinii Makata, iar corpul său lupta pentru a învinge dizenteria; și, în timp ce Livingstone își începea a cincea săptămână de așteptare a canoei ce avea să-l ducă la Izvor, secretarul britanic al externelor, Earl Granville, a luat cuvântul în Camera Lorzilor. Ministrul, în vârstă, era îmbrăcat impecabil. Când a început să vorbească, vocea i s-a auzit clară în încăperea îngustă. Lorzii, așezați pe locurile lor, priveau unii la ceilalți peste culoarul central al Camerei. La un capăt al sălii dreptunghiulare se găsea tronul de aur al reginei Victoria, pe care aceasta îl ocupa la deschiderea Parlamentului. La capătul opus, o ușă dădea spre un coridor, lung, de piatră care făcea legătura dintre Camera Lorzilor și Camera Comunelor. Ușa aceea, în timpul primelor cuvinte rostite de Granville, era închisă.

Familia lui Granville servise Anglia cu cinste de peste o sută de ani, dar Earl Granville avea prea puțină experiență în domeniul politicii externe când a devenit secretarul externelor în mandatul prim-ministrului Gladstone, la moartea lordului

Clarendon, în iunie 1870. În acea vreme, Granville era îngrijorat că funcția ar fi fost prea mare pentru el. A fost însă încurajat când subsecretarul său permanent, un bărbat cu 20 de ani de experiență în diplomație, a jurat că nu „cunoscuse o perioadă liniștită în politica externă și că nu avea cunoștință de vreo problemă importantă pe care să nu o poată rezolva".

Peste trei săptămâni, Napoleon al III-lea, încercând să demonstreze că este puternic după eșecurile din Mexic și Austria[1], a declarat război Germaniei. Cancelarul german Otto von Bismarck a acceptat provocarea. În ceea ce avea să devină o temă recurentă în următorii 70 de ani, Germania a invadat Franța în 2 august 1870. O armată de 400 000 de soldați germani a mărșăluit către Paris. Apatica armată franceză număra jumătate pe atât și era capabilă doar de o rezistență minimă. În septembrie, chiar în timp ce germanii continuau înaintarea lor neînduplecată către capitala franceză, Napoleon al III-lea a fost luat prizonier. Parizienii s-au apărat în fața germanilor, dar pentru o scurtă perioadă de timp. Orașul Luminilor, atât de grăitor refăcut de Haussman, a fost asediat patru luni. În timp ce Livingstone se odihnea, mânca și nota în jurnal, în inima Africii, fără să cunoască întâmplările din lumea de afară, locuitorii Parisului supraviețuiau cu șobolani și animale de companie până când s-au predat ocupanților germani, într-un final, în ianuarie 1871. Napoleon al III-lea a plecat în exil – în Marea Britanie, în

[1] În 1859, Napoleon al III-lea, președinte (1848–1852) și împărat al Franței (1852–1870), s-a aliat cu Regatul Sardinia împotriva Imperiului Habsburgic, implicându-se astfel în al Doilea Război Italian pentru Independență. Între francezi și austrieci s-a semnat Armistițiul de la Villafranca, după doar două luni. Chiar dacă a fost încununată cu succes, campania a fost criticată de cetățenii francezi. Doi ani mai târziu, Napoleon al III-lea a hotărât invadarea Mexicului. După câteva victorii promițătoare la începutul campaniei, în 1866, francezii și-au retras trupele (n. tr.).

mod ironic, același stat care îl exilase pe unchiul său într-unul dintre cele mai izolate locuri ale lumii, cu un secol în urmă.

Ca să fim îngăduitori, primul an petrecut de Granville în serviciu a fost o probă de foc. Sarcina delicată de a menține iluzia puterii britanice în afacerile europene, păstrându-și neutralitatea, fusese responsabilitatea sa. Dar, în mai 1871, când Granville se pregătea să își țină discursul, lumea se întorsese la calmul de dinaintea războiului. În Germania, se negociau aspectele teritoriale și financiare ale predării francezilor. Tratatul de la Frankfurt, care putea să fie semnat dintr-o clipă în alta, avea să restaureze pacea în Europa. Îi oferea, de asemenea, lui Granville vești bune pe care să le împărtășească în Parlament colegilor săi.

În acea dimineață, în mod neașteptat, o altă știre optimistă parvenise din Zanzibar.

„Sunt convins că Domniile Voastre vor fi bucuroase să audă", a început Granville, fiecare silabă a cuvintelor auzindu-se bine, datorită formidabilei acustici a casei Lorzilor, „că s-au primit mesaje în această zi la Ministerul britanic de Externe de la doctorul Kirk, consulul britanic în funcție la Zanzibar, conținând informații despre siguranța doctorului Livingstone."

În continuare, Granville a spus că, datorită eforturilor lui Kirk, ajutoare străbăteau în grabă Africa. „Se pare că nevoile imediate ale lui Livingstone au fost satisfăcute de arabi." Consulul britanic în funcție se îngrijea de restul.

Strigăte de „*hear, hear*"[1] au umplut Camera Lorzilor. Pentru o clipă, se uitase de Franța și Germania. Având în vedere că Baker se apropia dinspre nord, iar Kirk gestiona lucrurile în Zanzibar, era clar că britanicii aveau sub control chestiunea David Livingstone. În cazul în care trăia, se punea doar problema cine avea să îl găsească primul.

---

[1] „Bravo! Bravo!", „Foarte bine" (n. tr.).

19

Revolta

Munții Rubeho
Mai 1871
La 1 080 de kilometri distanță de Livingstone

Misiunea secretă a lui Stanley – a cărui ambiție era necunoscută lumii – presa către interior, chiar și când divergențele dintre oamenii săi escaladau. Ca să vadă caravana înaintând, Stanley devenise un mic despot. Cu toate că fusese biciuit și molestat sexual în timpul copilăriei, nu simțea niciun fel de milă față de cei slabi. Dacă el era bolnav, caravana se oprea. Totuși, zilele în care caravana staționa din cauza hamalilor bolnavi se împuținau. Dacă vreun membru al caravanei – altul decât el, fie alb, fie negru – se îmbolnăvea, atunci îl lăsa în urmă, îl biciuia sau se oprea, apoi se plângea în jurnalul său de oamenii lui, care simulau boli. În Africa, pentru prima dată în viața lui, Stanley avea puterea absolută – nimeni nu putea să îl respingă, nimeni nu putea să-l numească lepros. Se lăuda cu abilitatea lui de a produce durere, de parcă își căuta scuze ca să lovească cu biciul un spate dezgolit. În mintea lui, totul făcea parte din aventura lui de a deveni mai bun. „Poate că la regele Solomon înțelepciunea era rodul inspirației sau, poate, al spiritului de observație; eu deveneam înțelept datorită experienței, și eram

nevoit să remarc că, dacă noroiul și umezeala subminau energia fizică a celor trândavi din fire, o bătaie zdravănă făcea minuni pe spinările lor, redându-le vigoarea necesară pentru o activitate temeinică, uneori chiar frenetica"[1], a scris, mândru, Stanley.

Hamalii erau biciuiți pentru tentative de dezertare, un bucătar indian a fost alungat din tabără pentru hoție, un soldat a fost pedepsit pentru că fusese prea bolnav ca să treacă vadul în mlaștina Makata, iar croitorul Abdul Kader a fost acuzat public că era cel mai neputincios om în viață – apoi biciuit. „Virtutea unei lovituri bune de bici a fost testată de către mine astăzi", s-a făli Stanley. „Și oricine se poate asigura că Abdul Kader (și ar putea să le povestească tuturor cunoscuților, rudelor și celor din aceeași rasă cu el) nu va mai însoți vreun alb niciodată în Africa."

Stanley și-a descoperit rasismul în perioada adolescenței, în New Orleans, și l-a văzut manifestându-se mai intens când a luptat alături de Confederație în Războiul Civil. Avea obiceiul de a-și modela comportamentul după personajele masculine autoritare, iar modul în care îi trata pe africani era copiat după aroganța de tristă faimă a generalilor George Custer și Philip Sheridan, din timpul luptelor cu indienii Cheyenne, în 1867. Custer și Sheridan credeau că amerindienii ar fi trebuit tratați ca niște copii. Stanley a preluat această atitudine față de africani. Erau tolerați, dar se înțelegea că populația băștinașă erau cetățeni de mâna a doua, aflați sub autoritatea albilor.

Stanley nu era atât de radical precum Custer și Sheridan. Dar, la fel ca Sheridan, care a devenit tot mai arogant în relațiile cu amerindienii pe măsură ce a dobândit mai multă putere,

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 114.

Stanley a arătat o latură întunecată a caracterului său în timp ce înainta tot mai adânc în Africa. Ziaristul mulțumit odinioară să consemneze acțiunile celorlalți, individul inocent, privind cu ochi mari în jurul lui, în timp ce cobora de la bordul vasului *Falcon*, în Zanzibar, emoționatul nou lider care se fălea cu caravana sa la plecarea din Bagamoyo – toate aceste aspecte ale personalității sale au dispărut. În locul lor se manifesta un conducător pedant și tiranic. Era dornic să întreprindă orice era necesar ca să-l găsească pe Livingstone pentru ziarul *New York Herald*. Chiar și atunci când oameni au pierit pentru cauza lui, Stanley stabilea un nou standard pentru jurnalismul de aventură. Până și corespondenții de război veterani, precum legendarul W.H. Russel, de la *Times*, păreau inactivi în comparație cu el.

Cei doi oameni care duceau greul comportamentului agresiv al lui Stanley erau Bombay și Shaw. Stanley își descărca toate frustrările și temerile asupra celor doi. Faimosul Bombay nu era în stare să facă nimic bun, în ochii lui Stanley, de parcă umilindu-l pe curajosul soldat se ridica la statutul lui Burton și al lui Speke. Fiind un rasist într-o perioadă în care ura de rasă nu doar că era trecută cu vederea, ci chiar considerată o atitudine normală, Stanley nu avea nicio problemă să-l trateze pe Bombay, bărbat în vârstă de 50 de ani, ca pe un copil ignorant. „Enervându-mă, i-am enumerat păcatele lui față de mine", a notat Stanley după ce a țipat la Bombay la miezul nopții, lângă focul de tabără, în prezența tuturor membrilor expediției. Pe lista păcatelor figurau pierderea unei capre, plăcerea de a se uita noaptea fix la focul de tabără și incapacitatea de a-l localiza pe bucătarul dezertat. Stanley l-a retrogradat pe Bombay în acea noapte, înlocuindu-l cu Mabruki, un hoț cu mâini diforme, despre care Stanley știa că era detestat de Bombay.

Shaw merita ceva mai mult furia lui Stanley. De vreme ce era alb, Stanley prefera să-l pedepsească pe Shaw printr-un dispreț subtil, decât să-l umilească public. Marinarul s-a dovedit a fi un ipohondru leneș ale cărui calități marinărești nu au fost necesare și a cărui frică de Africa l-a condus la nenumărate amenințări cu demisia. Shaw îi agresa pe hamali și pe soldați, călărea un măgar tot timpul, în loc să meargă pe jos, și suferea de o boală venerică – deși nu se știa dacă o adusese cu el din călătoriile sale pe mare sau o contractase într-una dintre numeroasele lui hârjoneli cu femeile din satele africane. Ca semn al autorității sale, fostul răsculat a preferat să fie apelat cu numele Bana Mdogo sau Micul Stăpân. Și, cu toate că Stanley i-a permis lui Shaw luxul de a avea propriul cort și, ocazional, un servitor, frica marinarului de Africa era în dezacord cu politica lui Stanley, dornic ca misiunea să fie un succes cu orice preț. Shaw și-a pierdut cumpătul la începutul călătoriei, numindu-l pe Stanley un ingrat greu de mulțumit și un supraveghetor de sclavi. A jurat să-l părăsească pe Stanley și să se alăture primei caravane ce se deplasa spre est, pe care o vor întâlni în cale.

Stanley, care în raport cu Shaw și-a păstrat comportamentul detașat al unui conducător, i-a reamintit de salariul primit în avans la Zanzibar – cel pe care îl băuse în dimineața plecării pe mare. Cu excepția cazului în care Shaw ducea la bun sfârșit restul contractului său, Stanley a promis să păstreze bunurile personale ale marinarului.

Shaw a dat înapoi, dar a susținut în continuare că Stanley era nebun. Era doar o chestiune de timp până când cei doi aveau să se confrunte din nou, până când Farquhar să reapară în scenă. Cel mai adesea, revolta este o conspirație a nefericiților, mai degrabă decât o acțiune individuală, și, câtă vreme singurul șef al lui Shaw a fost Stanley, atunci furia lui nu avea altă posibilitate

SURSA: Smithsonian Institution Libraries

Henry Morton Stanley (1841–1904), împreună cu Kalulu, în 1872.

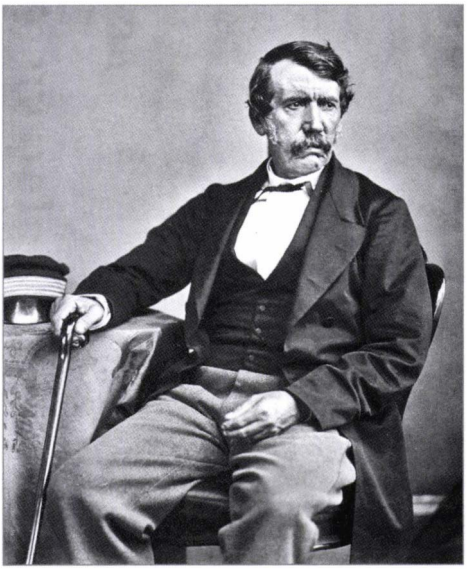

David Livingstone (1813–1873), portret datând din 1 ianuarie 1864.

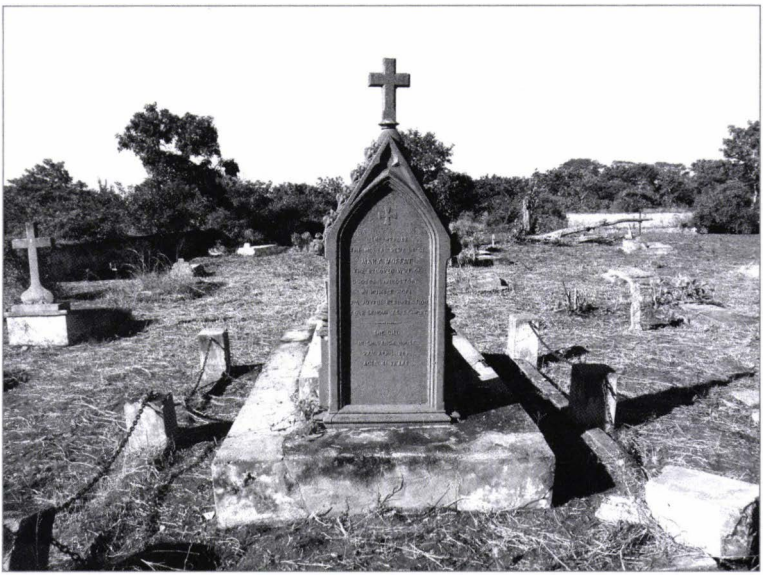

Mormântul lui Mary (născută Moffat), soția exploratorului David Livingstone, din Chupanga. Ea a decedat în Africa, în 27 aprilie 1862, la vârsta de 41 de ani.

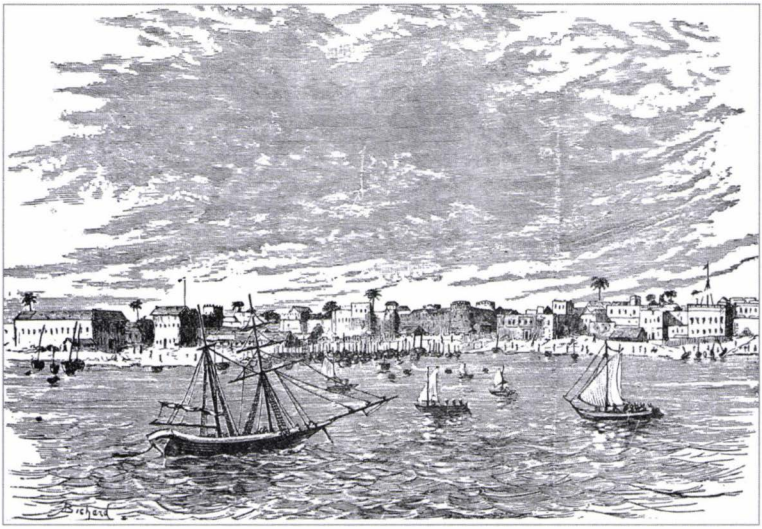

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889

Imagine din portul Zanzibar.

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889

Hamalii erau esențiali pentru reușita expedițiilor în Africa.

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889

Lady Florence Baker (1841–1916) și Sir Samuel Baker (1821–1893), explorator în regiunea Nilului și în Africa Centrală, prin deșert.

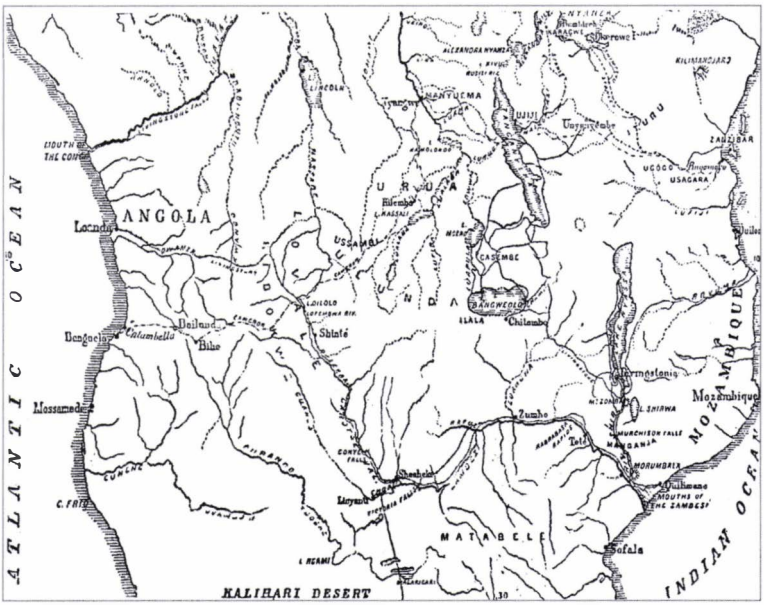

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889

Harta regiunii explorate de Livingstone și de Stanley.

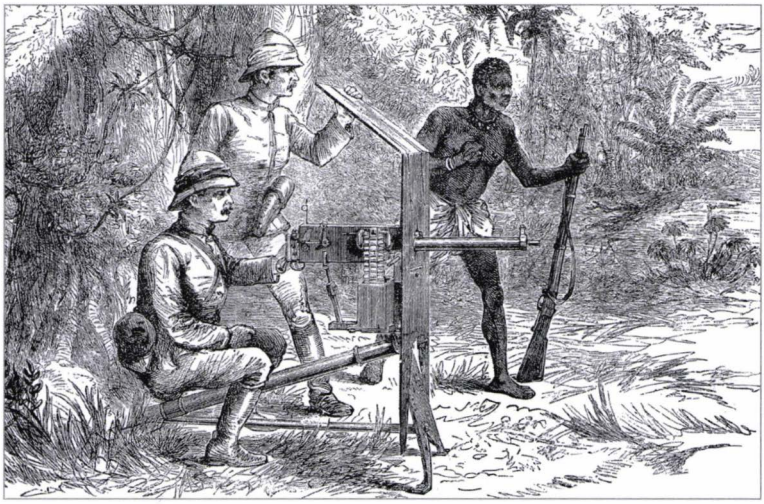

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889

Henry M. Stanley folosind o armă de foc automată în timpul expediției sale de salvare a exploratorului David Livingstone.

SURSA: H.D. Northrop, *Wonders of the tropics*, 1889

Arabi distrugând sate și ucigându-i pe localnici.
În secolul al XIX-lea, comerțul cu sclavi încă era o afacere profitabilă.

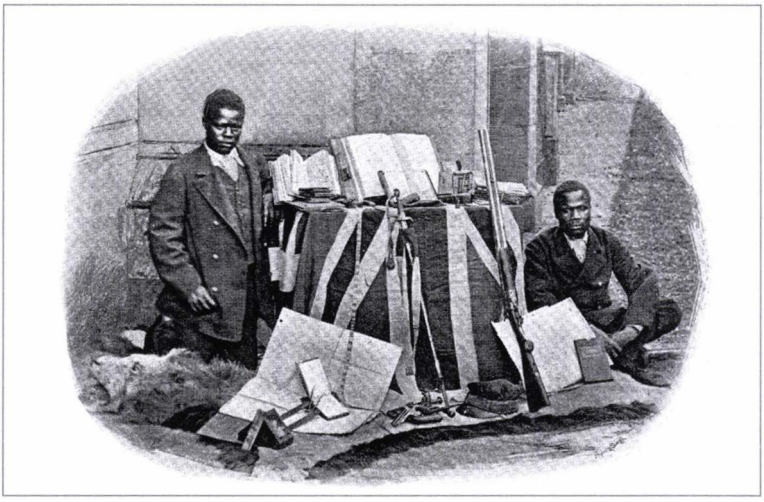

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018859

Chuma și Susi, doi dintre servitorii credincioși ai lui Livingstone, fotografiați cu câteva dintre obiectele personale ale exploratorului, cca 1873.

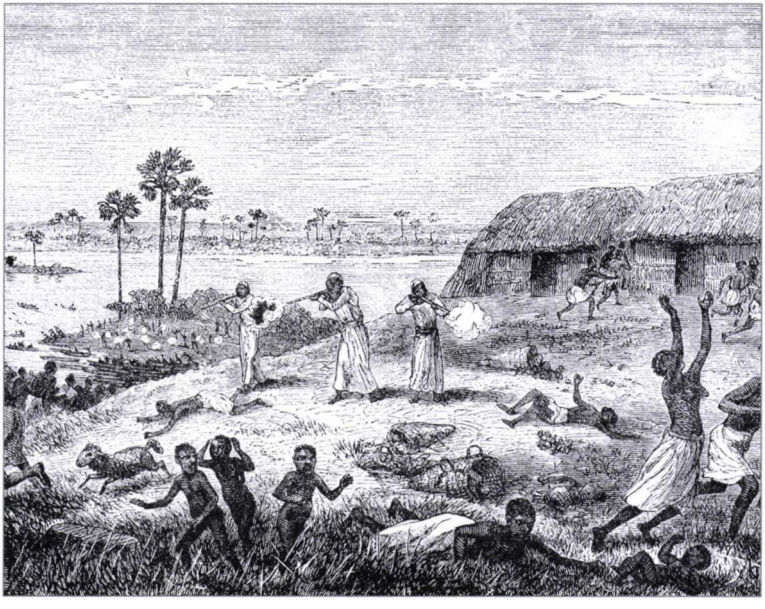

SURSA: D.M. Kelsey, *Stanley and the white heroes in Africa*, 1890

Masacrarea de către arabi a femeilor Manyuema la Nyangwe.

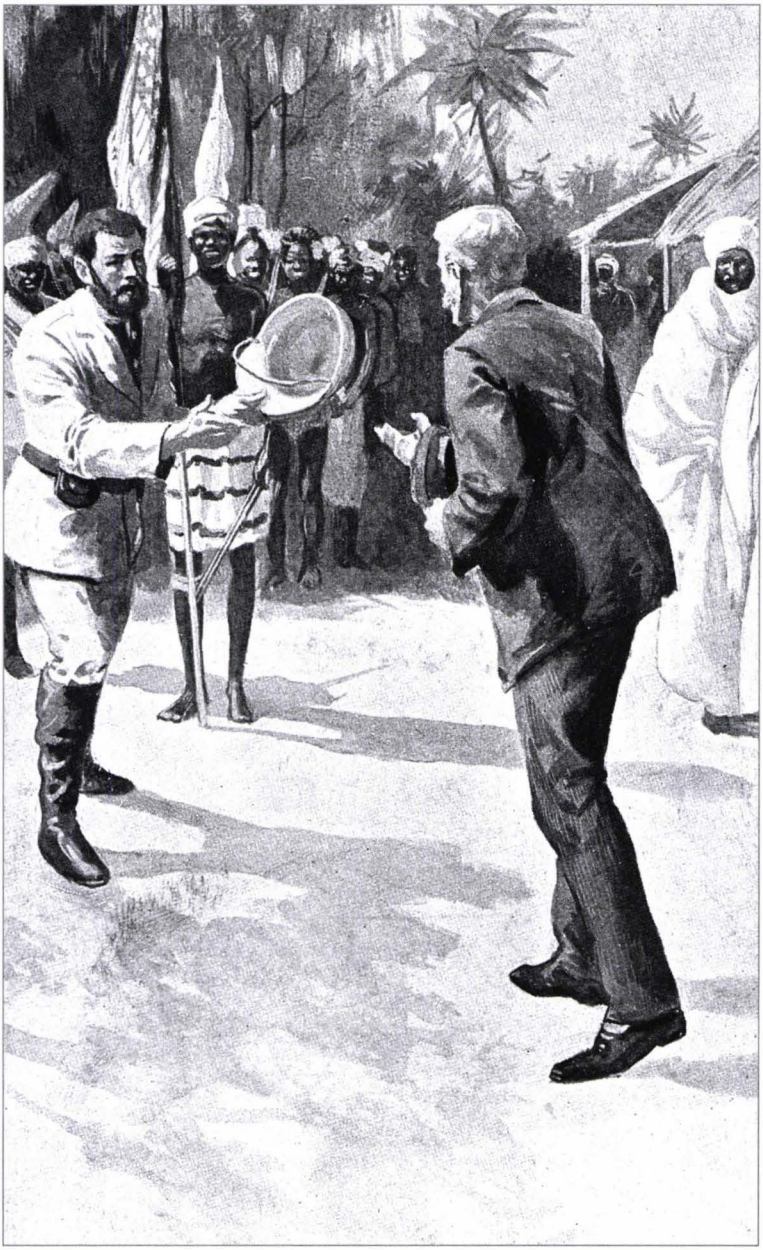

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018830

Întâlnirea dintre David Livingstone și Henry Morton Stanley, Africa Centrală, 28 octombrie 1872. Litografie de J. Durden.

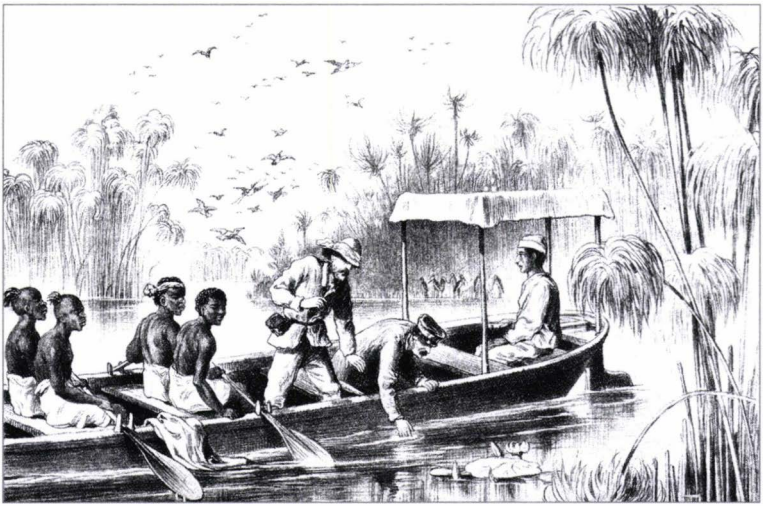

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018843

Henry Morton Stanley și David Livingstone într-o luntre pe râul Ruzizi.
Litografie.

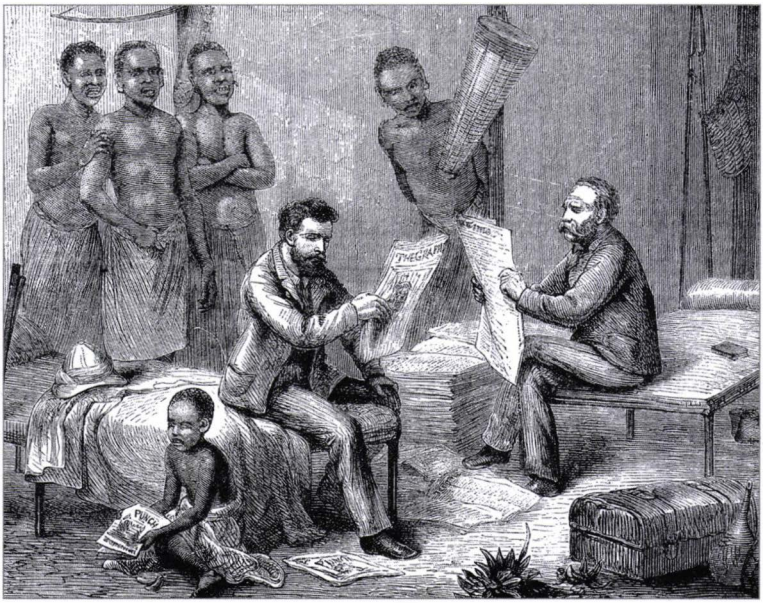

SURSA: Wellcome Collection gallery, V0018837

David Livingstone și Henry Morton Stanley citind ziare britanice.

de eliberare. Shaw nu putea vorbi swahili sau hindustani, cele două limbi folosite de hamali și de soldați. Dar, în momentul când cea de-a cincea caravană a lui Stanley și Shaw a ajuns din urmă cea de-a treia caravană, condusă de Farquhar, totul s-a schimbat.

A treia caravană s-a oprit când Farquhar s-a îmbolnăvit de elefantiazis, o formă de lepră declanșată de viermi microscopici filaria care invadează organismul. Paraziții i-au blocat sistemul limfatic, cauzându-i lărgirea și îngroșarea țesuturilor. Elefantiazis poate provoca umflarea accentuată a testiculelor, precum și mărirea picioarelor și a brațelor până când ajung să arate ca niște cârnați. Imediat ce a început procesul de umflare, Farquhar de abia mai putea merge, iar din cauza testiculelor crescute își controla cu greu durerile când călărea. Simțea că nu mai avea nicio putere. Incapabil să înainteze, Farquhar a stabilit tabăra în afara satului Kiora și a rămas în cort timp de două săptămâni până la sosirea lui Stanley.

Când Stanley l-a întâlnit prima oară pe Farquhar pe corabia cu trei catarge *Polly*, navigând de la Bombay la Seychelles, a fost uimit de modul cum Farquhar l-a bătut pe un camarad marinar. Puterea lui fizică era înfricoșătoare. Când a început expediția în Africa, Farquhar avea umerii lați și o atitudine agresivă, emanând putere. Burta și nasul indicau patima îndelungată a beției, dar era scund și puternic, o prezență de care trebuia să ții cont.

Dar atunci când Stanley s-a oprit înainte să pătrundă în cortul lui Farquhar în Kiora, apoi l-a strigat pe secundul său, a fost șocat de trupul masiv care se bălăbănea spre el. La fel ca Stanley și Shaw, Farquhar purta barbă. Dar era rotofei, așa cum nimeni nu putea fi într-un ținut unde hrana era atât de prețioasă. „După ce mi-a auzit vocea, Farquhar a ieșit împleticit din cortul său, cu totul altul față de partenerul meu spilcuit care pornise

din Bagamoyo, arăta acum de parcă s-ar fi îngrășat intenționat", a scris Stanley amuzat, „așa cum facem cu gâștele și curcanii pentru masa de Crăciun."

Fără îndoială, marinarul era bolnav. Dar micul său secret murdar era că trăise ca un rege în Kiora, atât de nepăsător la dorința nebunească a lui Stanley de a vedea Africa sălbatică, încât oferise la schimb aproape toată încărcătura de pânzeturi a celei de-a treia caravane pentru un ospăț zilnic cu ouă și carne de capră și de pui. Noua lui circumferință era cu atât mai evidentă, cu cât Stanley arăta ca un cadavru ambulant. „Nu l-aș fi recunoscut niciodată pe voiosul meu marinar alb sub înfățișarea acestui om de o paloare mortală și buhăit, cu picioare ca de elefant"[1], a notat Stanley. Părea anormal ca un om care se pretindea atât de slăbit și de bolnav să aibă o asemenea poftă de mâncare de neostoit. Stanley era convins că Farquhar era doar un monstru cu chip uman, care irosea banii ziarului *Herald*.

În acea noapte, Stanley i-a cerut lui Farquhar, adus în cortul său de patru hamali, să dea socoteală pentru toate pânzeturile cheltuite, pentru timpul, banii și mâna de lucru risipite. Obligat să se apere, în timp ce se lăbărța pe covorul subțire din micul cort de campanie al lui Stanley, Farquhar nu putea gândi limpede. Răspunsul său era ocolit și complicat. „Ce a făcut, ce n-a făcut, cum a cheltuit pânzeturile și mărgelele, ce nu a cheltuit", a scris Stanley cu disperare, „toate explicațiile erau atât de amestecate și de neînțeles, încât mă simțeam alunecând ușor spre o nebunie neputincioasă".

Stanley a trebuit să-l lase în pace pe Farquhar. „Un proprietar arab", a notat el, „l-ar fi ucis pentru extravaganța și imbecilitatea sa." Ar fi trebuit ca Farquhar să fie lăsat să își găsească de unul singur drumul spre casă. În schimb, a treia și a cincea

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 118.

caravană s-au unit, iar Farquhar a fost suit pe un măgar. Pentru că traseul spre Ujiji urca pe panta abruptă a unui munte, călătoria ar fi fost un chin îngrozitor pentru bolnavul Farquhar. Fiecare izbitură și fiecare legănare a măgarului, care ar fi putut să-l azvârle pe Farquhar la pământ, avea să fie pedeapsa pentru incompetența lui.

Munții Rubeho au devenit noua provocare a caravanei. Odinioară, Sir Roderick Murchison declarase că în centrul Africii era o zonă depresionară încercuită de câmpii montane. Și, cu toate că Stanley se afla la mii de kilometri spre est de depresiunea care alcătuia mijlocul mlăștinos al Congoului, Rubeho demonstrau adevărul celei de-a doua părți a teoriei. Mergând spre nord-nord-est, fiind aproximativ paralel cu țărmul estic al Africii, Rubeho și vârfurile sale de peste 2 400 de metri erau un exemplu foarte bun, chiar dacă crestat, al termenului geografic „falie de ridicare".

Prima treime a călătoriei lui se încheiase. Jungla era acum doar o amintire, fiind înlocuită cu „sălbăticia plantelor de aloe și a cactușilor, unde *kolquall*-ul[1] și alți mărăcini se găseau din belșug". Chiar și satele se împuținau, iar distanța dintre ele creștea, pe măsură ce caravana pătrundea într-un peisaj selenar, cu gresie roșie. Pentru Shaw și pentru Farquhar, munții erau un punct emblematic dincolo de care nu se mai puteau întoarce – dincolo de ei să afla centrul Africii. Să părăsești caravana avea să fie mult mai dificil. Gândurile de a se revolta le-au trecut prin minte.

Shaw a testat autoritatea lui Stanley din prima noapte petrecută la Rubeho. Prea bolnav ca să meargă, călătorise într-o căruță trasă de măgar peste munți. Drumul accidentat era

[1] *Euphorbia abyssinica*, plantă ce se găsește din estul Sudanului până în Eritreea, nordul Etiopiei și al Somaliei, până la o altitudine de 2 200 de metri (n. tr.).

greu de biruit cu un vehicul atât de voluminos. Stanley a trimis vorbă înapoi lui Shaw să abandoneze căruța și să ajungă din urmă caravana cât de repede posibil. Când Shaw a apărut patru ore mai târziu, s-a văzut că unul dintre hamali trăgea căruța de unul singur, în timp ce Shaw îl urma, cocoțat pe un măgar. Trupul încovoiat al lui Shaw, care purta o pălărie conică precum cele chinezești, oferea o imagine jalnică. Hamalii cu piepturile dezgolite, ale căror singure haine erau pânzeturi legate în jurul taliei ca o fustă, nu arătau nici pe jumătate mai obosiți. Mulți dintre ei erau și bolnavi, dar trebuiau ori să țină pasul, ori să fie lăsați în urmă, la mila hienelor și a leilor – căruța trasă de măgar nu era o opțiune. După cum a scris Stanley, Shaw „călărea într-un asemenea ritm, încât în mintea mea era discutabil dacă el sau animalul lui era mai somnoros".

Înfuriat, Stanley a dat ordin hamalului care trăgea căruța cu capre să o azvârle într-un șanț, apoi l-a ocărât pe Shaw în fața oamenilor. Stanley a comandat ca Shaw să descalece și să meargă pe jos. Era nevoie de măgar pentru a transporta provizii.

După trei zile pline de tensiune, Shaw și-a făcut curaj să-l înfrunte pe Stanley. Împreună cu Farquhar s-au prezentat la el la micul dejun plini de mânie. Nu au răspuns cuvintelor de întâmpinare ale lui Stanley. Acesta remarcase că cei doi fuseseră angrenați într-o conversație foarte aprinsă în ultimele zile și dintr-odată a realizat că el era subiectul lor de discuție.

— Selim, i-a spus Stanley servitorului său, adu micul dejun.

I s-au adus ficat, friptură de capră, clătite și cafea. Apoi, după ce a numit mâncarea, cu dispreț, „hrană pentru câini", Shaw a expus motivele sale de nemulțumire. După ce majoritatea măgarilor muriseră în mlaștina Makata, el și Stanley au fost nevoiți să meargă pe jos.

— Este de-a dreptul jignitor modul cum ne tratați, a spus Shaw. Credeam că o să călărim măgari și că vom fi așteptați de

servitori în fiecare zi. În schimb, acum trebuie să merg în fiecare zi prin arșiță, până mă simt de parcă aș fi mai degrabă în iad, decât în această blestemată expediție.

— Știi, domnule, că ești servitorul, și nu tovarășul meu? a întrebat Stanley, stăpân pe sine.

— Servitor pe dracu'!

Lovitura lui Stanley a venit din senin, peste masa de campanie, punându-l pe Shaw la pământ. Le-a ordonat soldaților să confișteze pușca și pistolul lui Shaw, să-i strângă cortul și să-i arunce lucrurile dincolo de *boma*.

Shaw privea cum Bombay împreună cu patru soldați îi demontau cortul, îi duceau armele lui Stanley și îi strângeau lucrurile.

— Acum pleacă, domnule, i-a spus Stanley tânărului marinar. Acești oameni te vor conduce în afara taberei și te vor lăsa acolo, împreună cu bagajele tale.

Shaw era în continuare hotărât să-l învingă pe Stanley. I-a urmat pe Bombay și pe oamenii săi în afara taberei. Când s-au întors, Stanley a remarcat că Shaw nu mai era printre ei. Dar în timp ce el și Farquhar își continuau micul dejun în cort, iar Stanley căuta o soluție elegantă de a-i spune lui Farquhar că nu mai era în interesul Expediției ziarului *New York Herald* să călătorească alături de ei în continuare, Bombay a apărut la intrare.

— Domnul Shaw ar dori să vă vorbească.

„Am mers la intrarea în tabără, unde se afla Shaw, care părea foarte spășit și rușinat", a scris Stanley. „A început să își ceartă iertare și m-a implorat să-l primesc înapoi, promițând că nu îi voi mai găsi nicio vină vreodată."

Cei doi și-au strâns mâinile.

— Nu mai spune nimic, dragul meu tovarăș, a replicat Stanley. Oricine se poate certa. De vreme ce îți ceri iertare, socotesc incidentul încheiat.

Dar Shaw nu era atât de spășit pe cât pretindea. Restul zilei a trecut ca de obicei și totul părea liniștit în noaptea aceea, pe măsură ce întunericul învăluia tabăra. Dimineața, aveau să înainteze către satul Mpapwa, ceea ce l-a bucurat mult pe Stanley. Având în vedere că toți măgarii erau morți sau muribunzi, Mpapwa avea să fie locul perfect pentru a angaja noi hamali.

Stanley a intrat în cort și a urcat în hamacul său. Nu era nicio plasă de țânțari care să țină insectele la distanță. Le-a alungat și a privit țintă la tavanul din pânză al cortului, în timp ce adormea. Dintr-odată, a auzit o împușcătură. Un glonț a trecut prin pânza cortului și a șuierat pe la capul lui, ratându-l cu câțiva centimetri. S-a năpustit afară din cort în picioarele goale.

— Cine a tras? a mârâit la hamalii strânși în jurul focului.

Aerul de munte era rece pe timpul nopții. Stăteau foarte aproape unul de celălalt.

— Bana Mdogo, au răspuns ei.

Cu câte un pistol în fiecare mână, Stanley a mers țanțoș către cortul lui Shaw și a dat la o parte foaia de cort de la intrare. Shaw respira sacadat, de parcă dormea. Arma o avea în apropiere. Stanley a ridicat-o și a pipăit-o – încă era fierbinte.

— Pe viitor, te-aș sfătui să nu mai tragi în cortul meu, i-a spus lui Shaw, care începuse să se agite. Aș putea fi rănit.

Stanley nu a mai menționat niciodată incidentul cu Shaw. Era încrezător că tensiunea avea să dispară când caravana va ajunge în sfârșit la Mpapwa, un loc de oprire pentru caravane, tradițional arăbesc, situat în pădure, la poalele unor dealuri înverzite, la circa 255 de kilometri depărtare de coastă. În mare parte, Stanley avea dreptate. Lipsurile și oboseala – care declanșaseră, într-o anumită măsură, starea de revoltă – aveau să dispară în satul Mpapwa, datorită abundenței, confortului și, mai ales, alimentelor: ouă, lapte, carne de berbec, miere, fasole. „Slavă Domnului!", a notat Stanley în jurnal în acea noapte.

O sumedenie de urechelnițe bâzâiau în jurul lui, în cort, ceea ce îl împiedica să se concentreze. „După 55 de zile în care am mâncat terci *matama*[1] și carne tare de capră, m-am desfătat cu un mic dejun și o cină adevărate." Pentru Shaw, era alinarea adusă de femei, odată cu hrana – o caravană arăbească având aproape 1 000 de oameni și sclavi se găsea în Mpapwa, în drum înapoi spre Bagamoyo. Femeile erau oferite ca prostituate.

Abdullah bin Nasib, liderul caravanei mari pe care Stanley a întâlnit-o la Mpapwa, a susținut că știa locul unde se afla Livingstone. „Abdullah", a scris Stanley referindu-se la bărbatul înalt și agitat, „mi-a dat informații în legătură cu L. Plecase la Maurieria, la o lună de mers de Ujiji. Se împușcase singur în coapsă când vâna bivoli. Imediat ce se va însănătoși, avea să se întoarcă în Ujiji."

Dacă bin Nasib spunea adevărul, Livingstone era în viață și se afla în drum spre Ujiji. Mpapwa se dovedea un oraș providențial, într-adevăr.

Stanley era fascinat de întinderea pământului din jurul orașului Mpapwa, cu pantele sale înverzite, pline cu păduri de sicomori, acacia și mimoze, printre care apăreau, ici și colo, ape curgătoare. Deoarece viața în caravană nu-i oferise prea multe șanse de a se bucura de solitudine și meditație, și-a luat libertatea de a dispărea câteva ore. A urcat până în vârful unui deal ca să se bucure de priveliștea locului prin care călătorise. „Din vârf am îmbrățișat cu privirea o întindere de șes și de munți, mergând de la piscul Ugombo până la îndepărtatul Ugogo și de la Rubeho până pe purpuriile pajiști ale ferocilor, neîmblânziților *wahumba*, o arie de câteva sute de kilometri pătrați"[2], a scris Stanley despre panoramă.

---

[1] Sorg (n. tr.).

[2] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 129.

Apoi și-a întors privirea către terenul arid dinspre vest, prin care caravana urma să călătorească. „În câmpie și în învecinata Marenga Mkali, ce părea netedă ca un fund de mare, colinele pe care natura parcă le-ar fi semănat la întâmplare «într-o zi de grabă nepăsătoare», răsăreau ca niște insule în largul unui ocean brăzdat în verde și în nuanțe întunecate. Acolo unde câmpia era dezgolită se arătau largi spații de un alburiu-cafeniu, peste care, la răstimpuri, lunecarea norilor arunca umbre prelungi; iar unde era junglă deasă, verdele alterna cu cafeniul-închis. Privită în ansamblu, panorama nu era promițătoare, înfățișa prea evident adevărata pustietate, în cele mai aspre aspecte ale sale; dar poate că și siguranța că în scobiturile vastei câmpii desfășurate la picioarele mele nu se găsea niciun strop de apă, decât ceva saramurat, amar ca nitratul și de nebăut ca urina, îmi crea o antipatie față de ținut."[1]

După trei zile liniștite, caravana a pornit către Mpapwa. Era data de 21 mai. Stanley angajase hamali noi în Mpapwa ca să care poverile purtate înainte de măgari și s-a aprovizionat din nou cu alimente, după care a indicat grupului „direcția către vest, mereu spre vest". Întreaga caravană a fost revigorată de această oprire.

Singurul membru al Expediției ziarului *New York Herald* care nu se putea bucura de răgazul de la Mpapwa era Farquhar. Elefantiazisul îl ucidea. Nu putea să meargă și era atât de greu, încât doi măgari muriseră istoviți pentru că îl căraseră. Așa că, atunci când a sosit momentul ca expediția să o ia din loc, Stanley a încheiat conturile cu Farquhar. Lăsarea lui în inima Africii era o soluție extremă, dar nu exista altă opțiune. I-a explicat lui Farquhar că „era mai bine dacă era lăsat în urmă, într-un

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 129–130.

loc liniștit, în îngrijirea unei căpetenii bune, care se ocupa de el până când se însănătoșea."

Pentru situația în care starea lui Farquhar se înrăutățea, Stanley a copiat în jurnalul său numele și adresa unei rude apropiate a bolnavului, o soră care trăia în Edinburgh. Unui hamal vorbitor de engleză, pe nume Jako, i s-a ordonat să stea și să-l protejeze pe marinarul muribund. Stanley i-a dat lui Jako pânzeturi, ceai, o carabină și 300 de cartușe pentru a-l apăra și pentru a le schimba contra hrană. Nimeni, în afara lui Shaw, care își pierdea singurul aliat, nu era supărat de abandonarea lui Farquhar. Hamalii îl detestau pe scoțian din cauza îngâmfării și a cruzimii sale și îl imitau pe fostul marinar atât de bine, încât nici Stanley nu se putea abține să nu râdă. Stanley, căruia nu îi plăcea propria slăbiciune, așa că era foarte critic când o vedea manifestându-se la alții, s-a gândit realist că Farquhar își merita aceste vorbe de ocară. „Farquhar devenise subiectul de ironii al caravanei din cauza totalei sale neputințe de a face ceva pentru el însuși", a scris Stanley. Era bucuros că scăpa de Farquhar și că gonea către Ujiji.

Cinci zile mai târziu, când s-a trezit, Farquhar se simțea mai bine, apoi a căzut și a murit, în timp ce încerca să se ridice din pat. Băștinașii, neștiind cum să se descotorosească de un alb, i-au târât leșul dezgolit în junglă, lăsându-l pe seama hienelor.

— Unul dintre noi s-a dus, i-a spus Stanley lui Shaw după ce a auzit veștile de la niște comercianți arabi. Cine va fi următorul?

Zeflemeaua lui se va dovedi o sinistră premoniție. Doar unul dintre ei avea să supraviețuiască și să vadă din nou Zanzibarul.

20

Gondokoro

Gondokoro, Nilul Superior
26 mai 1871
La 1 175 de kilometri distanță de Livingstone

Stând la malul Nilului, atent la rândurile de soldați cu uniforme bine îngrijite, așezați în formație, pe noul său loc de defilare, Sir Samuel White Baker avea toate motivele să fie mândru. Îi luase aproape un an și jumătate, dar reușise să călătorească pe aproape întreaga lungime a Nilului și să instituie prezența britanicilor la Gondokoro. Poziția sa era la 4° nord de Ecuator. Ca o coincidență, Ujiji se găsea la 4° sud.

Vântul bătea ușor și variabil, iar temperatura era de aproape 27°C. În timp ce membrii tribului Bari priveau de la distanță, despuiați și curioși la vederea intrusului bărbos vorbind așa grav, Baker anunța tuturor participanților la adunare că noul avanpost era, acum, o colonie. Se numea Equatoria. Acum era în măsură să solicite orice informație în legătură cu locul unde se afla Livingstone.

Fuseseră perioade de-a lungul călătoriei pe fluviu când Baker s-a îndoit că avea să ajungă la Gondokoro. Zona Sudd, de exemplu, aproape că l-a înfrânt. Situată la 805 kilometri sud de Khartoum, regiunea mlăștinoasă a fluviului Nil era cea

mai afurisită porțiune a fluviului de pe pământ. Ferigi de papirus și grohotiș dus în josul apei de la lacul Victoria astupau efectiv cursul Nilului în Sudd, astfel încât apele fluviului stagnau. Malurile, care erau aproape imposibil de distins de fluviul liniștit, nu erau decât nămol instabil și junglă de nepătruns pe o distanță de 160 de kilometri în fiecare direcție. Crocodilii și hipopotamii mișunau în miasma puturoasă. Șerpi se mișcau în tăcere printre trestii și copaci. Soarele se rotea pe cer strălucitor și fierbinte, ca vârful unui trabuc aprins. Sudd nu era nici pământ și nici apă, iar expediția lui Baker a rămas blocată timp de câteva săptămâni.

O expediție mai mică ar fi putut găsi o altă rută, poate răzbind prin vegetația deasă de pe malurile fluviului. Totuși, Baker conducea o armată. Avea sub comanda lui 1 700 de soldați sudanezi și egipteni. 48 de buni trăgători la țintă îi urmăreau cu atenție, pe el și pe Florence. Avea un secretar personal, un medic, doi ingineri, un negustor, un traducător și un constructor naval cu care să se consulte în situații în care era indecis. Un alt plan s-ar fi putut dovedi un fiasco.

Pe de altă parte, nu putea să părăsească prea ușor bărcile. Avea o întreagă flotă. Fusese nevoie de 55 de bărci cu pânze și 9 corăbii cu aburi care să transporte oamenii lui Baker pe distanța de 2 410 de kilometri de la Cairo până la Khartoum. Cel mai mare vas cu aburi avea 30 de metri lungime și cântărea peste 250 de tone. Baker, soția lui, servitorii, armata și armada sa au încălzit cazanul cu aburi la Khartoum în 8 februarie 1870. Intenția lor era să călătorească prin Sudd, apoi 800 de kilometri mai departe până la misiunea austriacă părăsită de la Gondokoro. Acolo ar fi revendicat teritoriul, ar fi înființat o garnizoană militară și ar fi explorat. Găsirea lui Livingstone era obiectivul principal, îi promisese Baker lui Murchison.

Baker nu era străin de situațiile dificile sau condițiile neobișnuite. Înainte să devină explorator, și-a petrecut anii 1859–1860 supraveghind construcția căilor ferate dintre fluviul Dunăre și Marea Neagră. A plecat în Africa în 1861, ca să vâneze animale mari. Căutarea Izvorului era doar o chestiune secundară. Călătorind împreună cu Florence, o unguroaică blondă, energică, cu mult mai tânără decât el, care a devenit mai târziu cea de-a doua sa soție, Baker a înaintat în susul apei, pornind din Cairo. S-au intersectat cu Speke și Grant în Gondokoro, la 4° nord de Ecuator în martie 1863. Deși dezamăgit să afle că Speke confirmase în mod ipotetic lacul Victoria ca Izvor al Nilului, Baker și Florence au mers înainte, dornici de a avea propriile descoperiri. În 4 martie 1864, perechea a descoperit un lac la nord de Victoria. În mod potrivit, l-au botezat Albert, după numele soțului reginei.

Totuși, regina Victoria a fost mâhnită să afle că Baker și Florence nu erau căsătoriți. Și, mai rău, că unguroaica era catolică. Cu toate că Florence a trecut la anglicanism în momentul întoarcerii în Anglia și că cei doi au devenit soț și soție la puțină vreme după aceea, atmosfera boemă a călătoriei lor către lacul Albert era foarte diferită de strălucirea spirituală pe care publicul britanic o atribuia călătoriilor lui Livingstone.

Totuși, Baker a fost cel care a avut cea mai mare compasiune pentru situația lui Livingstone și i-a scris imediat lui Murchison, în 8 martie 1867, când au apărut informații despre uciderea exploratorului. „Mai degrabă aș muri astfel", i-a scris el despre crima tribului Mazitu, „decât să fiu otrăvit lent de un doctor; iar solul dur al Africii este un loc mai potrivit pentru ultima suflare a unui explorator în Africa decât o pernă de puf dintr-o casă civilizată. Soarta lui Livingstone pare să fi aruncat un val de tristețe asupra călătoriilor în Africa, iar ziarele îi iau peste picior pe călătorii care își asumau riscuri donchișotești.

Dacă Anglia devine atât de lașă și de molâie încât călătoriile în zone periculoase vor înceta deoarece unii le cad victime, atunci a sosit timpul să strângem steagul englezesc și să recunoaștem declinul spiritului englez. Cu toată modestia", a încheiat el, oferindu-și încă o dată lui Murchison serviciile în calitate de explorator, „eu sunt pregătit."

Scrisoarea fără ocolișuri a lui Baker era o demonstrație a complexității sale. De-a lungul vieții sale de om cu preocupări în cele mai variate domenii, Baker a fondat comunitatea agricolă din Ceylon, a împușcat tigri în India, a vânat urși în Rusia și a desfășurat prima explorare a Nilului doar pentru tentația de a vedea locuri noi. Odată, când un rege african care îi ținea ostatici pe Bakeri i-a propus să facă schimb de neveste, cu mult curaj, Baker i-a înfipt regelui revolverul în stomac și i-a explicat ce credea despre asemenea idei. Apoi, a intervenit și Florence, atacându-l pe rege cu vorbe rostite în limba maghiară.

Totuși, cu Sudd-ul s-au chinuit timp de un an. Sute de oameni au murit din cauza eforturilor istovitoare și inutile de a curăța canalul. Așa că, atunci când, în sfârșit, Baker a scos oamenii și materialele din mlaștină construind un dig improvizat cu ajutorul căruia a ridicat nivelul apei îndeajuns cât vasele să poată trece, a simțit o eliberare.

Au păstrat momentul celebrării pentru Gondokoro. În 26 mai 1871, doar la cinci zile după ce Stanley a pornit din Mpapwa, Baker le-a ordonat celor 1 200 de soldați să se adune și să poarte uniforme curate. Micuța așezare se găsea pe un deal cu vedere asupra Nilului. Lacul Tanganyika – și, mult mai important, Ujiji – se găsea doar la câteva sute de kilometri spre sud. Colibele și șoproanele din cărămidă roșie, părăsite, ale misiunii austriece au fost reparate. Un fort alcătuit din trei clădiri principale și un nou oraș construit în stil african, având colibe ridicate din pământ și lemn, cu acoperișuri conice, a

fost ridicat în apropiere. Un gard îl înconjura, pornind de la Nil către interior, în jurul complexului. Au fost plantate grădini de legume. Vasele lui Baker au fost trase la mal, paralel cu țărmul, cu excepția celui mai mare vas cu aburi, care a fost ținut într-un golfuleț. Demonstrând că nu uitase începuturile sale de inginer, Baker a conceput chiar și o distilerie.

În acea seară blândă de mai, la cină Bakerii au avut friptură de vită, budincă de Crăciun și rom. Sărbătoarea lor arăta că scopurile propuse inițial fusese îndeplinite unul câte unul – încet, dar îndeplinite. Baker stabilea primul prezența britanicilor în interiorul continentului. El era noul vârf de lance africană, care spera să pună bazele comerțului în interior și să elimine sclavia. Era, de asemenea, hotărât să meargă în orice direcție în căutarea lui Livingstone și deja începuse să pună întrebări tuturor călătorilor în legătură cu exploratorul pierdut.

Fără să știe, în acea noapte, Sir Samuel White Baker și minunata sa soție Florence se găseau aproape la aceeași distanță de Ujiji ca și Stanley.

PARTEA A TREIA
Zece mandibule de om

21

Zece mandibule de om

Nyangwe
24 mai 1871

În vreme ce se bucura de splendoarea vieții din Nyangwe, Livingstone a cultivat un nou mod de petrecere a timpului: piața din sat. Mii și mii de africani veniți din satele vecine veneau aici. Cele mai numeroase erau femeile, cu toate că a observat sosirile și plecările localnicilor, care se considerau toți căpetenii. Apoi, lui Livingstone îi plăcea piața din punct de vedere antropologic, dar și ca bărbat, totodată: „La femeile din piață se poate vedea plăcerea de a se tocmi și de a glumi, de a râde și de a păcăli: multe dintre ele veneau pline de zel și plecau cu chipuri obosite; multe sunt frumoase și multe, bătrâne; toate duc poveri grele de manioc uscat și vase din lut, de care scapă la prețuri mici, în schimbul uleiului de palmier, peștelui, sării, piperului și al condimentelor pentru mâncăruri."

Zi după zi, așteptând ca oamenii să capete destulă încredere în el încât să-i închirieze o canoe simplă, Livingstone a observat cum oamenii soseau și plecau de la piață. Într-un final, într-o manieră pe care putea să o prevadă doar dacă ar fi renunțat la

modul său încrezător de a fi, ce i-a permis să călătorească nevătămat prin Africa, observațiile sale despre activitățile din piață aveau să stea între el și Izvor.

Consemnarea din jurnal, din data de 24 mai 1871, se referea tot la observațiile sale despre piață. Era încă prea slăbit ca să meargă pe o distanță considerabilă, iar anotimpul ploios îngreuna călătoriile. Tot nu își procurase o canoe. „Piața e un loc aglomerat – toți sunt foarte gravi; se pierde puțin timp cu saluturi prietenești", a scris Livingstone. „Fiecare este foarte nerăbdător să schimbe alimente pe condimente și face afirmații categorice despre cât de bun este sau nu un produs. Picături de sudoare le curg pe fețe. Cocoșii cântă cu vioiciune chiar și când atârnă cu capetele în jos. Porcii guiță."

Deși Livingstone era singurul alb pe o distanță de sute de kilometri în orice direcție, oamenii s-au obișnuit într-un final cu prezența lui. Fusese în stare să stea liniștit sau, când se ivea o oportunitate, să converseze puțin. În 27 mai 1871, Livingstone a remarcat în jurnalul său că „în piață, un străin avea zece mandibule umane atârnându-i de o sfoară peste umăr. Când a fost chestionat, a recunoscut că îi omorâse și îi mâncase pe proprietari și a arătat cu propriul cuțit cum tăiase victimele. Când mi-am arătat scârba, el și alții au râs".

Totuși, Livingstone nu avea de ce să se teamă de canibalii Manyuema. Eșantionul victimelor lor umane era restrâns: inamici învinși în luptă și membri ai tribului răpuși de boli. Cadavrele nu erau gătite înainte de a fi consumate, ci muiate în ape curgătoare timp de câteva zile până se umflau și se frăgezeau. Carnea bărbaților era preferată celei a femeilor, așa că femeile erau mâncate doar când nu se găsea altă hrană. Din cauza apucăturilor de canibalism și a tendinței de a mânca hoituri de animale, membrii tribului Manyuema emanau un miros

puternic. Drept urmare, în piața din Nyangwe, plină de mii de băștinași Manyuema, plutea un miros intens.

Deoarece nu era nici dușman și nici tovarășul vreunui membru al tribului, Livingstone nu putea fi atacat violent și mâncat. Așa încât canibalii nu reprezentau o amenințare pentru el. În consecință, și-a petrecut zilele în satul agitat, așteptând ocazia de a închiria o canoe și de a-și continua călătoria în aval. Era o perioadă idilică, cu îndelungate intervale de timp în care observa piața și consemna în jurnal frumusețea femeilor din Nyangwe. Livingstone presupunea că nici el și nici locuitorii Nyangwe nu se aflau în pericol.

Se înșela.

22

Renaştere

Marenga Mkali
31 mai 1871
La 965 de kilometri distanță de Livingstone

În Africa de Est, de-a lungul rutei comerciale dintre Bagamoyo și Ujiji, intrarea principală dintre regiunile joase de pe coastă și pajiștile situate la mare altitudine din centrul continentului negru – în esență, locul pe unde se ajungea în inima Africii – era o fâșie aridă de iad numită Marenga Mkali. Cu o lățime de 48 de kilometri, caracterizată prin arșiță, praf și lipsa totală a apei, această zonă avertiza pe orișicine că o călătorie în Africa nu avea să devină mai facilă. Temperaturile ajungeau la 48,8°C la amiază. Din cauza furnicilor albe și roșii și a scorpionilor, fiecare noapte petrecută în tabără se transforma într-un recital de nervi. Cele mai mărunte insecte își croiau drum către alimente, saci de dormit, îmbrăcăminte și urechi. Un vânt arzător mătura regiunea, de asemenea, proiectând nisipul în ochii și nasul călătorilor. „Nici măcar o singură picătură de apă nu este de găsit", se plângea Stanley.

Stanley și-a început călătoria prin Marenga Mkali în ultima zi a lunii mai. Pentru siguranță, s-a alăturat unor caravane arabe care transportau sclavi și fildeș în aceeași direcție. Caravana sa,

altădată impresionantă, se redusese cu o treime din cauza dezertărilor și a deceselor. Această grupare îi putea prinde bine având în vedere că străbăteau un teritoriu ostil. De asemenea, arabii erau comercianți pricepuți, care cunoșteau rutele cele mai rapide. De la ei, Stanley a aflat că din cauza temperaturilor foarte ridicate și a lipsei apei, era nevoie ca un contingent de 300 de oameni să treacă prin Marenga Mkali într-un singur marș. Călătorind mai ales noaptea, ei aveau să reducă trei zile de mers la 17 ore de deplasare în forță.

Încă de la începutul traversării acestei regiuni, călătorii au fost atacați de malarie. Presupunerile lui Stanley despre imunitatea la bolile Africii au fost ironizate pe măsură ce prezența unor organisme străine își făceau din nou simțită prezența în corpul său. Într-o clipă își călărea măgarul prin câmpie, dorindu-și ca turmele de animale sălbatice aflate în depărtare să se apropie atât de mult încât să le împuște, pentru ca în clipa următoare să cadă într-o stare de somnolență, precum un leu după o noapte de vânătoare. Temperatura corpului îi creștea brusc. Durerea îi săgeta pântecul. „Pe lângă oboseală, m-au cuprins frigurile primejdioase și mi-au ars până și măduva din mine. Pâlcurile de antilope, de zebre, de girafe, adevărate minuni vii ale Africii, galopând pe câmpie, nu aveau niciun farmec pentru mine și nu-mi distrăgeau atenția de la criza cumplită care mă scutura. Zăceam într-o stare letargică, inconștient de tot ceea ce mă înconjura", a scris el. „Am căzut într-o letargie adâncă."[1]

Prea slăbit ca să călărească pe măgarul său, Stanley și-a dat jos cizmele și pintenii. A fost așezat pe o targă cărată atunci de soldații lui Bombay. Cu amabilitate, arabii au trimis doctori care să se îngrijească de tovarășul lor de călătorie. Scena amintea de eforturile istovitoare ale lui Livingstone.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 135.

În acest spațiu vast arid, cărat pe umeri puternici către inima Africii, Henry Morton Stanley era la fel de neajutorat precum un copil. Comparația era ciudat de potrivită, pentru că Stanley trecea printr-o veritabilă renaștere în Africa. Într-un mediu în care singurul adevăr era supraviețuirea, minciunile care îl ajutaseră de-a lungul vieții nu își mai găseau locul. În schimb, reușitele, instruirea, obstacolele, nevrozele, speranțele și visurile, toate se înfășurau ca într-o frânghie puternică – literalmente, ca un colac de salvare de care să se țină strâns pe tot parcursul călătoriei.

De-a lungul vieții sale de adult, Stanley alcătuise un ghem de minciuni, pe care se baza ca s-și creeze imaginea pe care o dorea despre sine. Cea mai mare minciună dintre toate era legată de numele său. A doua se referea la naționalitate. Deși doar un grup restrâns de oameni cunoșteau adevărul, în timp ce călătoria avansa, prin intermediul publicării poveștilor sale în ziarul lui Bennett, totul avea să fie dezvăluit.

Adevăratul său nume era John Rowlands. Era galez, născut în cătunul Denbigh, la sud-vest de portul internațional Liverpool. Mama lui, Betsy Parry, care avea 19 ani la nașterea sa, era o prostituată de-a locului. Tatăl lui, după care fusese botezat, era bețivul satului. „John Rowlands, bastard", menționa registrul bisericii St. Hilary în 28 ianuarie 1841. Nu se preciza vreun al doilea prenume.

Imediat, Betsy a scăpat de micuț și l-a dat tatălui ei. Când micul John Rowlands avea cinci ani, inimosul bătrân Moses Parry a decedat în timp ce muncea la câmp, iar Rowlands a fost trimis să locuiască împreună cu un cuplu de oameni în vârstă, familia Price. Dar era peste puterile lor să aibă grijă de un copil de cinci ani. Într-o scenă parcă desprinsă din scrierile lui Dickens, fiul lor, Dick, l-a căutat pe Rowlands într-o zi și i-a spus că urmau să viziteze o mătușă dintr-un sat învecinat.

De fapt, a fost abandonat. „În cele din urmă, Dick m-a dat jos de pe umerii lui în fața unei clădiri imense din piatră și a intrat pe poarta înaltă din metal", a scris mai târziu Stanley. „Un străin ursuz a apărut la intrare și, în ciuda protestelor mele, m-a apucat de mână și m-a tras înăuntru, în timp ce Dick încerca să-mi alunge temerile cu promisiunea vagă că avea să o aducă pe mătușa mea Mary la mine. Poarta s-a închis, iar în ecoul ei, am trăit sentimentul îngrozitor al singurătății absolute."

St. Asaph Union Workhouse[1] adăpostea 40 de băieți și 30 de fete, fiind condus un fost miner psihopat pe nume James Francis, căruia îi lipsea mâna stângă. Mai târziu, Stanley a afirmat că „pentru cei tineri era o casă a torturii". Copiii dormeau câte doi în pat, adolescenții fiind împerecheați cu cei mai mici dintre copii. „Încă de la început", se menționa într-o anchetă a Ministerului Învățământului din 1847 asupra azilului de muncă, copiii „au început să practice și să înțeleagă lucruri pe care nu ar fi trebuit să le cunoască". La disperarea și confuzia copiilor s-a adăugat sentimentul inexplicabil al abandonării, precum și lipsa de putere în fața mângâierilor și a violurilor la care îi supuneau băieții adolescenți în timpul somnului. O stare psihologică marcată de tendințe și trăiri sexuale contradictorii – o dorință arzătoare pentru femei combinată cu înclinația pentru prietenie dubioasă cu băieții adolescenți – s-a manifestat la ei începând din acei ani.

Dacă Rowlands mai avea îndoieli că era într-adevăr orfan, sosirea lui Betsy Parry la atelier când el avea 12 ani i le-a risipit definitiv. Era o femeie înaltă, cu fața ovală și părul lung, brunet, pe care îl ținea strâns într-un coc. Vizita era prilejuită de aducerea altor doi copii nelegitimi la azilul de săraci.

Când i s-a spus că femeia era mama lui, Stanley a privit cu sfială către ea. Parry s-a uitat îndelung la el, de parcă voia să

[1] În Anglia, azil de muncă al mai multor cămine (n. tr.).

verifice dacă băiatul avea vreun defect. „Mă așteptam să simt o revărsare de blândețe față de ea, dar expresia ei era atât de rece, încât valvele inimii mele s-au închis", a scris el despre acea zi.

În momentul eliberării de la St. Asaph, la vârsta de 15 ani, Rowlands avea o educație elementară, știind să citească, să scrie și să socotească, precum și reputația de favorit al lui Francis. Tânărul Rowlands, grăsuț și scund, avea nevoie de afecțiune și era lipsit de prieteni în afara azilului de săraci. Încercările de a lua legătura cu familia mamei sale au fost, în mare parte, respinse. Singura dată când a avut succes, o mătușă din Liverpool l-a invitat la ea să petreacă o noapte. În dimineața următoare, după ce Rowlands a plecat în căutare de serviciu, i-a vândut singurul lui costum.

Adolescentul își găsea evadarea în lectură. „M-am îmbolnăvit de pasiunea pentru cărți. Și, 18 ore din 24, eram cu totul absorbit de ele."

Rowlands și-a găsit slujbe pe termen scurt la o prăvălie de mărunțișuri și drept comisionar la o măcelărie. Părea condamnat la o existență ca a personajelor lui Dickens, ducând în grabă la gură orice bucățică putea apuca de pe mesele pe care Imperiul Britanic găsea potrivit să le arunce oamenilor din clasa de jos, așa ca el. Dacă media statistică se aplica și în cazul său, era posibil să moară până în 30 de ani.

Dar într-o bună zi, în timp ce livra produse de la măcelărie, Rowlands, în vârstă de 17 ani, a ajuns în docul din Liverpool. Era un loc supraaglomerat și exotic. Sute de catarge străpungeau orizontul. Băieți de vârsta lui se cățărau pe parâmele velaturii. Marinarii purtau părul strâns în coadă și umblau clătinat, cu picioare plate (și răsucite în afară), pentru a-și păstra echilibrul pe punte. Accente, arome și comportamente din întreaga lume se simțeau și se zăreau în aerul mării și prin ușile bodegilor aglomerate de pe chei. Pentru un băiat

care învățase despre lume din cărți, dar care nu vizitase niciodată Londra, sarea și smoala din Liverpool i-au stimulat imaginația precum un drog.

Printre vasele din port se găsea și nava comercială americană *Windermere*. Efectuând curse regulate între New Orleans–Liverpool, aceasta transporta bumbac și se întorcea acasă cu produse finite din plante textile britanice. Căpitanul, un individ pe nume David Hardinge, găsise o metodă ingenioasă de a scădea cheltuielile suplimentare: tineri angajați ca membri ai echipajului pentru traversarea Atlanticului, cu promisiunea că aveau să primească cinci dolari pe săptămână ca băieți de serviciu. Cu toate că avea farmecul său și se comporta părintește în faza recrutării, Hardinge mințea. Băieții nu aveau să muncească în cabina sa, ci sub punte și în aerul rece și umed, cocoțați pe velatură. Nou-veniții urmau să muncească până la epuizare și să fie supuși unor bătăi sadice din partea căpitanului vasului și a ofițerilor săi. Odată ce *Windermere* sosea în port, planul era dus la îndeplinire. Tinerii membri ai echipajului erau nerăbdători să evadeze din închisoarea plutitoare și săreau din vas fără să mai ceară plata.

Hardinge și-a aruncat privirea pe comisionarul măcelarului și i-a oferit de lucru ca servitor în cabina sa personală.

— Dar nu știu nimic despre mare, domnule, a recunoscut Rowlands.

— *Sho*.[1] În curând vei învăța tot ceea ce trebuie să știi și, în timp, ai putea deveni căpitanul unui vas frumos, i-a promis Hardinge.

Dornic de aventură, fără să știe că urma să îndure timp de șapte săptămâni răul de mare, frigul extrem, brutalitatea și bătăile, Rowlands a semnat. A renunțat la slujba sa de la măcelar

[1] Pronunția cuvântului „*sure*" („sigur"), specifică locuitorilor din sudul Statelor Unite ale Americii (n. tr.).

după doar două săptămâni de la angajare și, la vârsta de numai 17 ani, trei zile mai târziu naviga către New Orleans.

Promisiunea postului de băiat de serviciu a fost dată uitării înainte ca *Windermere* să navigheze prin Marea Irlandei către nordul Atlanticului. Rowlands a fost aruncat în cala umedă și mucegăită alături de restul echipajului. În acea zonă de sub punte, puțin mai spațioasă decât o sufragerie dintr-o casă mare, își petrecea tot timpul când nu muncea. Dormea într-un hamac, așa cum avea să facă și în Africa. Un ghinion în plus a fost și că s-a alăturat vasului *Windermere* în decembrie, o lună în care valurile înalte și furtunile frecvente duceau la închiderea deplină a calei. Era foarte puțin aer proaspăt. Oamenii se îmbăiau rar și cei mai mulți își petreceau timpul liber bând rom, așa că în camerele echipajului mirosea precum în tavernele din portul Liverpool – haine murdare, trupuri transpirate, aburi de alcool. Cu crizele sale de rău de mare, Rowlands împuțea și el atmosfera. În primele trei zile ale călătoriei, a vomitat încontinuu.

Pe punte, aerul era proaspăt și înviorător, dar prezența acolo însemna să fii pus la muncă, într-un frig pătrunzător și, uneori, înfruntând pericole de moarte. Marinarii trebuiau să urce pe frânghiile unse cu smoală de fiecare dată când direcția vântului se schimba sau condițiile meteorologice duceau la modificarea traseului. Cei mai scunzi dintre băieți, precum Rowlands, erau obligați să se cațăre în vârful velaturii ce se legăna, apoi să se agațe de vergile orizontale ca să înfășoare și să desfășoare velele gabier. La o simplă alunecare, marinarul cădea pe punte sau în apele oceanului.

Condițiile meteorologice s-au îmbunătățit simțitor când *Windermere* s-a îndreptat către sud, iar când a ocolit Florida și a pătruns în golful Mexic, vântul bătea blând, iar suprafața apei era calmă și cu hulă. Dar Rowlands dorea să plece. New Orleans era un oraș al oportunităților, unde în aer plutea

mirosul de „cafea, smoală, gudron suedez, carne de vită în saramură, rom și whisky". Mississippi, care dispărea în teritoriile americane situate la interiorul continentului ca o promisiune care aștepta să fie împlinită, era primul fluviu important văzut de Rowlands vreodată. Din cauza ineditului, pentru el totul în New Orleans era dincolo de realitate. În prima sa noapte petrecută în oraș, când s-a abătut pe la un bordel și a fost prezentat celor patru fete în lenjerie, Rowlands, cuprins de panică, s-a întors în mare grabă pe vas.

Cinci zile mai târziu, fără să știe că făcea parte din planurile lui Hardinge, Rowlands a răspuns cântecului de sirenă al New Orleansului. A părăsit nava fără s-și ceară plata. Se întâmpla în februarie 1859. Împlinise de curând 18 ani. În Africa, doctorul David Livingstone desfășura cea de-a doua expediție pe Zambezi.

John Rowlands l-a întâlnit pe Henry Hope Stanley în prima sa săptămână în New Orleans. În lumina soarelui, comerciantul britanic de bumbac, cu o barbă impozantă, stătea aplecat asupra ziarului, în fața magazinului său din strada Tchapitoulas. Era 7 dimineața. Rowlands a trecut prin apropiere, în căutare de lucru.

— Ai avea nevoie de un băiat, domnule? l-a întrebat el.

Atitudinea serioasă a tânărului l-a impresionat pe Stanley, care i-a dat câteva mici sarcini de îndeplinit. Una ducea la următoarea, până când Rowlands a devenit băiat de prăvălie. Și, în timp ce pentru Stanley relația lor era doar între un șef și un angajat, domnul de vârstă mijlocie reprezenta un fel de tată pentru Rowlands. Îl adora atât de mult pe bărbatul mai în vârstă, încât, în 1859, a luat brusc numele său de familie. John Rowlands nu mai exista. Avea să-și trăiască restul vieții ca Henry Stanley. Morton a fost adăugat mai târziu, după ce a încercat alte prenume care l-au dezamăgit.

Tânărul Stanley a început să treacă pe la casa patronului său din Annunciation Square, fără să știe că oamenii de teapa lui Stanley nu aveau asemenea relații cu angajații lor. La început, lui Henry Hope Stanley i-a plăcut compania tânărului său angajat și a fost măgulit când protejatul său – pe care îl tratase ca pe un fiu – i-a luat numele. Însă Frances, soția lui Stanley, care era mult mai tânără decât acesta, a intervenit între ei. Se căsătoriseră pe când ea avea doar 15 ani. În 1859, avea vârsta de 28 de ani, adică cu mai puțin de 11 ani față de tânărul Stanley. Frances Stanley îl considera enervant și lua măgulirea lui drept flirt. Cu toate acestea, pentru că una dintre fiicele adoptate de el murise de tânără, iar cealaltă fugise cu iubitul ei, în absența lor, Henry Hope Stanley îl trata pe tânărul Stanley ca pe un fiu. Amândurora le plăcea să citească, iar cărțile erau o prezență constantă în relația lor de prietenie. Totuși, cel mai important cadou oferit de Henry Hope Stanley pentru tânărul său fiu de atunci a fost sfatul de a-și însuși atitudinea specifică americanilor față de succes: „Nu știu care sunt obiceiurile locuitorilor din Țara Galilor, dar aici ținem cont de caracterul personal și de meritele cuiva, nu de originea socială. La noi, oamenii sunt avansați nu pentru obârșia lor, ci pentru ceea sunt ei înșiși."

Aceste cuvinte au servit drept binecuvântare la despărțire, deoarece cei doi bărbați s-au certat în 1860. Tânărul Stanley a fost alungat în regiunea din amonte de Mississippi, unde a lucrat într-o băcănie, lângă Cypress Bend, Arkansas. În cazul în care tânărul și-ar fi dorit să revină în New Orleans și să-l mai cicălească, bătrânul Stanley i-a spus înflăcăratului său angajat că el și soția lui se mutau la Havana, pentru a scăpa de Războiul Civil ce se prefigura.

Stanley locuia în Cypress Bend când a început războiul, muncind ca vânzător de produse de mercerie la un magazin

universal pe malul râului Arkansas. Cypress Bend era o zonă înapoiată, mlăștinoasă, un loc propice pentru înmulțirea țânțarilor. Stanley a căzut pradă primei crize de febră asemănătoare cu malaria, numită paludism, cunoscută în acele părți ca febra mlaștinii. A rezistat frisoanelor, durerilor de cap și febrei, chiar și în momentul în care greutatea sa corporală a scăzut la 43 de kilograme, fiind nevoit să ingereze doze amare de boabe de chinină. Singurul lui prieten era un irlandez bețiv pe nume Cronin, despre care s-a aflat că făcea sex cu sclavele. Când Cronin a fost descoperit și a fost obligat să plece din acel loc, Stanley a rămas din nou singur. Venise din New Orleans, crezând că cei din Cypress Bend erau meschini, rasiști și simpli. Sentimentul era reciproc.

Stanley s-a simțit singur și dezrădăcinat, dar nu se grăbea să-și găsească o nouă tovărășie, alăturându-se numeroșilor localnici recrutați spre a lupta pentru Confederație. Avea însă un motiv presant pentru care dorea să rămână în Cypress Bend. Stanley se îndrăgostise. Pentru el, era o nouă experiență. Până atunci, fugise de compania femeilor, se simțea ciudat în prezența lor. Dar o localnică pe nume Margaret Goree i-a atras atenția și, în contextul în care bărbații din Cypress Bend plecau în grabă la război, era pe punctul să fie doar a lui. De vreme ce și Margaret părea interesată de el, decizia părea potrivită.

Într-o zi, a primit un pachet mare de la noua lui iubită. Erau un combinezon și o fustă. În mod simbolic, Margaret Goree îl făcea laș pe Stanley. Disperat să-și dovedească bărbăția, s-a înrolat la puțină vreme după aceea. Ca o ironie, Stanley nu a mai văzut-o niciodată pe Margaret Goree. În aprilie 1862, după nouă luni de pregătire cu regimentul local, Stanley se afla pe front, în una dintre cele mai sângeroase înfruntări din istoria militară a Americii, Bătălia de la Shiloh. 10 000 de oameni au murit din ambele tabere în mai puțin de 24 de ore de lupte.

Bătălia a avut loc lângă Savannah, Tennessee, dar și-a luat numele după o biserică din apropiere – în ebraică, „Shiloh" înseamnă „loc liniștit". Numai „loc liniștit" nu a fost bătălia la care Stanley a participat, începând din dimineața acelei duminici. 40 000 de soldați confederați au atacat prin surprindere 45 000 de soldați unioniști chiar înainte de zori, în 6 aprilie 1862. Rowlands și confederații au căsăpit linia frontului unionist în timpul micului dejun, cu baionetele trase. „Tunul mugea, iar proiectilele erau lansate și zburau cu sunete stridente, șuierând pe deasupra noastră", a scris el. Un bărbat a ridicat brațul de parcă ar fi căscat și m-a îmbrâncit. M-am întors spre el și am văzut că un glonț îi umpluse fața de sânge și îi intrase în piept. O altă izbitură l-a lovit pe bărbat în cap și l-a întors pe spate, cu fața albă ca varul, spre cer."

Chiar dacă oamenii mureau în jurul lui, Henry Stanley a mers înainte fără să fie rănit. S-a ridicat în fața liniei Dixie, pe măsură ce împingeau spre grosul Armatei Unioniste, demonstrând tuturor că aluzia lui Margaret Goree despre lașitate era total greșită.

Apoi, un șrapnel l-a lovit în catarama curelei. A căzut la pământ, în timp ce linia confederată înainta cu succes în jurul lui. A fost tentat să rămână întins, apoi a remarcat că singurii care nu se mișcau erau morții. Dacă nu dorea să ajungă ca ei, trebuia să se ridice și să atace în continuare.

Pe timpul nopții, confederații s-au retras pentru a se odihni și a se regrupa. Stanley a încheiat prima sa zi pe câmpul de luptă fără o zgârietură. Departe de a-l fi entuziasmat, războiul l-a dezgustat. „Era primul câmp de glorie pe care îl văzusem în primăvara vieții mele și prima oară când gloria mă îmbolnăvea cu fața ei respingătoare și mă făcea să suspectez că totul era o minciună strălucitoare."

În dimineața următoare, generalul unionist Ulysses S. Grant a declanșat contraatacul cu puține momente înainte de răsărit.

Surpriza unioniștilor a fost la fel de copleșitoare precum a confederaților în urmă cu o zi. De data aceasta, Stanley nu a mai fost la fel de norocos. Când s-a trecut de la atacul la baionetă la lupta corp la corp, a căutat un loc unde să se protejeze. Spre mirarea lui, s-a dus în direcția greșită și a descoperit că era singura uniformă cenușie într-o mare de uniforme albastre unioniste. „Doi bărbați s-au năpustit asupra mea și m-au dus fără să opun rezistență în rândurile yankeilor", a scris el. „Eram prizonierul lor."

A fost trimis la Camp Douglas, o tabără de prizonieri în apropiere de Chicago. Purici, căpușe și păduchi mișunau în colibele în care oamenii erau obligați să doarmă. Din cauza canalelor colectoare aflate la suprafață, se răspândiseră dizenteria și holera. Rațiile erau minime. Foametea era omniprezentă. Când oficialitățile unioniste i-au oferit libertatea lui Stanley cerându-i, în schimb, să renunțe la cauza sudistă, a refuzat. Șase săptămâni mai târziu, după ce a urmărit mii de oameni murind și a înțeles că rămânerea în tabără era o condamnare la moarte, Stanley și-a schimbat decizia. În iunie 1862, la doar două luni după Shiloh, a devenit soldat al Artileriei Ușoare Illinois. A fost trimis cu un vas spre Virginia ca să lupte pentru Statele Unite ale Americii.

Era ciudat ca un om să schimbe tabăra atât de ușor, dar întâmplările ulterioare din viața lui Henry Stanley au fost și mai incredibile. La trei zile după plecarea sa spre Virginia, s-a îmbolnăvit de dizenterie, a fost trimis într-un spital militar pentru patru zile, apoi lăsat la vatră pentru că era prea slăbit să-și îndeplinească sarcinile. Fără un ban în buzunar, având doar hainele de pe el, fostul prizonier de război era condamnat să rătăcească pe drumurile de provincie ale statului Virgina de Vest. „Germenii bolii încă erau în mine. Nu puteam să merg un sfert de kilometru fără să mă opresc și să-mi trag răsuflarea", a scris el.

Stanley s-a prăbușit pe marginea unui drum de țară. Ar fi murit dacă o familie nu l-ar fi luat acasă la ea. În următoarele două luni, soții Baker i-au refăcut sănătatea lui Stanley, i-au dat haine noi și au cumpărat un bilet de tren până la Baltimore, astfel încât să înceapă o viață nouă într-un oraș mare. În 1863, de Anul Nou, Stanley se găsea în New York pentru prima dată în viața lui. După un an în care a avut meserii ciudate, Stanley a decis să-și încerce din nou norocul în Războiul Civil. În 19 iulie 1864, s-a înrolat în Marina Unionistă pentru o perioadă de trei ani. Stanley a devenit Ship's Writer, un post de ofițer inferior responsabil cu redactarea jurnalului de bord. A servit pe USS *Minnesota* când vasul a bombardat Fort Fisher, Carolina de Nord, în iarna lui 1864/1865. Dintr-o toană, a scris un articol despre această experiență și l-a trimis mai multor ziare și reviste. Unele dintre ele au cumpărat materialul și l-au publicat, anunțând astfel începutul carierei lui Stanley în gazetărie.

Pe Stanley îl fascina un subiect anume – David Livingstone. Le-a spus prietenilor că ambiția lui era să meargă odată în Africa și să se îmbogățească. Cu toate acestea, nici Livingstone și nici chemarea sa către Africa nu au fost cauzele dezertării sale din marină, în februarie 1865, ci plictiseala. Când *Minnesota* a andocat în Portsmouth, New Hampshire, neliniștitul scriitor a părăsit vasul împreună cu un camarad adolescent pe nume Louis Noe. La puțin timp după aceea s-au despărțit, iar Stanley s-a refugiat în Vestul american. A izbutit să obțină o slujbă ca angajat la ziarul *Democrat*, din Missouri, apoi a început călătoria sa de un an, care a culminat cu sosirea sa în Central City, în ianuarie 1866. Cinci luni mai târziu, a demisionat din postul său de la *Miner's Daily Register* și, călătorind cu diligența, a pornit împreună cu Cook spre Denver, în 6 mai 1866.

După ce s-a întors în America, ca urmare a ghinionistei călătorii în Turcia, Stanley s-a dedicat gazetăriei. Se gândea că era

o meserie distinsă și romantică. „Cu cât este mai îndrăzneață misiunea, cu atât mai bine", a scris mai târziu despre jurnalism. „Gladiatorul își găsește sabia ce este ascuțită pentru pieptul său. Ziaristul aflat mereu în mișcare sau corespondentul rătăcitor își găsește misiunea ce ar putea să îl ducă la pierzanie."

De asemenea, gazetăria era primul lucru din viață la care Stanley se pricepea. Până atunci, Stanley își arătase priceperea doar la eșecuri – ca soldat, marinar, comerciant, amant, călător, comisionar la măcelărie și membru al echipajului de punte. Eșuase atât de complet, de atâtea ori, în atâtea domenii, încât Stanley ajunsese să-și exagereze realizările. Dar în jurnalism strălucea și s-a ambiționat și mai mult pentru a-și face un nume.

Când în sfârșit Bennett l-a convocat la Paris, în octombrie 1869, nu era nicio îndoială că Henry Morton Stanley era omul ideal ca să-l găsească pe David Livingstone. Întreaga sa viață fusese pregătită pentru acest moment. Reinventarea sa – numele, țara, profesia – i-a oferit ușurința de a se adapta și de a persevera. Din aventura în Abisinia a învățat dedesubturile unei călătorii cu un grup mare și să se obișnuiască să doarmă comod în aer liber. Din perioada petrecută în armată a aflat despre importanța armelor, a marșurilor și a organizării. Și, aducându-și aminte de copilărie, Stanley a înțeles că un eșec nu era o cădere provizorie, ci un catastrofal concurs de imprejurări. Nu voia să mai dea greș niciodată.

Fără să-și fi cunoscut vreodată tatăl, de-a lungul vieții, Stanley s-a atașat de diverși bărbați în vârstă. La St. Asaph era preferatul directorului ciung, James Francis. Fusese influențat de Hardinge, căpitanul vasului *Windermere*. Tânjea după Henry Hope Stanley și scurta lor legătură fiu–tată. Îi idolatrizase pe Hancock, Sheridan și alți generali americani în timpul Războiului din

Câmpii[1] atât de mult, încât memorase cuvânt cu cuvânt unul dintre discursurile lui Sheridan adresate amerindienilor. Și întreaga sa călătorie de căutare a lui Livingstone a fost salvată de generozitatea consulului american Francis Webb, cu zece ani mai în vârstă decât Stanley.

Dacă îl găsea pe Livingstone – care avea reputația de om blând și de părinte bun –, descoperea figura paternă absolută. Exploratorul era vârstnic, înțelept, curajos, cultivat și chiar iubit de întreaga națiune. Posibilitatea ca Livingstone să-l accepte era contrabalansată de realizarea faptului că, dacă l-ar fi respins, pentru Stanley ar fi fost un sfârșit zdrobitor. Renașterea generată de ascetismul și chinurile suferite în Africa îndepărtau sentimentul de nesiguranță care îl stăpânise pe Stanley de la naștere.

Nu se mai temea de Africa. De fapt, cu fiecare obstacol biruit, Stanley – omul care niciodată nu avusese un cămin – începea să simtă că aparținea acestui loc, la fel ca Livingstone. „În cazul în care ar fi fost capabili să gândească profund, servitorii mei negri ar fi putut înțelege faptul că Africa mă schimba", a scris Stanley.

Chiar și atunci când a suferit în Marenga Mkali, în stare de inconștiență, cărat pe umeri, Stanley a devenit mai puternic. La ora 3 dimineața, a cerut să fie încălțat cu cizmele și să i se pună pintenii, ca să călărească ultimii kilometri ai drumului prin Marenga Mkali. În curând, întunericul a lăsat locul luminii. În zori, trecuseră de regiunea lipsită de apă. Atât de ușurat a fost Stanley pentru că supraviețuise acestei traversări, încât în scrierile sale se compara cu Moise. Când au trecut prin

[1] *Plains War* (în engleză, în original) – serie de bătălii din anii 1850–1870, între amerindieni și americani (aliați cu anumite triburi de piei-roșii) pentru stăpânirea Marilor Câmpii situate între fluviul Mississippi și Munții Stâncoși (n. tr.).

regiunea Ugogo, membrii caravanei imense au văzut baobabii și dealurile înverzite. În schimb, Stanley, a cărui percepție despre Africa de dinaintea călătoriei îi provocase coșmaruri, vedea „Pământul Făgăduinței".

Între Stanley și Moise existau puține asemănări. Totuși, acțiunile sale și situațiile grele în care ajungea se asemănau mult cu ale eroinei unei cărți pentru copii care tocmai fusese publicată în Anglia. Alice pe numele ei, ea pășea printr-o oglindă într-o Țară a Minunilor care depășea realul, fantastică. În acea lume totul era neobișnuit. Stanley, care suferea din nou de malarie după ce a traversat Marenga Mkali, tocmai ce pășise prin propria oglindă. Era gata să intre în lumea suprareală din Ugogo.

23

În foc

1 iunie 1871
Ugogo
La 800 de kilometri distanță de Livingstone

Din lac în puț. Stanley auzise lucruri oribile despre Ugogo din momentul în care a cumpărat provizii în Zanzibar, dar nimic nu îl pregătise cu adevărat pentru prima zi a lui iunie 1871, când Expediția ziarului *New York Herald* a început cea mai ciudată etapă a călătoriei sale. Pe hartă – dacă Stanley ar fi avut una – nu era nimic de bun augur în Ugogo. Era o zonă de trecere de 160 de kilometri lățime între Marenga Mkali, un spațiu gol și întins, și Tabora, o regiune îmbelșugată.

Locuitorii din Ugogo se numeau Wagogo, un grup de triburi cu o reputație proastă, din cauza primitivismului lor și a jecmănirii pe care o practicau. Arabii se temeau foarte tare de ei, iar caravanele se apropiau cu frică de Ugogo. Proviziile și apa erau limitate în această regiune, iar Wagogo percepeau fel de fel de taxe – numite tribut – pentru a acorda permisiunea călătorilor să treacă pe acolo și să obțină din resursele băștinașilor. Cei care refuzau să plătească erau pândiți și uciși. Era un loc straniu, unde cei slabi erau puternici, unde trebuia să fii atent în fiece moment și unde un obiect care costa 1 *doti* într-un sat costa de 10 ori mai mult în următorul.

O bine cunoscută poveste circula în rândul caravanelor, despre un negustător curajos care își propusese să-i supună pe Wagogo, o dată pentru totdeauna. Planul său era să treacă prin Ugogo, fără să plătească tribut. A pornit din Tabora cu o caravană puternică, de 900 de oameni, fără să-și ascundă intențiile.

Wagogo nici măcar nu au încercat să lupte. În schimb, și-au astupat fântânile, și-au ars casele și recoltele, apoi s-au retras în junglă până când au sosit arabii. Enorma caravană a reușit să străbată regiunea liber, fără să întâmpine vreo rezistență, dar nu găsea hrană și apă. 700 dintre arabi au murit. Cei rămași s-au întors în Tabora sau au încercat să treacă prin Mpapwa. Doar 10 din cei 900 de oameni plecați inițial au supraviețuit trecerii prin regiune.

Wagogo nu doar că erau înțelepți, dar aveau o calitate ieșită din comun, ușor de remarcat. Satele lor erau obișnuita adunătură de case din pământ și nuiele, cu o singură intrare joasă și un acoperiș conic, din bețe și paie. Aveau aceeași dietă ca alte triburi: porumb și manioc. Creșteau vite și capre, la fel ca alte triburi. Totuși, spre deosebire de triburile pe care Stanley le văzuse, băștinașilor Wagogo le plăcea să se împodobească. Într-un mod foarte vizibil, își găureau urechile, apoi lărgeau lobii introducând bucăți de lemn sau sârmă în deschizătură. După ce urechea atârna până la umeri, era folosită pe post de buzunar: de ele erau prinse tigve care conțineau obiecte personale sau tutun. Un Wagogo putea să meargă din sat în sat, fără să poarte aproape nimic pe el, dar cu tigve enorme sau podoabe în urechi. Dacă lobul urechii se rupea, se făcea altă gaură, iar procesul era reluat.

De asemenea, cei din tribul Wagogo acordau multă atenție părului lor. Unii îl împleteau sub formă de țepi, alții își împodobeau capetele cu inele de cupru, lustruite și strălucitoare, alții își rădeau creștetul capului și lăsau părul din părțile

laterale să crească lung până putea fi strâns într-o coadă. Wagogo își îmbunătățeau aspectul singular prin ungerea corpului cu pământ roșu și – din rațiuni olfactive – cu grăsimi animale și uleiuri.

Particularitatea imaginii fizice a triburilor și aromele intense erau contrabalansate de greutatea armamentului lor. Wagogo erau înnebuniți după arme. Ei preferau cuțitele cu două tăișuri, sulițele lungi, arcurile cu săgeți, cuțitele curbate în stil arăbesc și măciucile. Scuturile lor erau confecționate din piele de bivol, cu suprafața netedă, după îndepărtarea părului, pictată în culori vii – galben, roșu și alb.

Cu toate că Stanley a intrat în Ugogo suferind de pe urma unei crize puternice de malarie, suprarealismul acestei regiuni s-ar fi manifestat și fără nebunia provocată de boală. Spre norocul lui, țânțarii anofeli care îl infectaseră în timp ce călătorea spre Ugogo, Pământul Făgăduinței, nu i-au transmis forma cea mai gravă a bolii. În Africa, înțepătura unui țânțar putea fi asemănată cu ruleta rusească. Există 3 000 de tipuri de țânțari, însă doar unul transmite malaria. Și sunt 156 de tulpini de virus injectate prin înțepătura lui, dar doar 4 dintre ele infectează cu malarie. Dintre cele patru forme ale bolii, doar una cauzează moartea. Și, chiar dacă șansele par favorabile, malaria a atins nivelul unei epidemii în Africa de mii de ani.

Chiar dacă nu era letal, cazul lui Stanley ducea totuși la slăbirea bolnavului. Chiar și obiceiul lui de a-și administra doze mari de chinină nu avea niciun efect. Suferința lui era evidentă. „Primele semne diabolice ale prezenței malariei sunt constipația și moleșeala apăsătoare, somnolența excesivă și nevoia permanentă de a căsca", a descris el propria experiență legată de boală. „Limba capătă o nuanță gălbuie, bolnăvicioasă, aproape neagră. Chiar și dinții se îngălbenesc și sunt acoperiți cu o substanță dezgustătoare. Ochii bolnavului strălucesc și lăcrimează abundent.

Acestea sunt simptome clare ce anunță începutul febrei, care repede va face ravagii în organism, doborându-l de durere pe suferind, cuprins de frisoane chinuitoare."

Din păcate, boala s-a manifestat într-o perioadă când Stanley avea nevoie de puterea lui de judecată mai mult ca oricând. Dacă prezicerile șeicilor aflați în fruntea caravanelor arabe erau corecte, atunci ritmul de înaintare putea fi accelerat aproape de două ori față de media zilnică din prezent. Prezența armelor de foc ale lui Stanley în mijlocul lor le dădea curaj arabilor, convinși că puteau avansa repede prin temutul ținut Ugogo. În realitate, se înșelau. Ugogo era un teritoriu atât de ostil și de imprevizibil, încât nici măcar armele lui Stanley nu puteau garanta o trecere liniștită pe acolo.

În Ugogo, căpeteniile tribale Wagogo, cunoscuți cu toții ca sultani, acționau după bunul lor plac. Tributurile pe care le cereau nu erau clar stabilite și trebuiau plătite după pofta fiecărui sultan. În anumite cazuri, chiar și cei care le achitau erau atacați. „Wagogo sunt irlandezii din America", a remarcat Stanley. „Formează clanuri și sunt bătăuși. Toate caravanele trebuie să plătească tribut locuitorilor Wagogo, iar un refuz este imediat văzut ca o declarație de război."

Oricât de dificil ar fi fost pentru străini să accepte, Wagogo stăpâneau comerțul din Africa de Est. Stanley avea la îndemână documentul conferit de sultanul Barghash pe când se afla la Zanzibar, care garanta trecere liberă până la Ujiji, prin teritoriul asupra căruia credea că stăpânește (situat între Zanzibar și lacul Tanganyika). Cu toate acestea, în Ugogo, bucata de hârtie nu valora nimic. Ideea pentru care Webb și Kirk luptau, că America și Marea Britanie stăpâneau comerțul în Africa, era aici doar un mit.

În 1 iunie, Stanley și caravanele arabe i-au întâlnit pe primii Wagogo. Era cu puțin după ora 8 dimineața. Soarele fierbinte de

la începutul zilei tocmai usca roua de pe lujerii înalți de *matama*, în timp ce caravanele treceau pe lângă nenumărați bolovani uriași, în apropierea primului sat din Ugogo, Mvumi. La început, totul a mers bine. Dar sătenii deja auziseră de albul care se apropia și, în curând, sute de oameni au umplut poteca roșiatică murdară. Uimiți de părul și de veșmintele ciudate ale lui Stanley și de nuanțele diferite ale pielii sale, când albă ca laptele, când brună precum mahonul, se apropiau să îl poată atinge. Wagogo se luptau între ei, țipau, țopăiau pentru a-l vedea mai bine. La început, Stanley a considerat momentul un triumf, dar în curând a fost speriat de intensitatea curiozității lor.

Wagogo nu arătau respect la vederea pielii lui albe, așa cum a presupus inițial Stanley. Râdeau de el. Pentru Wagogo, totul părea ciudat în înfățișarea lui Stanley, pe care îl considerau palid, obosit și posac. Evident era iritat de prezența atâtor oameni, care se împingeau pentru a ajunge la el. Boala îl slăbise, iar barba i se întinsese în șuvițe lungi, castanii, pe obraji. Ținuta lui de safari era formată dintr-o flanelă albă strălucitoare, o culoare ce reflecta o parte din căldura soarelui, dar care în același timp putea fi văzută de la o distanță de câțiva kilometri, pe fundalul solului cărămiziu. Nici măcar pușca și arma de la spate, despre care Stanley credea că îi conferă o aură de putere, nu arătau impresionant. Se simțea ca o maimuță de la grădina zoologică din Central Park, a scris el, „ale cărei scălâmbăieli amuzante smulg hohote de râs tinerilor newyorkezi".

La puțin timp după ce a trecut prin oraș, febra l-a cuprins din nou. Stanley și-a petrecut restul zilei cu temperatură și având frisoane, cuprins de halucinații și administrându-și singur doze de chinină.

De parcă ar fi fost parte a unui coșmar declanșat de malarie, boala s-a manifestat și ziua următoare, când marele sultan

din Mvumi a refuzat suma jalnică de 6 *doti* oferită de Stanley în contul tributului. În loc de aceasta, în tabăra lui Stanley s-a aflat că sultanul solicita suma exagerată de 60 de *doti* pentru a-i lăsa să treacă prin teritoriul său. Stanley s-a mâniat. Se simțea umilit. Le-a mărturisit arabilor că era tentat să lupte pentru a trece prin Ugogo. În loc să plătească tributul, Bombay și soldații lui aveau să-și croiască drum până la Tabora cu armele și gloanțele lor.

Răspunsul arabilor a fost înțelept și părintesc, având în vedere naivitatea lui Stanley.

— Dacă alegeai războiul, l-au sfătuit ei pe un ton calm, toți ai tăi *pagazi* ar fi dezertat și te-ar fi lăsat pe tine și pânzeturile tale la mila Wagogo.

Auzind aceste argumente, Stanley, un om care se enerva de fiecare dată când cineva îl învingea, nu a putut decât să încuviințeze. A trecut peste mândria lui și a plătit tributul.

Neputința pe care Stanley a simțit-o s-a manifestat și câteva zile mai târziu, cu prilejul întrevederii cu sultanul din Matamburu. Acesta nu doar că le-a permis supușilor săi să izbucnească în „hohote de râs" la vederea lui Stanley, dar a arătat și o prietenie statornică față de arabi și caravanele lor. Aceștia nu au fost obligați să plătească vreun tribut. Pe de altă parte, Stanley a plătit 4 *doti*.

Învățându-și lecția, Stanley și-a mușcat limba, fiind conștient că o ceartă cu Wagogo ar fi fost fatală. „Călătorul trebuie să dea dovadă de mare prudență, discreție și înțelepciune", a notat Stanley. „Puterea tribului Wagogo se datorează numărului mare de membri."

În ziua următoare, caravana a trecut printr-o pădure deasă de salcâmi spinoși și ghimpi, apoi a înaintat greoi printr-o câmpie aridă, dogoritoare. Nu se găsea apă. Peste tot erau urme de

elefanți. Povârnișurile erau abrupte, iar soarele „ne topea de tot, devenind din ce în ce mai fierbinte, pe măsură ce ne apropiam de miezul zilei, până ce păru că scorojește orice strop de vitalitate al naturii neînsuflețite, în vreme ce zarea se nălbea ca văpaia unui cuptor încins și era de nesuportat pentru privirea îndurerată, care căuta în zadar un refugiu"[1].

În inima acelei câmpii dogoritoare, li s-a cerut din nou tribut. Sultanul din Bihawana, ai cărui supuși aveau trista reputație de hoți și ucigași, l-a surprins pe Stanley când i-a cerut doar 3 *doti*. Totuși, Stanley a fost îngrijorat când a aflat că cea de-a patra caravană a sa, care călătorea în fața lui la o distanță de câteva zile, intrase într-un schimb de focuri cu niște bandiți. Doi dintre atacatori au fost uciși în timp ce au fost puși pe fugă.

Câteva zile mai târziu, în timp ce Stanley se confrunta cu o nouă criză de malarie, a venit rândul sultanului din Kididimo să ceară tribut. În toate privințele, regatul său era respingător. Apa avea gust de „urină călâie de cal", locuitorii se plângeau de dureri continue de stomac, iar doi dintre măgarii expediției au murit. Cu toate acestea, sultanul, a cărui stimă de sine crescuse datorită prezenței unui oaspete alb, tot a cerut 10 *doti* pentru trecerea caravanei.

Stanley era prea bolnav ca să-i mai pese. „Totuși, slăbit de friguri și aproape sleit de puteri", a scris el notând efectele malariei, „nu aveam chef să contest suma, așa că sultanul își primi plata fără multă vorbă."[2]

Finalul călătoriei lui Stanley prin Ugogo, care pare de necrezut având în vedere malaria de care suferea, a avut loc în satul Nyambwa, unde, din nou, mulțimea îi privea cu interes pe oamenii albi.

---

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 143.

[2] *Ibidem*, p. 145.

— Ei, bine, pe legea mea, a aruncat Shaw, plin de dispreț în timp ce străbăteau satul, cu ale sale colibe pătrate și tutunul pus la uscat pe acoperișul de frunze.

El și Stanley respectaseră armistițiul din momentul în care Farquhar fusese lăsat în urmă. Fiind singurii doi albi pe o distanță de sute de kilometri în orice direcție, ei ajunseseră la un fel de sentiment de fraternitate.

— Ăștia trebuie să fie niște ugogieni get-beget, fiindcă știu că ne tot privesc! Privesc iarăși, nu se mai satură căscându-se la noi! Mai că-mi vine să-i pocnesc peste mutră![1]

Chiar atunci, un războinic de-al locului l-a testat pe Stanley. A venit lângă el și l-a luat peste picior. În altă zi, probabil când malaria și deshidratarea nu îi transformau viața într-un lanț de suferințe și iluzii, Stanley l-ar fi ignorat pe tânăr. Dar umilința de a plăti tribut l-a scos în cele din urmă din pepeni. Nu era momentul să glumești cu el, așa că Stanley l-a înșfăcat pe bărbat, apucându-l de gât și strângându-l tare. Mulțimea privea fără să-i vină să creadă, apoi s-a apropiat ca să-l studieze pe explorator. Stanley, spre surprinderea lor, nu i-a dat drumul. În schimb, și-a luat biciul pentru câini. Stanley l-a bătut pe om zdravăn, apoi l-a aruncat la pământ.

Oamenii au început să-i îmbrâncească pe Stanley și Shaw, scoțând sunete guturale amenințătoare, de parcă se pregăteau să-i scuipe. La începutul călătoriei, poate că Stanley s-ar fi intimidat sau poate chiar i-ar fi fost frică. Dar era prea bolnav și epuizat ca să-i mai pese. Flutura biciul ca pe o armă, amenințându-i pe toți cei care se apropiau prea mult de el. „Dându-mi seama că puțină bărbăție și o demonstrație de forță erau tocmai ceea ce trebuia de mult acestor wagogi și că, în împrejurarea la care mă refer, mă scutea de sâcâieli", a descris Stanley momentul în care

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 147.

a folosit biciul, „[...] când se grămădeau peste mine, abia lăsându-mi loc să înaintez, câteva șfichiuieli viguroase și rapide în dreapta și-n stânga, cu pleazna mea foarte utilă, curățau de-ndată drumul."[1]

În noaptea următoare, în timp ce se aflau în tabăra lor într-un crâng de palmieri din vecinătate, Stanley a fost chiar capabil să-i convingă pe camarazii săi să-și ia o zi de odihnă, astfel încât să-și poată administra o doză de chinină. Refuza să se oprească atunci când Shaw sau *pagazi* sufereau din cauza bolii, dar ignora această decizie când el era cel bolnav. „Uneori", a explicat el în legătură cu malaria, „febra este precedată de un tremur violent, perioadă în care nenumărate pături trebuie puse peste bolnav." Metoda aceasta nu funcționa tot timpul, a notat Stanley în continuare, și el era nevoit să zacă acolo în agonie, în timp ce capul îi palpita de parcă cineva îi lovea țeasta cu un ciocan, din interior. Coloana vertebrală, organele genitale și chiar și omoplații îl dureau.

Deoarece Stanley nu avea nimic în afară de speranță pentru a se recupera, și-a luat medicamentele și s-a dus la culcare. Chiar înainte de zorii zilei, când caravana trebuia să se adune pentru a porni la drum, Stanley a înghițit cristalele amare de chinină, extrase din arborele de chinină. A luat doze în următoarele șapte ore, până când febra a cedat. Ghemuit sub o claie de pături, chiar dacă temperatura de afară depășea bine 37,7 °C, cu foaia de cort de la intrare trasă, Stanley a început să transpire abundent, udând hainele și lenjeria patului. Au început halucinațiile, un amestec de umbre ciudate și senzații care pluteau prin cameră. „Înaintea vederii întunecate a omului aflat în suferință, plutind în atmosfera încinsă, forme ale reptilelor create și necreate, ce se metamorfozau în fiecare figură și desen,

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 148.

deveneau cu fiece moment mai confuze, mai complicate, mai hidoase și teribile", a scris el mai târziu. „Incapabil să suporte scena înnebunitoare, el face un efort, deschide ochii și face să dispară visul halucinant, doar ca să alunece ușor inconștient în alt tărâm al viselor, unde un alt infern i se înfățișează precum o diorama, și suferă din cauza altor dureri cumplite."

Înainte de prânz, somnul și medicamentele și-au făcut efectul. Malaria care se manifestase în corpul său timp de 14 zile, provocând iluzii, frisoane și febră, a început să treacă, în sfârșit. S-a dat jos cu stângăcie din hamacul său și a orbecăit prin cortul întunecat, încercând să-și găsească lucrurile. Dintr-odată, canatul cortului a fâșâit. O rază de lumină lucitoare l-a izbit pe Stanley în ochi. Când Stanley și-a aruncat privirea, în fața lui se găsea sultanul din Mizanza, care venise în persoană să ridice tributul. Sultanul a pătruns înăuntrul cortului de parcă îi aparținea și a lăsat să-i cadă hainele care îl acopereau. Nu purta nimic pe dedesubt. Înalt, în vârstă, regal, sultanul fusese odinioară un bărbat robust.

Stanley a rămas mut. A privit fix la „tristele și îmbătrânitele ruine ale unui corp care trebuie să fi avut proporții maiestuoase"[1], dar nu a dat niciun semn de acceptare. Așa încât, hlizindu-se amuzat, sultanul s-a acoperit la loc. A stat așa ceva mai mult timp, de parcă nu se petrecuse nimic, inspectând interiorul cortului lui Stanley – geamantanul unde Stanley își ținea hainele și noptiera pentru cărți îl fascinau în mod special –, a tras cu pușca sa Winchester și minunându-se cu voce tare de lucrurile lui Stanley. Apoi a plecat. Mai târziu în acea după-amiază, după ce a renunțat să ceară tribut, sultanul i-a trimis lui Stanley o oaie.

În dimineața următoare, Stanley și celelalte caravane au părăsit domeniul sultanului. Tributurile și ciudățeniile din Ugogo

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 153.

deveniseră o sursă de iritare pentru toată lumea și sosise momentul să scape de suprarealismul acestei regiuni. „Intrasem în Ugogo plini de speranțe, crezând că acest meleag va fi cât se poate de plăcut – un ținut în care avea să curgă lapte și miere. Suferisem o cruntă dezamăgire; regiunea aceea se vădi a fi un ținut ce-ți făcea fiere și stârnea amărăciune, plin de necazuri și jigniri aduse sufletului, unde la fiecare pas te pândeau primejdii, unde ne simțeam expuși la capriciile unor «sultani» beți turtă", a scris Stanley. „În multe împrejurări, pustiurile Africii se arată a fi mai prietenoase decât regiunile populate."[1]

Două săptămâni mai târziu, după ce a mărșăluit 286 de kilometri în 16 zile istovitoare, caravana a ajuns la Tabora. Era 23 iunie: aproape trei luni trecuseră de la data plecării din Bagamoyo. Mersese 846 de kilometri în 84 de zile – Burton și Speke avuseseră nevoie de 134 de zile pentru a parcurge aceeași distanță. Cea de-a doua etapă a marșului lui Stanley se încheiase.

Stanley a organizat o petrecere pentru tovarășii lui, punând la frigare un taur și oferind bere din banane. Pentru hamali, călătoria ajunsese la final. După aceea, au fost plătiți și li s-a dat voie să plece. Pentru Stanley, sosise vremea să angajeze hamali noi și să înceapă ultima etapă a voiajului său homeric. Era timpul să avanseze spre Ujiji, unde, spera el, aștepta David Livingstone. Chiar dacă încetinea ritmul, Stanley știa că putea ajunge în Ujiji înainte de septembrie – doar dacă, bineînțeles, vreo catastrofă incredibilă nu îl forța să se întoarcă și să plece spre casă.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 164.

24

Călătorul american

26 iunie 1871
Londra

Ajuns la 61 de ani, Sir Henry Creswicke Rawlinson, un aristocrat obișnuit cu modul de viață citadin, dusese o viață fascinantă. Servise în armată în India, descifrase tăblițe străvechi cu scriere cuneiformă în Persia, care relatau ascensiunea la putere a lui Darius cel Mare în 519 î.H., fusese agent politic la Kandahar, în Afganistan, și lucrase în calitate de consul britanic la Bagdad. Cunoștințele lui de persană și alte limbi orientale erau egalate de puțini dintre britanici. În partea a doua a vieții, a renunțat la stilul de viață aventuros. S-a întors în Marea Britanie ca să se stabilească și să întemeieze o familie.

Rawlinson a fost cel pe care Murchison îl alesese ca succesor după criza pe care o avusese. Era genul de călător și de intelectual care se potrivea funcției de președinte al RGS, capabil să vadă lumea de dincolo de granițele Marii Britanii ca un tărâm tridimensional cu posibilități de a fi explorat în numele științei. Tranziția aceasta era ciudată din cauza paraliziei parțiale de care suferea Murchison. Fostul geolog bolnăvicios și susținător al lui Livingstone se recupera miraculos după criza suferită, dar nu era în stare să conducă RGS. Așa că sosise vremea pentru

o schimbare. Rawlinson, căruia îi plăcea să-și țină copiii pe genunchi și să le spună povești despre tigrii din India, era cu 20 de ani mai tânăr decât Murchison. Încă avea amintiri proaspete despre locuri din întreaga lume, în comparație cu Murchison, care nu putuse călători în afara țării de ceva vreme. În mod evident, RGS avea nevoie de Rawlinson.

În 1871, luna iunie a fost neobișnuit de friguroasă. Într-o seară cețoasă, cu doar 10° C, Rawlinson a susținut primul discurs de președinte în amfiteatrul de la Burlington Gardens. Sute de membri ai RGS cu soțiile lor s-au îngrămădit în încăpere, în timp ce Rawlinson, care ședea la un pupitru mare, pe podiumul vorbitorului, își începea prima sa cuvântare despre situația societății. Toți erau curioși. După nouă ani de discursuri interminabile rostite de Murchison, avea să fie ciudat ca altcineva să țină cuvântarea.

Rawlinson era un orator talentat și vorbea cu încrederea omului care nu era străin de arta elocinței. Pentru a fi mai expresiv, ridica sau cobora tonul. Ici, colo, divaga și vorbea din inimă. Îi lipsea arta punerii în scenă pe care o stăpânea Murchison, ceea ce s-a dovedit a fi o binecuvântare. Asistența l-a primit cu bunăvoință și în timpul discursului său a devenit clar că președinția societății se afla în mâinile unui individ destoinic și vizionar.

Până la urmă, s-a discutat și despre Livingstone. „În ceea ce îl privește pe mare nostru explorator din Africa, doctorul Livingstone, încă suntem prizonierii unei situații de un suspans dureros", a început el. Totuși, din acea clipă, declarația lui Rawlinson s-a aventurat dincolo de a furniza noi informații. La suita sa de momente extraordinare, Rawlinson a adăugat încă unul, dintre cele mai memorabile: i-a anunțat pe membrii RGS că Stanley îl căuta pe Livingstone.

Comentând o scrisoare de la Kirk, datată 30 aprilie, prin care consulul anunța cu mândrie că acea caravană cu provizii pe care o înduplecase să pornească din Bagamoyo trecuse cu succes prin Tabora și se apropia de Ujiji, Rawlinson amintea despre un aventurier american straniu, care se strecurase în Africa în secret. Aparent, americanul dorea să-l salute pe Livingstone și să-și continue turul prin continentul negru. „Acest domn", a remarcat Rawlinson, „care aparține, se pare, cu adevărat tagmei adevăraților exploratori, a plecat din Bagamoyo, de pe țărm, spre Ujiji în februarie anul trecut și a intenționat să ia legătura cu Livingstone înainte de a continua spre interior, așa încât să aflăm din timp de acolo, dacă nu din alt loc, ceva informații clare despre situația actuală și despre planurile de viitor ale marelui călător. Aceia care îl cunosc personal pe domnul Stanley sunt foarte impresionați de caracterul său hotărât și de înclinația sa pentru călătorii în Africa. Expediția sa este bine echipată și se bucură de marele avantaj de a-și fi asigurat serviciile lui Bombay, bine-cunoscutul factotum al lui Speke și Grant. Aș adăuga faptul că se bazează în totalitate pe propriile resurse și că, aparent, este înrâurit doar de dorința de aventură și de descoperire."

Exclamații de uimire și strigăte de „Bravo! Bravo!" s-au auzit în amfiteatru. Era o ușurare că cineva se străduia să intre în contact cu Livingstone, dar și uluire că mai degrabă un aventurier amator – un american – îndeplinea misiunea la care „leii" britanici eșuaseră.

Pentru că nici Kirk nu menționase, nimeni nu observase că Stanley era gazetar – același gazetar care întorsese Londra cu susul în jos în timpul afacerii abisiniene. Dacă aroganța neînsemnată la adresa presei britanice declanșase asemenea reacții, era greu de spus ce atitudine aveau să ia britanicii dacă americanii făceau pe grozavii în fața RGS și a guvernului Maiestății

Sale și tratau de sus întregul cult al explorării britanice. Totuși, în opinia lui Rawlinson, prioritatea era întoarcerea lui Livingstone. Proveniența salvatorului său era o chestiune secundară.

„Nu trebuie să mai spun că dacă reușește să ni-l aducă înapoi pe Livingstone sau să-l ajute să rezolve marea problemă a bazinului hidrografic al cursului superior al fluviilor Nil și Congo, va fi primit de această societate la fel de cordial și de călduros ca un englez explorator care acționează sub auspiciile noastre", a rezumat Rawlinson.

Cu toate acestea, ziarelor londoneze nu li s-a transmis informația despre anunțul lui Rawlinson. Prezența ciudatului american în Africa a rămas un secret pentru opinia publică britanică. Încă o dată, avea să revină presei americane sarcina de a furniza această știre.

25

Regatul lui Mirambo

23 iunie 1871
Tabora
La 402 kilometri distanță de Livingstone

Stanley a ajuns într-un final la Tabora, la aproape trei luni din ziua plecării din Bagamoyo. Satul întins din savană, cu casele sale spațioase și grădinile bogate locuite de arabii cei mai bogați, era una dintre cele trei enclave principale arabe din Africa de Est. Prima era Zanzibar. Cea de-a doua, Tabora. A treia era Ujiji. Toate aveau populații importante de arabi, haremuri, mii de sclavi și ființau doar cu scopul de a exporta materii prime – mai ales sclavi și fildeș – din Africa, în timp ce importau pânzeturi și mărgele de sticle, dar și cafea, ceai, zahăr, săpun și curry. Produsele de lux, precum untul, erau *de rigueur*[1].

Dintre cele trei enclave, Tabora era giuvaierul Coroanei. Construită printre dealurile cenușii-cafenii din centrul regiunii din Africa de Est, binecuvântată cu izvoare cu apă limpede și fâșii de păduri, înconjurată de livezi și de terenuri cultivate cu grâu, ceapă și castraveți, era de o frumusețe și avea o abundență de resurse care făceau din ea echivalentul unei oaze

[1] „Obligatorii" (în franceză, în original) (n. tr.).

din Africa. Mulți arabi veneau la Tabora pentru negoț, apoi le plăcea atât de mult, încât rămâneau acolo. Singurul dezavantaj real pentru o viață liniștită în Tabora era numărul imens de șerpi veninoși – în Tabora și în împrejurimile sale se găseau mai multe specii de șerpi decât în orice alt loc din lume.

Tehnic vorbind, sultanul Barghash din Zanzibar stăpânea Tabora. Instalase un individ pe nume Said bin Salim în funcția de guvernator. Dar Salim era un lider ineficient, care intrase constant în conflict cu negustătorii locali. Până și comandantul celor 3 000 de membri ai miliției populare din Tabora îl ignora pe Salim. El desfășura trupele după pofta inimii. De vreme ce nu era război, chestiunea desfășurării trupelor era ipotetică. Tabora era un loc liniștit, o oază de comerț și desfătare într-o imensitate de vegetație uscată și de pământ arid. Dar în satul Urambo, la 35 de kilometri spre nord-vest de Tabora, trăia o căpetenie africană pe nume Mirambo, care îi disprețuia pe arabi și contesta dreptul lor de suveranitate asupra enclavei Tabora.

Mirambo era un bărbat frumos și puternic, care vorbea cu voce calmă și era cunoscut pentru generozitatea sa. Îi întâmpina pe oaspeți cu o strângere fermă de mână și îi privea direct în ochi, inspirând încredere și sentimentul camaraderiei. Pe când era copil, Mirambo lucrase ca hamal în caravanele arabilor și adoptase stilul lor vestimentar. Turbanul, haina din pânză și papucii pe care le purta acasă la el îi ofereau o înfățișare cosmopolită.

Scimitar[1]-ul lui Mirambo, pe care îl ținea în teaca atârnată la talie, era tot de proveniență arabă și sugera latura mult mai aspră a personalității tânărului lider charismatic. Deși era greu de stabilit data nașterii sale, acesta venise pe lume ca fiu al celui mai puternic rege din regiunea Unyayembe, la putină

[1] „Iatagan" (n. tr.).

vreme după deschiderea primei rute de sclavi de către arabi, pe traseul Bagamoyo–Ujiji în 1825. Arabii au preluat puterea treptat de la tatăl său, luându-i pământurile și câștigurile din comerțul cu fildeș care îi asigurau prosperitatea și îi întăreau poziția de rege. Când tatăl său a decedat, iar Mirambo a urcat pe tron, arabii au refuzat să îl recunoască drept cel mai important cârmuitor african din regiune. În schimb, au susținut un lider-marionetă pe nume Mkasiwa, ales de ei.

Înrăutățind lucrurile, Mkasiwa era atât de încurajat de această recunoaștere, încât îl considera pe Mirambo un vasal izolat, ceea ce l-a înfuriat pe Mirambo. Nu a pornit imediat război contra arabilor, ci și-a extins stăpânirea printre triburile sale, capturând sat după sat. Era un geniu militar care lupta încontinuu, excelând în atacurile-surpriză declanșate înaintea zorilor zilei pe flancul cel mai slab al adversarului. Armata sa alcătuită din voluntari foarte tineri – bărbații căsătoriți și bătrânii, considerați mai puțin agresivi, erau descurajați să lupte – deschidea focul cu puștile lor care trăgeau un singur foc, apoi treceau la sulițe, când atacau satele în valuri necontenite. După ce o așezare era cucerită, Mirambo sărbătorea victoria prădând colibele și împărțind prada cu soldații săi. Caprele, puii, femeile și pânzeturile erau răsplata pentru o treabă bine făcută și momeala perfectă pentru următorul conflict, data viitoare, când Mirambo își regăsea dispoziția războinică.

După împărțirea prăzii, Mirambo avea să-i alinieze pe locuitorii satului și să decapiteze căpetenia locală cu iataganul său. Apoi urma să-l ungă ca înlocuitor pe unul dintre războinicii săi preferați și loiali. Dacă, în timp, nou-numitul nu respecta cu strictețe ordinele lui Mirambo sau se răzvrătea și înființa propriul regat, i se aplica repede o corecție. Mirambo ajungea în sat și îi aduna din nou pe locuitori. Apoi războinicul era

obligat să îngenuncheze, iar *scimitar*-ul scânteia din nou. Un nou șef-marionetă era numit, unul căruia îi era mai evident că Mirambo nu tolera să-i fie uzurpată puterea. Cu ajutorul acestei combinații de lupte, jafuri și decapitări, Mirambo a reclădit regatul tatălui său. Ocârmuirea sa a cuprins treptat ținuturile învecinate cu Tabora, până când ruta comercială dintre Tabora și Ujiji a devenit singurul coridor stăpânit de arabi.

În vara lui 1871, când Stanley tocmai sosise în Tabora, puterea lui Mirambo era mai mare ca niciodată – și continua să crească. Tabora era pe picior de război, în contextul în care tensiunile dintre Mirambo și arabi erau tot mai intense. Ambele părți știau foarte bine că ultima căpetenie africană care îi înfruntase pe arabi, un individ pe nume Mnywa Sere, fusese decapitată în urmă cu șase ani. Pentru Mirambo, dornic să răzbune nedreptatea suferită de-a lungul vieții, nu conta că forțele sale erau depășite numeric de trei ori. Sosise clipa să declanșeze războiul.

Mirambo a oferit adăpost sclavilor fugari. Era o mișcare pasivă, o batjocură ce a atras atenția arabilor. Totuși, cea de-a doua sa acțiune agresivă i-a lovit pe arabi acolo unde îi durea mai mult: în comerț. Mirambo a blocat ruta dintre Tabora și Ujiji. Caravanele care încercau să spargă blocada erau jefuite, iar membrii lor, uciși. Imediat, arabii au convocat un consiliu de război și au elaborat planuri pentru atac. Doar de 15 zile aveau nevoie să-l zdrobească pe necredincios, au prezis ei.

Stanley nu avea habar de dușmănia care mocnea în preajma lui. Era, pur și simplu, ușurat să fie în Tabora, împreună cu alte segmente ale imensei caravane a Expediției ziarului *New York Herald*. A fost copleșit când guvernatorul însuși, șeicul Said bin Salim, pășind cu eleganță, l-a întâmpinat în veșminte albe, curate. Cei doi bărbați și-au strâns mâinile ca niște vechi prieteni, apoi au mers prin oraș către reședința guvernatorului, pentru

a servi ceai și clătite. L-au întâlnit pe drum și pe Mkasiwa, marioneta, de-acum în vârstă.

Pentru Stanley, Tabora nu era un giuvaier, ci plin de praf și spartan, având aceeași atmosferă apăsătoare, specifică orașelor de la răscruce și de la graniță. Privirile fixe ale locuitorilor îl neliniștеau pe Stanley, amintindu-i de Ugogo. Era bucuros că nu încercau deloc să-i vorbească ori să se apropie de el. „Toți", a scris el referindu-se la privirile pironite, crezând că era vorba despre o formă de respect, „plătesc tributul datorat culorii mele albe."

Despovărat de griji, Stanley a mers aproape 5 kilometri în afara orașului, până la casa unde el și oamenii săi aveau să fie cazați în timpul scurtei lor vizite. Deși Burton și Speke petrecuseră cinci săptămâni în Tabora, Stanley nu intenționa să rămână aici mai mult de o săptămână, înainte de a porni asaltul final către Ujiji.

„Soarele lumina puternic peste vale", a scris Stanley despre Tabora, observații prin care revenea asupra opiniei sale anterioare că orașul era „o imagine fără culoare sau o mâncare fără gust". A consemnat că a privit în sus, „la cerul albastru-deschis, imaculat, de o excepțională seninătate".

Clădirea, care îi fusese pusă la dispoziție de un comerciant arab, semăna mai degrabă cu o fortăreață decât cu o casă. Tavanul era făcut din grinzi grele de lemn, acoperite cu legături de bețe strâns împletite. Pereții erau din cărămizi de pământ, cu foarte puține ferestre, dar cu găuri pentru ventilație. Veranda avea vedere spre o câmpie largă. Măgarii au fost priponiți de cei 16 arbori de rodii din curte. Casa avea o bucătărie, o sală a armelor, o toaletă cu patru locuri în interiorul casei, un depozit pentru baloturile cu provizii și camere pentru Shaw, Bombay și toți oamenii lui Stanley. Membrii caravanelor au reînnoit prietenia și și-au povestit unii altora istorioare de pe drum.

Stanley, care ajunsese să se creadă stăpânul și prietenul lor, a fost ovaționat de oameni.

Petrecerea de bun venit a început în momentul în care arabii au trimis o caravană de mici dimensiuni din oraș, plină cu blide cu pui condimentați, orez, mai multe clătite, rodii și lămâi. Apoi au sosit alți sclavi, cu cinci boi, gata să fie sacrificați, 12 pui care să fie jumuliți și un bol cu 12 ouă proaspete. „Era un gest real de curtoazie, nobil", a scris Stanley despre gazdele sale arabe, „care mi-a câștigat recunoștința."

Stanley admira înfățișarea, caracterul și purtarea aleasă a arabilor. Cei mai mulți dintre ei proveneau din Oman, după cum a remarcat el, și erau arătoși. De când pornise din Bagamoyo, Stanley năzuise să-și țină mintea departe de gânduri necurate, pentru a se concentra asupra dezvoltării personale. Dar ocazia de a-și muta gândul de la călătorie pentru un timp și de a lăsa garda jos l-a dus cu mintea la obiceiul arabilor de a avea concubine. Notițele din jurnalul lui Stanley, îndeobște pline de castitate, menționau poftele trupești. Ardea de dorință pentru femeile băștinașe, pe care le găsea mult mai atrăgătoare decât femeile albe, ceva ce odinioară nu părea de conceput pentru el. „Privirea care, la început, disprețuia chipul neobișnuit al femeii negre din Africa, în curând își pierde interesul pentru trăsături fine și pielea delicată și de culoare pală. Peste puțin timp, ajunge să zăbovească desfrânat asupra liniilor nearmonioase și dure ale unei forme negroide, să se uite cu dragoste la fața largă, lipsită de inteligență, și în ochii negri care nu strălucesc niciodată de luminile orbitoare ale iubirii care oferă frumusețe bietei naturi omenești."

Stanley nu menționează în jurnal dacă și-a concretizat fanteziile sexuale. Indiferent de aceasta, avusese loc un fel de seducție – iar cel sedus era Stanley. Arabii cu funcțiile cele mai

înalte din Tabora au călătorit aproape 5 kilometri prin drumul plin de praf și de făgașe ca să-l viziteze pe Stanley, tratându-l pe ziarist ca pe un membru al familiei regale. Când au discutat despre loialitatea și atașamentul lor față de străinul alb, Stanley i-a crezut pe cuvânt. L-au întrebat despre sănătate și l-au felicitat pentru călătoriile sale, Stanley fiind impresionat de ospitalitatea și comportamentul lor. Părea o recompensă minunată pentru cele trei luni de lipsuri de la Bagamoyo.

Motivul acestor omagii a devenit clar după patru zile de la sosirea lui Stanley. Gazdele sale l-au invitat la un prânz oficial. La ora stabilită, a călărit până în oraș escortat de 18 soldați. Prima oprire a fost acasă la sultanul Bin Ali, colonel în armata orașului Tabora, pentru un aperitiv ușor. „După ce am savurat ceașca de moca și șerbetul care ni se serviseră", a consemnat Stanley, „ne-am îndreptat pașii spre locuința lui Khamis bin Abdullah, unde ne aștepta o societate numeroasă, prieteni și vecini. Grupul acela de bărbați impunători, îmbrăcați în lungi caftane albe, purtând pe cap tichii ușoare, spilcuite, de asemenea albe ca zăpada, și care se întruniseră pentru a-mi ura bun venit, la Tabora, a făcut asupra mea o vie impresie."[1]

Arabii i-au lăsat o impresie favorabilă lui Stanley. De fapt, nu organizau un dineu în cinstea lui, ci participau la un consiliu de război. Scopul lor era să-l convingă pe Stanley să se alăture luptei împotriva lui Mirambo. Necredinciosul constituia cea mai mare amenințare pentru prosperitatea orașului Tabora pe care o cunoscuseră vreodată, iar seara, pe bună dreptate, s-au depănat povești despre aroganța regelui-războinic și despre dorința lor de a-l pune la punct o dată pentru totdeauna. Lui Stanley i s-a relatat despre setea de sânge și dorința de a purta război a lui Mirambo. În cuvinte jignitoare, arabii au amintit despre cazul

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 189.

în care Mirambo oprise o caravană care se îndrepta spre Ujiji, cerând praf de pușcă, arme și pânzeturi în schimbul permisiunii de a trece mai departe. După ce caravana a plătit cele solicitate, Mirambo a primit produsele și apoi a ordonat călătorilor, sub amenințarea armelor, să se întoarcă în Tabora.

Arabii voiau ca Stanley să știe că guvernatorul, care stătea așezat pe pernă pe podea, era un om iubitor de pace, care încercase toate mijloacele posibile pentru a-l potoli pe Mirambo. Războiul era singura opțiune, au concluzionat ei. Au urmat discurs după discurs, fiecare vorbitor amintind despre dreptul arabilor de a controla rutele comerciale și zilele în care oricine putea să meargă împreună cu caravana sa, folosind doar un băț pentru a se apăra.

— Mirambo, a urlat cel mai curajos dintre bărbați, Khamis bin Abdullah, [...] va lupta cu arabii și nu se va opri decât după ce-l va zdrobi pe Mkasiwa și va cuceri ținutul Unyanyembe, alungându-ne până la unul. Așa va fi, oare, fii ai Omanului?[1]

Stanley a ascultat în tăcere, știind că putea să stea deoparte de un război care nu era al lui. În inima lui știa că lupta era iminentă, iar Staney nu dorea să participe la ea. Timpul petrecut în uniforma cenușie a confederaților îi demonstrase cât de prostește era să lupți pentru a apăra cauza altcuiva.

Dar nu putea porni în căutarea lui Livingstone până când Mirambo nu era oprit. În speranța că previziunea arabilor era corectă și războiul urma să fie de scurtă durată, Stanley a meditat că putea urgenta victoria și își putea relua, astfel, călătoria spre Ujiji. În numele său și al soldaților săi, s-a alăturat voluntar armatei arabilor. „Arabii erau încrezători în victorie, iar eu am remarcat entuziasmul lor", observa Stanley, în timp ce se serveau farfurii cu orez, curry și pui fript.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 190.

Apoi, lui Stanley i-a venit un gând teribil. Dar dacă Livingstone era în drum spre Tabora din Ujiji? Ce se întâmpla atunci? Era Livingstone pregătit pentru un război?

Gândurile la vulnerabilitatea lui Livingstone au fost alungate în momentul în care grupul s-a deplasat la cea de-a treia casă. Dar în timp ce Stanley se întorcea la locul unde era cazat în afara orașului, gândul la Livingstone și dovada palpabilă că exploratorul avea nevoie de ajutoare s-au suprapus grafic pe străzile din Tabora. Pentru că acolo, în centrul orașului, se găsea caravana lui Kirk care aducea provizii. În ciuda informațiilor transmise de Kirk către RGS, caravana nu pornise niciodată către Ujiji. Stanley s-a înfuriat. Din cauza războiului cu Mirambo nu putea caravana lui să meargă mai departe, dar Stanley și-a manifestat mânia față de consulul britanic în funcție. Deoarece, în cazul în care ajutoarele ar fi plecat din Bagamoyo în noiembrie, și nu în februarie, războiul nu ar mai fi constituit un factor – proviziile ar fi precedat răzmerița lui Mirambo și ar fi ajuns deja la Ujiji.

Furios la culme, Stanley a ordonat caravanei să treacă sub comanda lui. Proviziile și corespondența lui Livingstone – niciuna nu fusese prădată pe drum spre Tabora – aveau să călătorească odată cu Expediția ziarului *New York Herald* către Ujiji. „Sărmanul Livingstone! Cine știe cât suferă din cauza acestor ajutoare ce au fost ținute un timp atât de îndelungat la distanță mică de consulatul britanic", a scris Stanley.

Înainte să ajungă la Tabora, Livingstone fusese pentru Stanley doar o himeră îndepărtată. Dar cu cât se apropia mai mult și cu cât îi auzea pe arabi vorbind despre Ujiji de parcă ar fi fost numai o călătorie banală cu durata de o lună, cu atât mai mult căutarea lui Livingstone se strecura în mintea lui Stanley. Odată reaprins instinctul de ziarist, în 4 iulie, el a scris primul mesaj către ziarul *New York Herald*. Era redactat sub

forma unei scrisori către James Gordon Bennett Jr. și conținea aproape 5 000 de cuvinte – destul cât să umple prima pagină a publicației. În primele paragrafe, justifica toți banii cheltuiți, aducându-i aminte lui Bennett de ordinul său expres de a-l găsi pe Livingstone indiferent de costuri. „Am fost prea departe de telegraf ca să vă pot informa despre cheltuieli sau să primesc noi ordine de la dumneavoastră", și-a cerut scuze Stanley, alegând acele cuvinte prin care se asigura că Bennett urma să plătească factura când îi va fi prezentată. „8 000 de dolari au fost cheltuiți pentru achiziționarea pânzeturilor, a mărgelelor de sticlă și a sârmei necesare în afacerile mele cu sălbaticii din teritoriile prin care a trebuit să trec."

Apoi, după ce și-a încredințat hârtiei toate neliniștile, Stanley a prezentat amănunte despre călătorie. Jurnalul său de călătorie în Africa era meticulos și complex, adresându-se cititorului mediu, nu lui Bennett. Relata despre temerile și speranțele sale și chiar despre gândurile legate de sinucidere. Moartea lui Farquhar era menționată în treacăt. Shaw era descris drept un individ leneș și insolent. Iar Selim era lăudat pentru că era de încredere și muncitor. Cititorul afla că expediția lui Stanley era de două ori mai rapidă decât a lui Burton și Speke și că a ajuns la Tabora într-un ritm aproape la fel de susținut ca al celor mai rapizi arabi. „Mi-aș dori să intru mai mult în detaliu în ceea ce privește acest ținut nou", a scris el, „care este aproape necunoscut, dar însăși natura misiunii mele, care solicită viteză și aproape toată energia mea, mă împiedică. Poate că, într-o bună zi, *Herald* îmi va permite să descriu, în coloanele sale, cu mai multă minuțiozitate întâmplările acestui marș lung, cu toate vicisitudinile și plăcerile sale, și pot asigura cu anticipație cititorii voștri că nu vor fi chiar lipsiți de interes. Dar acum întregul meu timp este ocupat cu marșul și cu activitatea de

coordonare a expediției, pe care, dacă aș neglija-o, în orice moment ar putea duce la consecințe dezastruoase."

Stanley a păstrat informația pe care publicul o dorea atât de mult pentru cele câteva pagini de final. Livingstone, le-a spus el, chiar câștigase puțin în greutate. De asemenea, arabii care îl întâlniseră îl descriau drept „foarte bătrân", cu o barbă lungă, albă. Cel mai important, se presupunea că era în drum spre Ujiji. „Până când voi auzi din nou despre el sau îl voi vedea față în față pe bătrânul om care a lipsit mult timp dintre noi, îmi iau rămas-bun de la voi", a scris el. „Dar oriunde s-ar găsi, fiți siguri că nu voi renunța la căutare. Dacă este în viață, veți auzi ce are de spus. Dacă e mort, îl voi găsi și vă voi aduce osemintele sale."

26

Figura paternă

7 iulie 1871
Tabora
La 400 de kilometri distanță de Livingstone

Drumurile care duceau înapoi către Bagamoyo încă erau deschise. Stanley și-a trimis mesajul către *Herald* cu o caravană care mergea spre est. Avea să fie înmânat de doi mesageri, pe nume Ferrajjii și Cowpereh, chiar consulului american, care urma să îl trimită la New York cu unul dintre vasele comerciale ale lui Salem. Apoi, Stanley, după ce și-a îndeplinit pentru moment datoriile profesionale, pentru că ruta către Ujiji era blocată, și-a permis luxul de a se odihni. Pentru următoarele trei după-amiezi s-a relaxat pe veranda sa primitoare, visând la Livingstone. Panorama era alcătuită din dealuri în formă de labe de leu, mango, sicomori și albia unui râu secat. Era un loc izolat și liniștit, numai bun pentru a trage un pui somn.

În după-amiaza fierbinte a lui 7 iulie, Stanley stătea la umbră, în timp ce picoteala îl cuprinsese ca un drog. Nu dormise, ci rătăcise prin numeroase unghere ale subconștientului. „Totuși, creierul era ocupat; întreaga mea viață mi se desfășura pe dinaintea ochilor", a scris el. „Reminiscențe din cea mai fragedă

copilărie, amintiri din tinerețe, cu bătăliile ei crâncene și zbuciumul necontenit, scene îndepărtate sau recente, totul răsărea în închipuire și se succeda cu repeziciune: întâmplări din copilărie, adolescență sau maturitate, necazuri, călătorii, bucurii și primejdii, iubiri și uri, prieteni ca și relații întâmplătoare. Mintea urmărea rapid și variat toate fazele vieții mele; liniile trasate de pașii mei rătăcitori, linii șerpuitoare, prelungite sau întrerupte, se desenau în mintea mea. Dacă le-ar fi desenat conturul pe podeaua de nisip, celor din jurul meu le-ar fi pus multe probleme enigmatice." Apoi orfanul visa la un tată și și-a reamintit de bărbatul al cărui nume îl preluase: „Printre trăsăturile iubite desprinse din tablourile acelea, cele mai duioase pentru ochii mei erau cele ale unui bărbat plin de noblețe și loialitate, care mă numea copilul său."[1]

Stanley plutea printre amintiri despre Mississippi, barcagii, Spania, indieni, terenuri aurifere și rătăcea prin Asia Mică spre Africa. Purificarea a fost amănunțită și lipsită de restricții, un catharsis pe care Stanley nu îl aștepta, dar pe care l-a acceptat. În cei 30 de ani de viață fusese învins în multe rânduri. Dar, în ciuda previziunilor, Stanley se afla în fruntea unei coloane de oameni în inima Africii, gata să facă un salt mare spre glorie dacă îl găsea pe Livingstone și se întorcea acasă ca să istorisească povestea. Începuse să se gândească iar la o călătorie de-a lungul Nilului, în urma căreia să se întoarcă triumfător în lumea civilizată, la Cairo, așa cum procedaseră Speke și Grant. După ce dusese „o viață pasionantă, plină de convulsii", Africa devenise terenul de joacă al lui Stanley, un continent unde hoinărea după bunul său plac, depășind toate obstacolele datorită utilizării raționale a perseverenței sale și a Winchesterului. Nu avea niciun șef. Nimeni nu îl judeca.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 194–195.

Viziunile intense ale lui Stanley din acea zi au reușit să-l tulbure și să-i amintească emoții de mult timp uitate – „Când retrospectiva era veselă, eram cuprins de un râs nebun, dacă devenea serioasă, căpătam o înfățișare gravă, iar dacă era tristă, izbucneam în suspine isterice."[1] De fapt, viziunile sale semnalau ceva mult mai grav. Suferea de demența provocată de un caz grav de malarie cerebrală.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 194.

27

Masacrul

15 iulie 1871
Nyangwe

Mijlocul verii ecuatoriale l-a găsit pe Livingstone nerăbdător să plece din Nyangwe. Ajunsese „să cerșească", deoarece puținele bunuri pe care le deținea se găseau în Ujiji. Locuitorii din Nyangwe refuzau în continuare să-i închirieze o canoe. Și, într-un final, multe dintre întrebările sale în legătură cu ceea ce se afla în josul apei și-au găsit răspuns când un negustător arab și oamenii săi au încercat să vâslească spre nord, pe fluviul Lualaba, în căutare de fildeș, de-a lungul rutei pe care Livingstone dorea să o urmeze. Livingstone se găsea în Nyangwe, când a sosit vestea că negustătorul arab murise la patru zile de vâslit după plecarea din Nyangwe. Se înecase după ce canoea în care se afla a fost prinsă într-un vârtej într-o zonă stâncoasă și s-a scufundat. „Grupul de canoe al lui Hassani a fost biruit după patru zile în josul apei", a scris Livingstone despre această tragedie. „Stânci s-au ivit de ambele maluri, nu opuse, ci din loc în loc, pe fiecare parte. Iar cantitatea de apă a marelui fluviu se îngrămădea acolo, izbind dintr-un promontoriu în celălalt, până când s-a format o volbură nemaipomenită, în care a nimerit prima canoe și a fost răsturnată, iar cinci vieți s-au

irosit." După o reflecție mai aprofundată, Livingstone a ajuns la concluzia că incapacitatea lui de a închiria o canoe fusese o inspirație divină. „Ca răspuns la rugăciunile mele de a fi apărat, am fost împiedicat să mă scufund în defileu", a scris el.

În consecință, Livingstone și-a schimbat planurile. Rămas fără mărgele și fără pânzeturi în Nyangwe, dar cunoscând rapoartele arabilor despre un pachet de ajutoare noi care ar fi ajuns, pe uscat, la Ujiji, din Zanzibar, Livingstone a riscat. În loc să urmeze cursul fluviului Lualaba, trecând de praguri, avea să îl urmeze de pe mal. I-a făcut unui negustor arab de sclavi o propunere disperată, de totul sau nimic: o caravană avea să îl traverseze pe Livingstone peste Lualaba, la Katanga, unde exploratorul credea că se găseau izvoarele; în schimbul acestui serviciu, Livingstone avea să-i ofere mâncare, medicamente și pânzeturi în valoare de 400 de lire, despre care credea că se găseau la Ujiji.

Numele negustorului era Dugumbe bin Habib. Conducător al unui grup mare de negustori de sclavi, care își aveau tabăra pe malul fluviului Lualaba, de fapt, îl ținuse ostatic pe Livingstone de la sosirea sa în Nyangwe. Lui Livingstone i se oferise mâncare și i se construise o casă. Dar corespondența sa nu a fost expediată, iar cea mai mică dintre cerințele sale – o canoe cu care să traverseze fluviul lat de 400 de metri pentru a-și continua expediția – a fost respinsă. Dugumbe nu dorea ca Livingstone să rătăcească înapoi spre locuri civilizate, unde să istorisească fața ascunsă a comerțului cu sclavi. Totuși, era greu pentru un om de afaceri ca Dugumbe să refuze o cantitate generoasă de provizii. Îi ceruse lui Livingstone timp ca să reflecteze.

În 15 iulie 1871, Livingstone și-a ocupat locul său obișnuit la umbră pentru a observa piața. Era o controversă la deschiderea pieței în acea după-amiază. Întreaga dimineață,

Livingstone auzise focuri de armă dinspre malul celălalt al fluviului Lualaba, de unde se putea vedea fumul colibelor incendiate, în timp ce arabii ardeau, luau în robie și ucideau oameni. Pe măsură ce mergea cu greu prin piață, Livingstone a remarcat că doar 1 500 de oameni veniseră în acea zi. A dat vina pe incendii, aducându-și aminte că mulți dintre cei care veneau în mod normal la piață trăiau în acele sate.

În acel moment, Livingstone nu semăna deloc cu omul pe care îl știau Murchison și englezii. Nu numai că era lipsit de dinți și bărbos, dar combinația de inactivitate cu hrana oferită de arabi îl făcuse durduliu. Hainele de abia îl mai încăpeau. Arabii se minunau că Livingstone putea mânca o oală cu orez și o farfurioară cu unt și încă mai avea loc pentru o oală cu terci. Greutatea avea să scadă imediat ce se punea din nou în mișcare, dar, între timp, mersul lui Livingstone era ușor legănat și avea probleme cu respirația. Se tolănea leneș la umbră ca să privească oamenii și să scrie în jurnal.

Livingstone observase numeroase lucruri stând astfel de-a lungul ultimelor luni.

Localnicii îi acordau puțină atenție lui Livingstone sau arabilor care se amestecau printre ei. Se înțelegea că negustorii de sclavi nu întreprindeau raiduri în Nyangwe, pe care îl foloseau în schimb ca bază pentru acțiuni în alte sate. Singura regulă era aceea că armele nu erau admise în piață.

Chiar și atunci când cetățenii și arabii se amestecau în piață, cunoașterea faptului că arabii aveau puterea de a-i lua în sclavie asigura o distanță vizibilă între cele două grupuri. Arabii contribuiau la acest sentiment. În ciuda faptului că se amestecaseră cu populația africană de-a lungul secolelor, arabii se țineau încă deoparte și îi disprețuiau pe băștinași.

„A fost o zi fierbinte, înăbușitoare", a scris Livingstone mai târziu. „Și când am intrat în piață i-am văzut pe Adie, pe

Manilla și pe trei dintre oamenii care veniseră recent cu Dugumbe. Am fost surprins să-i văd pe cei trei purtând arme și eram gata să-i cert, așa cum unii dintre oamenii mei au făcut, pentru că aduseseră arme în piață."

Livingstone a trecut pe răboj acest *faux pas*[1] al nou-veniților, neștiutori ai obiceiurilor locale, și s-a ridicat ca să plece din piață. A remarcat doi dintre arabi cum se tocmeau cu un vânzător pentru un pui, apoi cum încercau să-l înșface fără să plătească. Dintotdeauna, piața fusese un loc agitat, unde oamenii ridicau tonul, iar certurile erau ceva obișnuit. Nu era nimic anormal ca doi bărbați și un vânzător să aibă un conflict.

Dar, în clipa următoare, părerea lui Livingstone despre negustorii de sclavi s-a schimbat pentru totdeauna. „Descărcarea a două arme în mijlocul oamenilor mi-a arătat că începuse măcelul: mulțimile au părăsit în grabă acel loc, și-au aruncat mărfurile în dezordine și au fugit. În același timp, cei trei oameni au deschis focul asupra persoanelor aflate în celălalt capăt al pieței, un grup de lângă pârâu a tras salve asupra femeilor panicate care s-au repezit la canoe. Acestea, vreo 50 sau mai multe, au fost aruncate în pârâu, iar bărbații au uitat vâslele din cauza fricii care îi cuprinsese pe toți."

Deși Lualaba era lat, pârâul care îl alimenta, unde erau păstrate canoele, era îngust și curgea lent. Mulțimea de oameni care alergau spre bărci au blocat gura îngustă de vărsare, ceea ce le-a permis arabilor să tragă pur și simplu la țintă asupra bărbaților, femeilor și copiilor din Nyangwe. „Răniți de gloanțe", a scris Livingstone, aceștia „se revărsau către ei și săreau și se învălmășeau în apă, țipând".

În timp ce arabii stăteau pe malul apei, țintind și trăgând cu calm, apoi reîncărcând rapid, astfel încât să nu rateze șansa

[1] „Gafă" (în franceză, în original) (n. red.).

de a ucide din nou, băștinașii și-au lăsat canoele în urmă. Căzând în Lualaba, au început să înoate către malul opus. Jocul s-a transformat într-un test de îndemânare pentru arabi; în loc să țintească în picior și în piept, aveau doar capete deasupra suprafeței apei pe care să le ochească. Soarele licărea în apele verzi ale fluviului liniștit, conturând forma acelor capete, ceea ce le făcea să pară niște pepeni plutitori. „Capetele aflate la suprafața apei indicau șirul lung al celor care inevitabil aveau să piară", a scris Livingstone. Rămăsese fără hârtie și își ținea jurnalul pe orice bucată de hârtie pe care o găsea – chitanțe vechi, pagini de reviste. Și rezerva de cerneală a lui Livingstone se sfârșise. Își făcuse o nouă provizie prin presarea unor rădăcini din care se prelingea un lichid roșu. Culoarea oferea o doză de realism relatării sale despre crime.

„Foc după foc s-a tras asupra celor neajutorați și condamnați la pieire. Unele șiruri lungi de capete au dispărut în tăcere, în timp ce alte biete creaturi și-au înălțat brațele, de parcă se rugau Părintelui Ceresc de deasupra, apoi s-au scufundat."

Măcelul a fost neînduplecat și începea să semene cu haosul unui câmp de bătălie. Răniții care au reușit să traverseze fluviul se tânguiau de durere pe malul opus. La mijlocul apei, un băștinaș care făcuse rost de o canoe a încercat să-i salveze și pe alții, în vreme ce altul care își procurase o canoe a vâslit în grabă, singur. Femeile băștinașe cunoșteau bine fluviul în care se scufundaseră după stridii. Multe dintre ele au fost în stare să-și țină respirația îndeajuns de mult cât să înoate în direcția curentului de la fundul apei, ieșind din nou la suprafață pentru o gură de aer, apoi scufundându-se din nou până când au ieșit din raza de acțiune a puștilor. Apoi, pe malul opus al fluviului Lualaba, un loc pe care Livingstone nu avea să-l exploreze niciodată, femeile s-au strecurat de pe țărm în junglă. Unele nu au ajuns prea departe, deoarece numeroșii crocodili le înhățau una câte una.

Împușcăturile și incendierile au continuat în următoarele 24 de ore. Pe măsură ce dădeau foc colibelor cu acoperiș din iarbă și trimiteau canoe pe apă pentru a-i lua în robie pe cei care se îndepărtau de grupuri, arabii au aflat că îi uciseseră pe doi dintre ai lor, la care se adăugau aproape 400 de băștinași. Alt negustor de sclavi murise înecat – din cauza propriei lăcomii, barca lui s-a răsturnat.

În timpul măcelului, Livingstone a fost neputincios și furios. Ceea ce începuse ca o ceartă obișnuită din piață pentru un pui s-a transformat într-o demonstrație catastrofală a brutalității arabilor. Atacul nu fusese plănuit și nu existase vreun scop măreț al arabilor, ceea ce făcea ca masacrul să fie și mai lipsit de vreun sens. O mânie îndreptățită l-a cuprins, dar Livingstone nu putea face nimic pentru a pune capăt măcelului. Britanicul din el l-a convins pe Livingstone că, într-un fel, avea responsabilitatea sa și a îndemnat la calm. Din lucrurile sale a scos steagul britanic pe care avea dreptul să îl poarte în calitate de consul britanic. Și-a trimis oamenii în față, cu steagul la ei, pentru a cere încetarea focului. Abia atunci Dugumbe și-a stăpânit din nou oamenii. Pentru un timp, împușcăturile au încetat, iar în liniștea sinistră care a urmat se mai auzeau doar strigătele de ajutor ale răniților.

Livingstone și-a scos pistolul și a înaintat în direcția ucigașilor, pregătit pentru ceva ce nu a fost capabil să ducă la bun sfârșit – să omoare. Nici măcar nu a fost pe-aproape. Dugumbe a pășit înainte ca să-l împiedice, conștient prea bine că năimiții săi renegați nu ar fi ezitat să-l împuște pe bătrânul dolofan. Livingstone putea doar să-și reverse furia în paginile jurnalului și să se dedice din nou luptei împotriva sclaviei. Timp de aproape cinci ani, întorsese privirea în partea opusă, sacrificându-și principiile de dragul explorării și al avantajelor oferite de gazdele sale arabe. Era ca și cum își vânduse o părticică a sufletului

în numele ambiției. Și ce realizase? Era mai bolnav ca oricând, sărăcit și nu avea nicio dovadă concretă că teoria sa legată de Izvorul Nilului era corectă. Într-adevăr, avea câteva idei foarte bune și o cantitate mare de dovezi vagi în avantajul său, dar Izvorul era la fel de necunoscut în vara lui 1871 precum fusese și în ziua cu Duelul Nilului.

„În timp ce scriu, aud de pe malul stâng vaietele puternice ale celor masacrați acolo, fără să știe despre soarta numeroșilor lor prieteni care acum sunt înghițiți de apele fluviului Lualaba. Of, vie Împărăția Ta", se înălțau cuvintele lui către Dumnezeu. „Nimeni nu va ști vreodată cu exactitate pierderile suferite în această dimineață luminoasă și înăbușitoare. Mi-a dat impresia că am ajuns în Iad."

Livingstone și-a petrecut restul acelei zile ajutându-i pe supraviețuitori să-și găsească soții. Mai târziu, când instigatorii au avut tupeul să-l învinuiască pe Livingstone pentru măcel, exploratorul a realizat că venise vremea să plece. Renunțând la intenția de a traversa râul ca să descopere izvoarele lui Herodot, a decis să se întoarcă în Ujiji. Căpeteniile locale, care în secret credeau că Livingstone era un negustor de sclavi, au fost impresionate de intervenția lui din timpul masacrului, așa că l-au implorat să rămână și să ajute la reunirea mai multor sate într-un stat Manyuema, al cărui cârmuitor să fie Livingstone. „Dar le-am spus că eram atât de rușinat de compania în care fusesem găsit, încât de-abia puteam să-i privesc în ochi pe băștinașii Manyuema. Ei crezuseră că voiam să-i omor – ce credeau acum? Nu puteam să rămân printre însoțitori sângeroși, așa că voi pleca." Avea să se întoarcă la Ujiji și să revendice proviziile care ar fi trebuit să-l aștepte acolo. Apoi avea să angajeze oameni noi și să caute din nou izvoarele.

Chiar când Livingstone se pregătea de plecare, stresul a dus la înrăutățirea stării sale de sănătate. Măruntaiele i s-au

dezlănțuit și a pierdut mult lichid și sânge. „Am stat toată dimineața întins, deprimat, din cauza vărsării de sânge – m-a umplut de o groază de nedescris", a scris el. „«Nu pleca», mi-au spus căpeteniile Manyuema, dar nu mai pot sta aici, în agonie."

Livingstone a fugit din Nyangwe la câteva dimineți după masacru. Ar fi plecat mai devreme, dar atacul l-a afectat profund și a căzut la pat, cu o bruscă criză de dizenterie. Doar ca să arate că nu existau resentimente, arabii au venit să-l însoțească la plecare. Totuși, aveau puține speranțe că Livingstone urma să-și ducă la bun sfârșit, în siguranță, călătoria de trei luni până la Ujiji. Ostilitățile dintre arabi și triburile băștinașe ajunseseră acum la un punct fierbinte. Livingstone nu avea arme arăbești sau oameni mulți care să-l apere. Era posibil ca mai degrabă vreun trib să-l ucidă pe Livingstone – un om despre care se știa că merge în compania arabilor – decât să-l lase să treacă prin teritoriul lor.

Și, pentru ca lucrurile să fie și mai periculoase, calea aleasă de Livingstone până la Ujiji era una pe care nu mai călătorise înainte, prin junglă virgină și ținuturi populate de canibali. Vesta de un roșu strălucitor pe care o purta avea croiala straielor arabe, în onoarea gazdelor lui. Din păcate, băștinașii puteau crede că era unul dintre ei.

Călătoria lui Livingstone a decurs bine timp de cinci zile. El, Chuma, Susi și o mână de hamali pășeau cu grijă, dornici să câștige timp și să evite să atragă atenția. În cea de-a cincea zi de călătorie, Livingstone a ajuns la o creastă și dedesubt a văzut un ținut foarte frumos, înverzit. În timp ce îl străbătea cu greu, a observat că teritoriul nu era locuit. Arabii îi luaseră pe toți ostatici. Rămăseseră doar satele lor arse. Livingstone era scandalizat, considerându-l un act de „violență clară". Se pare că nu avea ce să facă pentru a proteja Africa de comerțul cu sclavi. Când, după câteva zile, un mic grup de hamali africani l-au

întrebat dacă pot să călătorească alături de el, a aprobat prompt. Și ei se îndreptau către Ujiji. Grupul său număra acum aproape 80 de persoane. După ce a privit neputincios distrugerile provocate de masacrul din Nyangwe și apoi a văzut satele golite de locuitori căzuți victime negoțului cu sclavi, Livingstone găsea, de fapt, o posibilitate de a salva viețile africanilor – chiar dacă potențialii ucigași erau alți africani. S-a bucurat de siguranța oferită de oamenii adăugați grupului său în timp ce călătoreau printre triburile locale, „pe bună dreptate iritate".

La două săptămâni după începerea călătoriei, Livingstone și oamenii săi au trecut prin mai multe sate incendiate. Au dormit printre ruinele unui sat, apărați de un gard construit din pari ascuțiți. Dimineața, Livingstone era bolnav, dar a continuat drumul.

În următorul sat, băștinașii i-au observat vesta roșie, dar el nu își dăduse încă seama de semnificația ei. „Toți au fugit și au rămas la distanță, înarmați, refuzând să se apropie", scria el, referindu-se la băștinași. „Aruncau în noi cu pietre și încercau să îi omoare pe cei care mergeau să ia apă."

În acea noapte, Livingstone a dormit într-o colibă mică, apărat de coconul de plasă împotriva țânțarilor pe care îl ținuse tot timpul la el în călătorie. Dar din cauza convingerii tot mai puternice a localnicilor că Livingstone și oamenii lui erau vânători de sclavi, exploratorul se perpelea de îngrijorare, în ciuda suferinței sale. În comparație cu Nyangwe, canibalii din această nouă regiune a băștinașilor Manyuema îl considerau pe Livingstone un dușman. Nu numai că l-ar fi ucis bucuroși, dar, ca mai toți inamicii uciși în luptă, canibalii ar fi scufundat fericiți corpul lui Livingstone în apă până s-ar fi frăgezit, apoi l-ar fi gătit pe curajosul, îndrăgitul și întârziatul explorator britanic.

În dimineața următoare, presimțirile lui Livingstone s-au dovedit întemeiate. În timp ce mergeau prin poteca din junglă,

atât de îngustă, încât frunzele îi izbeau în față, au fost opriți brusc de niște copaci căzuți în drum. Vegetația era deasă, încât nu se putea pătrunde prin ea, și când a privit atent în copaci, a văzut umbre întunecate gata să se năpustească asupra lor.

Înconjurat din ambele părți, supravegheat de sus, incapabil să se întoarcă, Livingstone și mica lui caravană erau ținte ușoare în timp ce se cățărau pe bușteni. Livingstone a trecut ultimul. „Mă aflam în spatele tuturor și tuturor li s-a permis să treacă până la mine, liderul lor, despre care se credea că sunt Mohammed Bogharib", a scris Livingstone. „Pentru ei, vesta roșie pe care văzuseră că o purtasem înainte era dovada că eram cel care îl trimisese pe Bin Juma să-i ucidă pe cinci dintre oamenii lor, să captureze 11 femei și copii și să prindă 25 de capre."

Fără niciun avertisment, o ploaie de sulițe a început să cadă din copaci și din frunzișul bogat de pe marginea drumului. Caravana lui Livingstone era dirijată spre zona ideală de a fi anihilată. Puteau merge doar înainte și înapoi pe poteca îngustă, dar în fiecare dintre cazuri inamicul îi împresura. „O altă suliță a fost aruncată spre mine de un inamic nevăzut și m-a ratat cu aproape un picior, în față", a scris Livingstone. „S-au tras focuri de armă în pădurea deasă, dar fără niciun efect, deoarece nu se putea vedea nimic. Dar i-am auzit în apropiere pe oameni zeflemisindu-ne și acuzându-ne." În timp ce Livingstone se grăbea înainte, pe cărare, cu toată viteza de care era capabil, a trecut pe lângă doi hamali, în cadavrele cărora erau înfipte sulițe.

Timp de cinci ore, Livingstone și oamenii săi au înaintat cât au putut de repede, supuși unui tir constant. Inamicii nevăzuți își băteau joc de explorator de la înălțime. „Acum pot să o spun cu sinceritate, dar alergând printre două rânduri de inamici timp de cinci ore istovitoare, printre furii dornice să se remarce prin uciderea celui pe care îl credeau cu sinceritate

vinovat de o crimă oribilă, niciun gând înălțător nu mi-a trecut prin minte", a scris el mai târziu. „Emoția a fost înlocuită de oboseala copleșitoare, și m-am simțit așa cum cred că se simt soldații pe câmpul de bătălie – nu curajos, dar perfect nepăsător dacă eram ucis sau nu."

La un moment dat, Livingstone a crezut că se află în siguranță, doar pentru a pica în altă zonă periculoasă. „Ajungând într-o parte a pădurii defrișată pentru a fi cultivată, am remarcat un copac uriaș, care era și mai semeț, fiind crescut pe un mușuroi de 6 metri înălțime. La rădăcini erau aprinse focuri", a scris Livingstone. Copacul masiv, al cărui trunchi era mistuit la bază de flăcări, era amplasat perfect ca să cadă în drum și să-l strivească pe el și pe oamenii săi. Totuși, Livingstone „nu a simțit niciun pericol".

În acea clipă, călăii nevăzuți ai lui Livingstone au răsturnat copacul. Brusc, trunchiul s-a rupt. În liniștea junglei, trosnitura a semănat cu detunătura unei salve de pușcă. Livingstone s-a uitat în sus cu groază, în momentul în care copacul se prăbușea spre el, neștiind în ce parte să fugă. Cu trunchiul său gros și nenumăratele crengi, copacul avea să cadă peste o porțiune mare a drumului. „Am fugit câțiva pași înapoi, iar copacul s-a prăbușit la circa un metru în spatele meu, și, rupându-se în mai multe bucăți, m-a învăluit într-un nor de praf. Dacă crengile nu ar fi fost dinainte putrezite, cu greu aș fi scăpat cu viață."

La sfârșitul zilei, Livingstone a traversat un râu mic, cunoscut sub numele de Liya, și a pătruns într-o porțiune de teren defrișat pentru a fi cultivat. A ajuns în Monanbundwa, un sat de agricultori, unde a fost bine primit, și s-a odihnit. Căpetenia a venit lângă el, neînarmată. Livingstone a explicat confuzia legată de identitatea sa, a asigurat căpetenia că nu era negustorul de sclavi pe nume Mohammed Bogharib și că nu avea nicio dorință de a ucide oameni. Căpetenia s-a liniștit și le-a dat voie să-și petreacă

noaptea acolo. Pentru a preîntâmpina alte animozități, Livingstone a renunțat să mai poarte vesta ofensatoare.

Fără să știe, Livingstone văzuse prima etapă a unei revolte la scară mare a băștinașilor din vestul lacului Tanganyika împotriva arabilor – o revoltă care coincidea cu a lui Mirambo, dar nu avea nimic în comun cu aceasta. Triburile Manyuema au dat foc taberelor arabe în lunile următoare, iar negustorii de sclavi au fost atacați. Folosind cu îndemânare arcurile cu săgeți, băștinașii Manyuema puteau să tragă și să încarce mai repede decât arabii, cu vechile lor puști care trăgeau un singur foc, după care trebuiau reîncărcate. „Acesta este începutul sfârșitului", a scris Livingstone. „Comercianții arabi vor fi scoși din acest ținut."

Livingstone plecase din inima ținutului locuit de canibali, dar stresul acelei zile prin care trecuse în timpul atacului i-a afectat sistemul imunitar. Crizele de dizenterie au revenit. Și-a pierdut pofta de mâncare. Din cauza prafului care îi intrase în ochi, temporar a orbit. Chiar dacă era un ținut periculos, a fost nevoit să se odihnească în majoritatea timpului. În zilele în care trebuia să meargă, străbăteau locuri sălbatice, în zone montane, în toiul arșiței ecuatoriale. Încălțările sale franțuzești îl strângeau, pentru că picioarele i se umflaseră. Tălpile se desprindeau, iar ghetrele putrezeau. Mai rău, drumul trecea printr-o potecă montană, pe un teren cu stânci ascuțite. „Mintea acționa asupra corpului", a scris el. „Și nu este nicio exagerare când spun că fiecare pas din cele 400 și 500 de mile [644 și 804 de kilometri – n. tr.] era o suferință."

28

Mai mult război

21 iulie 1871
La 320 de kilometri distanță de Livingstone

Shaw stătea aplecat deasupra lui Stanley, într-un moment în care traseul malariei în subconștientul lui se apropia de un deznodământ. Trecuseră două săptămâni, i-a spus Shaw șefului său neîncrezător. În mod îngrijorător, de data aceasta fusese malarie cerebrală – *Plasmodium falciparum* –, iar Stanley se aflase în pragul morții. Însă Shaw l-a îngrijit până când s-a însănătoșit. L-a hrănit pe Stanley cu fiertură de ovăz și l-a obligat să soarbă coniac. Stanley nu-și amintea nimic. Doar emoții și amintiri, care treceau în valuri prin el, aducându-i aminte de unde venise și pregătindu-l pentru luptele viitoare. „Mi-am amintit de câmpurile de bătălie din America", a scris el, „și de scenele violente ale turbatului război."

În următoarele șase săptămâni, alte scene violente urmau să se adauge celor din trecut. Arborând steagul american, Stanley și-a condus oamenii în bătălia împotriva lui Mirambo, alături de arabi. Arta războiului era o chestiune diferită de marșurile disciplinate ale confederaților în Shiloh sau de atacul dârz al armatei britanice la Magdala. Mai degrabă, sultanii arabi se aventurau în desiș, vânându-i pe inamici. Sclavii lor – oameni

fără pregătire militară – erau forțați să lupte împotriva semenilor lor africani deoarece proprietarii lor le ordonau asta. Totuși, Mirambo a prevăzut atacul. În mod inteligent, și-a ascuns trupele în păduri și vegetație înaltă. Între timp, Stanley se minuna de strategia militară a acestei căpetenii lipsite de educație. O socotea genială – și sălbatică. A scris chiar și un mesaj către *Herald*, în care l-a numit pe Mirambo „un Bonaparte african".

În dimineața zilei de 4 august, și-au uns trupurile cu o mixtură de făină și extract din ierburi care credeau că avea să-i protejeze în timpul luptei. Malaria lui Stanley a revenit, provocând febră și slăbiciune prin tot corpul. La durerile sale s-a adăugat și teama de luptă, astfel încât îl încerca o puternică neliniște în legătură cu termenii alianței sale cu arabii. În loc să-și conducă propriii oameni, Stanley și grupul său avea să intre în luptă sub comanda temutului Khamis bin Abdullah, care era comandantul-șef *de facto* al campaniei. Chiar înainte de prânz, forțele arabe, de aproape 2 500 de soldați, au încercuit gardurile din lemn ale satului lui Mirambo, fiind gata de atac. „Khamis bin Abdullah s-a târât prin pădure la vest de sat", a consemnat Stanley. „Dintr-odată, în timp ce ieșeam din pădure, am fost întâmpinați de focuri de armă."

Bătălia i s-a părut comică lui Stanley. Arabii și sclavii lor nu cunoșteau conceptul de a se pune la adăpost sau de a înainta sub focul inamicului. În loc de aceasta, se lungeau în iarbă ca să-și încarce armele, apoi făceau un salt și trăgeau, apoi săreau, iar și iar, în iarbă. „Înainte, îndărăt, cu agilitatea unor broscoi țopăitori."

În ciuda stângăciilor lor, arabii au pus pe fugă cu ușurință trupele lui Mirambo. Când, într-un final, arabii au cucerit satul, au găsit doar colți de fildeș, sclavi, grâne și 20 de cadavre. Arabii au dat foc satului, astfel încât Mirambo și oamenii săi să nu mai aibă un loc de refugiu, apoi au incendiat două sate

învecinate și, în plus, pășunile din preajmă. Când unul dintre oamenii lui Mirambo a fost prins dormind în pădure, l-au luat de păr, i-au tras capul în spate, apoi i-a fost tăiată beregata până la șira spinării.

Stanley a fost un combatant activ în prima luptă, dar două zile mai târziu o nouă criză de malarie l-a împiedicat să-i însoțească pe arabi, în timp ce aceștia îl vânau în continuare pe Mirambo. A rămas în urmă, în tabăra sa militară, tremurând sub o pătură în dimineața zilei de 6 august. Jumătate din oamenii săi au plecat pentru restul zilei ca să se alăture forțelor temutului arab Soud bin Sayd. Arabii erau hotărâți să îl ucidă pe Mirambo o dată și pentru totdeauna, pentru a da exemplu generațiilor viitoare de potențiali rebeli. Din ușurința cu care fuseseră obținute victoriile arabilor era evident că Mirambo nu era un geniu militar, așa cum avea reputația.

Chiar la apusul soarelui, primii soldați rătăciți după bătălie s-au întors. Stanley dormea sub câteva pături, silindu-se să transpire, când a aflat că Soud bin Sayd a fost ucis într-o ambuscadă, împreună cu cinci dintre sipaii lui Stanley. Mirambo i-a permis lui Soud bin Sayd să ocupe satul Wilyankuru, prefăcându-se că fuge. Totuși, în timp ce forțele arabe s-au înapoiat în tabără încărcate cu colți de fildeș, sute de sclavi și 60 de baloturi de pânzeturi, Mirambo împreună cu oamenii săi au atacat din vegetația înaltă de pe marginea drumului. Soud bin Sayd își reîncărca arma în momentul în care o suliță l-a străpuns „cu totul". Fiecare arab al convoiului său a fost capturat și ucis în același mod.

„Efectul acestei înfrângeri a fost de nedescris", a scris Stanley. „N-a fost chip să dormim, atât de zgomotos își jeleau femeile soții răpuși. Toată noaptea au scos vaiete întretăiate la răstimpuri de gemetele răniților care se putuseră târî prin iarbă fără a fi văzuți de dușman. Fugarii au sosit până-n zori,

dar nu s-a mai auzit nimic despre niciunul din oamenii mei a căror moarte mi se anunțase."[1]

Acea înfrângere unică a zdrobit hotărârea arabilor. În dimineața zilei de 7 august, aceștia s-au certat între ei, învinovățindu-se reciproc. Khamis bin Abdullah s-a dezlănțuit împotriva lașității compatrioților săi, care preferau pacea și supunerea în loc de a-și îndeplini întreaga lor misiune. Țipetele și cuvintele aprinse rostite în cortul unde ținuseră ultimul consiliu de război se auzeau până afară, iar în curând toți cei din tabără au auzit acuzațiile lor. Stanley, întristat de moartea oamenilor săi, mai sigur ca niciodată de nebunia gestului de a se implica în războiul arabilor, s-a întors în pat, într-o altă încercare de a birui malaria.

Dar Mirambo nu se odihnea. Beneficiind de acest avantaj, a presat. La 1.30 după-amiaza, Selim l-a scos pe Stanley din starea sa de amețeală provocată de malarie. Era absolut necesar ca Stanley să se scoale, a țipat el. Tabăra era evacuată. Mirambo era în drum spre ei. Chiar și Khamis bin Abdullah fugea, fără nicio intenție de a se opri ca să-l ajute pe Stanley. „M-am îmbrăcat cu ajutorul lui Selim și m-am îndreptat împleticit spre ușă", a scris Stanley. I-a văzut pe arabi și pe sclavii lor retrăgându-se îngroziți. Nu exista nicio ordine, doar o zarvă infernală. Mai rău, cu excepția lui Bombay și a trei dintre soldații săi, oamenii lui Stanley fugeau – inclusiv Shaw, care „luase șaua mea și-o puse pe măgarul lui, pregătindu-se să o șteargă și să mă lase plocon acolo, la ananghie, în grija lui Mirambo"[2].

Stanley i-a ordonat lui Shaw să-i înapoieze șaua. Apoi, și-a regrupat oamenii într-o singură formațiune și i-a coordonat, într-o retragere militară disciplinată. Timp de 11 ore, târziu în noapte, au stat laolaltă, în timp ce fugeau de Mirambo și de

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 204.

[2] *Ibidem*, p. 205.

oamenii săi. Într-un final, imediat după miezul nopții, s-a regrupat cu forțele arabe.

Lui Stanley îi ajunsese. După ce a dormit pe apucate, i-a dojenit pe arabi pentru lașitatea lor. Se simțea jignit pentru că plănuiseră să-l lase în urmă și încă și mai jignit când l-au salutat nepăsător dimineața, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. A admonestat consiliul de război pentru că îi părăsise pe răniți și pentru politica lui de „fiecare pentru sine". Războiul se purta doar între ei și Mirambo, a bombănit el, iar obiceiul lor de a fugi la cel mai mic impediment era un semn clar că războiul putea dura ani întregi – ani pe care Stanley nu-i avea la dispoziție. „Știu câte ceva despre lupte, dar niciodată nu am văzut oameni fugind dintr-o tabără ca a noastră, la Zimbizo, pentru un motiv atât de simplu ca al vostru."

Stanley s-a oprit pentru a privi cu atenție la arabi, asigurându-se că următoarea propoziție va pune punctul pe „i". „Prin fuga voastră, l-ați invitat pe Mirambo să vă urmărească până la Unyayembe. Să fiți siguri că va veni."

Dimineața, arabii și-au continuat retragerea către Tabora. Dar Stanley, dezamăgit și deznădăjduit, o terminase cu războiul lor. În timp ce arabii își duceau trupele în oraș, și-a adunat oamenii și s-a întors în casa închiriată din afara orașului, pentru a-și regrupa forțele. Își făcuse datoria față de arabi, plătind înapoi bunătatea lor cu ajutorul în lupte. Acum era liber să plece. Totuși, întrebarea care îl bântuia era încotro s-o apuce? Arabii i-au spus că, odată ruta caravanei redeschisă, putea ajunge la Ujiji într-o lună. În schimb, judecând după modul în care arabii luptau, acea redeschidere părea să se petreacă într-un viitor îndepărtat.

Pe de altă parte, dacă Stanley încerca să scape din blocada lui Mirambo, în mod special în lumina ostilităților, Mirambo nu avea să ceară doar toate pânzeturile și mărgelele americanului

ca tribut, ci avea să-i măcelărească până la unul pe membrii Expediției ziarului *New York Herald*.

În mintea sa, Stanley a început să ia în considerare să se întoarcă și să pornească spre casă. A meditat la faptul că făcuse tot ce era omenește posibil ca să-l găsească pe Livingstone. Niciun alt reporter nu ar fi putut face mai mult. Cu siguranță, Bennett ar înțelege.

Stanley a trecut peste toate – mlaștini, boli și lupte. Hamalii fuseseră lăsați să plece, așa că nu avea cine să poarte încărcăturile. Mulți dintre oamenii săi muriseră, bunurile sale fuseseră furate de dezertori și îi aștepta moartea sigură, dacă ar fi avansat. Oricât de puternică ar fi părut carabina cu repetiție Winchester pe termen scurt, forțele numeroase ale lui Mirambo l-ar fi copleșit, pe termen lung. „Situația mea este dintre cele mai critice", a scris el în final. „Aș avea o bună scuză pentru a mă întoarce pe litoral."[1]

Factorul determinant era aceeași realitate dură proprie întregii expediții: lipsa banilor. Stanley și-a imaginat că se întoarce în civilizație, fără să găsească vreun indiciu despre locul în care se afla Livingstone. Ar fi fost văzut ca un eșec și, probabil, și-ar fi pierdut slujba. Mai pragmatic, a încheiat un târg uriaș cu negustorii arabi. Bennett avea să refuze plata, pe motiv că Stanley nu-și făcuse datoria. Din punct de vedere legal, Webb era răspunzător, dar Stanley își dăduse cuvântul. Stanley de dinainte de aventura africană ar fi fugit și l-ar fi lăsat pe Webb să plătească, apreciind episodul doar unul dintre micile insuccese din viața sa. Dar acum, Stanley știa că trebuie să meargă înainte. „Atât de mulți bani s-au cheltuit și atât de mult încredere s-a pus în mine", a concluzionat el. Alimentat de numeroase afirmații ale arabilor conform cărora Livingstone trăia, în mizerie, undeva

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 210.

lângă lacul Tanganyika, și-a închipuit o imagine în care Livingstone era captiv în Ujiji, fiindu-i imposibil să se miște din cauza războiului și a lipsei proviziilor. Stanley era cavaleria, pornită în ajutor. „Mai degrabă mor, decât să mă întorc."

Era 11 august. În urmă cu șapte săptămâni, Stanley pășise în Tabora. Cu tot cu Bombay, soldați și Shaw, mai avea 13 oameni. Sosise timpul să întreprindă ceva ingenios și chiar puțin stupid, dacă era nevoie ca astfel să ajungă la Ujiji.

Salvarea lui Stanley a venit de la omul pe care îl denigrase cel mai mult: Bombay. Fostul sclav, scund, cu dinți tociți, i-a spus lui Stanley despre o cărăruie mai puțin folosită, la sud de Tabora. Ajungea până la Ujiji, adăugând 320 de kilometri călătoriei, deoarece oferea rutei tradiționale a caravanelor cel mai mare ocol. Era o potecă de care hamalii se temeau, pentru că ducea prin păduri dese de sicomori și crânguri, pline cu girafe și elefanți dintr-o specie cu animale de dimensiuni mai mici. În plus față de caravana sa, Stanley ar trebui să-i ia cu el pe leneșii participanți la expediția de aprovizionare a lui Kirk, supraveghindu-i în vederea marșului final către Ujiji, ca să se asigure că proviziile lui Livingstone nu se iroseau în Tabora, așa cum se întâmplase în anii trecuți.

Arabii au încercat să-l convingă pe Stanley să rămână. Totuși, el era hotărât. Expediția petrecuse aproape la fel de mult timp în Tabora pe cât petrecuse ca să ajungă acolo. Sosise vremea ca să plece, și cât mai repede posibil. Chiar dacă Shaw s-a îmbolnăvit de ceea ce pretindea că este malarie, dar Stanley suspecta că era o boală venerică, Stanley a început să angajeze hamalii necesari și să-și pregătească oamenii pentru drum, încă o dată.

Apoi, așa cum Stanley a prezis, Mirambo a atacat Tabora. De pe acoperișurile caselor, în câmpiile din împrejurimea orașului, arabii puteau vedea armata africană numeroasă răspândită pe iarba albă. Cortul uriaș al lui Mirambo era ridicat în spate,

vizibil în întregime și amplasat în afara bătăii puștii, păzit de oamenii săi. Dacă alegea să atace Tabora acolo, nimic nu îi putea ajuta pe arabi să prevină distrugerea orașului lor, violarea tuturor femeilor lor și înrobirea copiilor.

Stanley și-a înarmat încă o dată oamenii și i-a primit pe toți fugarii care soseau în tabăra sa în căutare de adăpost. Dar, de data aceasta, a refuzat să lupte alături de arabi. Khamis bin Abdullah, nestatornicul negustor care instigase la război de la început, a pus la cale un plan. Singur, cu excepția unui soldat cu pușcă și a 80 de sclavi, Abdullah avea să se apropie de tabăra lui Mirambo sub pretext că cere pace. Când cei doi rămâneau singuri, l-ar fi ucis pe african și ar fi pus capăt războiului.

Adunându-și trupele, Abdullah și-a condus soldații la marginea orașului și s-a apropiat de Mirambo. Desigur, africanul nu ajunsese la putere datorită credulității. A văzut prin binoclul său că cei 80 de sclavi înarmați ai lui Abdullah arătau mai degrabă ca o trupă de luptă, decât ca niște oameni cu intenții pașnice. Mirambo le-a ordonat în grabă oamenilor săi să se retragă. Abdullah a mers înainte, neștiind că intra în capcana lui Mirambo. „Khamis își avântă oamenii în urmărirea vrăjmașului", a notat Stanley despre prietenul său. „Deodată, răsucindu-și armia, Mirambo își aruncă armatele întrunite într-un corp asupra micului pâlc care sosea."[1]

Sclavii lui Abdullah s-au întors și au fugit, dar arabul și tânărul său purtător de pușcă au rămas pe loc. Primul glonț i-a trecut prin picior lui Abdullah. În timp ce cădea la pământ, în agonie, cu sângele țâșnind din rană, a înțeles că sclavii lui nu îi mai stăteau alături. Apoi și-a mutat privirea asupra războinicilor lui Mirambo. S-a ridicat în genunchi, pe măsură ce aceștia pășeau înainte. Știa ce avea să i se întâmple.

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 214–215.

„De pe chipul lui Khamis", a scris Stanley în acea noapte, „un bărbat de o frumusețe maiestuoasă, fusese luată pielea frunții și cea din partea de jos a feței, precum și barba. Mai fuseseră luate regiunea proeminentă a nasului, grăsimea care acoperea stomacul și abdomenul și câte o bucată din fiecare călcâi, retezate de sălbaticii aliați ai lui Mirambo."

În timp ce Stanley reflecta la faptul că trupul neînsuflețit al prietenului său era fiert și consumat de oamenii lui Mirambo ca o poțiune pentru putere sporită în bătălie, și-a întărit fortăreața. Fiecare om care venea în casa lui era înarmat, până când 150 de oameni cu arme erau amplasați de-a lungul zidurilor, în așteptarea lui Mirambo. „Sper că va veni", a încheiat Stanley cele scrise în jurnalul său, în acea noapte. „Dacă intră în bătaia unei carabine americane, voi vedea ce virtuți conține plumbul glonțului american."[1]

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 216.

29

În pădure

26 august 1871
Tabora
La 320 de kilometri distanță de Livingstone

Mirambo nu l-a atacat niciodată pe Stanley. A jefuit și a ars Tabora, violând, ucigând și luând în robie până când opoziția arabilor l-a forțat, într-un final, să se retragă. Însă obiectivul său principal a fost mereu să dețină controlul asupra rutei caravanei și să facă o demonstrație de forță, nu să-i alunge pe arabi din avanpostul lor comercial imposibil de apărat. Odată îndeplinite aceste scopuri, Mirambo și oamenii săi au dispărut în ținuturile păduroase în noaptea de 26 august. Arabii, care și-au organizat cu frenezie forțele pentru un contraatac, au descoperit a doua zi dimineața, când s-au trezit, că plecase. Au putut doar să se lamenteze că pierduseră o ocazie și s-au certat în legătură cu metodele prin care să redeschidă ruta către Ujiji. Mulți dintre cei mai proeminenți arabi au început chiar să facă planuri pentru a părăsi definitiv Tabora, preferând să desfășoare afaceri în Zanzibar.

Stanley era măcinat de gândul să plece din oraș cât mai repede posibil. Se părea că nenorocirile îi blocau fiecare mișcare către Livingstone. Dacă nu făcea un ocol de 322 de kilometri

din cauza lui Mirambo, atunci îi lipseau hamalii locali, pentru transportul baloturilor de provizii, sau apatia vieții din Africa, unde „mâine" putea însemna „o lună începând din momentul acesta". Furios și frustrat, Stanley devenea tot mai convins că era predestinat să-și petreacă restul zilelor în Tabora, în căutare permanentă de hamali. A redus dimensiunea expediției, luând decizia de a lăsa 60 de baloturi și aproape toate bunurile personale de lux în Tabora. El și oamenii săi aveau să se deplaseze ușor și rapid – dacă ajungeau să plece vreodată din oraș.

Cea mai mare supărare a lui Stanley era pricinuită de Shaw. Fusese angajat pentru un salariu de 300 de dolari pe an, sumă ce părea astronomică în Zanzibar, într-o perioadă în care era marinar fără vas și fără perspective. Ideea de a călători în Africa pentru a explora cursul superior al fluviului Rufiji fusese mai degrabă o fanfaronadă. Totuși, realitatea vieții în Africa nu avea vreun farmec. Stanley încă nu-i spusese că îl căutau pe Livingstone, așa încât Shaw a început să creadă că șeful său era nebun, dacă era de neclintit în hotărârea lui de a ajunge la Ujiji. Stanley i-a spus lui Shaw că scopul lor era să măsoare adâncimea lacului Tanganyika, deși nu vedea de ce pentru această acțiune merita să-și rişte viața sa și a tuturor tovarășilor săi pentru a ajunge acolo. Africa nu era ceea ce își imagina, iar Shaw dorea cu disperare să se întoarcă acasă. L-a implorat pe Stanley să-l elibereze de contractul lui.

Stanley nu ar fi permis. Scuza lui era că Shaw, în calitate de alb, trebuia să ofere un bun exemplu celorlalți membri ai caravanei. Dacă arăta frică, la fel ar fi făcut și ei. Dar adevăratul motiv nu avea nicio legătură cu rasa, explorarea sau conducerea, pentru că Shaw se dovedise incapabil, stângaci, leneș și, uneori, de-a dreptul prost.

Adevăratul motiv pentru care Stanley dorea să-l păstreze pe Shaw prin preajma sa era faptul că-i plăcea compania lui.

Stanley era conștient de problema rasei încă de la Ugogo. Shaw era o altă față palidă într-o mare de africani și de arabi. Împărtășeau un cadru de referință. Vorbeau aceeași limbă. Cu toată atitudinea lui dură, adevărul era că Stanley era de unul singur în Africa. Nu avea pe nimeni care să îl sfătuiască sau căruia să i se destăinuie. Într-un mod ciudat, simpla prezență a lui Shaw era benefică. Stanley nu s-ar fi prăbușit dacă Shaw ar fi plecat, dar cert s-ar fi simțit mai izolat și nu ar mai fi fost nimeni care să îi păzească spatele la nevoie.

Chiar și atunci când Stanley a urlat și și-a bătut joc de Shaw în august, făcând remarci sarcastice despre trândăvia lui și apetitul sexual de nestăvilit, Stanley a fost cel care i-a întors favoarea și l-a însănătoșit pe Shaw, când o boală ciudată aproape că l-a ucis pe marinar. I-a administrat lui Shaw doze de chinină și l-a obligat să bea întăritoare din brandy, zahăr, ouă crude și lămâi. Din păcate, nimic nu a mers. În ciuda unor recuperări de moment, Shaw revenea la starea de dinainte imediat ce se bucura de cele mai scurte momente de vindecare.

„Shaw nu vrea să facă nimic", a scris Stanley în 30 august, convins că protejatul său simula starea de boală deoarece simptomele erau diferite de ale malariei. De fapt, Shaw suferea de variolă. „Mi-este imposibil să-l determin măcar să se clintească. Îl implor, îl răsfăț, îi pregătesc cu mâna mea mici trufandale."[1]

Disperat, Stanley i-a dezvăluit adevărul despre motivul pentru care se găseau în Africa, în speranța că îl va stârni pe Shaw. „Adineauri m-am așezat alături de el", și-a amintit Stanley, „și pentru întâia oară i-am vorbit despre adevărata mea misiune ; speram să-i dau curaj. I-am spus că nu mă interesează geografia țării nici măcar pe jumătate cât mă preocupă căutarea lui Livingstone."[2]

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 221.

[2] *Ibidem.*

Pentru o clipă, privirea lui Shaw s-a aprins, apoi a redevenit apatică.

— Mi s-a spus să-l găsesc pe Livingstone, a continuat Stanley. Mă aflu aici pentru acest lucru. De aceea, voi porni din nou în marș. Nu pricepi, bătrâne, toată însemnătatea acestei misiuni? Nu știi ce recompensă îți va da domnul Bennett, pentru ajutorul ce-mi vei acorda? Sunt sigur, dacă vii vreodată la New York, sunt sigur că niciodată nu vei duce lipsă de o hârtie de 50 de dolari. Haide, scutură-ți puțin toropeala! Sări în picioare! Arată-te mai vioi!

Ochii lui Shaw priveau fix. Disperarea lui Stanley a crescut. Uitându-se la tânărul său prieten, l-a implorat să nu se dea bătut. Vechea lui batjocură la adresa morții fusese dată uitării. „Spune că nu vei muri", l-a rugat Stanley.

Shaw nu a murit. Dar, în timp ce Stanley se bucura de răgazul dat de crizele de malarie, Shaw – și mulți dintre soldați, de asemenea – nu au putut lupta cu variola, o boală foarte contagioasă. Când Stanley, într-un final, a ademenit un corp de hamali oferindu-le de trei ori mai mult decât salariul obișnuit, Shaw încă era prea bolnav pentru a călători. Gândurile și vorbele lui Stanley erau impregnate de bănuiala că ori londonezul get-beget era cu adevărat bolnav, ori doar se prefăcea, ca să rămână în urmă și să o șteargă pe furiș spre Zanzibar. „Dacă luam un băț, aș fi putut să-i bag mințile-n cap", a spus mânios Stanley.

Shaw a înțeles ce se ascundea în spatele atitudinii lui Stanley. Relația dintre el și Stanley nu putea fi niciodată caracterizată ca fiind de prietenie, dar încercările prin care trecuseră împreună îi oferiseră o profunzime. Cu trecerea timpului, se ajunsese la înțelegere. Erau ca un cuplu arțăgos, ai cărui parteneri își cunoșteau reciproc punctele forte și slăbiciunile mult prea bine, bătându-și joc unul de celălalt în majoritatea timpului, în timp ce, din când în când, lăsau o rază de afecțiune să strălucească.

Shaw a început să se deschidă către Stanley în timp ce zăcea în patul casei din Tabora, unde camerele erau mici și dreptunghiulare, iar zgomotele produse de măgari și de cratițele din bucătăria din apropiere puteau fi auzite dincolo de ușa odăii sale. Avusese destul timp pentru a reflecta la trecutul lui. Shaw a povestit despre viața lui ca fiu al unui căpitan din Marina Regală și cum, pe când era copil, o întâlnise pe regina Victoria de patru ori. Apoi, Shaw a vorbit cu căldură despre Stanley și a privit înapoi cu venerație, gândindu-se la toate prin câte trecuseră. Cum făcea de obicei, Stanley i-a râs în față marinarului și i-a zis să plece, numindu-l „flecar sentimental". Dar când Shaw s-a enervat pentru că fusese respins, Stanley nu a reacționat cu sarcasm, așa cum o făcuse când Shaw l-a mustrat în trecut. În schimb, și-a dat ochii peste cap și s-a plâns că-i vine „să strige de supărare", apoi l-a încurajat în continuare pe Shaw să se scoale din patul de bolnav și să se pregătească pentru călătorie.

Cu toate acestea, Shaw nu a făcut-o. Și, în timp ce Stanley medita la enormele greutăți pe care le avea de înfruntat, l-a copleșit depresia. „Apostolul Africii", a scris despre Livingstone în 13 septembrie, „este mereu prezent în gândurile mele. Și, cum zilele trec fără să încep căutarea lui, mă trezesc cu stări de depresie. Într-adevăr, sunt multe lucruri care mă pot deprima." Chiar dacă numai pentru a ieși din starea sumbră, Stanley era disperat să plece din Tabora, indiferent de cât de bolnav erau Shaw, Selim sau oricare alt membru al caravanei.

Arabii, care credeau că era sinucidere curata pentru Stanley să ocolească prin sud-vest, până la Ujiji, nu i-au înțeles ideea fixă. Ei puteau vedea doar că Shaw era chinuit de o boală gravă. L-au dojenit pe Stanley pentru cruzimea de a obliga să călătorească un muribund, printr-un ținut dificil, cu păduri dese, drumuri proaste, sălbatic și cu triburi amenințătoare. „Vei descoperi că oamenii vor fi prea mulți pentru tine și că vei fi

nevoit să faci cale întoarsă", i-a spus lui Stanley un negustător de sclavi dezgustător. „Wamanyar sunt răi, Wakonogo sunt foarte răi, iar Wazavira sunt cei mai răi. Ai sosit în acest ținut într-o perioadă foarte potrivnică. Peste tot este război."

Zvonurile potrivit cărora acele triburi fie se pregăteau să-l atace pe Mirambo, fie călătoreau spre nord, ca să se alăture lui Mirambo, întăreau părerea despre nebunia lui Stanley. Și, deși Stanley nu era speriat, noilor lui hamali le pierea curajul și bombăneau în legătură cu misiunea pentru care fuseseră angajați. Chiar și Bombay, un veteran al atâtor expediții în Africa, i-a spus lui Stanley că cea mai înțeleaptă decizie era să se întoarcă în Bagamoyo și să încerce din nou mai târziu. În loc să asculte, totuși, Stanley a angajat doi băștinași în calitate de ghizi. A fost impresionat mai ales de cel pe nume Asmani, un bărbat cu spate lat și înalt de peste 1,80 de metri. Avea să-i protejeze împotriva triburilor agresive, un Goliat mătăhălos mergând în fruntea micii armate a lui Stanley. Situat între steagul Statelor Unite și impozantul Asmani, Stanley avea să-i intimideze pe membrii triburilor Wakonogo și Washenshi. „Dacă enormitatea corpului omenesc poate inspira spaimă, hotărât că Asmani trebuie să producă un efect înfricoșător"[1], s-a minunat Stanley.

În 16 septembrie, Stanley l-a angajat pe Asmani și pe prietenul acestuia Mabruki. Caravana lui, redusă la dimensiuni perfecte pentru a se deplasa cu repeziciune, era completă în mintea lui Stanley. În sfârșit, sosise timpul să plece din Tabora. Ceea ce, odinioară, părea idilic devenise lipsit de strălucire, iar el era nerăbdător să o ia din loc. A oferit un festin îmbelșugat membrilor caravanei și i-a îndemnat pe hamali să-și cheme și familiile. A fost sacrificată o pereche de boi, pui și oi au fost gătite pe grătar, pe frigare, și au fost cumpărați 19 litri de bere

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 227.

locală. Cu excepția lui și a lui Shaw, toți membrii caravanei au băut și au dansat în noapte. Stanley stătea pe veranda lui și se uita lung la dealurile de-acum familiare și la albiile uscate ale râurilor, a fumat un trabuc și a scris în jurnal. Data plecării avea să fie 19 septembrie, a decis el. Poimâine-dimineață.

Dar în dimineața zilei de 19 septembrie, Stanley a fost cuprins de un atac de febră. A adunat mai multe pături și s-a întins în pat, gândindu-se că era un atac „ușor", care avea să treacă în câteva ore. Dar febra s-a dezlănțuit de-a lungul zilei. Shaw chiar s-a dat jos din pat să soarbă din priviri imaginea lui Stanley murind ca „un măgar". Când aceasta urma să se întâmple, a spus Shaw, el plănuia să preia jurnalele și cuferele de voiaj ale lui Stanley și apoi să se întoarcă direct la Bagamoyo.

— Cui ai vrea să-i scriu, în caz că mori? i-a spus drăgăstos Shaw lui Stanley în acea noapte, stând aplecat peste patul gazetarului. Deoarece chiar și cei mai puternici dintre noi pot muri.

— Vezi-ți de treaba ta, l-a bruftuluit Stanley. Și nu mai croncăni pe lângă mine.

Shaw a plecat din cameră, lăsându-l pe Stanley să transpire pentru a scăpa de febră. În sfârșit, la 10 seara febra a încetat, iar Stanley s-a trezit într-un loc liniștit. O singură lumânare licărea în încăpere. Noaptea, aerul mirosea a iarbă și a pământ uscat, singurele sunete care se auzeau fiind sforăiturile din camera soldaților. Cu sau fără febră, a hotărât el, dimineața avea să plece, aventurându-se într-o regiune care îi îngrozea chiar și pe băștinași și pe arabi. Se simțea singur, zăcând acolo în întuneric, și l-a cuprins tristețea fiindcă nu avea niciun prieten pe lume. Întotdeauna îi fusese frică de tristețe și încercase să o alunge cu gânduri pozitive, așa cum făcuse ani întregi.

Scrisul devenise un catharsis al călătoriei, iar jurnalul lui era singurul loc unde își putea da frâu liber emoțiilor. Așa că s-a

sculat și a început să scrie ceea ce simțea. „Mă gândesc la cele ce am de făcut, cuget la poziția și la intențiile mele. O tristețe de nespus mă covârșește, o deprimare pricinuită de izolare. Niciun fel de înțelegere, niciun interes în jurul meu", a mărturisit el. „Îți trebuie mai multă tărie de cuget decât am eu acum, ca să alung toate presimțirile negre care mă năpădesc."[1]

Avertismentele arabilor îl bântuiau pe când scria și a început să se întrebe dacă încercau cumva să-l inducă în eroare într-o încercare de a-l ține în Tabora. Mirambo fusese respins recent cu mari pierderi, dar încă era prea aproape pentru ca Stanley să călătorească pe ruta principală a caravanelor. În scrierile sale, Stanley se arăta tot mai bănuitor, închipuindu-și că arabii încercau să profite de el, așa cum procedaseră și alții de-a lungul vieții lui. Stanley era tot mai dornic să demonstreze că arabii se înșelau. Acumulase dispreț față de ei pentru că îl subestimau. Arabii se puseseră în calea misiunii sale de găsire a lui Livingstone, privându-l de slujba sa și de un viitor, prin încercarea de a-l face să greșească. Putea vedea asta foarte clar.

Stanley ajunsese să urască Tabora. În mintea lui, reprezenta boala. Chiar și gândul la gustul medicamentelor precum calomelul, colochinta, rubarba, emeticul, ipecacul și chinina făceau să i se întoarcă stomacul pe dos. Numindu-le „inutile" și „respingătoare", era nerăbdător să plece și să lase în urma lui locul care începuse să i se pară ca o închisoare.

Stanley s-a dedicat din nou misiunii sale. „Am făcut legământul solemn – și îmi voi ține jurământul câtă vreme îmi va rămâne cea mai slabă nădejde de viață – ca, orice s-ar întâmpla, să nu mă las îndepărtat de la acțiunea mea; am jurat să-mi urmez cercetările până ce îl voi fi regăsit pe Livingstone, viu

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, p. 228.

sau mort; am jurat să nu mă întorc decât aducând cele mai puternice dovezi posibile că trăiește sau că a încetat din viață. Nimeni pe lume nu mă va opri, doar moartea ar putea."[1]

Era aproape miezul nopții, iar Stanley se simțea din nou slăbit din cauza malariei. Avea să plece dimineața, indiferent de cât de rău se simțea. A revenit la jurnalul său pentru ultima oară și a scris cu emfază: „ÎL VOI GĂSI! ÎL VOI GĂSI!" S-a calmat. „Mă simt mai bine. Oare am rostit o rugăciune? La noapte am să dorm liniștit."[2]

[1] Henry Stanley, *op. cit.*, pp. 228–229.
[2] *Ibidem*, p. 229.

30

Escaladarea

Fortul Macpherson, Nebraska
19 septembrie 1871

Secretul a fost dezvăluit. Chiar în momentul când Livingstone a ajuns pe țărmul vestic al lacului Tanganyika, iar Stanley își petrecea ultimele nopți în Tabora, ziarul *New York Herald* publica un zvon despre Livingstone, trimis de biroul său londonez. Era 19 septembrie 1871. „Din Zanzibar s-au primit informații care anunță vești pozitive despre soarta doctorului Livingstone. Autoritatea acestor declarații nu poate fi pusă la îndoială. Un grup de americani se grăbesc în interiorul continentului cu scopul de a-l salva pe doctor din situația periculoasă în care se află", menționa această știre intenționat vagă. În ceea ce privește semnătura de la sfârșitul articolului de ziar și sursa de informare, în mod remarcabil, numele salvatorului lipsea.

Până atunci, în paginile *Herald*-ului, James Gordon Bennett Jr. nu a menționat nimic despre Stanley sau despre o misiune de salvare. În schimb, discursul lui Henry Rawlinson de la RGS, din 26 iunie, a dezvăluit secretul. Din cauza diviziunii rigide a categoriilor sociale ale Angliei victoriene, care îi împiedica pe membrii aristocrației să discute informal cu membrii claselor de jos, mărturisirea lui Rawlinson a rămas printre acei

membri ai claselor sociale superioare care au frecventat adunarea. Dar o bârfă despre Livingstone era prea fascinantă încât să rămână ascunsă pentru mult timp. Cameristele, majordomii, valeții și grăjdarii nu erau surzi la conversațiile angajatorilor lor. Zvonurile despre o expediție de salvare ne-britanică s-au răspândit ca gândul. Când au ajuns la Bennett, prin intermediul biroului său, nu a avut de ales și a publicat pe scurt vestea. Altfel, era doar o chestiune de timp până când ziarele britanice urmau să publice un articol pe această temă. Identitatea membrilor „grupului de americani" a ajuns subiect de mister îndelung dezbătut la New York și Londra.

Bennett avea o criză de rezolvat. Erau multe aspecte ale situației, toate trebuind să fie abordate ca un întreg, astfel încât scurgerea de informații să fie rezolvată în avantajul său. Totuși, mai pe scurt, criza se referea la bani. În ciuda modului de a risipi bani în mod extravagant, Bennett putea fi zgârcit, în cazul în care profitul era amenințat. Singura metodă prin care putea vinde mai multe ziare era să controleze ciclul știrilor. Aceasta era realizabil prin dezvăluirea unor detalii minime despre salvarea exploratorului până când acțiunea se întâmpla cu adevărat. Menționând implicarea *Herald*-ului sau numele lui Stanley înainte de acest moment ducea la publicarea poveștii de către alți editori sau la ridiculizarea ziarului în cazul în care Stanley eșua. Iar Bennett cu siguranță nu dorea o scurgere prematură de știri, care să-l determine pe Baker să pornească în viteză către Livingstone.

O dilemă și mai mare era Stanley: Bennett nu știa dacă mai putea miza pe devotamentul ziaristului. Prima factură pentru cheltuielile expediției a ajuns la New York la sfârșitul lui martie. Înfuriat, Bennett a aruncat o privire la suma uriașă și i-a dat ordin lui I.F. Lockevon, un contabil de la *Herald*, să respingă

cererea. „Vă rog să luați aminte", scria Lockevon în scrisoarea sa către Stanley, „că o cambie emisă în numele dumneavoastră de James Gordon Bennett Esquire Jr., în Zanzibar, în 17 ianuarie 1871, pentru 3 750 de dolari-aur[1], este protestată pentru neacceptare, iar deținătorii vor ca dumneavoastră să faceți plata."

Revocarea, scrisă în 29 martie 1871, avea un sens, la acea dată. Criza Gould-Fisk a aurului, din 1869, catalizatorul trimiterii lui Stanley în căutarea exploratorului Livingstone, era de mult uitată. Bennett și președintele Grant deveniseră foarte buni prieteni. Bennett era președintele Clubului de iahting din New York. *Herald* trecea printr-o perioadă îmbelșugată. Nu avea sens să plătească o factură exorbitantă pentru un corespondent zelos, care, foarte probabil, avea să moară pe undeva, prin Africa, irosind astfel mii de dolari din averea lui Bennett.

Dar Stanley trăia, fiind în drum spre Livingstone. Dacă se întorcea cu bine în Zanzibar, trebuia să facă rost de mii de dolari în grabă. Metoda evidentă de a atinge acest scop era să-și vândă articolele celui care licita mai mult – sau, păstrând tradiția de *freelancer*, mai multor licitatori care ofereau prețul cel mai mare. Însărcinarea dată de Bennett urma să țină capul de afiș al tuturor ziarelor, în afară de al său.

Așa cum se întâmplase în timpul călătoriei sale la Paris, în 1869, Bennett a evadat din New York pentru a cugeta. S-a îndreptat către Nebraska, cu scopul de a vâna bizoni, la invitația generalului obez Philip Sheridan, pe care Bennett îl întâlnise la reședința de vară din Long Branch, New Jersey, a președintelui Grant. Vânatul de plăcere era un mod de petrecere a timpului la modă printre oamenii prosperi, copiat de la aristocrația britanică. Vânând în prerie, Bennett și amicii săi intimi îi imitau

[1] Monedă de aur emisă de Statele Unite ale Americii în perioada 1849–1889, având compoziția de 90% aur, respectiv 10% cupru (n. tr.).

din nou pe britanici. În plus față de expedițiile de vânătoare pentru animale mari în Africa și India, vânătorilor britanici începuse să le placă Vestul american. Primii vânători britanici au sosit aici încă din 1855, când grupul lui Sir George Gore a ucis 3 000 de bizoni și 40 de grizzly.

Bennett a alcătuit o coterie din cei mai potenți oameni din New York, pentru o călătorie în vestul SUA. Ca o coincidență, a adus chiar și propriul lui „Livingstone" – agentul de bursă Carol, membru al familiei newyorkeze Livingstone, care avea legături cu exploratorul doar prin numele identice. Un alt prieten care fusese cooptat în expediție era Leonard W. Jerome. „Regele de pe Wall Street" era emisarul președintelui Grant în Germania lui Otto von Bismarck. Tocmai se întorsese împreună cu Sheridan din misiunea de observare a Războiului Franco-Prusac. Apoi, chiar l-a vizitat pe Bismarck la Versailles, în timpul asedierii Parisului, în februarie 1871.

În noaptea de 16 septembrie, șleahta de oameni de afaceri a lui Bennett, generali și directori au plecat pufăind din nou-nouțul Grand Central Depot din New York într-un vagon special – dar Bennett nu îi însoțea. Trebuia să rezolve criza Stanley. A așteptat o zi, a dat ordin ca articolul să fie publicat, apoi și-a început călătoria de 36 de ore cu trenul la Chicago.

Bennett a sosit la Chicago dimineața, miercuri, în 19 septembrie, aproape în același timp când articolul intitulat „American Traveler" a ajuns la chioșcurile de ziare. Cu totul, caravana de vânători de bizoni număra 17 persoane, tovarășii lui Bennett și ai lui Sheridan fiind împărțiți în mod egal. Cinci ogari goneau iepurii mari din America de Nord. Un bucătar francez pregătea toate mesele. Chelneri serveau mâncare în porțelanuri și argintărie de masă.

Caravana lui Bennett s-a mutat în mașina particulară a șefului Union Pacific Railroad, după ce a schimbat trenul

pentru ultima parte a călătoriei. Șinele urmau malul nordic al râului Platte, străjuit de plopi canadieni. Din curgerea lui nu mai rămăsese decât o dâră de apă după arșița verii. Preria era plată și monotonă. Treceau kilometri întregi fără nicio schimbare în peisaj. În timp ce ceilalți citeau sau fumau, Bennett a pornit spre locomotiva cu apărătoare pentru înlăturarea obstacolelor. Cu vântul în păr, cu coșul de locomotivă chiar în spatele lui, Bennett și-a aruncat primele priviri trecătoare asupra naturii sălbatice stând pe platforma înaltă, din metal, de deasupra apărătoarei în formă de „V" a locomotivei Union Pacific, uitându-se cu ochii întredeschiși în lumina soarelui de amiază din Nebraska. Era același teritoriu unde Stanley călătorise în urmă cu cinci ani în căutarea gloriei. Acum, la 14 480 de kilometri spre est, Stanley se târa prin Africa, aproape muritor de foame, în timp ce Bennett trecea rapid spre vest, traversând frontiera Americii, precum un sultan.

În 22 septembrie 1871, grupul de vânători a coborât la Fort McPherson, un avanpost al cavaleriei, la confluența râurilor North Platte și South Platte. În acest loc, Stanley aproape că fusese arestat în timp ce trecea cu pluta râul Platte împreună cu Cook, în urmă cu cinci ani, dar peisajul se schimbase dramatic. În timpul construirii căii ferate transcontinentale, orașul se dezvoltase foarte mult, cu saloane, bordeluri și Railway Hotel. Chiar și după ce brigăzile de muncitori angajate la construirea căii ferate și-au continuat înaintarea către vest, zona a rămas plină de viață – deși nu la fel de aspră.

Șaisprezece vagoane cu provizii îl așteptau pe Bennett și tovarășii săi, inclusiv un vagon special care să țină șampania la rece. Urmau să călătorească până la Fort Hays, timp de zece zile în sudul Kansasului. Terenul era o pajiște întinsă brăzdată de câteva râuri tulburi. Erau puțini coloniști. Pentru apărarea lor, în cazul în care triburile Cheyenne și Pawnee încălcau

tratatele de pace, 350 de soldați din Compania F a Cavaleriei 5 a SUA aveau să-i însoțească.

În timp ce Stanley mergea sau călărea un măgar, frământându-se pentru fiecare *doti* de pânzeturi și privindu-și subordonații cum mor de malarie, variolă și elefantiazis, caravana lui Bennett înainta călăuzită de legendarul cercetaș amerindian Buffalo Bill Cody. „Înalt și destul de zvelt", a scris generalul Henry Davies despre Cody, „avea o mare putere și o rezistență de fier; drept ca o săgeată și cu trăsături remarcabil de frumoase."

Cody nu a fost impresionat de locuitorii din partea răsăriteană a Americii. Cercetașul cu guler à la Van Dyck și cu păr blond, lung, făcea glume pe seama tovarășilor săi, purtând un costum alb din piele de cerb cu franjuri din piele albă, completat cu un sombrero alb, cămașă de un roșu-sângeriu și un cal alb de paradă. „Deoarece era un costum împopoțonat și la modă", a scris Cody, „m-am hotărât să adaug un pic de stil ținutei mele."

Bennett nu era un foarte bun trăgător. Călătoria lui prin sălbăticie era mai degrabă un interludiu social, decât o aventură. În fiecare zi, caravana se trezea la 3.30, iar Cody le oferea „turiștilor[1] veniți să-și petreacă timpul în Vestul Sălbatic" o dușcă de burbon[2] înainte de micul dejun, apoi vânătoarea putea să înceapă. Băutul se relua în fiecare după-amiază târziu, când corturile erau ridicate și chelnerii aduceau primul fel de mâncare dintre cele șapte ale serii. „*Claret*[3], whisky, brandy și bere slabă englezească" erau produse principale în meniul zilnic. Atât de multe sticle de șampanie au fost golite, încât Cody

[1] În engleză, în original, „*dudes*", care are și sensul de „filfizoni" (n. tr.).

[2] Whisky fabricat în SUA, din porumb sau din grâu, al cărui nume provine de la o regiune din Kentucky (n. tr.).

[3] Vin de Bordeaux (n. tr.).

i-a numit pe cei din Est „*The Mumm*" și a comentat mulți ani după aceea că cei care au colonizat Vestul „au recunoscut locurile unde au fost construite taberele după cantitatea sticlelor goale rămase în urma lor pentru a le marca".

La capătul călătoriei, caravana a ajuns la Fort Hays, în 2 octombrie 1871. Parcurseseră în jur de 310 kilometri și uciseseră 600 de bizoni și 200 de elani. Mâncaseră câini-de-prerie[1] și file de bizon cu ciuperci; pește fript pe grătar, ocheane[2] prăjite și iepuri mari înăbușiți. Văzuseră râul Platte și au trecut prin vadul peste râul Republican; au vânat de-a lungul Beaver Creek, Medicine Creek, Solomon și Saline. Dar la Fort Hays au ajuns la capătul sălbăticiei. Odinioară, fusese un teritoriu la fel de sălbatic și de nesupus precum Africa lui Stanley, pe care încerca să o străbată cu greu, dar unde pătrunsese civilizația.

La Fort Hays se aflau generalul George S. Custer, luptătorul împotriva pieilor-roșii, și Regimentul 7 Cavalerie pe care îl comanda. Avea să devină epicentrul frontierei americane reduse în câțiva ani, orașul originar al „Vestului Sălbatic". Vitele mânate din Texas ajungeau la capătul căii ferate locale. Wild Bill Hickock avea să devină șerif – și alungat din oraș pentru arestarea fratelui lui Custer. Faimosul proprietar de circ P.T. Barnum avea să fie ușurat de 150 de dolari de câțiva jucători de cărți, niște escroci locali, cu prilejul singurei sale vizite, când a venit în Vest să recruteze „oameni sălbatici" pentru circul său. Cu toate acestea, deși era un loc deocheat, anarhic și deloc romantic, Hays se afla sub guvernarea unui singur stat. Problemele dezvoltării sale aveau să formeze o identitate națională solidară imediat ce s-a finalizat tranziția de la sălbăticie la

[1] Specie de rozător întâlnită în Marile Câmpii din America de Nord (n. tr.).

[2] Pește lung; babușcă (n. tr.).

civilizație. Africa, după ce a fost exploatată și împărțită de britanici, germani, portughezi, arabi, italieni și francezi, a fost privată de identitatea sa unică în 1871.

Lângă Fort Hays, vagonul caravanei a așteptat. Ei au călătorit până acasă cu locomotiva *Kansas Pacific*, via Kansas City și Chicago. Acolo, bărbații și-au ras bărbile crescute de zece zile și s-au îmbăiat, încheind astfel procesul întoarcerii în sânul civilizației. Nu au perceput călătoria lor ca pe o farsă, ci ca pe o aventură legitimă. De fapt, *Herald* a publicat informări din timpul marelui voiaj al lui Bennett, în 23, respectiv 28 septembrie. În ciuda faptului că alte ziare au satirizat expediția drept „newyorkezi pe picior de război", generalul Davies a publicat o carte de aventuri despre incursiunea cutezătoare, intitulată *Ten Days on the Plains*.

În maniera tipică a lui Bennett, chestiunea Stanley și Livingstone a fost rezolvată departe de New York. Bennett avea nevoie de Stanley de partea lui și știa că recompensele financiare din creșterea enormă a tirajului aduse de articolele în exclusivitate despre Stanley, care urma să-l găsească pe Livingstone, avea să prevaleze asupra costurilor exorbitante ale expediției. De asemenea, deoarece *Times* câștiga cititori datorită investigațiilor inovative despre corupția și fărădelegile înrădăcinate la Tammany Hall[1] din New York, Bennett nu-și putea permite să fie precaut. Dacă refuza să-i plătească facturile lui Stanley, exista o mare posibilitate ca acesta să sporească avantajul ziarului *Times*, vânzându-i articolele despre Livingstone.

În 22 septembrie, de la Fort Mc Pherson, încă înainte de a urca în șa pentru a începe vânătoarea, Bennett a trimis o telegramă la New York, prin care autoriza plata pentru toate

[1] Organizația centrală a Partidului Democrat din New York, bine-cunoscută datorită corupției membrilor ei, în secolele XIX–XX (n. tr.).

cheltuielile lui Stanley. Telegraful a fost trimis la Londra, unde mesajele au fost transmise spre Zanzibar în 25 septembrie. Bennett putea doar să spere ca Stanley să primească veștile înainte de a vinde în altă parte articolele despre Livingstone.

Apoi, după ce și-a asumat responsabilitatea ciclului de știri despre Livingstone, Bennett a început să pregătească terenul până în momentul când, spera el, putea să publice articolele lui Stanley. În coloanele editorialelor ziarului *Herald* au apărut știri despre Africa de Est. Erau chestiuni generale, prezentând cititorilor personaje precum Kirk și reamintind acestora de Livingstone.

Cu toate acestea, Bennett nu primise de la Stanley vreun text scris de când reporterul navigase din India, în urmă cu un an. Nu putea decât să plătească facturile și să spere ca investiția să dea roade.

31

Necunoscutul

Tabora
20 septembrie 1871
La 350 de kilometri distanță de Livingstone

Stanley s-a îmbolnăvit de variolă la mijlocul lui septembrie, dar, indiferent de aceasta, era hotărât să plece din Tabora. După câteva zile în care a suferit de febră și s-a odihnit la pat, în sfârșit Stanley a pornit caravana sa subțiată din Tabora, în 20 septembrie. Pe hârtie, traseul de la Tabora până la Ujiji era simplu: 241 de kilometri la sud-vest de Tabora, apoi 241 de kilometri spre nord-vest, 142 de kilometri către nord, iar 113 de kilometri ușor către nord-vest – cu totul 737 de kilometri. Cel mai important era că, teoretic, ieșeau din perimetrul de acțiune al lui Mirambo. Despre teren în sine, Stanley cunoștea doar că era împădurit și, pe alocuri, mlăștinos și că arabii i-au prezis moartea.

Stanley și-a încălecat măgarul și și-a condus oamenii afară din Tabora. Steagul Americii flutura, s-au tras focuri de armă, oamenii râdeau și strigau, cu toții bucuroși că se puneau în mișcare. Doar arabii și Shaw erau uluiți să vadă că cele trei luni petrecute de caravană la Tabora se încheiau. Ca semn de nemulțumire și ca să întărească opinia că prețioasele pânzeturi și mărgele de sticlă ale lui Stanley urmau să fie pierdute odată cu moartea

sa, arabii au rechiziționat ajutoarele lui Livingstone. Au interzis ca pachetele cu pânzeturi și hamalii să părăsească Tabora. Deși înfuriat, Stanley era, de asemenea, nerăbdător să plece de acolo. Decât să-și întârzie plecarea din cauza acestei probleme, el a preferat să susțină doar că privarea lui Livingstone de propria corespondență era un gest inuman. Arabii i-au dat dreptate. Unui singur hamal i s-a permis să se alăture marșului lui Stanley, având asupra lui doar scrisorile lui Livingstone.

Aruncând priviri dure, protestând că Shaw era obligat să călătorească alături de el, arabii au stat la o parte și și-au luat rămas-bun de la Stanley. În câmpia lipsită de umbră, temperatura atingea peste 37,7 °C.

— Cu bine! a strigat Stanley către arabi, ridicându-și pălăria.

Shaw, a cărui stare se înrăutățise în timpul nopții, abia putea să călărească pe măgarul său. Își mâna animalul înainte fără tragere de inimă. Astfel, Expediția ziarului *New York Herald* a părăsit siguranța și luxul din Tabora pentru a se întoarce în sălbăticie. Pentru prima oară în călătoria lor, pătrundeau într-un loc unde nicio altă caravană sau expediție nu călătorise vreodată.

Nici nu se îndepărtaseră bine de arabi, că Mabruki, unul dintre ghizii cei noi, l-a atins în joacă pe măgarul lui Shaw cu un băț. Animalul a luat-o la fugă și l-a azvârlit pe nefericitul marinar într-un tufiș cu spini lungi de câțiva centimetri.

Arabii au sărit în ajutorul lui Shaw, fugind prin câmpia plină de praf în mantiile lor albe fluturând, înjurându-l pe Stanley pentru că obliga un om bolnav să călătorească. Și, chiar dacă îi spuneau că e nemilos și încăpățânat, Stanley se săturase să-i asculte. A descălecat, l-a ridicat pe Shaw de la pământ și l-a așezat pe marinarul muribund pe măgar încă o dată.

— Ia-ți inima în dinți! a strigat el sarcastic, în timp ce se întorcea la măgarul său, ignorând gemetele lui Shaw și învinuirile aduse de arabi. Curaj!

Aproape totul a decurs bine în acea primă zi. În loc să țină ritmul intens din fruntea caravanei, Stanley a călărit în spate, ca să-l ajute pe Shaw. Restul caravanei a înaintat în marșul ei forțat și a scos un timp bun. Dar în momentul în care Stanley a ajuns pe o creastă și a observat focul de tabără în depărtare, cu steagul său american fluturând în mijlocul unor orezării și crâng de bananieri, accesul de febră i-a revenit. S-a prăbușit în hamacul său din tabără și s-a învelit cu blana lui de urs. De data aceasta, nu se lupta cu malaria, ci cu variola. Perioada de incubare a acestei boli, declanșată de un virus, este de 12 zile. 30% dintre cei care suferă de febră, oboseală, dureri de cap, dureri de spate și răni provocate de boală mor. Interesant este că se transmite de la un om la altul prin stropii de salivă infectată, în timpul unei conversații purtate față în față. De vreme ce perioada de incubare ține între 7 și 12 zile, cel mai probabil, Stanley a contractat virusul în momentele petrecute cu Shaw, stând aplecat deasupra patului și mustrându-l să se ridice.

În acea noapte, în timp ce Shaw își oblojea rănile provocate de căzăturile dese de pe măgar, iar Stanley a mers la culcare având febră, restul hamalilor s-au așezat în jurul focului de tabără, unde au discutat despre ce avea să le aducă ziua următoare. În șoaptă se vorbea destul de des despre dezertare. Deși Tabora rămăsese în urmă la doar câteva ore, câmpiile vaste și însorite urmau să lase locul pădurilor dese și întunecate, despre care auziseră atâtea povești. Stanley le plătise o parte din salariile lor mărite înainte de plecare și le-a dat arme și muniție, așa încât, dacă ar fi dezertat, ar fi dus cu ei înapoi acasă niște mici averi. Pe de altă parte, legea stipula că Stanley putea să aplice o pedeapsă la întoarcerea din Ujiji, când se oprea din nou în Tabora.

Hamalii, speriați, se certau cu voce joasă. Stanley nu era în stare să se întoarcă, au presupus ei. Avea să moară, cu siguranță. Nici măcar un uriaș precum Asmani nu putea apăra o caravană

de 54 de bărbați dacă forțele unui trib de vreo 1 000 de luptători ar fi atacat. Dezertarea înainte de încheierea unei călătorii prea îndelungate părea un gest prudent în comparație cu posibilitatea de a fi transformați într-o altă grămadă de oase albe, descărnate de hiene.

20 de hamali au fugit în acea noapte. Stanley a aflat a doua zi, când s-a ridicat, hotărât să nu dea atenție malariei de care suferea și să continue înaintarea. A izbucnit plin de mânie. A trimis 20 dintre cei mai loiali oameni de-ai săi înapoi spre Tabora, ca să-i prindă pe dezertori. Servitorul Selim a fost, de asemenea, trimis la Tabora, cu misiunea de a cumpăra un lanț pentru sclavi de la arabi. „Spre seară, cei 20 de detectivi ai mei s-au întors cu nouă dintre oamenii care lipseau", a scris Stanley. „Selim s-a întors și el cu un lanț puternic, capabil să țină zece oameni în zgardă. La rândul lui, Kaif-Halek a apărut cu corespondența pe care urma să o transmită lui Livingstone sub paza mea. Apoi m-am adresat oamenilor și le-am arătat lanțurile sclavilor. Le-am spus că am fost primul alb care a luat cu el, în călătorii, un lanț pentru sclavi. Dar, pentru că tuturor le era atât de frică să mă însoțească, am fost nevoit să le folosesc, deoarece era singurul mijloc prin care îi puteam ține la un loc. Cei buni nu au de ce să se teamă că îi voi ține în lanțuri – doar dezertorii, hoții, care își primesc plata, și darurile, și armele, și muniția și fug."

Totuși, încă doi oameni l-au testat pe Stanley în acea noapte. După ce a stat în căldură, la 42°C, așteptându-l pe Bombay să-i vâneze pe dezertori, Stanley i-a biciuit și i-a pus în lanțuri.

Starea morală a celor din tabără a scăzut repede în cele câteva zile după plecarea din Tabora, iar Stanley părea să piardă controlul. Oamenii i-au cerut lui Stanley să se anuleze contractele. La unii dintre ei, precum Kasegra Saleem, s-a renunțat pe motiv de boală (Saleem vomita la un capăt și elimina viermi

la celălalt). Un altul, croitorul Abdul, fusese o povară încă de la Bagamoyo. I s-a permis să plece deoarece Stanley obosise să-i tot audă vaietele. Într-un final, Stanley s-a întrebat dacă nu sosise vremea să se întoarcă. „Soarta a hotărât în legătură cu întoarcerea noastră", a scris el.

Dar Stanley a luptat în continuare. Când caravana a ajuns în satul Kigandu, în 24 septembrie, după patru zile de călătorie, a fost batjocorit de băștinași pentru că a refuzat să lupte cu Mirambo și apoi a fost numit laș. Sătenii au cerut pânzeturi în schimbul permisiunii de a trece prin teritoriul lor. Stanley nu a plătit, așa că el și oamenii lui au fost nevoiți să doarmă la o milă în afara satului, într-o zonă infestată cu șobolani. Acolo, Shaw a căzut când s-a dat jos de pe măgar, dar era atât de slăbit din cauza bolii somnului, încât a picotit în locul unde s-a izbit de pământ, apoi s-a ridicat și s-a îndreptat către cortul său.

Stanley l-a privit pe prietenul său și, în sfârșit, i s-a făcut milă.

— Vrei să mergi înapoi, domnule Shaw? l-a întrebat el, pe un ton obosit.

— Dacă ați vrea, a replicat Shaw. Nu cred că pot merge mai departe.

— Ei, bine, domnule Shaw, am ajuns la concluzia că cel mai bine ar fi să te întorci. Răbdarea mea a ajuns la limită.

Stanley l-a avertizat pe Shaw că, dacă se întorcea la Tabora, avea să moară, pentru acolo nu era nimeni care să aibă grijă de el, dar marinarul se decisese.

— Mi-aș fi dori ca niciodată să nu mă aventurez să vin, a recunoscut Shaw. Am crezut că viața în Africa este cu totul diferită de asta.

Călătorii și-au petrecut ultima noapte într-o atmosferă tristă. Așezați în jurul focului, în timp ce Shaw cânta *Home Sweet Home* la un acordeon ieftin pe care îl cărase cu el de la

Zanzibar, ei s-au desfătat cu prietenia lor. „Ne-am înmuiat unii față de alții", a scris Stanley. Era sigur că Shaw urma să moară și îi era greu să-și ia rămas-bun de la el. Pe de altă parte, Shaw plănuia să se recupereze și să călătorească înapoi spre coastă. Avea inima ușoară. *Home Sweet Home* nu era un bocet, ci o presimțire.

În dimineața următoare, Stanley i-a dat lui Shaw un bidon de ceai, un picior de miel și niște pâine, apoi l-a pus într-o litieră cu care să fie transportat înapoi la Tabora. Era nevoie de doi oameni să-l care. Încărcăturile lor urmau să fie duse de măgarul lui Shaw. Stanley a ordonat să sune trompeta, să fie înălțate steagurile, iar oamenii să formeze două rânduri. Bunul său prieten Shaw pleca și dorea să se întâmple cu stil. Marinarul a fost cărat printre cele două rânduri, în semn de respect și de rămas-bun. El și Stanley și-au luat cu solemnitate la revedere, urându-și reciproc numai bine. Apoi au pornit în direcții opuse, fiecare cu soarta lui. După toate cele spuse și făcute, despărțirea lor era o ușurare și pentru Stanley. „Shaw a fost dus spre nord, în timp ce noi mergeam către sud, mai rapid și cu pași mai vioi, deoarece simțeam că un mare coșmar fusese luat din rândul nostru", a scris Stanley.

Chiar înainte de plecarea lui Shaw, Stanley și-a imaginat cum ar fi fost să se întreacă cu Livingstone în călătoria lui. „Având exemplul ilustru al lui Livingstone, care călătorise singur înaintea mea, m-am întrebat: «Oare nu s-ar putea să încerc să fac și eu la fel?»"

Fără Shaw, Stanley și-a ignorat propria stare fizică slăbită și s-a grăbit cât a putut spre Ujiji. Ritmul s-a întețit de la 1,6 kilometri pe oră la 4,8 kilometri. Intrase în cea de-a șaptea lună a călătoriei. În mintea lui Stanley, Livingstone se găsea cu siguranță la Ujiji. Nu se gândea la ce va urma. Nu putea. De-abia găsea soluții să ajungă la Ujiji. Să găsească putere pentru a pătrunde

și mai mult în interiorul Africii sau să rătăcească fără limite în căutarea bunului doctor era de neconceput.

Așa cum era, noua cale era o provocare foarte diferită de orice cunoscuse Stanley până atunci. Pericolele Africii se înmulțiseră de când plecaseră din Bagamoyo, dar în sălbăticia de la sud-vest de Tabora era de parcă însăși cutia Pandorei Africii, cu cele mai violente încercări, s-a deschis. Nori de muște țețe și de *Asilidae* (muște răpitoare sau ucigașe) îi obligau pe oameni să le îndepărteze la tot pasul. Căldura, extrem de intensă, era fără milă, ca o flacără lângă corp. Vegetația putrezită a arborilor *upa* era otrăvitoare, dacă era inhalată. Cadavrele băștinașilor care muriseră de variolă zăceau unele peste altele pe marginea drumului. Luptători de gherilă mișunau prin regiune, iar satele erau fortificate ca pentru război, împrejmuite cu garduri formate din țăruși din lemn, groși de 8 centimetri, legați strâns între ei, cu platforme speciale pentru trăgătorii de elită ca să vadă la distanță.

În ciuda greutăților, pe Stanley îl cuprinsese o stranie pace. Africa i se potrivea, în ciuda pericolelor ei. Stanley avea interesul unui proprietar în Africa și se gândea la pământul ei de parcă ar fi fost al lui. „Am simțit o mândrie de moment", a recunoscut în jurnal după ce a dezvăluit totul într-o viziune „romantică", „la ideea că dețineam un domeniu atât de vast."

S-a obișnuit cu sentimentul proprietății și îi plăcea nevoia de a-l găsi pe Livingstone, care îi dădea curaj. Hamalii erau născuți și crescuți în Africa, cu toate acestea se simțeau inconfortabil în sălbăticie și mergeau înainte fără tragere de inimă. În schimb, Stanley se desfăta cu fiecare zi a marșului și cu faptul de a se afla în Africa, pur și simplu. Deoarece nu-și putea procura trabucuri, ajunsese să fumeze dintr-o pipă albă de lut, la sfârșitul fiecărei zile, privind asfințitul soarelui. „Culori de auriu și argintiu, șofran și opal, când razele și tonurile

magnifice erau reflectate deasupra pădurii nemuritoare, în tăcerea și calmul sfânt al cerului", a descris el asfințiturile.

În acele ore, ascultând bărbații care-și fumau pipele din tigve în jurul focului de tabără și țârâitul greierilor, Stanley a devenit la rându-i îngrijorat de soarta lui Livingstone. „Ne găsim amândoi pe același pământ, probabil în aceeași pădure – cine știe? –, cu toate acestea, el este atât de departe de mine", a consemnat Stanley.

Grijile dispăreau în timpul zilei, mai ales că, la începutul lunii octombrie, pădurea deasă a lăsat locul pajiștii, unde un vânat foarte variat aștepta să fie prins pentru oala de gătit. În 4 octombrie, expediția s-a oprit pentru trei zile, de-a lungul râului Gombe, pentru a vâna și a se regrupa. După două săptămâni de călătorie, parcurseseră peste 320 de kilometri, dar încă nu reușeau să scape de sentimentul de frică declanșat de ținutul prin care treceau. Nu conta în niciun fel că frumusețea și providența erau egale cu pericolele sale. Oamenilor nu le plăcea faptul că, din cauza cerinței lui Stanley de a ține un ritm rapid, la sfârșitul fiecărei zile erau epuizați.

Stanley spera ca odihna și carnea proaspătă din stomac să le ridice moralul oamenilor. Bivoli, zebre și antilope i-au hrănit pe membrii caravanei, iar hamalii au fost fericiți, pentru o perioadă scurtă. Carnea proaspătă era un produs prețios, deoarece era greu să găsești proteine în drum. Dar el se minuna de frumusețea și măreția animalelor și suferea când împușca zebre, apoi le vedea lăsându-se pe picioarele dindărăt, din cauza șocului, apoi prăbușindu-se, după care băștinașii le tăiau capul. „Of, este atât de păcat! Dar repede, înfige cuțitul cu margini ascuțite de-a lungul frumoaselor dungi din jurul gâtului. Și – ce rană adâncă, urâtă! S-a isprăvit."

Imediat după ce a ucis animalul, Stanley a mers singur pe malul râului Gombe și s-a dezbrăcat, dorind să înoate.

Îl cuprinsese o stare de meditație și își dorea să fie singur. Gombe, cu apele sale verzi și domoale, șerpuia ușor. Frunze de lotus pluteau pe suprafața lui și îi reaminteau lui Stanley de un vis de vară.

Intrând în apa caldă, s-a relaxat. Nu avea pic de grăsime pe corp, doar mușchi bine conturați. Stanley s-a întins, apoi și-a adus mâinile împreună în față, gata să se scufunde în apa adâncă. „Atenția mi-a fost atrasă de un corp lung, uriaș, care mi-a apărut înainte, chiar în locul de sub suprafața apei pe care mă pregăteam să-l explorez. Nemaipomenit, era un crocodil!", a scris în noaptea aceea. Africa îl alinase, îl liniștise și l-a făcut să se simtă de parcă era stăpânul ei. Dar totul era un mit. Continentul nu avea egal. A luat întâmplarea ca pe un semn că „niciodată nu trebuia să fiu tentat de calmul ei înșelător".

Cu inima bătându-i puternic, Stanley și-a luat în grabă hainele și a plecat de lângă malul râului ca să se îmbrace. A pornit încet spre tabără, liniștindu-se, apoi, când luna a răsărit, a mâncat o friptură consistentă de zebră. A vânat din nou a doua zi și în următoarea. Când cele trei zile s-au scurs, Stanley și oamenii săi uciseseră doi bivoli, doi mistreți sălbatici, o antilopă africană, o zebră, o impala și mai multe păsări. Locul era atât de generos, încât oamenii nu au putut mânca totul înainte de a desființa tabăra. Stanley a ales un grup de hamali care să taie și să usuce carnea rămasă pentru restul călătoriei. Noii ghizi, Asmani și Mabruki, au prezis că urmau 160 de kilometri de pustiu arid, unde vânatul avea să fie greu de găsit și unde nu urmau să întâlnească sate din care să cumpere hrană. Întâmplarea cu crocodilul fusese pentru Stanley o atenționare severă că trebuia să fie pregătit pentru orice. Umplerea stocurilor cu alimente le putea salva viețile.

În dimineața zilei de sâmbătă, 7 octombrie, Expediția ziarului *New York Herald* a ridicat tabăra și se pregătea să lase

în urmă parcul de vânătoare. Urmau trei zile de marș obositor spre sud-vest, înainte de a coti spre nord și a se îndrepta în grabă spre Ujiji, ceea ce i-a întristat foarte tare pe oameni. Le-au plăcut cele trei zile de odihnă și detestau ideea de a merge cu viteză înainte. Doreau să stea încă o zi în apropierea vânatului, să vâneze, să mănânce și să se relaxeze în continuare.

Chiar când marșul era gata să înceapă, Bombay s-a apropiat de Stanley. Fusese desemnat reprezentantul grupului și acum urma să îl informeze că oamenii refuzau să pornească. Bărbatului scund nu îi era frică de Stanley și o demonstrase în mod repetat de-a lungul călătoriei, primind în tăcere loviturile de bici aplicate de Stanley cu o cravașă.

Bombay a cerut o zi în plus de odihnă și, fără ezitare, Stanley l-a mustrat chiar și pentru că abordase acest subiect. Nu avea să fie nicio odihnă, a spus el cu furie, moment în care chipul lui Bombay, în mod obișnuit imaginea acceptării, s-a schimbat. Și-a împins în afară buza inferioară, exprimându-și disprețul, după care i-a întors spatele lui Stanley și le-a comunicat tuturor noutățile.

Toți membrii din tabără au privit în tăcere. În timp ce Bombay se îndepărta, Stanley a ordonat pe ton răstit să se sune din goarnă, semn că începea marșul. Aceeași tăcere ca răspuns, cu toate că unii dintre oameni s-au aplecat ascultători să-și ridice poverile. Atunci a răsunat vocea lui Asmani care striga la Mabruki că îi părea rău că acceptase să se alăture călătoriei.

Obraznici și furioși, hamalii și-au urcat pe umeri poverile, iar picioarele lor goale s-au pus în mișcare. De teama dezertărilor, Stanley călărea în spatele caravanei. Selim era alături de el, cu pușcă și pistoale, în caz că Stanley avea nevoie de ele.

După mai puțin de 2 kilometri, oamenii și-au aruncat baloturile pe jos. Caravana ajunsese într-un punct mort. Oamenii

au format mici grupuri și au început să se certe, ca și când puneau la cale ceva sinistru. Stanley a descălecat. „Luându-mi pușca cu țeavă dublă de pe umărul lui Selim, am ales o duzină de alice și, introducând două dintre ele pe țevi și reglând revolverele pentru a fi ușor de mânuit, am mers către ei. Am observat că bărbații își înșfăcau armele în timp ce eu înaintam", a scris el în acea seară.

Soldații se aflau acolo pentru a-l apăra pe Stanley, dar nu exista nicio indicație despre cum să se comporte după cearta cu Bombay. Totuși, soldații au încetat să fie centrul preocupărilor lui Stanley. A surprins doi oameni care încercau să se ascundă în spatele unor ridicături de pământ, dar locul ales nu era suficient de înalt – li se vedeau capetele și țevile puștilor.

— Ieșiți în față și vorbiți cu mine sau vă zbor creierii! a strigat Stanley.

Și-a îndreptat pușca de vânătoare spre ei.

Spre șocul lui Stanley, Asmani și Mabruki s-au ridicat și au înaintat spre el. Asmani rânjea în timp ce pășea. Cu degetele mâinii drepte își mângâiau trăgaciul puștii.

— Aruncă arma sau te omor într-o clipită! a strigat Stanley.

Asmani a aruncat arma, cu zâmbetul ostentativ în colțul gurii. „Ochii îi străluceau cu lumina funestă proprie crimei", a notat Stanley, „așa cum mereu a strălucit în ochii ticăloșilor."

Stanley era cu aproape 30 de centimetri mai scund decât Asmani. I-a cercetat privirea și limbajul trupului, căutând vreun semn care să-i dezvăluie ce avea de gând în continuare. Asmani nu dezvăluia nimic. Dar din spatele lui Stanley se auzea cum era încărcat praful de pușcă cu grijă într-o muschetă. S-a întors cu arma ridicată la nivelul pieptului și a fost șocat să-l vadă pe Mabruki strecurându-se pe la spatele lui. La doar câțiva metri depărtare, ghidul se pregătea să tragă.

— Aruncă arma imediat, i-a cerut Stanley, apoi le-a reamintit celor doi bărbați că arma putea să tragă de 24 de ori, la o singură împușcătură de-a lor.

În timp ce Mabruki s-a conformat, Stanley l-a lovit puternic în piept cu propria armă. Mabruki a fost proiectat înapoi, ceea ce i-a permis lui Stanley să-l înfrunte pe Asmani, care se aplecase să-și apuce arma.

— Pune arma jos! a ordonat Stanley nervos, cu degetele pe trăgaci.

Asmani a refuzat. A ridicat-o ușor către fața lui Stanley.

Stanley era gata să tragă – dorea să tragă, chiar și pentru a da un exemplu. Dacă nu putea să-l intimideze pe Asmani, rămânea fără autoritate în fața celorlalți. Dar chiar când era pe cale să tragă, un soldat a venit din spate și i-a aruncat uriașului arma la pământ.

— Cum de îndrăznești să îndrepți arma către stăpân? a spus el neîncrezător.

De parcă ar fi primit o palmă peste față, Mabruki a realizat prostia pe care o făcuse. S-a aruncat la picioarele lui Stanley și a început să le sărute, apoi a vrut ca și Asmani să ceară iertare – ceea ce s-a întâmplat. Apoi, Stanley i-a aruncat pe amândoi în lanțuri.

În plus, Stanley l-a bătut pe Bombay pe umeri cu o suliță. Stanley ajunsese ca Livingstone în atâtea aspecte pozitive – cu excepția neputinței sale de a-și trata subalternii cu respect.

32

Kirk află adevărul

22 septembrie 1871
Zanzibar

John Kirk era panicat. Din interiorul continentului tocmai sosiseră mesageri, aducând cu ei articole de corespondent semnate de Henry Morton Stanley. După cum s-a dovedit, americanul era mai mult decât un simplu călător; era jurnalist și pornit în căutarea lui Livingstone. Consulul american F.R. Webb i-a arătat încântat părți ale depeșei inițiale semnate de Stanley, în care acesta informa că, din cauza războiului din Tabora, circulația caravanelor încetase – inclusiv cea a caravanei cu ajutoare pentru Livingstone. Odată ce vestea ajungea la New York, apoi la Londra, era clar că vinovat pentru că Livingstone nu își primise proviziile devenea direct Kirk.

„Domnul meu", i-a scris Kirk secretarului britanic al externelor Earl Granville, în 22 septembrie. „Mesageri speciali, care au plecat din Unyanyembe în urmă cu o lună, au adus scrisori care ne informează o tristă nenorocire… Îi sunt îndatorat domnului Webb, consulul american de aici, pentru unele detalii istorisite în acele scrisori, care, fără îndoială, vor fi publicate în întregime în altă parte."

Cu toate că primul articol al lui Stanley constituia anunțul concret al expediției în curs, oferind detalii despre operațiunile care asigură desfășurarea expediției și justificând cheltuirea unor sume atât de mari din banii lui Bennett, era evident că Stanley căuta și în gaură de șarpe. Existau șanse foarte mari ca numele lui Kirk să fie menționat, fiind învinuit că nu expediase ajutoarele către Livingstone. Totuși, și mai grav era că Mirambo tocmai blocase drumul către Ujiji. Kirk știa că ajutoarele ar fi ajuns la destinație dacă el ar fi fost mai prevăzător. Într-o a doua scrisoare, scrisă peste trei zile, Kirk l-a asigurat pe Sir Roderick Murchison că existau șanse slabe ca britanicii să fie încurcați de acțiunile lui Stanley. „Perspectiva ca el să facă progrese este în prezent mică", a scris Kirk în 25 septembrie. „Dar nu pot să spun cu adevărat unde dorește să meargă. Niciodată nu mi-a dezvăluit planurile sale", a spus Kirk. Apoi a încheiat cu o rugăminte: „Credeți-mă."

Din păcate pentru Kirk, Murchison nu avea să primească niciodată scrisoarea. Consulul britanic interimar la Zanzibar urma să rezolve de unul singur criza provocată de prezența lui Stanley.

33

Valea Morții

7 octombrie 1871
La sud de râul Malagarasi
La circa 255 de kilometri distanță de Livingstone

Cu privirea puțin rătăcită, îngrijorat și paranoic, Stanley controla situația. Caravana înainta. La orizont, dincolo de vârfurile copacilor, puteau fi văzute, din când în când, dealuri. Când caravana a urcat în sfârșit dealurile și și-a ales cu grijă drumul în jos, pe partea îndepărtată, Stanley a remarcat cu mulțumire că pantele erau orientate spre vest, ceea ce a interpretat ca pe un semn că lacul Tanganyika era tot mai aproape. Vegetația s-a schimbat de la copacii simpli ai ținuturilor păduroase la livezi dese de *mbembu*, un arbore cu fructe având gust de piersică. Semințele de tamarin și prunele sălbatice se găseau din abundență, la fel și păsări de vânat, bune pentru a fi gătite. Doar vederea craniilor de un alb strălucitor care împodobeau porțile satelor locale reduceau atmosfera asemănătoare Edenului.

Terenul se schimba în fiecare zi, pe măsură ce avansau pe poteca bătătorită: câmpii vălurite cu bazine cu apă sălcie; munți abrupți; mlaștini pline cu apă, care făceau din fiecare pas un test de rezistență fizică. O fâșie de circa 64 de kilometri era doar mlaștină, la fel ca în Makata, cu atâtea luni în urmă.

În 10 octombrie, în timp ce caravana lui Stanley își ridica tabăra, un mic grup de băștinași a trecut pe lângă ea. Când au auzit unde își ducea Stanley oamenii, au clătinat din cap și le-au garantat că mergeau spre moarte, în cazul în care nu-și schimbau traseul. Teritoriul care se întindea în fața lor devenise ultimul câmp de bătălie al lui Mirambo, iar războiul era în toi.

Pentru prima dată în drumul său, Stanley a acceptat sfatul. Și-a deviat traseul spre Ujiji încă o data, alegând să avanseze într-un ținut accidentat, spre nord-vest. Terenul era jos și brăzdat de izvoare. Păduri de *mvule*[1], sicomori și tamarini gigantici creșteau pe marginea apei. Tufișuri dese și iarbă înaltă cât un om acopereau pământul. Lui Stanley nu era nevoie să i se spună că leii și leoparzii trăiau în iarba înaltă. Era specificul Africii. Dar oricum Africa le aducea aminte de aceasta. În prima lor zi pe noul traseu, când mergeau pe o potecă îngustă, un leopard a atacat unul dintre măgari. A sărit dintr-un loc unde stătea camuflat și și-a înfipt colții în gâtul măgarului. Leoparzii sunt cunoscuți pentru calitatea lor de luptători înverșunați, care preferă să continue atacul decât să se retragă. Dar măgarii au zbierat atât de tare, din cauza panicii, încât leopardul a fugit.

Felinele mari au revenit în acea noapte. În timp ce membrii Expediției *New York Herald* stăteau în jurul focului, apărați de îngrădituri formate din ramuri de salcâmi spinoși dispuse împrejurul taberei, un grup de lei i-au înconjurat. Toată noaptea, au speriat tabăra cu mârâitul lor. Hamalii erau îngroziți. „Oamenilor mei nu le-a plăcut niciodată ca taberele noastre să fie împrejmuite cu aceste brâuri groase din lemn", a scris Stanley, atenuând gravitatea situației.

Stanley se gândea că peisajul era tot mai frumos pe zi ce trece în comparație cu tot ce văzuse până atunci, cu dealurile

[1] Sau copacul *iroko*, specie întâlnită în Africa de Est, cu lemn de esență tare (n. tr.).

aurii din nordul Californiei. În timp ce înaintau prin ținutul păduros, s-a minunat că un teren atât de vast nu era populat. A prezis că, la un moment dat, odată ce peste tot în lume totul progresa, omenirea avea să se întoarcă în Africa. A văzut același fenomen în California și în Marile Câmpii. Nu exista niciun motiv pentru care Africa să nu fie locul unei civilizații asemănătoare.

Povestea de dragoste a apărut și a dispărut, în funcție de relația de zi cu zi a lui Stanley cu oamenii săi. Obosise să țipe la ei, să le rabde lenea și să-și păzească mereu spatele. Într-un cuvânt, era sătul să fie singur. „Este mai ales rezultatul oboselii și al monotoniei, fiecare zi fiind o repetare a celei anterioare", a scris el. Mai era și nesiguranța. Fără să găsească sate la intervale regulate sau surse predictibile de vânat, găsirea hranei era întotdeauna o prioritate. Armatele călătoresc cu burțile pline, iar caravana lui Stanley era versiunea extremă a acelei maxime. Oamenii săi parcurgeau distanțe mari, transportând încărcături grele, pe un teren aproape virgin. În unele zile, erau sătui, dar în altele foamea încetinea ritmul de mers al caravanei.

Aceasta era situația în timp ce Stanley a părăsit ținuturile păduroase. Aveau provizii pentru patru zile ca să ajungă la râul Malagarasi, un curs de apă lat și puternic care alimenta lacul Tanganyika. Faptul că ajungeau la Malagarasi avea să constituie un semn că drumul lor periculos se apropia de final.

Totuși, problema era că ținutul devenea tot mai accidentat pentru a fi parcurs în viteză. „Peisajul era tot mai sublim pe măsură ce înaintam către nord, chiar dacă într-un mod aproape înspăimântător. Se părea că scăpasem de monotonia deșertului pentru a da peste decorul sălbatic și pitoresc al Abisiniei și munții teribili din Sierra Nevada", a scris Stanley.

După patru zile, nu se zărea deloc Malagarasi. Membrii caravanei erau tăcuți. Mulți dintre ei erau atât de slăbiți, încât nici

nu mai aveau putere să vorbească. Stanley a comparat situația cu un naufragiu. „Decolorat și sterp", a scris el despre peisaj, „era crestat de mii de râpe adânci și intersectat de mii de cursuri uscate de apă, ale căror albii erau umplute cu pietre și bolovani imenși de gresie, căzuți de la mare înălțime." Singura lor hrană erau fructele *mbembo*, asemănătoare cu piersicile, pe care le culegeau în cantități mari. Acestea le furnizau energie și fibre, dar lipsa proteinelor a cauzat sleirea totală a masei musculare și pierderea rapidă a greutății. Supraabundența fructozei a dus la apariția presiunii osmotice în corpurile lor, ceea ce a declanșat diaree apoasă severă. Iar aceasta, pe măsură ce lichidele au fost eliminate brusc, a dus și la deshidratare.

Nu mai exista pădure să-i apere de arșiță și nici surse de apă cu care să înlocuiască lichidele pierdute din corp. Deshidratarea s-a acutizat. Setea îl chinuia pe fiecare om. În line dreaptă, Expediția ziarului *New York Herald* se găsea la mai puțin de 160 de kilometri de Ujiji. Dar din cauza peisajului înfricoșător și a ritmului de mers încetinit de absența hranei și apei, putea foarte bine să fie și de 1 600 de kilometri.

Stanley a presat în continuare, convins că Malagarasi se afla chiar dincolo de următoarea creastă. În schimb, în loc să găsească locuri mai primitoare, grupul descoperea că terenul era și mai accidentat și geometric – conuri rotunjite de gresie, hematit pe jos, crăpături și piramide de ocru roșu, râpe adânci, lungi și înguste, cu stânci dezagregate deasupra. Niciun fel de vegetație. Soldații s-au rugat lui Allah pentru salvare, iar leii au răgit toată noaptea în afara taberei. Stanley a găsit mângâiere în ideea că, în timp ce situația caravanei era cumplită, au existat câteva momente de când plecaseră de pe coastă când fusese altfel.

În 29 octombrie, la cinci săptămâni după plecarea din Tabora și a șaptea fără alimente, caravana a dat peste ruinele unui

sat. Un izvor din junglă curgea în apropiere. La umbra unui sicomor uriaș, Stanley a ordonat caravanei să oprească. „Oamenii erau chinuiți de foame. Mâncaseră fiecare bucățică de carne și fiecare bob pe care îl aveau", a scris Stanley, „și nu exista vreo perspectivă de a găsi hrană. Mai aveam doar 600 de grame de făină, ceea ce nu ne ajungea să hrănim o trupă de peste 45 de oameni. În schimb, îmi rămăseseră peste 13 kilograme de ceai și 9 kilograme de zahăr. Iar eu, imediat ce am ajuns în tabără, am ordonat ca toate oalele să fie umplute și puse pe foc, am făcut ceai pentru toată lumea, oferindu-i fiecărui om doi litri de băutură fierbinte și plăcută."

Africa își bătea joc de ei – se trezeau înainte de răsărit și porneau disperați în căutarea hranei. Peste tot erau urme de rinocer și balegă de bivoli, dar nicăieri nu se vedea vreo altă ființă vie. Au continuat coborârea către cumpăna apelor, deși în locul fisurilor adânci și vaste, treceau prin făgașe scurte și abrupte. Aerul a devenit mai umed, pe măsură ce solul căpăta o nuanță verzuie, iar Stanley știa că apa era în apropiere. După încă două ore de mers au intrat într-o vale lungă și luxuriantă, cu o pădure la capătul ei îndepărtat. Și, absolut minunat, poteca trecea prin mijlocul unui lan de porumb. Tulpinile erau uscate, dar prezența câmpului sugera că în apropiere se găsea un sat. Scrutând cu disperare creasta în căutarea vreunui semn de viață, Stanley a zărit fortificații în vârful unui munte din vecinătate. Și chiar înainte de a ridica tabăra și de a trimite oameni cu baloturi pentru negoț, sătenii s-au grăbit la vale, către membrii expediției, încărcați cu carne și cereale. Stanley a desfăcut pânzeturile. În curând, „fălcile bărbaților erau ocupate cu mestecatul", a notat Stanley ușurat.

Totuși, căpetenia satului era un om priceput în afaceri. Îl chema Rusunzu. Poziția izolată a așezării sale îi lăsa prea puține oportunități de a-și demonstra talentul, dar el a compensat cu

brio acest inconvenient, obținând cât de multe pânzeturi a putut de la Stanley. După o după-amiază de ciorovăială, Rusunzu a solicitat 10 *doti* pentru cantitatea de hrană cumpărată de Stanley. Stanley refuza cu multă îndârjire. Apoi Rusunzu a anunțat că pânzeturile nu erau pentru plata hranei, ci un tribut pentru privilegiul de a străbate teritoriul lui.

Stanley s-a chinuit tare pentru a evita asta. Dar rămânea și fără pânzeturi și chiar și plata micilor tributuri trebuia evitată de câte ori era posibil. La sfârșitul zilei, obosit de ciorovăiala cu Rusunzu, Stanley a acceptat să plătească 7 *doti* și jumătate. Când s-a aflat că cele două triburi se aflau în război în ținutul mlăștinos dintre sat și Malagarasi, Stanley a fost obligat să-i angajeze pe doi dintre oamenii lui Rusunzu, care să-i arate o altă rută.

În 31 octombrie, Stanley a pornit din nou înainte. În America, Cochise[1] și războinicii apași erau vânați în Teritoriul Arizona, Chicago tocmai fusese distrus de un incendiu, iar președintele Grant era gata să dea o proclamație prin care scotea în afara legii organizația Ku Klux Klan. În Anglia, volumul *Originea omului*, de Darwin, mai avea doar câteva zile până să fie publicat. La Paris, prima expoziție a pictorilor impresioniști era aproape de inaugurare. Dacă Stanley s-ar fi întors în lumea civilizată, cu siguranță ar fi acoperit unul dintre aceste evenimente pentru ziarul *Herald*, cu multă plăcere și înfumurare. Dar aceste evenimente erau doar o expresie modestă a unei civilizații care încerca să își găsească menirea, în timp ce Stanley avea o nevoie imediată de apă și hrană pentru el și oamenii lui. El se concentra acum pe supraviețuire, nu pe moduri în care să își înfrumusețeze existența.

Mergând spre est-nord-est, expediția a dat peste o pajiște vastă și verde, încadrată de stânci. Dar după ce s-au apropiat,

[1] Cochise (cca 1805–1874), căpetenie apașă, autorul unui atac surprinzător asupra Statelor Unite în 1861 (n. tr.).

au descoperit un fenomen nemaiîntâlnit de vreun membru al expediției. „Pajiștea" nu era deloc un pământ. De fapt, era un pod vast de vegetație formată de ierburile dese ale mlaștinii, care se împletiseră împreună. Sub pod curgea un râu închis la culoare, lat de 1,6 kilometri și cu o adâncime necunoscută. În timp ce Stanley și oamenii săi se întrebau cum era posibil să traverseze oare 45 de membri ai expediției, plus măgari încărcați cu poveri, ghizii nu au îmbunătățit deloc situația, spunând că podul cedase odată, când un călător a trecut pe acolo. Călătorul, măgarul său, 35 de sclavi și 16 colți de fildeș au căzut în apa plină cu crocodili și nu au mai fost văzuți vreodată.

Stanley a rămas pe loc, ca să se asigure că toți oamenii săi își făceau curaj să traverseze. S-a minunat de formele stranii ale ierburilor când oamenii și materialele au trecut peste ele – în unele locuri se ondulau ca niște valuri, pe când în altă parte arătau „ca un mic lac lovit de o vijelie". Și mai amenințător, în timp ce Stanley a făcut primii pași pe iarbă, aceasta s-a scufundat până când apa i-a ajuns la glezne. Se părea că apele râului erau mai aproape de suprafață decât credea Stanley.

Cu grijă, încet, Expediția ziarului *New York Herald* a trecut pe cealaltă parte. A cumpărat capre dintr-un sat din apropiere și noaptea a sacrificat opt dintre ele, pentru a sărbători momentul. La o săptămână după ce presupuneau că aveau să-l găsească, încă nu era nicio urmă de Malagarasi. Cu toate acestea, Stanley simțea că se apropia de el.

În dimineața următoare, au dat peste un râu. Pe malurile sale se aliniau sate, iar păsări care mâncau pește puteau fi observate în apele puțin adânci. După cum s-a dovedit, Malagarasi nu era un râu lat, în schimb era adânc și plin cu atâția crocodili, încât capetele lor se iteau la suprafața apei până departe, cât puteau cuprinde cu privirea. Oamenii și materialele trebuiau transportate pe celălalt mal. Știind aceasta, sultanul

local, Nzogera, a cerut atât de multe pânzeturi, încât lui Stanley i-a fost frică să nu ajungă falit. 56 de *doti* a cerut Nzogera, doar pentru privilegiul de a trece prin teritoriul său. Costul transportului pe apă al expediției cu canoe era separat. Stanley a refuzat să plătească. I-a trimis pe Bombay și Asmani să negocieze cu sultanul.

Toată noaptea de 1 noiembrie, Bombay și Asmani s-au certat. Imediat ce s-a ajuns la un acord, iar plata a fost amânată, sultanul a găsit alt motiv pentru a cere plata. Până la urmă, Stanley a trebuit să plătească aproape un balot întreg de pânzeturi lui Ngorozo – și încă mai trebuia să-i plătească pe proprietarii micilor canoe care urmau să transporte expediția pe celălalt mal al râului, câte patru oameni în fiecare ambarcațiune. Și mai multe mărgele și pânzeturi au fost oferite. După ce au trecut apa un grup de oameni, locuitorii satului de lângă râu au cerut altă plată pentru a se întoarce după cel de-al doilea grup. După ce și-au primit răsplata, procesul s-a repetat de trei ori, de câte ori canoele ajungeau la mal. Într-un final, la apus, aproape toată lumea a fost transportată, cu excepția celor doi măgari. Urmau să treacă unul câte unul. Știind că nu încăpeau într-o canoe, oamenii lui Stanley urmau să stea în canoe ținând măgarii de căpăstru, în timp ce dobitoacele înotau pe lângă ambarcațiune. Primul măgar care a încercat traversarea râului era favoritul lui Stanley, un Kinyamwezi sălbatic pe nume Simba – „leu", în swahili. La jumătatea traversării, Stanley a fost oripilat să vadă cum Simba a fost mușcat de gât de o mulțime de crocodili. Chiar și în timp ce oamenii lui Stanley se chinuiau să-l tragă pe Simba pe celălalt mal, crocodilii s-au încleștat puternic cu colții de fața și gâtul măgarului, apoi l-au tras sub apă. Simba nu a reușit să mai iasă la suprafață, nu a reușit nicicum să se elibereze de strânsoarea crocodililor. Pur și simplu, a fost înghițit de apă și nu a mai fost văzut niciodată.

„Am văzut capetele cafenii, ochii strălucitori și spinările zbârcite, zbătându-se prin apropiere", a scris Stanley îngrozit, „dar nu am crezut niciodată că fiarele ar putea să se apropie atât de mult de o scenă atât de interesantă precum cea a unui transport în timpul unei traversări de apă."

Celălalt măgar urma să traverseze împreună cu Bombay în dimineața următoare, într-o perioadă a zilei când, în mod obișnuit, crocodilii nu se aflau în apă.

Așteptând răsăritul, un val neobișnuit de tristețe a cuprins caravana. În ciuda fricii și a revoltei din primele zile, întregul grup – inclusiv animalele – a răbdat împreună sălbăticia lui Stanley. Tensiunile de la început fuseseră înlocuite cu sentimentul camaraderiei. Sfârșitul era aproape sau, cel puțin, așa se părea. Groaznica moarte a lui Simba amintea tuturor că același lucru i se putea întâmpla oricui, oricând. Tristețea nu le-a dat pace toată noaptea.

Totuși, în dimineața următoare, orice urmă de melancolie a dispărut. Stanley a primit confirmarea faptului că un alb se găsea în Ujiji.

34

În căutarea unui samaritean

Ujiji
8 octombrie 1871

Pragul durerii sale și rezistența sa erau remarcabile, dar când Livingstone a ajuns în final la lacul Tanganyika în 8 octombrie, voința lui era zdruncinată. A scris, simplu: „Am ajuns un schelet."

Eșecul constant de a-și duce la bun sfârșit misiunea l-au zdrobit sufletește pe Livingstone. Izvorul fusese lăsat în urmă. Din cauza condiției lui fizice și a ostilităților dintre arabi și Manyuema nu se putea întoarce prea curând – dacă avea să revină vreodată. „Mintea, extrem de deprimată, reacționa asupra corpului", a scris el pe malul lacului. În jurul lui, sclavi și negustători de fildeș se îndreptau către Ujiji, apoi spre Bagamoyo, lăudându-se cu misiunile lor încununate cu succes. „Doar eu am eșuat și m-am confruntat cu griji, obstacole și situații înșelătoare, chiar aproape de deznodământul pentru care mi-am încordat toate puterile."

A pornit să caute o canoe cu care să vâslească până la Ujiji, unde îl așteptau stocurile sale. Putea să cumpere hrană, încălțări și provizii noi. Se putea odihni și își putea regrupa forțele. După luni în care depinsese de arabi, apoi după două

luni lungi petrecute pe traseu, de la Nyangwe până la lacul Tanganyika, Livingstone se delecta cu gândul că nu mai era dator nimănui.

Așa cum se întâmplase ultima oară, cu doi ani și opt luni în urmă, nu existau provizii care să-l aștepte pe Livingstone când acesta, într-un final, ar fi ajuns la Ujiji. Sherif, un comerciant arab și prieten de-al lui Kirk, alesese din stambe și din mărgele. Și mai îngrozitoare era atitudinea lipsită de căință a lui Sherif. Și-a îmbrăcat sclavii cu pânzeturi scumpe, cumpărate cu bunurile lui Livingstone. Iar Sherif „a venit fără nicio rușine să îmi strângă mâna și, când am refuzat, a afișat o figură de om nemulțumit, de parcă ar fi fost urât tratat". Sherif și-a bătut joc de Livingstone, cu un salut de noroc bun de două ori pe zi, până când Livingstone s-a săturat. „Dacă aș fi fost arab", i-a jurat venerabilul scoțian lui Sherif, „ți-aș fi tăiat mâna și ambele urechi pentru hoție."

După aceea, Sherif i-a oferit exploratorului un loc de acostare, dar nu mai conta: Livingstone era sărac. Avea de ales fie să devină un cerșetor sau să moară de foame, și refuza pur și simplu să se alieze cu arabii din nou, fie să se bazeze pe caritatea lor. După masacru, nu mai putea avea încredere în ei. Și deși l-au căutat și i-au oferit daruri din fildeș, pe care el să le vândă, Livingstone a refuzat oferta lor. Și-a petrecut zilele în Ujiji în interiorul micii lui case, rugându-se pentru eliberare și pregătindu-se din punct de vedere psihic pentru ziua când avea să rămână fără hrană și să fie adus în situația de a cerși. Putea să vadă lacul foarte bine, cu bărcile sale de pescuit, care ieșeau în larg în fiecare zi, la răsărit, și reveneau acasă la apus. „M-am hotărât să aștept până când oamenii vin de pe coastă", scrisese el, în speranța că, de la Zanzibar, consulul britanic avea să trimită mai multe provizii. „Dar ca să aștept ca un cerșetor – la asta nu mă gândisem niciodată, iar acum mă simțeam jalnic."

În sfârșit, Livingstone a admis ceva ce nu recunoscuse până atunci: avea nevoie să fie salvat. Însă șansele ca aceasta să se întâmple erau foarte scăzute. Spre vest, de unde de abia venise, începeau ostilitățile între arabi și africani. Spre est, către Tabora, Mirambo punea la cale o campanie masivă împotriva arabilor. Nimeni în Ujiji nu-și putea aminti de vreun conflict la un asemenea nivel. Nu era nicio șansă ca la Livingstone să ajungă provizii din nicio direcție.

„În mizeria mea, mă simțeam de parcă eram omul care a mers de la Ierusalim până la Ierihon și se întovărășise cu niște hoți. Dar nu puteam să sper că vreun preot, un levit[1] sau un bun samaritean să vină de ambele părți", a scris Livingstone.

În mod clar, fără ca Livingstone să știe, salvatorul său se apropia de Ujiji.

[1] Preot la vechii evrei (n. tr.).

35

Găsit

3 noiembrie 1871
Isinga
La 130 de kilometri distanță de Livingstone

„Lângă Isinga am întâlnit o caravană cu 80 de Waguhha, care venea direct de la Ujiji, cărând ulei și fiind destinată tribului Unyanyembe. Au anunțat că au lăsat un alb la Ujiji, în urmă cu cinci zile. Avea aceeași culoare ca și mine, poartă aceleași încălțări, aceleași haine și are păr pe față, așa cum am și eu, doar că al lui e alb. Acesta este Livingstone. Ura, pentru Ujiji! Oamenii îmi împărtășesc bucuria, pentru că acum ne vom întoarce direct și, de bucurie în fața acestei perspective, cumpăr trei capre și 19 litri de bere locală, care vor fi îndată mâncate și băute."

Gândurile extaziate ale lui Stanley din 3 noiembrie erau un amestec de precipitare, emoție și chiar bătăi intense ale inimii. „Acesta este Livingstone! Trebuie să fie Livingstone! Nu *poate* fi altul. Și totuși, ar putea fi altul – cineva de pe coasta vestică. Sau poate chiar Baker! Nu; Baker nu are păr alb pe față, dar acum trebuie să mergem repede, ca nu cumva să audă că venim și să fugă", a scris Stanley, dintr-odată nerăbdător să ajungă acolo instantaneu. „Eram bucuros ca un nebun, extrem de nerăbdător să rezolv chestiunea arzătoare: «Este acesta

doctorul Livingstone? Dumnezeu mi-a oferit perseverență, dar îmi doresc să fi existat o cale ferată."

Lăsând la o parte imposibilitatea de a găsi un tren care să-l ducă repede până la Ujiji, Stanley și-a adunat oamenii și i-a întrebat dacă sunt de acord să mărșăluiască nonstop până în acel oraș. Recompensa pentru eforturile lor, le-a promis el, urma să fie un *doti* în plus. Toți au acceptat. Chiar și în timp ce făcea această ofertă, gândurile lui Stanley reveneau la momentul începutului călătoriei, când calul murg și cel sur arab au murit în primele 15 ore. „Cu un cal", s-a gândit Stanley, „aș putea ajunge în Ujiji în circa 12 ore."

Totuși, oricât de aproape părea, Ujiji se găsea la 130 de kilometri distanță de ei. În cea mai mare parte, terenul era un ținut păduros cu albii de torent, înclinându-se ușor în pantă, în timp ce bazinul hidrografic căuta lacul Tanganyika. Solul era bogat și roșu. Bananieri și mango creșteau în mici crânguri. Pietre și bălți acopereau drumul, ca niște aluviuni. Una peste alta, în ultima parte a călătoriei sale obstacolele erau considerabile. Dar Stanley nu s-a mai gândit la cai și a pornit asaltul final. Oamenii erau însuflețiți și mărșăluiau fără teamă. Dacă totul decurgea bine, Stanley estima că puteau fi la destinație în 50 de ore.

Cu toate acestea, Africa nu a înlesnit deloc situația lui Stanley. Ultimul segment al călătoriei nu avea să fie diferit. La doar trei ore după ce a plecat de la râul Malagarasi, Stanley a trecut printr-o regiune ce i-a reamintit de preria din Nebraska. Satele păreau să fie peste tot, alcătuite din colibe din pământ în formă de stupi. Soarele ecuatorial albea iarba. În timp ce călătoreau printr-un sat atât de mare, încât avea mici suburbii împrejurul lui, Expediția ziarului *New York Herald* a fost oprită brusc de un grup mare de războinici. Erau membri ai tribului ostil Ha.

— Cum de îndrăzniți să treceți fără să plătiți tribut regelui Uhha, i-au spus ei lui Stanley, pe un ton imperios.

— Am plătit, a răspuns sacadat Stanley.

— Cui?

— Căpeteniei Kawanga.

După cum s-a dovedit, căpetenia pe nume Kawanga păstrase tributul pentru el. Stanley se afla în alt teritoriu, ce aparținea regelui Uhha. Războinicii i-au ordonat lui Stanley să-și odihnească membrii caravanei în satul lor, până când urma să plătească tributul.

Însă Stanley se săturase să se ocupe de ciudățeniile tributului și nu era în dispoziția de a-și opri caravana până nu ajungea la Ujiji. Sub soarele arzător ce devenise un element cotidian al existenței lui, și-a forțat caravana să rămână în mijlocul drumului, în timp ce se gândea la o soluție. După ce mai mulți emisari l-au abordat pe Stanley în numele regelui, un tânăr îmbrăcat într-o togă regală purpurie, cu turban și colier din fildeș s-a apropiat agale. „Căpetenia minunat înveșmântată era o persoană remarcabilă, după înfățișare", a scris Stanley. „Avea un chip oval, cu pomeți ridicați, ochi adânci, o frunte proeminentă, un nas frumos și o gură bine conturată. Era înalt și perfect proporționat."

Căpetenia se numea Mionvu, din tribul Uhha. Turbanul lui, după cum a remarcat Stanley cu simțul său ascuțit de jurnalist, era realizat din țesătură de Massachusetts. Politicos, dar ferm, Mionvu i-a cerut lui Stanley și celor 45 de oameni ai săi să se retragă la umbră.

— De ce a oprit omul alb în drum? a vrut să știe Mionvu.

Manierele lui erau excesiv de politicoase, dar ferme.

— Soarele arde. Căutați adăpost în satul meu, unde putem rezolva această mică problemă dintre noi.

Stanley a crezut că era o capcană. O armată de 1 000 de războinici Ha s-a strâns în jurul caravanei. Pe Stanley l-a înspăimântat modul cum războinicii aplaudau cu prea mult entuziasm discursul lui Mionvu și a remarcat cu îngrijorare că erau

înarmați cu arcuri, săgeți și sulițe – și gata pregătiți să le folosească. Data următoare când avea să vină în Africa, și-a jurat să mărșăluiască prin satul lui Mionvu cu 100 de oameni și să-l pedepsească pe omul care nu se temea de *New York Herald* și nici de *The Star-Spangled Banner*[1].

— Omul alb va dori război sau pace? și-a încheiat Mionvu discursul.

Deși replica lui Stanley a fost pe măsura oratoriei strălucite a lui Mionvu – cuvintele sale formau o parafrază emoționantă și lungă a discursului pe care îl auzise la generalul Sherman, adresat căpeteniilor pieilor-roșii Arapaho și Cheyenne, la North Platte, în 1867 –, l-a costat 85 de *doti* ca să scape cu viață din teritoriul regelui.

Următorul sat era Kahirigi. Căpetenia lui era fratele lui Mionvu. Le-a cerut 30 de *doti* și a insistat că nu vor exista negocieri. „Am văzut cum bunătate de nenumărate baloturi s-au redus cu repeziciune", a scris Stanley. „Încă patru astfel de cereri aveau să mă lase fără nimic."

În ciuda dispoziției regelui, Stanley i-a trimis pe Bombay și Asmani la negocieri. Stanley a fiert în cortul lui toată după-amiaza, fumând din pipă și căutând cu disperare o soluție, într-o situație disperată. Mai erau încă cinci căpetenii între el și Ujiji. Toți trăiau la intervale de două ore de mers unul de celălalt și deja erau informați despre bogăția caravanei lui Stanley, aflate în trecere. Pânzeturile aveau cu siguranță să fie date. Ajuns la Ujiji fără mijloc de plată pentru a face negoț ar fi pus în pericol scopul expediției – urma să-l găsească pe Livingstone, dar incapabil să cumpere hrană sau medicamente, fără să mai fie vorba să plătească pentru drumul de întoarcere la Tabora. Stanley s-a gândit la război cu diverse triburi din regatul populației Uhha, dar a renunțat la idee. A ajuns la concluzia că

[1] Imnul național al Statelor Unite ale Americii (n. tr.).

precauția, și nu agresivitatea era cheia supraviețuirii în Africa. „Cum să ajung la Livingstone fără să fiu adus la sapă de lemn?" s-a întrebat Stanley.

Stanley și-a chemat ghizii în cort. Dezvăluind imediat planul său, Stanley i-a întrebat cum să treacă de următoarele cinci căpetenii fără să le plătească tribut. I-au spus că era imposibil. Totuși, au adăugat ei cu încredere, exista un alt ghid în *boma* care putea să știe o altă cale.

Numele ghidului era Mguna. Era sclavul unui arab stabilit la Tabora. Când Mguna a auzit despre planul lui Stanley, nu l-a respins din prima, ci s-a asigurat că Stanley era conștient că existau puține șanse de reușită.

— Trebuie să deții controlul complet asupra oamenilor tăi, i-a spus Mguna lui Stanley. Iar ei trebuie să facă exact ce li se spune.

Eșecul le-ar fi adus război și moarte.

Stanley a fost de acord. Pentru 12 *doti*, Mguna i-a promis lui Stanley că-i va arăta un drum lăturalnic în afara orașului. Caravana avea să plece în miezul nopții, în liniște deplină. Deoarece urmau să evite cu orice preț satele, caravana trebuia să transporte destulă hrană pentru cel puțin patru zile.

Imediat după plecarea lui Mguna, Stanley și-a trimis oamenii să cumpere cereale pentru patru zile. S-au întors cu marfă pentru șase zile. Totul părea să decurgă în favoarea lui Stanley. „Nu am dormit deloc toată noaptea", a scris el în jurnal, în ziua următoare. „La puțin timp după miezul nopții, imediat ce luna a început să se arate, în grupuri de câte patru, oamenii s-au strecurat în liniște afară din sat. La 3 noaptea, întreaga expediție era în afara *boma*, fără să alerteze pe nimeni."

De îndată ce caravana s-a regrupat, Stanley a fluierat ușor după Mguna. Noul ghid a ieșit din umbră la lumina lunii, care

strălucea tot mai intens. Păşind cu grijă, asigurându-se că măgarii, puii şi caprele erau liniştite, iar poverile nu se împiedicau de crengile joase ale copacilor, Expediţia ziarului *New York Herald* a traversat regiunea satului printr-o porţiune arsă de teren plat. Au mers către sud, departe de Ujiji, până când au lăsat în urmă satul, apoi au cotit spre vest, în linie dreaptă spre Livingstone. Ruta lor era paralelă cu drumul principal, dar la peste 6 kilometri distanţă, pentru a nu fi văzuţi. Când soarele a răsărit, s-au oprit pentru un mic dejun luat în tăcere, într-un loc defrişat din junglă. Se vedeau antilope, gata să fie împuşcate, dar Stanley nu a riscat să facă vreun zgomot. A sorbit o ceaşcă de cafea, fericit că evadarea lor părea să fi avut succes.

Dar în timp ce treceau vadul râului Rusizi, rapid şi adânc până la genunchi, o femeie care se alăturase grupului ca să călătorească împreună cu soţul ei s-a speriat brusc. A scos un ţipăt ascuţit, de parcă ar fi fost muşcată de crocodil. Repede, Mguna s-a dus spre Stanley să o facă să tacă înainte ca întregul ţinut să afle de prezenţa lor. „Sute de Wahha furioşi s-ar fi năpustit asupra noastră şi, probabil, ar fi rezultat un masacru general", a scris Stanley.

El i-a ordonat repede femeii să facă linişte, dar mai mulţi hamali speriaţi deja fugeau cu încărcăturile lor. Gestul lui Stanley, în loc să o determine să tacă, a făcut-o pe femeie să scoată un ţipăt şi mai puternic. Ca o sirenă, sunetul creştea mai mult şi mai mult. Soţul femeii s-a înfuriat atât de tare, încât a scos sabia şi i-a cerut lui Stanley permisiunea să-i taie capul. În schimb, Stanley i-a pus mâna la gură. Când s-a eliberat şi a început să ţipe iar, Stanley a zgâlţâit-o de umeri de zece ori, i-a pus căluş şi a legat-o.

Epuizat şi speriat, Stanley a ajuns la mal, şi-a regrupat caravana risipită şi a reluat marşul. 24 de ore istovitoare mai târziu,

după ce au fost nevoiți să taie gâturile puilor și caprelor când Mguna i-a condus din greșeală prea aproape de un sat, în toiul nopții, Expediția ziarului *New York Herald* a ieșit dintr-o junglă de bambuși și a ajuns într-un loc sigur. S-au îmbărbătat unii pe alții și au cunoscut sentimentul de frăție al celor care s-au aflat în pragul morții împreună. Stanley a făcut din nou estimări cu privire la timp și distanță. Se găseau la 74 de kilometri distanță de Ujiji. Credea că aveau să reușească în 18 ore și jumătate. „Răbdare, suflet al meu", a scris el în acea noapte. Caravana își stabilise tabăra într-o pădure deasă, dar un sat a fost depistat în apropiere, așa că nu s-au făcut focuri și nici zgomotele nu au fost îngăduite. „Câteva ore în plus și apoi vom ajunge la sfârșitul tuturor chinurilor!"

Lui Stanley, lumea i se părea mai senină. În acea zi, a remarcat finețea pietrelor, frumusețea florilor sălbatice, un crâng unde creșteau pomi cu fructe sălbatice. A fost și mai fericit când grupul a apucat-o pe un drum neted, iar ritmul s-a întețit. S-a gândit la toate cele prin care trecuse și îi păreau simple, în retrospectivă. „Ce ne mai păsa acum de obstacolele pe care le întâmpinasem – de pădurile brute și nemiloase, de tufișurile cu țepi și iarba vătămătoare, de larma sălbăticiei, al cărei nefericit spectator am fost. Mâine! Sigur, marea zi se apropie și am putea să râdem și să cântăm, câtă vreme suntem în această stare triumfătoare. Am fost greu încercați, am fost furioși unii pe alții, dar acum uităm toate acestea și toate fețele radiază de fericirea pe care am meritat-o cu toții."

Oamenii îl încurajau pe Stanley, pe măsură ce se apropiau de Ujiji. Îi purtase prin sălbăticie și, cu mult curaj, pe lângă hoții de sultani. Acum, au instalat tabăra pentru o ultimă noapte în satul Nyamtaga, la un marș scurt distanță de oraș. S-a băut bere și s-a fript carne de capră. Stanley era agitat pentru că se prezenta în fața unui englez atât de important și și-a pus hainele

păstrate pentru această ocazie: o uniformă albă de safari, o bucată de stofă nouă pentru cască și un lustru pentru cizmele sale. „Hyah Barak-Allah!", i-au strigat cei credincioși. „Înainte, și binecuvântarea Domnului să fie asupra voastră."

Când Stanley s-a îmbrăcat dimineața, a fost mulțumit de înfățișarea sa, gândindu-se că arăta destul de bine pentru o paradă pe străzile orașului Bombay. Caravana ziarului *New York Herald* și-a început călătoria în sunetul măreț al goarnei, în ceea ce sperau să fie ultimele ore ale misiunii ei. Poteca era accidentată și abruptă, ducându-i în vârful unui mic munte, dar lui Stanley nu-i păsa. Era atât de prins de ideea că trebuia doar confirmat că albul din Ujiji era Livingstone, încât kilometrii au trecut cu repeziciune.

Totuși, priveliștea văzută de pe vârf i-a oprit lui Stanley respirația. Pentru prima oară, lacul Tanganyika a strălucit sub el. Arăta ca un lac de argint, mărginit de cei mai uimitori și de rău augur munți. Stanley nu își putea lua ochii de la el, chiar și atunci când caravana a coborât pe cealaltă pantă. Se împlineau exact doi ani de la însărcinarea primită de la Bennett. Presiunea și riscurile din timpul călătoriei prin Africa, în căutarea lui Livingstone, se cuibăriseră în mintea lui în fiecare zi, de atunci. Undeva, acolo, jos, pe malul lacului strălucitor, se afla Ujiji. La vederea locului unde avea să se producă întâlnirea – și era un loc încântător, o frumoasă recompensă pentru toate caznele și eforturile – parcă un vis devenea realitate.

Pe măsură ce milele treceau, drumul caravanei a trecut printr-un câmp de iarbă Matete, înaltă de 3 metri – iarba-elefantului –, care obtura vederea lacului, dar nu făcea nimic pentru a le încetini ritmul. „În câteva minute, vom fi ajuns în locul unde credem că se află obiectul căutării noastre", a scris el despre ultimele mile până la Ujiji. „Destinul nostru va fi în curând decis. Nimeni din oraș nu știe că sosim."

Când caravana se găsea la doar 1,6 kilometri în afara orașului, Stanley a ordonat să fie înălțat steagul, iar oamenii să-și anunțe sosirea. A dat ordinul ca fiecare om să-și încarce arma. „Începeți să trageți!", a strigat el, tot mai nervos cu fiecare minut până la momentul întâlnirii cu Livingstone. Ce avea să se întâmple? Exploratorul veteran avea să fugă în direcția opusă? Va fi afectuos? Exista vreo posibilitate, așa cum a prezis Kirk, să fi știut despre sosirea lor și să fi plecat deja din Ujiji?

„Flamurile flutură, steagul Americii se află în față, fâlfâind cu veselie", a scris Stanley. Zgomotul focurilor de muschetă și al goarnei au umplut văzduhul, accentuând prezența steagului. „Niciodată *Stars and Stripes* nu au fost mai frumoase în mintea mea."

Locuitorii orașului au ieșit în număr mare ca să-i întâmpine cu urale. Sosirea și plecarea caravanelor erau un fapt cotidian la Ujiji, dar nu mai fusese niciuna în ultimele nouă luni, din cauza războiului cu Mirambo. Umblând pe căi neumblate, Stanley croise un nou drum pentru caravane. Nu mai era ziarist, care să consemneze acțiunile celorlalți. Henry Morton Stanley devenise explorator, cu faima și gloria aferente.

Când Stanley a pătruns în oraș, emoția surprizei și a fericirii putea fi citită atât pe chipurile arabilor, cât și ale localnicilor. Arabii s-au îndreptat spre el, i-au strâns mâna și l-au întrebat de unde vine. „Au fost uimiți să afle că era o caravană", a scris Stanley, „și că era condusă de un alb."

Tot timpul, Stanley a examinat cu atenție, neliniștit, marea de fețe în căutarea unui alt alb. Dar nu era niciunul.

În clipa când Stanley a ajuns în centrul orașului, mii de oameni se împingeau în preajma caravanei. Și, deși era un moment triumfător, cu toată fanfara pe care realizarea extraordinară a lui Stanley o merita, a devenit dintr-odată nerăbdător. Nu-l vedea nicăieri pe Livingstone.

Un tânăr de culoare apoi a apărut alături de Stanley și i-a vorbit în engleză:

— Ce faceți, domnule?

— Bună! Cine dracu' ești?

— Sunt servitorul doctorului Livingstone.

Era Chuma, care imediat ce a pronunțat acele cuvinte interesante, a dispărut la fel de rapid precum apăruse.

„Bucurie", a scris Stanley în jurnalul său. „Inima îmi bate repede. Trebuia să îmi controlez emoțiile, dacă nu voiam ca fața mea să le trădeze sau să scadă din demnitatea unui alb apărut în asemenea împrejurări. Dar ce n-aș fi dat să fiu în pustietatea prietenoasă, unde aș fi putut să-mi exprim bucuria prin gesturi nebunești, cum ar fi să-mi mușc mâna ca un idiot, să fac tumbe, să crestez copacii sau altceva, numai ca să scap de aceste emoții intense, înainte de a apărea în fața lui Livingstone."

Într-un final, totul se îmbinase favorabil pentru Stanley – anii de eșecuri și de refuzuri, nevoia lui disperată – de om pornit cu a doua șansă – de a reuși cu orice preț, dorința de a găsi un părinte iubitor. Stanley așteptase o viață întreagă pentru un moment de o asemenea apreciere și recunoaștere. Acum, că se întâmplase asta, lumea își schimba rânduiala, eliberându-l de atitudinea de om încăpățânat și furios, care îl mobilizase în timpul călătoriei prin Africa. Locul ei fusese luat de modestia unui tânăr, disperat să facă și să spună ceea ce trebuia la întâlnirea cu unul dintre cei mai mari și mai faimoși oameni din lume. Dorea să pară inteligent și politicos, fără nicio urmă de măgulire în glasul său.

Cu câteva minute mai devreme, Livingstone stătea pe veranda căsuței sale, chibzuind la viitorul său demn de milă. Scaunul lui era o rogojină cu piele de capră deasupra, pentru mai mult confort. În spatele lui, pe peretele din pământ al colibei, era țintuită o altă piele de capră. Pielea îl ajuta să nu răcească în

momentele în care se sprijinea de pământul rece. Brusc, a văzut ceva neobișnuit: micul Susi alerga prin strada plină de noroi. „Când moralul meu era în scădere, bunul samaritean se afla în apropiere, pentru că într-o dimineață Susi a alergat în cea mai mare viteză și, gâfâind, a spus: «Un englez! L-am văzut!» și a plecat glonț să-l întâlnească."

Livingstone s-a ridicat ușor. Ușa casei dădea spre est, direcția din care se deplasa caravana. Livingstone putea vedea totul clar. Deasupra mulțimii de oameni strânși ca să întâmpine caravana, a văzut steagul american bătând în adierea vântului. Nu a văzut niciun alb, ci hamali cărând mărfuri de o varietate incredibilă: baloturi de pânzeturi, ceainice uriașe, oale de gătit, corturi. „Trebuie să fie un călător iubitor de lux", s-a gândit Livingstone. „Nu unul care nu mai vede nicio ieșire, ca mine."

Toți arabii mai prosperi au pășit în față pentru a-l saluta pe Stanley, ascunzându-l privirii lui Livingstone. Au cerut zgomotos știri despre drumul lui Stanley și războiul cu Mirambo. În timp ce arabii erau emoționați de perspectiva redeschiderii rutei comerciale către coastă, mulțimea a început să facă loc pentru ca cineva să poată trece. Livingstone se chinuia să treacă printre oameni, curios să vadă cine putea fi călătorul.

Livingstone a văzut un bărbat tânăr, bronzat, sfrijit, al cărui păr se albea prematur, din cauza stresului. Uniforma lui era boțită, așa cum era de așteptat, din cauza călătoriei. Cizmele îi erau uzate. Casca lui tropicală, arsă de soare, fusese curățată. Una peste alta, omul avea o asemenea atitudine oficială, încât, în ciuda steagului american, Livingstone a presupus că e francez. Spera ca nou-venitul să vorbească engleza, deoarece Livingstone nu știa franceza. S-a gândit că ar forma „o pereche drăguță de albi în Ujiji, dacă niciunul dintre ei nu cunoștea limba celuilalt".

Stanley a văzut un alb palid, cu o șapcă albastră, decolorată din cauza soarelui, și o vestă roșie, în genul celor purtate de

arabi. Hainele lui vădeau că fuseseră cârpite și reparate. Părul exploratorului era alb, avea doar câțiva dinți, iar barba, stufoasă. Mergea „ferm, dar greu", de parcă ar fi călcat pe spini.

Stanley a pășit hotărât către bătrân, și-a scos casca tropicală și a întins mâna. Fără să numărăm lunile scurse între însărcinarea sa și începutul călătoriei, Stanley parcursese 1 570 de kilometri în 236 de zile, până acum. Și-au strâns mâinile în tăcere, fiecare bărbat cântărindu-l din ochi pe celălalt. Livingstone nu știa cine era tânărul sau ce ar fi putut dori. Arabii și locuitorii orașului Ujiji s-au îmbulzit în jurul lor.

Conform jurnalului lui Stanley, era 10 noiembrie 1871, o zi care avea să schimbe lumea.

Lui Stanley inima îi bătea cu putere și depunea mari eforturi să rostească frazele potrivite în fața unui gentleman atât de distins. Totuși, originea britanică a lui Livingstone l-a făcut pe Stanley să ezite. Nu știa sigur dacă era sau nu bine-venit, cum avea să reacționeze Livingstone sau dacă urma să fie stânjenit în fața unei mulțimi. Dar Stanley nu străbătuse Africa pentru a fi respins.

Pe un ton oficial, reprezentând America, în loc de Marea Britanie, unde se născuse, dar încercând să imite gravitatea britanicilor și să ascundă acea vorbire tărăgănată proprie galezilor, ce apărea când se emoționa, Stanley a rostit cele mai demne cuvinte ce i-au venit în minte:

— Doctorul Livingstone, presupun?

— Da, a răspuns simplu Livingstone.

A fost ușurat să afle că bărbatul nu era francez.

— Îi mulțumesc lui Dumnezeu, doctore, a spus Stanley, uimit de cât de fragil părea Livingstone, că mi-a fost permis să vă văd.

— Sunt recunoscător, a răspuns Livingstone, cu o modestie tipică, că sunt aici să vă întâmpin.

36

Brompton

Cimitirul Brompton, Londra
27 octombrie 1871

Pe o temperatură de 11°C, într-o dimineață de toamnă, sub un cer întunecat ce amenința cu o ploaie de lungă durată, Sir Roderick Murchison a fost înmormântat lângă soția sa, în cimitirul Brompton. Cu două luni în urmă, suferise o a doua criză, din cauza căreia nu mai putea vorbi sau înghiți. „Starea lui s-a îmbunătățit", a consemnat *Times* și își dorea să iasă în aer liber. Omul care plecase la vânătoare de vulpi călare, pe când era *squire*[1] la țară, care străbătuse Alpii când era tânăr căsătorit și care rătăcea prin ținuturile rurale ale Angliei, Scoției și Rusiei în numele geologiei, a ieșit la plimbare în caleașca lui deschisă. A răcit. Răceala s-a transformat în bronșită. La 83 de ani, în noaptea de 22 octombrie 1871, în vila lui din Belgrave Square, viața plină de ambiție a lui Sir Roderick Impey Murchison s-a sfârșit.

„Zelul și energia lui în sprijinul cauzei prietenului și compatriotului lui și credința lui stăruitoare că acesta era în siguranță, pe care a simțit-o și a exprimat-o când cei mai

[1] O persoană care, începând din Evul Mediu, stăpânea pământul din jurul unui sat, în Anglia (n. tr.).

optimiști erau nesiguri și descurajați, va fi îndelung săpată în memorie", a scris *Times* într-un panegiric apărut pe două coloane de ziar, a doua zi.

Prim-ministrul Gladstone a participat personal la funeralii, așa cum au procedat și o mulțime de notabilități din domeniul geologiei și geografiei. Murchison era conservator, iar Gladstone era un liberal eminent, dar mamele lor se cunoscuseră. Drumurile lui Muchison și Gladstone se intersectaseră toată viața. „Am fost la funeraliile lui Sir R. Murchison; ultimul dintre cei care m-au cunoscut sau au știu despre mine din copilărie", a scris Gladstone în jurnalul său, în acea noapte. „Și astfel s-a făcut un pas vizibil către final."

Dintre „leii" lui Murchison, doar James Augustus Grant era mort. Burton, aproape lefter, stătea la Howlett's Hotel, în Manchester Street 36, împreună cu Isabel, pledând pentru o altă poziție de consul după ce eșuase în privința Beirutului. În loc să participe la înmormântare, Burton a trimis o scrisoare dură la *Times*, care a fost publicată în aceeași zi. La șapte ani după Duelul Nilului, 14 ani după călătoria lui cu Speke, Burton a afirmat că Speke primea prea mult credit pentru explorarea Africii.

Împlinind ultima dorință a lui Murchison, Royal Geographical Society i-a acordat Medalia de Aur pentru excelență în explorare, când acesta era pe moarte. În timpul vieții, fusese făcut cavaler, baron, cavaler clasa a II-a al Ordinului „Sfânta Ana" al Rusiei, membru al Ordinului Sfântului Stanislau, i-au fost oferite Medalia de aur „Brisbane" la Edinburgh, Prix Cuvier la Paris, Medalia de aur „Wollaston" din partea Geological Society, la Londra. Suedia, Brazilia, Danemarca și Italia l-au onorat. Cu totul, 19 stele, cruci și distincții i-au fost conferite lui Sir Roderick, omul cu cele mai multe titluri primite în perioada modernă din partea capetelor încoronate pentru realizări strict științifice. Totuși, medalia de aur a fost decorația pe care

a prețuit-o cel mai mult dintre toate. „Aceasta a fost ultima distincție care i s-a conferit", a declarat Sir Henry Rawlinson în panegiricul său. „Și m-a asigurat că, văzând Societatea aproape ca pe un copil al creației sale, aprecia umilul nostru tribut de admirație și respect, mai mult decât trofeele strălucitoare care îi umpleau cabinetul."

Murchison nu a trăit ca să vadă revenirea acasă a „leului" său preferat. „Numele lui era atât de asociat cu al lui Livingstone", a spus Rawlinson în panegiricul său, „încât când marele explorator se va întoarce – pentru că negreșit o va face –, singurul regret va fi că Sir Roderick nu va fi aici să-l întâmpine."

În mod ironic, analize mai târzii ale jurnalelor lui Stanley și Livingstone au arătat că ambii au pierdut noțiunea timpului din cauza numeroaselor lor boli. Din jurnalele lor lipseau zile întregi, iar în cazul lui Stanley, chiar și două săptămâni. Data la care Stanley l-a găsit, de fapt, pe Livingstone a fost 27 octombrie – ziua în care Murchison a fost depus pentru odihna veșnică. Se întâmpla la doi ani după ce Bennett i-a încredințat Marea Împuternicire lui Stanley.

Având în vedere că funeraliile lui Murchison au durat de la 11 dimineața până la 1.30 după-amiaza, uimitor a fost că Stanley l-a întâlnit pe Livingstone târziu în dimineața africană și că, ținând cont de diferența de fus orar de două ore dintre cimitirul Brompton și lacul Ujiji, Murchison și-a găsit în sfârșit odihna veșnică imediat după ce prietenul său pierdut de mult a fost găsit.

Gladstone a caracterizat cel mai bine acea zi: „A fost o *mare* înmormântare."

PARTEA A PATRA
Lumea s-a întors cu susul în jos

37

Exploratorii

Ujiji
Noiembrie–ianuarie 1871

Chiar în momentul în care Stanley și-a ridicat pălăria în fața arabilor ca răspuns la corul asurzitor al salutului „*yambo*", Livingstone s-a îndreptat către mica lui colibă. Stanley și Livingstone au mers împreună pe strada acoperită cu un praf roșu, fără să se cunoască, dar având destule de vorbit. Livingstone i-a oferit lui Stanley locul lui pe pielea de capră de pe verandă, dar Stanley a refuzat. Apoi au stat sub streașina care l-a protejat pe Livingstone de soarele ecuatorial, în timp ce se ruga pentru salvarea sa, sperând, în ciuda tuturor greutăților, că un samaritean va apărea din pustiu și îi va salva viața.

Locuitorii din Ujiji – arabi și africani deopotrivă – îi priveau. Erau 1 000 de oameni care l-au urmat pe Livingstone până la casa lui. Stanley a scris despre localnici că „umpleau întreaga piață, își manifestau curiozitatea și discutau faptul că doi albi se întâlneau în Ujiji".

— Unde ați fost tot timpul acesta? a început Stanley conversația, după ce s-au schimbat frazele de politețe, adresând întrebarea la care toată lumea dorea să afle răspunsul.

„Da, așa a început", a scris Stanley mai târziu. „Dar indiferent ce mi-a spus doctorul și ce i-am comunicat eu lui, nu pot să descriu totul corect, deoarece mă uitam uimit la el, încercând să-l înțeleg pe bărbatul minunat lângă care stăteam acum, în Africa Centrală. Fiecare fir de păr de pe cap și din barbă, fiecare rid de pe fața lui, paloarea chipului său și privirea sa ușor îngrijorată, toate îmi dezvăluiau informații – cunoașterea după care tânjisem atât de mult."

Gândirea rațională a lui Stanley l-a îndemnat să își scoată jurnalul și să scrie în grabă emoțiile, gândurile, cuvintele și senzațiile – să redevină jurnalist, după ce prinsese articolul vieții. Dar era prea absorbit de vorbele lui Livingstone și de privilegiul de a sta în preajma bărbatului mai în vârstă. „Avea atât de multe de spus, încât a început cu sfârșitul, părând să uite că trebuia povestit despre cinci sau șase ani. Dar povestirea lui curgea. Creștea rapid, căpătând proporții tot mai mari – într-o formidabilă istorie a faptelor", și-a amintit mai târziu Stanley.

Treptat, locuitorii din Ujiji și-au pierdut interesul și s-au întors la viețile lor. Cei doi bărbați au rămas singuri. Aducându-și aminte de bunele maniere, Stanley l-a chemat pe Bombay și a ordonat ca scrisorile lui Livingstone și sticla de șampanie Sillery, luată din Zanzibar, să fie aduse. Șampania era caldă, după atâtea mile de călătorie prin Africa, dar nu trezită, și au băut-o din cupe de argint. Livingstone și-a petrecut după-amiaza entuziasmat de gândul amețitor că fusese salvat, un sentiment intensificat de paharele de șampanie băute de „leu". Apoi s-a adus mâncare – turte cu carne, pui condimentat, carne de capră înăbușită, orez –, iar Stanley a fost uimit cât de mult putea să mănânce bătrânul și slabul explorator.

— Mi-ați dăruit o viață nouă, i-a spus Livingstone întruna lui Stanley, în timp ce molfăia mâncarea cu gingiile. Mi-ați dăruit o viață nouă.

De-a lungul acestei prime săptămâni petrecute pe verandă și chiar după ce, la asfințit, au putut vedea munții traversați de Stanley întunecându-se, au vorbit. În tot acel timp, Stanley nu a menționat niciodată ocupația lui, angajatorul lui sau motivele lui; nu a menționat niciodată că, în principal, călătorise tot drumul prin Africa ca să tragă foloase de pe urma ghinionului lui Livingstone. Atmosfera era atât de plăcută pe verandă, iar starea lor de spirit atât de veselă, încât Stanley nu a găsit curajul pentru a arăta că era mai mult decât un simplu călător.

În dimineața următoare, Stanley s-a trezit fără să știe unde se află. „M-am deșteptat în această dimineață tresărind. Camera era ciudată", a scris el. În loc să fie în hamacul lui din cort, era culcat într-un pat aspru, pe o saltea din frunze de palmier. S-a bucurat pentru că amintirile sale din ziua anterioară au declanșat un sentiment de ușurare: reușise imposibilul. Îl găsise pe Livingstone. Adevărul realizării sale – și entuziasmul fără margini ce a urmat – era aproape prea grozav ca să creadă că era real.

Cu toate acestea, mustrările de conștiință au alungat puțin câte puțin starea euforică, până când Stanley a trebuit să se confrunte cu propria duplicitate. Ascunzându-i lui Livingstone adevăratul motiv pentru care venise, mințise. Tăcuse și, fiind o minciună prin omisiune, putea fi considerată drept jumătate de adevăr, dar Stanley era mai mult decât conștient că trebuia să abordeze problema imediat. Totuși, cum să dezvăluie adevăratele motive fără să pună în pericol incredibila lor prietenie proaspăt obținută?

Stanley s-a lungit în pat, așezat confortabil pe salteaua din frunze de palmier și prețioasa lui pătură din blană de urs, lâncezind. Cursul vieții sale fusese odinioară greșit, dar acum minciunile urziseră împreună povestea omului numit, pe rând, John Rowlands și Henry Morton Stanley. Din Denbigh până

la New Orleans și din Central City până la Zanzibar, petrecuse atâția ani mințind oamenii despre adevărata lui identitate, încât era imposibil să-și amintească cele mai bizare relatări inexacte. Pentru că toate erau enorme, în comparație cu un om precum Livingstone, a cărui viață era foarte bine cunoscută.

Capacitatea lui Stanley de a minți era un dar: modul în care schimba sensul cuvintelor, manipula faptele și scăpa de reproș. Un maestru ca Stanley putea fi în stare să pună în scenă o mică șaradă care să-l păcălească pe Livingstone, așa cum păcălise restul lumii – chiar și pe paranoicul fără leac James Gordon Bennett Jr. Trebuia doar ca Stanley să susțină mai departe că era un călător, pur și simplu; un turist curios și ciudat rătăcind prin Africa ca să admire priveliști și să măsoare adâncimea lacului Tanganyika. Minciuna nu ar fi rănit pe nimeni. Livingstone avea să îl stimeze în continuare pe Stanley, ca pe un bun samaritean al timpurilor moderne, în loc să fie dezgustat de intenția lui de mercenar.

Totuși, pentru prima oară în mulți ani, Stanley s-a gândit că e respingător să mintă. Orice în afară de adevăr era jenant. Livingstone – omul cu *baraka*, omul care mergea prin Africa precum Apostolul Pavel – a avut efectul unei schimbări de moravuri asupra lui Stanley la care acesta aspirase încă de la Aden. „De asemenea, ne lăudăm și în suferințe", a scris Pavel în scrisoarea sa către romani, la mijlocul primului secol d.H., „bine știind că suferința aduce răbdare, și răbdarea încercare, și încercarea nădejde. Iar nădejdea nu rușinează."

Atât Stanley, cât și Livingstone au perseverat în Africa. Însă, în timp ce Livingstone obținuse încercarea și speranța despre care vorbea Pavel, Stanley se lupta cu toate puterile în sufletul său să facă acest pas. Era în stare, da. Dar era îndărătnic, luptând cu imboldul de a rosti adevărul și cu riscul de a fi refuzat. Ca de obicei, primele lui gânduri au fost pornite din spirit de

autoapărare: nu îi datora nicio scuză lui Livingstone, pentru cine era el și de ce se afla acolo. „Am plătit prețul", s-a gândit el, „venind atât de departe ca să-i fac un serviciu."

Apoi a reflectat la emoția intensă a lui Livingstone când s-au întâlnit și că nu a fugit în direcția opusă, așa cum a prezis Kirk. Cu siguranță, asta a arătat bine compasiunea lui Livingstone.

Și, spre deosebire de toți britanicii pe care i-a întâlnit, cu siguranță Livingstone nu avea nicio problemă cu naționalitatea lui Stanley. Rigiditatea inițială a salutului lui Stanley, fără îndoială, avea la bază disputele dintre americani și britanici în Zanzibar, Londra, New York și oriunde alt loc din lume, unde cele două puteri dominante se ciocneau.

„Aici", afirmase Livingstone despre Africa cu o zi în urmă, „americanii și englezii sunt același popor. Vorbim aceeași limbă și avem aceleași idei."

Stanley a adăugat repede că erau ca frații: „Carne din carnea ta și os din oasele tale." Livingstone a fost de acord. Era evident că bărbatul era nerăbdător să îl accepte pe Stanley ca egal.

Stanley încă nu-și rezolvase dilema, în timp ce și-a dat la o parte blana de urs și a coborât cu picioarele goale pe podeaua rece de pământ. S-a îmbrăcat în tăcere, în lumina slabă a răsăritului ce pătrundea prin fereastră. Cu grijă, a trecut pe lângă cealaltă cameră a colibei și a deschis ușa de la intrare. Intenționa să iasă afară și să meargă până la marginea apei. Stanley dorea să găsească răspunsul în timpul plimbării pe plajele lacului Tanganyika, înainte ca Livingstone să se trezească. Când a pășit pe verandă, Stanley s-a aplecat adânc, când balamalele ușii au scos un zgomot îngrozitor. Scârțâitul lor se auzea la fel de tare ca o sirenă în liniște deplină.

Acolo, meditând pe pielea de capră, stătea Livingstone.

— Salut, doctore. V-ați trezit deja? a scris mai târziu Stanley despre acel moment.

— Bună dimineața, domnule Stanley, a răspuns Livingstone, întinerit, făcându-i loc lui Stanley să se așeze lângă el.

— Mă bucur să vă văd. Am rămas până târziu să citesc scrisorile. Mi-ați adus vești bune și vești rele. Dar luați loc.

Stanley și-a făcut loc lângă Livingstone, în timp ce doctorul vorbea în continuare.

— Da, mulți dintre prietenii mei au murit. Fiul meu cel mai în vârstă a suferit un accident – băiatul meu, Tom. Cel de-al doilea fiu, Oswald, studiază medicina la colegiu și este bine, mi s-a spus. Agnes, cea mai mare dintre fiice, se desfată pe un iaht.

Livingstone a ținut pentru el știrea ce l-a afectat cel mai mult: fiul lui Robert murise într-un lagăr de prizonieri confederat în iarna lui 1864.

Stanley s-a uitat lung la Livingstone, încă luptându-se cu ideea că exploratorul nu era o născocire a imaginației lui, după toate acele luni petrecute pe drum, în care a visat la el și s-a chinuit să îl găsească.

— Acum, doctore, probabil vă întrebați ce caut aici, a început Stanley.

— Așa e, a spus Livingstone, m-am întrebat.

— Doctore, a spus Stanley, să nu vă fie frică atunci când voi spune că am venit după… *dumneavoastră*.

— După mine? a răspuns Livingstone cu accentul său specific regiunii Glasgow.

— Da.

— Cum?

— Ei bine… Ați auzit de *New York Herald*?

— Oh. Cine nu a auzit de acel ziar vrednic de dispreț? a replicat Livingstone, fără să înțeleagă legătura dintre noua și aventuroasa lui cunoștință și flagelul jurnalistic al lumii libere.

Când plecase pe mare din Londra, în 1866, ziarul era un simplu tabloid. Încă nu începuse transformarea sa în titan internațional.

— Nu îl veți considera vrednic de dispreț după ce veți auzi ceea ce am de spus, a continuat Stanley.

Apoi Stanley a relatat motivele sale, asigurându-se că Livingstone înțelegea că James Gordon Bennett Jr. era forța motrice din spatele acțiunii de salvare a lui Livingstone. A fost ceva onest să-l menționeze pe Bennett, dar și o intenție secundară: în secret, Stanley spera ca Livingstone să-i adreseze lui Bennett o scrisoare. Măcar scrisoarea avea să demonstreze că îl găsise pe explorator. Mai mult, Livingstone ar fi putut să-l laude pe Stanley într-o manieră care l-ar fi ajutat în carieră.

Pe Livingstone nu îl interesau motivele. Era atât de nevoiaș, încât orice ajutor era bine-venit. „Nu am un temperament expansiv", a scris Livingstone mai târziu, emoționat. „Sunt rece, într-adevăr, așa cum se spune despre noi, insularii, în general, că suntem. Dar bunătatea dezinteresată a domnului Bennett, atât de nobil pusă în practică de domnul Stanley, a fost, pur și simplu, copleșitoare. Cu adevărat mă simt recunoscător și, în același timp, sunt puțin rușinat de a nu fi mai demn de această generozitate." Livingstone nu l-a respins pe Stanley. Dimpotrivă, în semn de mulțumire pentru curajul lui Stanley, Livingstone a trimis o scrisoare lungă lui Bennett spre a fi publicată, unde lăuda ziarul și pe ziarist.

În zilele următoare, prietenia lor a crescut. Stanley s-a atașat de Livingstone, precum un copil nevoiaș de un tată îndelung absent din viața lui. Ziarul *Herald* și expediția sa au trecut pe planul al doilea. Mai multe discuții relevante despre viețile și călătoriile lor au ieșit în față. Livingstone a vorbit despre nerăbdarea de a ajunge acasă și de a-și vedea din nou

copiii. Stanley a descris cum a plătit tribut în Ugogo și războiul lui Mirambo. De asemenea, a întunecat starea de spirit a lui Livingstone, povestindu-i despre apatia lui Kirk. În consecință, Livingstone a scris altă scrisoare lungă, în care îl făcea pe Kirk laș și prefăcut, „având dorința lacomă de a-și asocia numele cu descoperirile pe care le-a considerat drept un mijloc de a face rost de bani".

La prima vedere, Livingstone și Stanley ar fi trebuit să fie în conflict. Amândoi erau solitari, dedicați propriilor drumuri în viață. Amândoi contrabalansau introspecția cu arta punerii în scenă și păreau să nu fie conștienți de scăpările ocazionale de temperament. Amândoi erau încăpățânați, nu suportau proștii și ipocriții. De fapt, planul inițial al lui Stanley chiar a ținut cont de firile lor opuse: avea să-l găsească pe Livingstone, să-l salute, să stea o singură zi sau oricât avea nevoie Livingstone să-i înmâneze o scrisoare ca să demonstreze că se întâlniseră, apoi să meargă repede în Zanzibar, de unde să înștiințeze lumea. Totuși, pe măsură ce s-au cunoscut mai bine, de-a lungul lungilor ore de conversații, graba lui Stanley s-a evaporat. Tânjea să petreacă timp cu Livingstone, desfătându-se cu înțelepciunea și farmecul bătrânului.

Nu că Livingstone nu ar fi fost afectat din punct de vedere psihic și emoțional de călătoriile lui. Devenise ciudat în perioada petrecută departe de civilizație și vorbea singur, fără să-și dea seama. Putea să doarmă doar pe pământ sau pe un pat înălțat de-al băștinașilor, cu iarbă și pari – când a încercat să doarmă în patul său din Ujiji, s-a foit întruna. Cât despre religie, în duminicile când africanii nu se alăturau credincioșilor lui, Livingstone își ținea singur o predică. Dar Stanley era dornic de a trece peste ciudățenii, la fel cum Livingstone trecuse cu vederea înfățișarea de om epuizat a lui Stanley. „Doctorul

Livingstone are în jur de 60 de ani, deși după ce s-a însănătoșit arăta ca un bărbat care nu trecuse de al 50-lea an de existență. Părul său încă are o culoare castanie, dar din loc în loc are șuvițe cenușii pe la tâmple. Barba și mustața sunt foarte sure. Ochii căprui-deschis sunt uimitor de strălucitori. Are vederea ageră ca a unui șoim. Doar dinții îi indică slăbiciunea vârstei", a scris Stanley. „Presupun că nu este un înger, dar se apropie de acea stare atât de mult cât poate natura să îi permită unui om să se apropie… Blândețea lui nu îl părăsește niciodată, optimismul nu îl abandonează niciodată. Nicio neliniște nu-l chinuie, nicio lipsă de concentrare, nicio absență îndelungată de lângă căminul lui sau de lângă cei dragi nu îl face să se plângă. Crede că «totul se va sfârșit cu bine până la urmă»."

A trecut o săptămână. Apoi alta. Stanley a observat fiecare mișcare a lui Livingstone, așa cum, peste ani, exploratorul observase atâtea triburi, animale și caracteristici geografice. A remarcat uimitoarea curățenie și apetitul lui Livingstone și cum exploratorul și-a recăpătat vigoarea după ce a mâncat cele patru mese zilnice oferite de Stanley. Dar mai mult decât orice, Stanley s-a minunat de compania lui Livingstone. „Există o uitare de sine amabilă la Livingstone, ce avea impact asupra mea. Ori de câte ori începea să râdă, era ceva contagios în asta, ceea ce mă făcea să îl imit", a scris Stanley. „Chipul lui palid care m-a șocat la prima noastră întâlnire, pasul greoi ce arăta vârsta și călătoriile dificile, barba sură și umerii lăsați lăsau o impresie greșită. Sub învelișul uzat se ascundea un fond nesfârșit de fericire și de inepuizabil umor. Acel trup chinuit al său conținea un suflet tânăr și foarte exuberant."

Și imediat ce Livingstone s-a simțit din nou în puteri, exploratorul mai în vârstă i-a sugerat celui mai tânăr să îl însoțească în căutarea Izvorului. Stanley, care l-a îndemnat pe Livingstone

să se întoarcă la Zanzibar alături de el, a fost măgulit, dar știa că era cu neputință.

Așa că au ajuns la un compromis. Aveau să revină la Tabora împreună, doar după ce explorau malurile lacului Tanganyika în căutarea unui râu care să izvorască din partea sa nordică și să curgă spre lacul Victoria. Astfel, măcar ar fi confirmat o parte din teoria Izvorului, elaborată de Livingstone.

Așa a rămas. Au pornit pe apă din Ujiji în 16 noiembrie, într-o canoe lungă, făcută dintr-un singur trunchi de copac, la care vâsleau 20 dintre oamenii lui Stanley. Canoea era realizată dintr-un copac *mvule* atât de gros, încât vâslașii puteau sta unul lângă celălalt. Datorită vremii frumoase, călătoria a fost plăcută. Stanley și Livingstone și-au omorât timpul conversând, în timp ce canoea aluneca pe apele de culoare verde-închis ale lacului Tanganyika. Hipopotamii înotau în jurul ambarcațiunii, ieșind la suprafață pentru a respira și amenințând să răstoarne canoea, înainte de a dispărea din nou sub apă. Malurile erau împădurite și pline cu iarbă, iar unii dintre copaci aveau flori uimitoare, strălucitoare. Lacul era atât de întins, încât Stanley îl considera o mare interioară.

Aventura lor era la fel de periculoasă și neverosimilă ca orice văzuseră Stanley și Livingstone până atunci: o ambuscadă pusă la cale în apropiere, în timp ce își instalau tabăra de-a lungul malului, imaginea unui cuplu care făcea dragoste pe țărm, în timp ce Stanley și Livingstone treceau cu canoea pe lângă ei. Spre surprinderea lui Stanley, Livingstone nu își biciuia și nu le ținea discursuri oamenilor lui, preferând să rezolve divergențele prin puterea sa de convingere. Și mai surprinzător era cum Livingstone folosea aceeași metodă cu triburile ostile care solicitau tribut. Nu doar că Livingstone a reușit mai multe prin bunătate decât Stanley prin accesele sale

de furie puternică, ci în momentul în care Livingstone negocia o soluție pentru o problemă sau alta, un trib ostil sau un hamal recalcitrant devenea adesea un nou aliat.

*

În timp ce Stanley și Livingstone vâsleau împreună spre malul lacului Tanganyika, atenția lumii asupra situației lui Livingstone ajunsese la paroxism. Totul a început când scrisorile lui Kirk din 22 septembrie și 25 septembrie au ajuns la Londra. Murchison murise, așa că scrisoarea lui a fost transmisă noului președinte al RGS. Când a aflat cu groază că Livingstone era înconjurat, fără nicio speranță de scăpare, Sir Henry Rawlinson a făcut public adevărul despre situația primejdioasă în care se găsea Livingstone. În 27 noiembrie, Rawlinson a hotărât ca RGS să trimită o expediție de căutare și cu ajutoare pentru a-l salva pe Livingstone. „Consiliul și cu mine am ajuns la concluzia că speranța de a comunica cu doctorul Livingstone prin intermediul domnului Stanley, un călător american, trebuie, pentru moment, să fie abandonată", a spus Rawlinson. „Unul dintre planurile propuse era să trimitem soli dintre băștinași, oferind o recompensă de 100 de guinee celui care aducea o scrisoare de mână înapoi, pe coastă, de la doctorul Livingstone. Alt plan, avansat de unul dintre călătorii din Africa, era organizarea unei expediții conduse de câțiva europeni experimentați și competenți."

Într-o întrunire ulterioară din 11 decembrie, aceștia din urmă au câștigat. Rawlinson a cerut ca RGS să îl salveze pe Livingstone. Totuși, influența lui pălea în afara societății. Rawlinson era un om care își putea exprima cu ușurință ideile și un adevărat aventurier, dar noului președinte al RGS îi lipseau legăturile politice ale lui Murchison. Poziția lui a fost și

mai slăbită în 14 decembrie, când James Grant și-a exprimat public încrederea deplină în „micul american Stanley", pe care îl întâlnise din întâmplare o singură dată în Abisinia.

Când Rawlinson a solicitat bani de la Foreign Office pentru a finanța explorarea, instituția l-a încredințat de sprijinul ei oficial și și-a exprimat simpatia față de intenția sa, dar a refuzat să-i aloce fonduri. Indignarea populației era atât de mare, încât problema salvării lui Livingstone a fost abordată pe culoarele Parlamentului. James Grieve, un liberal în vârstă de 61 de ani, membru al Parlamentului din Greenock, a luptat în Camera Comunelor pentru cauza lui Livingstone. A solicitat ca Robert Lowe, ministrul de finanțe, să explice decizia de a nu aloca fonduri pentru expediție.

În ciuda oricărui efort al imaginației, Lowe nu era un individ popular. Era extrem de detestat de Gladstone, chiar prim-ministrul care îi oferise slujba. Din cauza grijii lui Lowe pentru constrângerile financiare în dauna umanității și a cordialității, charismaticul Benjamin Disraeli a refuzat să-i strângă mâna. Lowe nu avea nicio intenție să își schimbe obiceiurile pentru un explorator încăpățânat din Africa. După ce se ocupase de cazul lui Livingstone în mai 1870, Lowe nu era mai înțelegător în a cheltui bani – inutil, din punctul lui de vedere – peste aproape trei ani.

După ce i-a spus lui Grieve că era de părere că afacerea era ridicolă, Lowe i-a reamintit lui Grieve că anterior se acordaseră bani pentru căutarea lui Livingstone, că Livingstone nu era nicăieri de găsit și că Sir Samuel Baker deja se afla în regiune cu forțe armate importante. „Este cel mai probabil ca Livingstone să primească ajutoare de la acești oameni înarmați", i-a spus ministrul lui Grieve cu desconsiderare, într-o expunere ceva mai lungă, prin care își apăra opțiunea.

Grieve a fost obligat să accepte în silă explicația lui Lowe. Nicio liră nu s-a alocat din fondurile guvernului pentru expediția de salvare. Dar la Gondokoro, fără ca Lowe și parlamentul să aibă cunoștință despre asta, Sir Samuel White Baker se gândea prea puțin la Livingstone și deloc la bunurile lui. Era prea ocupat să caute hrană pentru oamenii lui, să-și mobilizeze apaticele trupe egiptene, să o recruteze pe Florence pentru a urmări evoluția vremii și a barometrului și să ducă război împotriva membrilor despuiați ai populației Bari[1]. Desigur, Baker nu uitase de Livingstone. Avea obiceiul de a întreba călătorii întâlniți întâmplător în apropierea lacului Tanganyika și chiar auzise informări vagi despre un alb sau doi în Africa Centrală, dar Gondokoro nu era încă pacificat, astfel încât Baker să plece fără să riște pierderea acestei așezări. Micul fort de pe Nil apăra un spațiu întins, arid și plin de praf, unde cu greu se puteau cultiva grâne atât de vitale pentru liniștea lui Baker. Cu toate acestea, pentru Baker și pentru Bari, merita să lupte pentru Gondokoro. Niciuna dintre tabere nu plănuia să lase fortul în favoarea celeilalte.

La Londra, în mintea lui Henry Rawlinson și a membrilor RGS, Baker ajunsese mai puțin relevant. Nu mai depindeau de planurile pasive de căutare ale lui Baker – indiferent de poziția oficială a guvernului britanic. Sosise vremea pentru acțiune. La inițiativa eroinei Războiului din Crimeea, Florence Nightingale, a început o colectă publică de fonduri. „Dacă ne costă 10 000 de lire pentru a-i trimite o pereche de cizme, ar trebui

[1] În prezent, populația Bari, cunoscută și sub numele Karo, locuiește în sudul Sudanului și în anumite regiuni din Uganda. În timpul acțiunilor militare ale lui Baker, Bari aveau de suferit și din cauza atacurilor declanșate de vânătorii de sclavi. În 1865, de pildă, la Gondokoro chiar și 3 000 de sclavi așteptau să fie duși pe Nil, spre a fi vânduți (n. tr.).

să-i trimitem", a declarat ea, declanșând o campanie publică cu un succes copleșitor. „Prea adesea, Anglia le oferă resurse marilor personalități, pentru ca apoi să-i lase să piară."

Sinceritatea lui Nightingale a unit opinia publică engleză, dar la acel moment America îi recuperase eroul. La New York, James Gordon Bennett Jr. era ocupat să-i provoace pe englezi mai mult ca niciodată. În 11 decembrie 1871 – în aceeași zi în care Rawlinson a acceptat, tardiv, că sosise clipa să fie căutat „leul" pierdut al englezilor, dar cu mult înainte ca lumea să afle că Stanley îl găsise pe Livingstone –, Bennett a publicat în *Herald* scrisorile lui Kirk în care își susținea nevinovăția. Odată ce Stanley se ridicase de la statutul de simplu „călător american", așa cum se spunea despre el, în ediția din 19 septembrie, până la cel de aventurier fanfaron, care nu numai că mergea prin Africa, ci îl chinuia pe consulul britanic din Zanzibar într-un asemenea hal, încât s-au expediat scrisori către oficialitățile de la Londra, scena era pregătită pentru ca misiunea lui Stanley să fie dezvăluită puțin câte puțin locuitorilor din New York, document cu document.

Primul a fost publicat în 22 decembrie 1871. Era un text scris de Stanley în 4 iulie, a 95-a aniversare a Declarației americane de independență față de britanici. Încărcătura simbolică a oferit mesajului publicat o tentă patriotică, prin care s-a întețit rivalitatea dintre englezi și americani. Agitația care a rezultat din acest gest a fost atât de mare, încât, în ziua următoare, Bennett a publicat un editorial sarcastic: „O expediție de explorare în Africa este ceva nou pentru jurnalismul modern", a afirmat Bennett cu mândrie, „și în acest caz, precum și în alte mari realizări ale Stării a Treia, ziarul *New York Herald* va fi creditat cu prima aventură cutezătoare în numele umanității, al civilizației și al științei."

Apoi, contrazicând afirmația lui Kirk, conform căreia Stanley era blocat, Bennett i-a asigurat pe cititorii ziarului *Herald* că reporterul lui avea să meargă mai departe. Bennett a fost „astfel încurajat în speranța că expediția va clarifica toate dubiile legate de doctorul Livingstone și sperăm, de asemenea, că va realiza mai mult decât dezlegarea misterului lui Livingstone."

Bennett era încrezător că Stanley și *Herald*-ul vor fi pentru totdeauna asociate cu „numele lui Burton, Speke și Grant, și ale lui Baker, Burton și Livingstone", apoi a conchis că britanicii „erau prea lenți și prea meschini" pentru a-și găsi exploratorul pierdut.

Alte ziare americane au preluat cauza lui. În 27 decembrie 1871, *Express*, din Buffalo, a caracterizat expediția lui Stanley ca „cea mai extraordinară întreprindere a unui ziar la care se putea visa vreodată".

Apoi Bennett i-a provocat și mai mult pe englezi, trimițând cu maliție o a doua expediție a ziarului *Herald* în Africa. *Herald* se îndrepta acum spre Gondokoro ca să-l găsească și să-l salveze pe Sir Samuel White Baker (fără să acorde vreun fel de atenție faptului că Baker nu era rătăcit și, cu siguranță, nu avea nevoie să fie salvat). Ironiile lui Bennett la adresa explorărilor britanice, alături de trâmbițarea inițiativei americanilor au întețit și mai mult rivalitatea. Tirajul ziarului *Herald* a crescut enorm.

Alvan. S. Southworth, ziaristul însărcinat să-l găsească pe Baker, a plănuit să angajeze un vas cu aburi imens cu care să navigheze în amonte de Nil, pornind de la Cairo. Opinia lui Southworth, apărută în ziar, conform căreia „americanii, plini de energie și de viață, îndrăzneți, aș zice, fiecare cu calitățile sale speciale, psihice și fizice, ar putea să dezvăluie acest întreg continent omenirii îngrijorate", a pregătit perfect scena pentru publicarea viitoare a mesajelor lui Stanley. „Britanicii", a

scris Southworth în continuare, „sunt călători buni, temerari și încăpățânați, dar sunt la fel ca jurnalismul și ideile lor – mai lenți decât mânia zeilor greci".

*

Între timp, în inima Africii, Livingstone și Stanley nu aveau habar de reclama exagerată făcută acestui subiect și de tărăboiul pe care îl generase. Legătura sublimă ce se dezvolta între cei doi exploratori avea să fie cel mai bogat derivat secundar al Expediției ziarului *New York Herald*. Stanley era un elev nerăbdător și se bucura de influența paternă a lui Livingstone. Deși Stanley demonstrase deja că își însușise principiile de bază ale explorării în Africa în timpul călătoriei prin Ugogo, al negocierilor cu arabii la Tabora și al fugii pe căi ocolitoare de Mirambo, Livingstone îl pregătea în alt mod pentru explorare. La extremitatea nordică a lacului au găsit un fluviu – Rufiji –, despre care se zvonea că își avea cursul de la lacul Tanganyika până la Nil, dar care se vărsa în Tanganyika, nu izvora de acolo.

Izvorul se află în alt loc, i-a mărturisit Livingstone lui Stanley. Era nevoit să călătorească din nou în sud. În lipsa unui râu care să izvorască din lacul Tanganyika, Livingstone era convins că izvoarele erau undeva în sud, departe de poziția lui actuală – probabil, într-un loc situat între 10° și 12° latitudine sudică. Livingstone auzise de patru izvoare, dintre care două formau un râu care curgea spre nord – Lualaba –, iar două dădeau naștere unui râu care curgea spre sud – Zambezi. Băștinașii le menționaseră în mod repetat. Însemna că izvoarele se aflau în apropierea unui lac numit Bangweolo, pe care Livingstone îl vizitase în 1868. În linie dreaptă, era situat la 644 de kilometri, de la Ujiji până la lacul Bangweolo. Dar un rătăcitor precum Livingstone nu mergea niciodată pe o rută atât de directă.

Ca să meargă departe în sud din nou și să găsească izvorul, trebuia să călătorească un an întreg.

Ceva era sigur: Livingstone nu avea să-l lase pe Stanley să-l salveze. Exploratorul tânjea să revină în Anglia, dar, indiferent cât de mult îi era dor de copii și de prieteni și în ciuda problemelor lui de sănătate, care, în urmă cu câțiva ani, ar fi ucis un om cu un organism mai slab, Livingstone nu avea să părăsească Africa până când nu își termina treaba.

În 13 decembrie, după o lună lungă și o călătorie de 483 de kilometri cu canoele, Livingstone și Stanley au vâslit înapoi la Ujiji și s-au stabilit din nou acasă la Livingstone. Livingstone suferea din nou de dizenterie, mai rău decât înainte. Și-au petrecut zilele rămase în Ujiji cumpărând provizii cu pachetele cu pânzeturi ale lui Stanley, tot mai puține, și pregătindu-se pentru drumul înapoi până la Tabora. Imediat ce aveau să ajungă la casa lui Stanley de acolo, Livingstone urma să rămână la Tabora pentru a se odihni, în timp ce Stanley pleca spre Zanzibar și cumpăra provizii, pentru ca Livingstone să-și continue călătoria. Apoi Stanley ar fi format un nou grup de hamali, care să transporte noile provizii către Livingstone. Oamenii care duceau cu ei medicamente, pânzeturi, alimente și mărgele din Zanzibar până la Tabora aveau să rămână sub comanda lui Livingstone până când acesta descoperea Izvorul. În mare parte, era un nou început pentru Livingstone, de parcă ar fi coborât de la bordul vasului *Penguin*, ca în 1866. Singurele diferențe erau că acum beneficia de experiența dobândită între timp, că poziția lui avansată în interiorul Africii excludea o altă călătorie prin jungla de pe țărm și că sănătatea lui Livingstone continua să se deterioreze.

Planul lor era să plece din Ujiji spre Tabora în jur de Anul Nou, în 1872. Stanley a cumpărat capre pentru drum, astfel

încât Livingstone să aibă lapte, modalitatea cea mai simplă ca exploratorul să consume calorii. Un catâr a fost, de asemenea, cumpărat, ceea ce însemna că Livingstone putea călări, după atâția ani de mers pe jos. Stanley s-a îndeletnicit să mestereasca o șa confortabilă și funcțională pentru mentorul său. Când, din cauza febrei, Stanley a rămas din nou în pat, Livingstone a stat la căpătâiul lui până când criza a trecut, în 21 decembrie. De abia atunci Stanley a observat că brațul stâng al lui Livingstone suferea de un fel de paralizie și că era mai scurt decât cel drept. Livingstone i-a povestit lui Stanley despre atacul leului, din 1843, apoi i-a permis tânărului să atingă cu degetele bicepsul și cotul stâng, ca să simtă că oasele nu erau așezate bine.

Livingstone nu a menționat revelația sa, când brațul i-a fost zdrobit de fălcile leului cu aproape 30 de ani în urmă. „Șocul a declanșat o stare de letargie asemănătoare, se pare, cu aceea pe care o simte un șoarece după prima zgâlțâitură a pisicii", a descris Livingstone întâmplarea, imediat după ce s-a petrecut. „A produs un fel de reverie, în care nu era nici durere, nici sentiment de groază, deși eram destul de conștient despre toate cele petrecute. Așa cum descriu pacienții aflați parțial sub influența cloroformului, când văd toată operația, dar nu simt cuțitul. Această stare particulară nu era rezultatul unui proces psihic. Scuturătura a anihilat frica și a alungat sentimentul de groază când priveam animalul. Probabil că această stare caracteristică apare la toate animalele ucise de *carnivora*; și dacă este așa, este o măsură milostivă a binevoitorului nostru Creator pentru a reduce durerea morții."

Acea întâlnire cu mila lui Dumnezeu l-a făcut biruitor în fața morții. Abilitatea neobișnuită de a se plimba singur prin pustiul Africii a apărut în acea zi a lui 1843. A plănuit să călătorească singur în continuare după întoarcerea la Tabora și mult

timp după revenirea lui Stanley în Anglia. A așteptat greutățile ce aveau să vină și explorarea, posibil lipsită de rezultate, fără să-i fie teamă.

*

În 7 ianuarie 1872, corespondentul de la Londra al ziarului newyorkez *Herald* a continuat campania de ridiculizare a britanicilor, declanșată de Bennett, scriind că „uneori, generozitatea britanică prezintă aspecte stranii. Nicio sumă nu este considerată prea mare pentru a fi dedicată creștinării locuitorilor din insula Fiji sau în scopul transportării Bibliilor și a tigăilor de încălzit mâncare păgânilor ignoranți din Africa Centrală și Noua Zambia. În schimb, față de cea mai mare acțiune a secolului al XIX-lea – descoperirile geografice și explorările – guvernul britanic manifestă o apatie și o lipsă de voință în mod bizar în contradicție atât cu politica lui din trecut, cât și cu interesele lui actuale."

Chiar în ziua următoare, *Times* din Londra a publicat un articol despre Livingstone, informând despre noua explorare. Fără să știe – la fel ca toată lumea din afara așezării Ujiji – că exploratorul fusese găsit în urmă cu trei luni, Nightingale, aproape de una singură, colectase 4 000 de lire pentru a finanța cea de-a doua Expediție de căutare și salvare a lui Livingstone. RGS a adăugat suma de 500 de lire, din trezoreria sa. În 9 februarie, expediția a plecat cu trenul, din stația londoneză Charing Cross. La conducere se afla locotenentul L.S. Dawson, care învățase tehnica explorării de-a lungul fluviului Yangtze din China. Era secondat de locotenentul W. Henn, din Marina Regală.

Cel de-al treilea membru a oferit salvării o încărcătură emoțională. Oswell Livingstone, în vârstă de 20 de ani, pornise la drum pentru a-și găsi tatăl. Era un tânăr timid, mai obișnuit

cu orașul decât cu sălbăticia. Nu mai fusese în Africa din timpul copilăriei și petrecuse alături de tatăl lui mai puțin de cinci ani, dar venise vremea să pășească pe urmele uriașe ale tatălui lui – chiar numai dacă pentru a-l salva.

Cu toate acestea, Bennett nu a permis sentimentalismului să se amestece în atacurile lui. *Herald* și-a bătut joc de noua expediție, trimisă ca un răspuns la intervenția americană, al cărei scop pălea în comparație cu al lui Stanley. „Când *Herald* a echipat o expediție ca să exploreze Africa", a anunțat Bennett într-un editorial din 13 februarie 1872, „a inaugurat o nouă eră în jurnalism, cea mai matură etapă a civilizației moderne."

În 14, respectiv, 17 februarie, *Herald* și-a continuat jignirile, publicând declarațiile membrilor RGS și ale membrilor expediției prin care garantau că tentativa lui Stanley avea să eșueze.

La acea dată, în Africa Ecuatorială, Stanley și Livingstone deja părăsiseră Ujiji și se aflau în drum spre Tabora. Urmând ruta sudică, pentru a-l evita pe Mirambo, au obținut un timp bun. În 14 februarie, se aflau în satul Ugunda, la doar patru zile de mers de Tabora. Știrea despre sosirea lor deja ajunsese la Tabora. Ferrajjii și Cowpereh, doi soli speciali, tocmiți de Stanley să ducă primele sale mesaje către *Herald* de la Tabora înapoi spre coastă, se întorseseră din Zanzibar aducând corespondență și ziare. Chiar în momentul în care mesajele destinate ziarului *Herald* își începeau călătoria de 100 de zile cu un vas american din Zanzibar până la New York, cei doi soli i-au întâlnit pe cei doi exploratori în Uganda.

Desfăcând scrisorile cu nerăbdare, Stanley a fost uluit să citească una trimisă de consulul Webb, care, furios, îl informa că Bennett refuzase plata datoriilor lui Stanley. De obicei foarte cutezător, Stanley a fost atât de zdruncinat de această veste, încât nu a mai putut să citească și celelalte misive. În timp ce Livingstone

era absorbit de propriile scrisori primite de acasă, Stanley stătea, pur și simplu, gândindu-se că îi era imposibil să-i înapoieze banii lui Webb. „Nu era nicio urmă de îndoială", a scris Stanley în jurnalul său. „Bennett era gata să mă trateze așa cum auzisem că-i tratase pe alții dintre nefericiții săi corespondenți."

După o oră și jumătate de griji și de temeri, Stanley a găsit puterea de a căuta din nou prin sacul de scrisori. A dat peste o scrisoare de la *Herald* și a deschis-o. Înăuntru era o telegramă de la Londra, cea autorizată de Bennett înainte să plece la vânătoare de bizoni cu Buffalo Bill, datată 25 septembrie 1871 – Bennett se răzgândise. Toate cheltuielile lui Stanley erau acoperite. Ușurat, Stanley și-a alungat tristețea și și-a petrecut restul zilei vorbind cu Livingstone despre toate veștile din lumea de afară.

Au plecat din Uganda în dimineața următoare și au ajuns la Tabora în 18 februarie 1872. „Doctore", i-a spus Stanley lui Livingstone în timp ce intrau, braț la braț, în vechea casă a lui Stanley, fără să aibă cunoștință încă de larma pe care o declanșaseră în lumea de afară, „în sfârșit suntem acasă." Livingstone a aflat că un bărbat pe nume Shaw murise cu câteva luni înainte. Mormântul său se găsea la 180 de metri în stânga ușii de la intrare, între copaci, tufe uscate și mici coline.

Stanley a rămas alături de Livingstone încă o lună. În dimineața zilei de 14 martie, și-au luat rămas-bun. Livingstone era devastat, iar Stanley a trebuit să se întoarcă cu spatele, pentru ca Livingstone să nu vadă că plânge. Când Stanley și-a început drumul în afara orașului, către Zanzibar, Livingstone a insistat să-l întovărășească pe o anumită distanță. Au mers unul lângă altul, cântând. Stanley se uita întruna la Livingstone, încercând să-și întipărească în memorie trăsăturile bătrânului explorator. Într-un final, când nu mai putea să îndure chinul despărțirii, Stanley l-a rugat pe Livingstone să se întoarcă.

— Ați făcut ceea ce puțini oameni ar fi putut, i-a spus Livingstone tânărului său *protégé*.

În perioada petrecută împreună, Livingstone i-a făcut lui Stanley cel mai minunat compliment, rugându-l pe ziarist să se întoarcă în Africa într-o bună zi și să ducă la bun sfârșit munca exploratorului. Era o recunoaștere implicită că moartea avea să-l împiedice pe Livingstone să găsească Izvorul.

— Și sunt recunoscător pentru ce ați făcut pentru mine. Dumnezeu să vă călăuzească, pentru ce ați făcut pentru mine. Dumnezeu să vă călăuzească teafăr spre casă și să vă binecuvânteze, prietene. Rămas-bun.

Livingstone a văzut cum Stanley pășea în lumina răsăritului de soare, apoi s-a întors la casa din Tabora, care oferise odinioară lui Stanley un refugiu și un loc pentru odihnă, așa cum îi oferea și lui. Livingstone era din nou singur, doar cu puternicul Chuma și cu veselul Susi.

„Dragul meu doctor", a scris Stanley în ziua următoare, într-o scrisoare adresată lui Livingstone. „Am plecat de lângă dumneavoastră prea repede. Sunt în întregime conștient de aceasta, pentru că sunt atât de deprimat… Scriindu-vă, nu o fac în numele unei idei acum, ci al întruchipării unei prietenii cordiale, a tot ceea ce este nobil și drept, al bunului-simț, a tot ceea ce este practic și corect… Deși nu sunt fizic alături de dumneavoastră, trebuie să vă gândiți la mine în fiecare zi, până când sosește caravana. Deși nu sunteți înaintea ochilor mei, vizibil, mă voi gândi constant la dumneavoastră, până când cea mai neînsemnată dintre dorințele dumneavoastră va fi îndeplinită. Astfel, legătura aducerii aminte nu va fi ruptă."

După ce s-a îndepărtat de Livingstone, centrul misiunii lui Stanley s-a schimbat. Nu se mai grăbea spre necunoscut. Africa nu mai constituia un obstacol în acel sens. Acum, era

o piedică în calea sa pentru a răspândi vestea despre Livingstone. Chinurile care îl așteptau până la Zanzibar – Ugogo, mlaștina Makata, frigurile, spinii și anotimpul ploios – nu erau mai puțin importante decât înainte. Dimpotrivă, călătoria avea să fie mai înfricoșătoare, pentru că Stanley plănuia să înainteze cu o viteză amețitoare.

Ducea cu el jurnalele lui Livingstone și un pachet de scrisori sigilate aparținând exploratorului. Erau comunicatele acestuia către lumea din afara Africii și cheia care trebuia să descuie lacătul misterelor legate de locurile pe unde fusese în atâția ani. În schimb, pentru Stanley constituiau ceva la fel de vital și de important: Dovada.

38

Agitația

Bagamoyo
6 mai 1872
La 845 de kilometri distanță de Livingstone

În 25 aprilie 1872, când Stanley înainta spre Bagamoyo, Vezuviul a erupt în Italia. O explozie imensă de lavă, noroi și fum s-a revărsat din vulcanul mult timp adormit. Erupția s-a prelungit timp de o săptămână, fără întrerupere. Ziarele din întreaga lume au publicat articole despre norii groși și negri ridicați din crater, transformând ziua în noapte.

Apoi, chiar când Vezuviul s-a liniștit, o altă explozie a izbucnit în lumea presei. Era într-o joi, 2 mai. „Doctorul Livingstone", a anunțat *Times*, „este în siguranță cu Stanley."

Mesajul lui Stanley despre întâlnire, trimis printr-un mesager special din Ujiji în noiembrie, în urmă cu un an, ajunsese la Zanzibar în martie. Printr-o simplă coincidență, vasul britanic cu aburi *Abydos* se afla în port, descărcând cea de-a doua Expediție de căutare și de aprovizionare a lui Livingstone. Apoi, *Abydos* s-a grăbit să plece din Zanzibar, nerăbdător să se îndepărteze de acolo înainte de musonii din aprilie. Webb trimisese mesajele lui Stanley printr-un vas comercial către New York (pentru că a le transporta la Bombay sau Aden, ca apoi să fie

transmise prin telegraf era prea riscant), dar *Abydos* a dus vestea despre Stanley și Livingstone în Bombay, de unde știrea a explodat și s-a transmis în toată lumea.

În mod ironic, *Herald* nu era singurul ziar care a publicat această poveste în America. *Times* s-a repezit asupra știrilor de la Bombay. Ascuns printre articolele lungi despre recent încheiatul Congres național republican din Philadelphia, unde proprietarul ziarului *New York Tribune*, Horace Greeley, fusese ales să candideze împotriva președintelui Grant la următoarele alegeri, se găsea un mic și dătător de speranță paragraf despre Livingstone. „S-a primit o telegramă în acest oraș din Bombay, în care se anunță că doctorul Livingstone este în siguranță. Vasul cu aburi *Abydos*, care transporta expediția de căutare a lui Livingstone la Zanzibar, a ajuns la Bombay din acel loc cu informația conform căreia marele explorator se afla în siguranță alături de americanul Stanley", susținea autorul știrii. „Vestea este furnizată de negri și este crezută acolo."

Totuși, în curând, *Herald* și-a recâștigat avantajul, publicând coloană după coloană în care se lăuda cu „Marele Triumf al Acțiunii Americane". Atât de multe articole despre Livingstone au fost publicate în *Herald*, în 3 și 4 mai, încât un cititor – într-o scrisoare publicată în 5 mai – a cerut ziarului să înceteze, sugerând că moștenitorii lui Livingstone aveau un interes financiar la ziar.

În seara de 6 mai 1872, a doua zi după ce *Herald* a publicat o nouă scrisoare din partea lui Kirk (în care autorul promitea oficialităților britanice că tentativa lui Stanley avea să eșueze), Stanley a ajuns cu bine în Bagamoyo. De când plecase din Tabora, a călătorit 845 de kilometri în 52 de zile – mai repede cu 22 de zile decât o călătorie până la Tabora. Treisprezece luni după ce a mers în ritmul fanfarei oamenilor din localitate și al corului fără acompaniament instrumental al tovarășilor

săi, Stanley a intrat în oraș. Era ars de soare, slab și întărit de experiența africană – aproape de nerecunoscut în comparație cu tânărul nesigur care fusese la plecare. În ciuda tuturor condițiilor defavorabile, se întorcea acasă în viață, în orășelul de la Oceanul Indian, cu plajă albă și alizee plăcute. Un englez roșcat a strigat la el în timp ce mergea pe strada noroioasă și plină cu băltoace, de la cel mai rău muson înregistrat până atunci. Era locotenentul Henn, membru al expediției de căutare și salvare a lui Livingstone, organizată de RGS, proaspăt sosit pe continentul african.

— Nu vreți să intrați? a strigat el, stând în ușa unui bar mic și plin cu muște. Ce ați vrea să beți – bere, bere neagră și tare sau brandy? În numele lui Dumnezeu[1], vă felicit pentru splendidul dumneavoastră succes!

Stanley s-a așezat împreună cu Henn și i-a povestit despre Livingstone. Stanley era bucuros să primească ceva de băut și recunoscător pentru primirea caldă, dar nu a stat prea mult timp în Bagamoyo. În 7 mai 1872, după o singură noapte petrecută în partea orașului de lângă plajă, Stanley a navigat către Zanzibar. Steagul său american, de-acum zdrențăros, flutura sus, deasupra bărcii sale, în timp ce el se întorcea cu spatele la continentul african. Era un moment plin de emoție, mai mult decât își putuse imagina în acele momente în care sosise prima oară în Africa, suferind din cauza coșmarurilor și meditând la sinucidere. Gândindu-se cum avea să fie la plecarea de pe continent, scrisese în jurnalul său cu două nopți în urmă: „Rămas-bun, oh, Wagogo, cu a voastră nerușinare sălbatică și cultură zgomotoasă. Rămas-bun vouă, arabilor și activității voastre păcătoase – gurilor voastre mincinoase și inimilor împietrite.

[1] În engleză, în original, „*By George*", vechi jurământ englezesc, care indică uimirea celui care îl rostește. Deoarece numele lui Dumnezeu nu se pronunța în astfel de ocazii, era înlocuit cu alți termeni: „George", „*ginger*", „*Godfrey*", „*golly*" etc. (n. tr.).

Rămas-bun febrei recurente și intermitente, mlaștinilor Makata și crocodililor, apelor sălcii și câmpiilor în care răsună urletele animalelor... Mai presus de toate, rămas-bun, ție, oh, Livingstone, erou și creștin. Să fii sănătos și prosper, oriunde te-ai duce..."

„Acel steag strălucitor ale cărui stele au fluturat deasupra Africii continentale", a scris apoi Stanley despre drapelul cusut pentru el de doamna Webb, „ce a adus alinare chinuitului Livingstone, când se afla la grea încercare, în Ujiji. Deși nu atât de bogat, a rivalizat totuși în frumusețe cu steagul Americii. Întors încă o dată pe mare, teritoriul său. Sfâșiat, dar nu dezonorat, zdrențuit, dar nu discreditat."

Vestea despre revenirea lui Stanley la Zanzibar s-a răspândit în insulă, iar în port au venit mulțimi de oameni ca să sărbătorească, imediat ce *dāwa* a ajuns acolo. „Cu siguranță era o imagine extraordinară", a recunoscut un martor ocular. „Când *dāwa* s-a apropiat de Zanzibar, s-au tras focuri de armă, iar steagul american a apărut imediat, fluturând mândru la vergă. Pe plajă erau aliniați oameni, băștinași și albi, care își manifestau mulțumirea, trăgând tot mai multe focuri cu armele lor. Tunurile din bateriile sultanului au tras repetate salve în semn de salut. Și, de fapt, entuziasmul era fără egal. Cu siguranță, așa ceva nu se mai văzuse în Zanzibar. În special, americanii erau extrem de bucuroși... Într-un fel, englezii erau mâhniți că americanii primeau onorurile cuvenite descoperirii."

John Kirk era, probabil, cel mai puțin bucuros de sosirea lui Stanley. Americanul îl plasase în mijlocul unei controverse care îi putea ruina cariera și strica pentru totdeauna reputația de prieten valoros al lui Livingstone. Când Stanley s-a apropiat de precautul consul britanic și i-a cerut ajutorul pentru a trimite un transport naval cu provizii lui Livingstone la Tabora, Kirk a refuzat pe loc.

— Nu am de gând să mai fac nimic pentru doctorul Livingstone, i-a spus el rece lui Stanley.

Stanley l-a presat pe Kirk să-i spună care sunt motivele, dar a explicat doar că se săturase să fie jignit. Știind că Stanley era nerăbdător să pornească înapoi în Anglia, Kirk i-a spus acestuia că dacă dorea să trimită noi provizii lui Livingstone, ar fi trebuit să stea în Zanzibar destul de mult timp încât să cumpere bunuri și să angajeze hamali el însuși.

Stanley a procedat întocmai. Trei săptămâni mai târziu, Stanley terminase. Ultimul gest înainte de a părăsi Zanzibarul în 29 mai a fost să-i întâlnească pe cei 57 de bărbați care aveau să transporte bunurile pe continent, până la Livingstone. Mulți dintre ei fuseseră alături de Stanley în timpul călătoriei lui în interior. Momentul când, în sfârșit, au apucat pe drumuri separate a fost surprinzător de emoționant pentru Stanley:

— Sunteți gata să vă întoarceți la Unyayembe, la Marele Stăpân. Îl cunoașteți, s-a adresat Stanley mulțimii.

În timp ce vorbea, stătea în fața consulatului american. O *dāwa* plutea, legată cu o ancoră, așteptând să fie încărcată cu oameni și provizii pentru o altă călătorie în Africa.

— Este un om bun și are o inimă bună. Este diferit de mine; el nu o să vă bată, așa cum am făcut eu.

Apoi, într-un moment de nostalgie și de respect mult timp ascuns, aspectul rasist al caracterului său a dispărut pentru o clipă. Stanley i-a omagiat pe oamenii care făcuseră posibilă expediția.

— Mai este încă o chestiune, a spus el în încheiere. Aș dori să vă strâng mâinile tuturor înainte de a pleca – și de a ne despărți pentru totdeauna.

Mai târziu, Stanley a scris că „toți au venit repede, iar strângeri puternice de mâini s-au schimbat cu fiecare bărbat".

În 29 mai, la bordul vasului german *Africa*, Stanley a pornit în sfârșit din Zanzibar, cu destinația Londra.

Anticipa o întoarcere glorioasă în Anglia, dar nu a fost să fie așa. La Londra, chiar înainte ca Stanley să pornească pe mare, au apărut primele semne de îndoială față de realizarea lui. Într-o scrisoare publicată în *Times*, în 7 mai, expertul RGS pentru Etiopia, Charles Beke, și-a manifestat public scepticismul legat de faptul că Stanley îl găsise cu adevărat pe exploratorul dispărut. La mai puțin de o săptămână după aceea, la o întrunire a RGS din 13 mai, Sir Henry Rawlinson s-a alăturat celor care se manifestau împotriva lui Stanley, batjocorind presupusul succes al jurnalistului: „În general, s-a tras concluzia că domnul Stanley l-a găsit și l-a salvat pe doctorul Livingstone", a citat ziarul *Guardian* din Manchester din discursul lui Murchison în ziua următoare. „Dar în cazul în care a existat vreo descoperire și vreo salvare, atunci doctorul Livingstone este cel care l-a găsit și l-a ajutat pe domnul Stanley, deoarece cel din urmă era lipsit de provizii, în timp ce doctorul Livingstone avea mari depozite și stocuri la Ujiji și se găsea în situația de a-l salva pe american, care se îndrepta spre acest loc."

Dezbaterea s-a întețit de-a lungul verii. RGS și presa britanică s-au aliat într-un atac asupra integrității sale. Din cauza hărțuielilor lui Bennett, Stanley nu avea pe nimeni de partea lui în Marea Britanie. În 12 iulie, Grant și-a schimbat atitudinea față de Stanley, spunând unui prieten: „Înțeleg din *Times* că Stanley a ajuns cu fiul lui Livingstone la Aden, în Suez – și sunt tare dezamăgit că tânărul Livingstone și-a lăsat tatăl în voia sorții... Nimeni nu crede că Stanley l-a găsit pe Livingstone."

Sir Henry Rawlinson dovedea că avea o limbă și mai ascuțită, înjosind America și *Herald*-ul – „verișorii noștri de peste ocean, printre care știința de a face reclamă a ajuns la o etapă avansată

de dezvoltare în comparație cu această țară ignorantă" –, în timp ce insista asupra ideii că Livingstone l-a ajutat pe Stanley, și nu invers. „Într-adevăr, doctorul Livingstone huzurește, în timp ce domnul Stanley este aproape nevoiaș", a afirmat el spre sfârșitul lunii iulie.

Când Stanley a ajuns în sfârșit pe pământ britanic în 1 august, ținând jurnalul lui Livingstone ca dovadă, în timp ce pășea pe țărm, la Dover, opinia publică britanică încă nu era convinsă. Un ziar, *Echo*, chiar a susținut că scrisorile erau scrise de un clarvăzător care transmitea cuvintele, gândurile și scrierea de mână a lui Livingstone.

Chestiunea se îndrepta către o rezolvare în 2 august, când Stanley a prezentat lui Tom Livingstone jurnalele tatălui său. La fel, Oswell, înaintea lui Tom, a anunțat că erau autentice. „Nu avem nici cel mai mic motiv de îndoială că acesta este jurnalul tatălui meu și certific că scrisorile ce mi-au fost aduse aparțin tatălui meu, și nu altcuiva."

În acea zi, Earl Granville i-a trimis lui Stanley o scrisoare entuziastă de mulțumire: „Nu pot să sar peste oportunitatea de a-mi exprima admirația față de calitățile dumneavoastră, care v-au permis să atingeți scopul misiunii dumneavoastră și să ajungeți la un rezultat ce a fost întâmpinat cu atât de mult entuziasm atât în Statele Unite, cât și în această țară."

În ciuda binecuvântării oficiale și a efuziunii manifestate în întreaga lume, după ce conținutul jurnalului a fost făcut public, au existat îndoieli legate de veridicitatea sa. Motivul principal erau consemnările lui Livingstone despre femeile Nyangwe. Într-o epocă în care, potrivit moravurilor sexuale victoriene, masturbarea femeilor era considerată izvorul poftelor trupești (iar clitoridectomia, un remediu popular) și în care nu se discuta despre faptul că mulți bărbați din categoriile

sociale superioare își satisfăceau pornirile sexuale cu prostituate, și nu cu soțiile lor, intrările din jurnalul lui Livingstone despre femeile africane, pe care le găsea frumoase și pline de viață – ceva de negândit, într-o perioadă în care englezii îi priveau pe africani ca pe niște sălbatici păgâni – erau considerate o dovadă că jurnalele erau niște falsuri. Se credea că un misionar venerat precum Livingstone nu s-ar fi uitat astfel la femei – fie africane, fie europene.

Stanley fierbea din cauza insultelor, dar a răbdat cu stoicism, chiar dacă adevărul despre copilăria sa a ieșit la iveală, iar Louis Noe a vândut ziarului newyorkez *Sun* povestea despre episodul petrecut la închisoarea din Turcia. Stanley a fost șocat de criticile la care era supus, dar s-a simțit neputincios să vorbească despre ele.

Între timp, în New York, Bennett l-a lăsat pe Stanley să suporte calomniile și acuzele, știind că astfel era menționat numele lui Livingstone în ciclul știrilor. Articole despre Africa au apărut în *Herald* de-a lungul verii, în medie unul la patru zile. Sintagma „Doctorul Livingstone, presupun" a apărut prima oară în scris în ediția din 15 iulie 1872 a ziarului și, în curând, a ajuns celebră în întreaga lume. În luna august, Bennett a continuat să publice ciclul știrilor despre Livingstone, concentrându-și atenția asupra atacurilor împotriva RGS pentru miopia și sentimentele antiamericane ale acesteia – în mod ironic, chiar sentimentele pe care le întreținea.

În ciuda ironiilor lui Bennett, opinia publică britanică a început să se întoarcă în favoarea lui Stanley. În 27 august, Granville a trimis o scrisoare prin care recunoștea în mod oficial realizările lui Stanley – într-o manieră grandioasă. „Am marea satisfacție să vă comunic, la ordinul reginei", a scris Granville, „marea apreciere pe care Maiestatea Sa o manifestă față de

prudența și zelul de care ați dat dovadă când ați stabilit comunicarea cu doctorul Livingstone și ați alinat Maiestății Sale neliniștea pe care, în comun cu supușii săi, o avea în privința distinsului călător."

Trecerea lui Stanley de la statutul de ticălos la cel de salvator s-a definitivat în 8 septembrie 1872, când bastardul din Țara Galilor a fost introdus oficial la regina Angliei. Sir Henry Rawlinson l-a prezentat pe Henry Morton Stanley reginei Victoria la castelul Dunrobin, stabilind o dată și pentru totdeauna că Stanley era adevăratul descoperitor al lui David Livingstone. „Marea familie a geografilor se bucură de onorurile pe care le primiți", i-a destăinuit Rawlinson lui Stanley, vorbind despre RGS.

De pe urma pedigriului său de explorator, Stanley a tras foloase în noiembrie 1872. I s-au plătit 10 000 de dolari ca să scrie o carte despre călătoriile lui în Africa. În volumul *În căutarea lui Livingstone* (*How I Found Livingstone*) el a oferit replici tuturor criticilor săi (în carte, a răspuns anunțului public făcut de RGS, potrivit căruia „Livingstone huzurea": „Pot să întreb, în cazul în care credeați asta... de ce ați trimis o expediție în căutarea lui?"). Cartea a ajuns imediat bestseller. După o viață de bine intenționată mediocritate, Henry Morton Stanley găsise succesul.

PARTEA A CINCEA
Întoarcerea acasă

39

Satul lui Chitambo

Lângă lacul Bangweolo
Ianuarie–aprilie 1873

Livingstone s-a odihnit la Tabora până la sfârșitul lui august 1872. Proviziile pe care Stanley le-a aranjat pentru el au ajuns la începutul lunii și, în timp ce Livingstone pleca din enclava arabă, a condus o caravană complet aprovizionată pentru prima dată începând din 1867. A călătorit spre sud-vest, departe de Mirambo și de războiul aflat în desfășurare, în jurul celui mai sudic punct al lacului Tanganyika, apoi în ținuturile muntoase, la 483 de kilometri vest de lacul Nyassa, pentru a explora încă o dată locul Izvorului. Au trecut luni. În ianuarie 1873, cea mai mizerabilă lună din sezonul ploios, hrana s-a împuținat din nou, iar sănătatea lui a început să se șubrezească. Era scheletic. O floare purpurie pe turul pantalonilor săi jerpeliți indica prezența hemoroizilor cu sângerare și a dizenteriei cronice, adăugând umilință disconfortului lui Livingstone.

Zi după zi, prin mijloace evidente și ascunse, continentul unde s-a simțit cel mai bine l-a redus pe cel mai mare explorator al lumii la o ființă neînsemnată. La sute de kilometri

distanță de ajutoare și cu perspectiva unei a doua expediții de salvare drept o fantezie nebunească, Livingstone era sortit să moară în anonimat și să fie îngropat într-un mormânt anonim, în sălbăticie, precum Cook și Franklin înaintea lui. Pentru cei de acasă, avea să devină o curiozitate locul unde osemintele sale se vor transforma în pulbere, dar numai pentru o perioadă de timp. Așa se întâmpla cu explorarea. Curiozitatea pălea pe măsură ce explorările erau depășite. În timp, avea să fie uitat. Nu exista niciun romantism în moartea sa, doar certitudinea că urma să fie lentă și dureroasă. Aproape că ar fi fost mai ușor dacă leul care îl atacase pe Livingstone ar fi dus la bun sfârșit ceea ce începuse în urmă cu mulți ani.

Decizia înțeleaptă ar fi fost să cotească spre est, către coastă, și să încerce să întâlnească o caravană a arabilor cu sclavi care se îndrepta spre Zanzibar. Astfel, Livingstone s-ar fi putut salva. Vânătorii de sclavi i-ar fi oferit mâncare și, poate, medicamente, ca să-l întărească pentru călătoria de șase luni.

Dar Livingstone venise în Africa pentru a descoperi Izvorul Nilului – îi promisese lui Murchison – și era hotărât să nu plece până nu rezolva ultimul mare mister geografic al omenirii. Așa că, în loc să vireze spre coastă, Livingstone și-a condus caravana spre vest, în centrul Africii, pentru ultima oară, mizând că avea să calculeze cu exactitate poziția Izvorului și apoi să fugă spre Zanzibar, înainte să fie prea târziu. Prin călătoriile sale și discuțiile pe care le purta cu triburile locale, Livingstone era convins că cele Patru Izvoare legendare ale lui Herodot erau aproape. Livingstone scrisese deja o telegramă pe care urma să o trimită Foreign Office-ului. O ținea în cutia ermetică de tinichea unde avea jurnalele și scrisorile. Trebuia doar să completeze spațiile goale. „Am plăcerea de a informa pe Domnia Voastră că în data de _____ am reușit să ajung la remarcabilele izvoare…"

Totuși, un astfel de scenariu nu a avut loc. Murchison era deja mort, deși Livingstone nu a aflat niciodată. Iar ianuarie era o lună înșelătoare pentru ca el să-și riște viața. În mod normal, prima lună a anului aducea ploi bogate în acel brâu subecuatorial, dar ianuarie 1873 a fost cea mai rea din experiența lui, o perioadă neîntreruptă și istovitoare de vreme rece și umedă, cu ploi ce te udau până la piele și zdruncinau moralul, aducând frisoane, și febră, și suferință chiar și celor mai sănătoși bărbați. Zile ce începeau cu cer senin și nori albi, pufoși, se întunecau în cele din urmă, declanșând furtuni, ca un păcat subit ce mistuie sufletul curat al unui credincios.

Apa a căzut din cer neîncetat, inundând mlaștinile joase și pădurile până când au devenit un lanț de băltoace, bălți și cursuri de apă improvizate ce păreau să acopere întreaga Africă Centrală. Singura posibilitate de a distinge pământul inundat de apele râului era curentul înșelător, care brusc dobora un om. Mici „depresiuni", precum urmele pașilor de elefant, se umpleau cu alge și murdărie, până când ele însele deveneau mlaștini miniaturale. Iar unele porțiuni de teren, care, în mod normal, ar fi fost solide, absorbiseră atâta apă, încât Livingstone le numea „bureți". Un om se putea scufunda într-un „burete" la fel de ușor cum s-ar fi scufundat în acele urme de elefant adânci și de 120 de centimetri.

Lucrurile stăteau și mai prost din cauza lipsei alimentelor. Solul se afla sub ape, motiv pentru care era dificil să cauți hrană. Caravana lui Livingstone număra 57 de hamali; cei patru servitori loiali – Chuma, Susi, Gardner și Amoda; Halima, soția lui Amoda, care gătea pentru Livingstone; și Ntoeka, soția lui Chuma. Erau și alții, care se alăturaseră caravanei la Tabora, printre care se remarca un adolescent, de care sătenii africani și-au amintit mai târziu foarte bine, dar pe care Livingstone nu îl menționează în jurnale. Toți membrii grupului, ca

și exploratorul, erau înfometați. Hamalii slăbiseră prea mult ca să îl mai care pe el sau poverile lor cu pânzeturi, mărgele și instrumente. Înaintau cu greu prin noroi, vegetație putredă și apă, atenți mereu la crocodili și șerpi.

Dar au mers înainte. În ianuarie, Livingstone și oamenii săi avansau în medie cu 2,4 kilometri pe zi. La sfârșitul lunii, au făcut chiar și mai puțin de-atât. Livingstone era prea slab ca să mai meargă. Chuma, cu umerii săi lați și picioarele puternice, îl ducea în cârcă, chiar și prin mlaștinile adânci.

„Ploaie, ploaie, ploaie, de parcă nu obosește niciodată", a scris Livingstone în jurnal, îngrijorat, în 23 ianuarie. Iar în ziua următoare: „Am mers o oră și un sfert până la un curs de apă mare, printr-o ploaie măruntă. Cel puțin 270 de metri de apă adâncă, printre rogozuri și bureți, pe o distanță de circa 90 de metri."

Ploile au continuat în februarie. La fel ca leul din afara taberei, într-o seară mizerabilă, „care rătăcea în această lume a apelor și mușuroaielor, răgând toată noaptea de parcă era foarte dezgustat", Livingstone s-a plâns de această suferință, chiar și lui Dumnezeu, dar nu a găsit nicio cale ușoară de a ieși din ea. În cele din urmă, era o alegere simplă. Dacă mergea acasă fără să găsească Izvorul, ar fi trăit restul zilelor sale ca un cerșetor supus oprobriului. Era foarte clar. Livingstone a mers înainte în căutarea Izvorului, chiar și după ce o colonie imensă de furnici *Dorylus* – furnici carnivore care se deplasează în grupuri de câteva sute sau mii de exemplare, îndeajuns de puternice încât să consume inclusiv animale mari – i-a invadat cortul într-o noapte și l-au mușcat lăsându-i urme pe tot corpul. Chuma și Susi i-au salvat viața cu fumul de la firele de iarbă incendiate care a alungat furnicile din tabără, apoi au petrecut ore întregi culegând insectele rămase în corpul lui Livingstone.

La începutul lui martie, Livingstone și oamenii lui au dat peste o oază atipică, descoperind o așezare abandonată și

rămășițele unei grădini. Au înfulecat maniocul și cartofii dulci de mult timp lăsați acolo, înainte de a-și continua călătoria. Livingstone a prins din nou puteri după acest neașteptat ospăț bogat în amidon, dar nu pentru mult timp. Chiar și când avea dureri, a consemnat fermecătoare pasaje despre Africa în jurnalul său, așa cum s-a întâmplat în ziua în care a scris despre florile sălbatice care înfloreau peste tot în jurul lui. Nuanțe aprinse de roz, albastru, alb și galben izbucneau „într-un singur verticil de flori". A scris despre acea frumusețe deoarece i-a reamintit că Dumnezeu era lângă el, exact așa cum descrisese leul falnic și „straniul și nepământeanul glas" al vulturului-pescar african. Dumnezeu l-a adus pe Livingstone în Africa încă de la început, iar prezența lui îi dădea putere.

Ziua de naștere a lui Livingstone era 19 martie. A sărbătorit-o într-o mlaștină, dormind într-o colibă plină cu păianjeni veninoși. A așteptat ca oamenii lui să cumpere canoele cu care să meargă mai departe. Odată, când negocierile enervante se prelungeau tot mai mult cu o căpetenie locală care închiria canoe, un bărbat pe nume Matipa, Livingstone și-a exprimat furia stând în pat și trăgând foc după foc cu pistolul lui. Avea să învingă moartea, asta era clar. Datorită bunătății străinilor și dușmanilor, reușise asta, iar și iar, în timpul expediției de căutare a Izvorului. Nu avea niciun motiv să nu reușească din nou, dacă primea un mic ajutor. „Pot spera la un ultim succes? Atâtea obstacole au apărut. Nu-l lăsa pe Satan să mă învingă, Doamne Iisuse!", s-a rugat el.

Într-o scrisoare pe care a primit-o când Stanley a trimis caravana de reaprovizionare înapoi la Tabora, fiica lui cea mai mare, Agnes, care absolvise pensionul la Paris și locuia la Londra, i-a cerut lui Livingstone să rămână în Africa până când era gata. „Oricât de mult mi-aș dori să vii acasă", i-a scris ea, „aș prefer să îți termini treaba, spre propria satisfacție, mai degrabă decât să te întorci ca să îmi faci mie pe plac."

Agnes era copilul lui preferat și își făcuse un obicei din a-i spune că era capabilă să realizeze orice își punea în minte. Acum, ea proceda la fel cu el. „Să fie binecuvântată", și-a notat Livingstone în jurnal. „Și toate celelalte."

Expediția lui de explorare ajunsese la șapte ani. Sezonul ploios tocmai se încheia. Se luptase cu furnicile în februarie. Își exprimase furia și făcuse rost de canoe în martie. Traversase lacul Bangweolo împreună cu Chuma și Susi și cu mica lor caravană. În 6 aprilie, observase că nesfârșita porțiune de apă la sud de lacul Bangweolo nu era o inundație de sezon, ci însuși Nilul, „influențând inundațiile, chiar de la Izvorul său. Cantitatea de apă revărsată peste ținut în mod constant îmi provoacă mirare – este colosală".

Fără ca Livingstone să știe, el nu avea să descopere niciodată Izvorul Nilului. În realitate, se afla la aproape 966 de kilometri spre sud de izvor. Moartea lui era acum iminentă. Nici măcar o repetare a faptei vitejești a lui Stanley nu îl mai putea salva. „Sunt palid, lipsit de sânge și slăbit din cauza sângerării excesive", a scris el la începutul lui aprilie, „o arteră produce un șuvoi bogat și îmi ia toată puterea. Of, cât de mult tânjesc să îmi permită Atotputernicul să-mi termin treaba!"

Pe lângă pierderea de sânge, anemie, malarie, dizenterie și anchilostomiază, un cheag de sânge de mărimea unui măr i se formase în abdomen. Livingstone nu știa că se află acolo, dar simțea durerea – cea mai mică atingere a spatelui cu mâna îi provoca un leșin. „Această explorare nu este numai plăcere", a scris el în jurnal, în 19 aprilie.

Livingstone plănuia să finalizeze descoperirile geografice în șase sau șapte luni după ce se aprovizionase din nou la Tabora. Dar în momentul în care a ajuns în satul unei căpetenii pe nume Chitambo, în 29 aprilie 1873, cele șase luni se scurseseră.

*

Precum leii în lumea animalelor, Livingstone devenise un simbol al Africii. Leul mascul este solitar, având membrele puternice, bune pentru a lovi, a tăia și a rupe. Dau impresia că sunt docili și chiar afectuoși în timp ce dorm în arșița zilei. Dar au o viteză letală, le place carnea și mereu sunt gata să atace. Pentru Murchison, era o alegere evidentă să-i numească lei pe exploratorii săi din Africa. Comparația dintre oamenii modești cu marile lor realizări și regii animalelor era potrivită.

Cu toate acestea, Livingstone credea că se făcea prea mult caz de lei și a satirizat credința populară. „Același sentiment care i-a sugerat pictorului modern să caricaturizeze leul, l-a condus pe sentimentalist să considere răgetul leului cel mai înspăimântător sunet de pe pământ. Auzim «răgetul maiestuos al regelui animalelor». Într-adevăr, este bine calculat ca să inspire frică, dacă îl auzi în combinație cu tunetele îngrozitoare ale acelui ținut, într-o noapte atât de neagră, încât orice explozie de lumină a fulgerului, extrem de intens, îți lasă impresia că ai rămas cu desăvârșire orb", a scris el. „Dar când te afli într-un car confortabil sau într-o casă, situația se schimbă și asculți răgetul leului fără să fii îngrijorat sau alertat. Stupidul struț scoate un sunet la fel de puternic, și totuși niciodată nu a provocat teamă omului. Să vorbești despre maiestuosul răget al leului este doar o simplă balivernă maiestuoasă."

Puțini bărbați puteau face asemenea afirmații despre lei, dar Livingstone cunoștea din proprie experiență teroarea de a fi prins în fălcile acestui animal. Îl văzuse de aproape, în cele mai sălbatice momente ale sale.

„În general", a descris Livingstone modul cum un leu își ucide prada, „leul înhață animalul pe care îl atacă din lateral,

lângă piciorul din spate, sau de gât, sub bot. Este discutabil dacă încearcă vreodată să înhațe un animal de greabăn. Cel mai adesea atacă din lateral și de acolo începe să mănânce. Băștinașii și leii se aseamănă foarte mult în privința preferinței de a-și alege bucățile gustoase: un eland[1] poate fi spintecat de un leu atât de bine, încât cu greu se poate crede că a fost dezmembrat. Intestinele și părțile cu grăsime constituie o masă completă chiar și pentru cel mai mare leu."

A luat chiar o atitudine sfidătoare în jurnalele lui: „Mai degrabă o persoană se află în pericolul de a fi călcată de mașină când se plimbă pe străzile din Londra, decât să fie devorată de lei în Africa, cu excepția cazului în care vânează animalul. Într-adevăr, nimic din ce am văzut și am auzit despre lei nu ar fi o barieră în calea oamenilor sau a curajului obișnuit al unei acțiuni.

Vânarea unui leu cu ajutorul câinilor presupune mai puține pericole în comparație cu vânarea unui tigru indian, deoarece câinii îl scot din ascunziș și îl obligă să stea la o distanță sigură, oferind vânătorului suficient timp pentru o împușcătură bine chibzuită."

Dar leii l-au învățat cea mai valoroasă lecție din viața sa, în 1843, când Livingstone era, relativ, un începător în Africa. Niște lei ucideau vitele unor săteni. Un grup de bărbați a luat urma leilor până la un mic deal împădurit. Au înconjurat un leu și au găsit poziția bună astfel încât țintașii să poate trage. Livingstone reîncărca arma, când a auzit un strigăt de avertizare. Întorcându-se, a fost atacat. „Am văzut leul abia în momentul în care sărea pe mine", a scris Livingstone. „M-a prins de umăr în timp ce sărea și am ajuns împreună pe pământ. Mârâind îngrozitor aproape de urechea mea, m-a scuturat așa cum face un terrier cu un șobolan."

[1] Una dintre cele mai mari specii de antilope (n. tr.).

Mai târziu, la Londra, când a fost întrebat ce gânduri îi treceau prin minte în timpul unor astfel de momente traumatizante, Livingstone a răspuns cu puțin umor negru:

— Mă gândeam, cu un sentiment de curiozitate dezinteresată, ce parte din mine ar mânca bestia mai întâi.

Când leul, care ținea o labă pe ceafa lui Livingstone, a fost împușcat de un alt vânător, exploratorul a plecat de la locul tragediei fără să-i mai fie frică de nimic. Moartea nu mai deținea controlul. Când John Kirk a fost întrebat ce l-a impresionat cel mai mult la Livingstone, el a menționat cutezanța. „Nu știa ce este frica."

„Lipsa lui totală de teamă", a declarat Kirk într-un interviu la câțiva ani după călătoriile lui Livingstone, „ajunsese un fel de slăbiciune. Putea să ajungă în cele mai periculoase situații fără să tremure sau să ezite. Nu l-am văzut niciodată să dea înapoi sau să arate vreun semn de șovăială în orice situație s-ar fi aflat."

De-a lungul anilor, ceea ce îl făcea să ezite nu era frica, ci regretul. „Sunt regrete", a scris el în 1862, „care mă vor urmări până în ziua morții mele."

Zăcând în satul lui Chitambo, regretele lui principale erau familia și indiscreția. Familia lui încetase să mai existe ca atare, când Livingstone i-a trimis acasă, în 1852, pentru a încerca să traverseze Africa. A plâns în momentul în care vasul a plecat.

În Anglia victoriană, părinții se implicau puțin în creșterea copiilor, care trebuiau să aibă grijă de ei înșiși și de frații lor mai mici. Când creșteau mai mari, erau trimiși fie la internat, fie să-și caute de lucru. Pentru tați, era ceva normal să muncească ore întregi și să aibă contact limitat cu copiii. Mamele petreceau cel mult o oră sau două cu copiii în fiecare zi. Așadar, când Livingstone a călătorit pentru o perioadă lungă, nu se

punea problema să se spună despre el că era un părinte rău. Doar bărbații cruzi, agresivi și beți erau astfel categorisiți. Cu toate acestea, „faptul că mi-am transformat copiii în orfani, care se dovedește acum un adevăr dureros, va fi de parcă mi-aș smulge intestinele, pentru că mă vor uita", a scris Livingstone înainte de voiajul său transafrican.

Copiii lui au trebuit să se descurce singuri, ceea ce a fost destul de dureros. Dar infidelitatea lui Livingstone era o trăsătură urâtă de caracter. Iar o manifestare a ei a rămas ascunsă destul de bine în timpul vieții sale. Este posibil să se fi întâmplat în satul prințesei Manenko, cea iute la mânie, sau în alt sat de-a lungul numeroșilor ani petrecuți în Africa, dar Livingstone, după cum s-a aflat ulterior, a fost tatăl cel puțin al unui copil african. Acel băiat era adolescentul care s-a alăturat caravanei la un moment dat după plecarea din Tabora. „Îl avea alături pe fiul său. Era o corcitură. Oamenii spuneau că era fiul lui Bwana", a jurat mai târziu Chitambo într-o depoziție, descriind ziua în care Livingstone a intrat în sat. „Bwana" era un termen care indica respectul. „Oamenii spuneau că era fiul lui Bwana. Era respectat de ceilalți, ca fiu al unei căpetenii. Nu am văzut mama sau oricare altă femeie cu oamenii Bwana."

Chitambo nu era singurul sătean care avea să jure generației următoare de călători britanici despre fiul lui Livingstone. Un alt african și-a amintit că „Bwana avea un fiu cu el... Pielea lui era destul de albă, ca a unui copil european, și frumoasă".

Câtă vreme Livingstone a stat în satul lui Chitambo, băiatul s-a aflat și el acolo, alăturându-se la un moment dat lui Livingstone, între plecarea lui Stanley din Tabora și sosirea lui Livingstone în regiunea din jurul satului lui Chitambo. Livingstone nu a scris niciodată despre copil. Dar băiatul era bolnav și a fost cărat, ca și tatăl său, iar localnicii aveau să-și amintească

mereu imaginea ciudată a tatălui bolnav și a fiului său alb, bolnav la rându-i. Au vorbit despre respectul acordat fiului lui Livingstone și cum Chuma și Susi au construit o casă din iarbă și ramuri nu doar pentru Livingstone, ci și pentru băiat.

*

Noaptea de 1 mai 1873 avea să fie de asemenea vie în amintire. În satul lui Chitambo, Chuma și Susi au făcut un pat mic pentru Livingstone și i-au aranjat plasa de țânțari, apoi l-au lăsat singur pe timpul nopții. Pândind din întuneric, moartea care urma părea un înger aflat pe pieptul lui.

Livingstone s-a trezit între miezul nopții și răsărit. S-a lăsat pe podea și s-a așezat în genunchi, pentru a se ruga. Chuma și Susi plecaseră la culcare, așa cum le ceruse el.

Era ora 4 dimineața când l-au găsit. Se afla tot în genunchi, în poziție de rugăciune, dar aplecat în față, cu fața îngropată în pernă, de parcă ațipise în timp ce se ruga. David Livingstone, în vârstă de 60 de ani, murise.

40

Pall Mall[1]

Satul lui Chitambo
Mai 1874

Chuma și Susi ar fi putut foarte bine să-l îngroape pe Livingstone lângă satul lui Chitambo și să plece spre coastă. Era logic să procedeze astfel. Dar ei știau cât a tânjit să se întoarcă în Anglia înainte să moară. Să încheie călătoria fără el ar fi fost nepotrivit, așa că, pornind într-un ultim istovitor voiaj cu Livingstone, Chuma și Susi au dorit să-i ducă trupul neînsuflețit înapoi în Anglia.

Pentru a păstra rămășițele exploratorului, un membru al unui trib pe nume Farijala, care fusese pe vremuri servitorul unui chirurg în Zanzibar, a realizat o singură incizie orizontală în abdomenul lui Livingstone, fix deasupra pubisului. Procurorul care a examinat cadavrul la Londra avea să numească într-o zi intervenția lui Farijala „ingenios executată", minunându-se cum un membru de trib needucat a fost în stare să scoată inima, plămânii și organele din abdomen prin mica deschizătură. În timpul intervenției, Farijala a scos de asemenea

[1] Stradă din centrul Londrei, ce leagă St James's Street de Trafalgar Square (n. tr.).

cheagul de sânge imens din intestinul lui Livingstone. Apoi, mânuind cu grijă inima, a așezat-o în prețioasa cutie din tinichea pe care Livingstone o folosise odinioară să-și protejeze jurnalele. După ce a înmânat cutia impermeabilă lui Chuma și Susi, a pus sare în cavitatea goală a pieptului lui Livingstone. Apoi, în timp ce restul trupului se usca la soare vreme de două săptămâni, s-a făcut o gaură în pământ la rădăcina răsfirată a unui copac *mpundu*. Cutia de tinichea a fost depusă în interior, în timp ce se citeau rugăciuni la mormânt. Deasupra s-a pus din nou pământ. Corpul avea să se întoarcă în Anglia, dar inima lui Livingstone urma să rămână pentru totdeauna în Africa.

Procesul de mumificare a corpului lui Livingstone a continuat. În timp ce era uscat, picioarele au fost îndoite de la genunchi, pentru ca trupul să fie mai scurt și mai ușor de transportat. Fâșii de stambă cu dungi albastre și albe au fost înfășurate strâns în jurul corpului, urmate de un strat protector din scoarță. Într-un final, totul a fost strâns înfășurat în pânză pentru vele, apoi atârnat de un stâlp. La două săptămâni de la moartea lui Livingstone, cu trupul lui legănându-se între ei, Chuma și Susi au începutul lungul marș către Zanzibar cu restul caravanei. Un toboșar tânăr mergea în fruntea coloanei. Steagul de consul al Marii Britanii al lui Livingstone flutura în bătaia vântului. Din caravană făceau parte 79 de hamali. Mulți dintre ei nu transportau altceva decât cărțile și hârtiile lui Livingstone.

Deplasându-se încet, oprind des din cauza vremii și a bolilor, cărând pe rând trupul lui Livingstone, membrii caravanei au ajuns la Tabora la începutul lui noiembrie. Royal Geographical Society, dornică acum de a-l aduce cât mai repede pe Livingstone înapoi din Africa, trimisese o nouă expediție cu ajutoare în căutarea lui. Această a treia expediție cu ajutoare pentru Livingstone

se confruntase cu dezastru după dezastru. Obișnuitul pomelnic de vreme rea, malarie și dificultăți geografice a transformat călătoria lor de la Bagamoyo până la Tabora într-o experiență jalnică. Robert Moffatt, nepotul lui Livingstone, s-a numărat printre cei patru albi ai expediției. A murit de malarie. Un alt membru al expediției s-a sinucis după ce o criză de dizenterie l-a adus în pragul nebuniei.

Singura legătură pe care această a treia expediție cu ajutoare, deprimată și sleită de puteri, a avut-o cu expedițiile africane ale exploratorilor anteriori, precum Burton, Speke, Grant și Stanley, era prezența sipaiului aflat la comandă – Sidi Mubarak Bombay. Călătorea pe continentul african cu un alt explorator.

Expediția a zăbovit la Tabora în noiembrie, în încercarea de a stabili următoarea mișcare. Ca printr-un miracol, brusc Livingstone a fost adus în mijlocul lor. Chuma și Susi, totuși, nu aveau nicio intenție să oprească sau să renunțe la trupul iubitului lor lider. După o odihnă de mai puțin de o săptămână, hamalii loiali au mărșăluit din Tabora către Bagamoyo. Doi dintre membrii expediției cu ajutoare i-au însoțit. Celălalt, locotenentul V. Lovett Cameron, a continuat drumul către Ujiji, unde Livingstone depozitase scrisori și jurnale. Nu avea să se oprească din marșul său către vest până când nu va ajunge la Atlantic, devenind astfel cel de-al doilea explorator britanic care a traversat Africa.

Între timp, în februarie 1874, Chuma și Susi au ajuns la Bagamoyo. Când Chuma a trecut prin Zanzibar pentru a-l anunța în mod oficial pe Kirk, a aflat că acesta se afla acasă, la Londra, în concediu. Adjunctul lui Kirk, căpitanul din Marina Regală W.F. Prideaux, a ordonat vasului de război HMS *Vulture* să ia rămășițele pământești ale lui Livingstone de la Bagamoyo. Apoi, Prideaux i-a eliberat pe Chuma, Susi și pe ceilalți membri

ai caravanei care timp de aproape un an se chinuiseră să scoată trupul lui Livingstone din Africa. Pentru Chuma și Susi, care i-au fost alături lui Livingstone în timpul explorării și fără sprijinul cărora călătoria ar fi fost imposibilă, a fost un sfârșit neașteptat și lipsit de recunoștință al colaborării lor.

Între timp, corpul lui Livingstone a fost așezat într-un sicriu potrivit la Zanzibar, apoi, împreună cu hârtiile și cu bunurile sale personale, a fost transferat pe vasul cu aburi *Malwa*. În 16 aprilie 1874, la opt ani și 18 zile după ce plecase din Anglia, Livingstone s-a întors, în sfârșit. Tristețea a cuprins Anglia imediat ce *Malwa* a ajuns în docul portului Southampton, în ecoul celor 21 de salve de tun trase în semn de salut. O fanfară a cântat *Death March*, de Händel, în timp ce sicriul înfășurat în drapel a fost transferat cu un tren special pus la dispoziție de regina Victoria. Trenul a dus trupul lui Livingstone la Londra, unde rămășițele au fost examinate oficial de Sir William Ferguson și de cinci dintre prietenii exploratorului. În mod ironic, Kirk a fost și el prezent. Și, chiar dacă din cauza soarelui, a sării și celor 11 luni grele, chipul lui era de nerecunoscut, imaginea umărului stâng zdrobit a fost îndeajuns ca să-i convingă că acesta era, într-adevăr, Livingstone.

Vineri, 17 aprilie, trupul a fost expus în Camera hărților a RGS. „Podeaua și pereții erau acoperiți cu mătase neagră", a informat *Times*. „Și peste tot erau obiecte de comemorare a celui plecat dintre noi – portrete de-ale lui din diferite perioade ale carierei sale, instrumentele sale astronomice și de desenat, hărțile lui în tuș și creion – și dovezi ale explorării sale – cronometrul și diverse obiecte de un interes nepieritor. Nici instrumentele grațioase și delicate nu reușeau să schimbe cu nimic atmosfera tristă a camerei. Erau ghirlande de amarant și crengi de palmieri."

La ora 12.30, sâmbătă, 18 aprilie 1874, un car funebru tras de patru cai a oprit în fața intrării din Savile Row a sediului RGS. Sicriul din stejar lustruit al lui Livingstone a fost scos pe ușă și depus în car. Apoi, procesiunea funerară s-a deplasat până la Westminster Abbey. Douăsprezece trăsuri funerare în care se găseau membrii familiei, prieteni și funcționari ai RGS au însoțit carul cu trupul lui Livingstone. Erau urmate de trăsura Maiestății Sale și a prințului de Wales. Procesiunii i s-a alăturat un șir de numeroase trăsuri particulare. Casele de pe strada Savile Row și-au tras draperiile în semn de respect, iar prăvăliile din Piccadilly, Regent Street și Waterloo Place aveau unul sau două dintre storuri ridicate în semn tradițional de doliu. Mii de privitori au stat pe marginea străzilor în ceea ce avea să devină una dintre cele mai mari manifestări de doliu din istoria Marii Britanii. „În Trafalgar Square, un loc potrivit pentru a urmări evenimentul, se adunase foarte multă lume", a informat *Times*. „Dar cei mai mulți oameni erau în jurul gardurilor de la Westminster Abbey."

„În interiorul abației, o mulțime de enoriași s-au adunat la puțin timp după ora 12", a scris ziarul *Times*. „Atât de mare era îmbulzeala deținătorilor de bilete, încât mulți dintre cei care au reușit să pătrundă în clădire nu s-au putut folosi de dreptul lor."

Kirk era prezent. Grant, de asemenea. Chiar și E.D. Young. Și, printr-o coincidență, Stanley tocmai se întorsese în Anglia, după ce primise o misiune să relateze despre războiul dintre englezi și populația Ashanti[1]. Acei oameni – toți foarte importanți în activitatea de căutare a Izvorului de către

[1] O serie de lupte purtate între Regatul Ashanti (ocupând o parte din statul actual Ghana) și cel Britanic, aliat cu diverse state africane, ce s-au desfășurat între 1824 și 1901. Regatul Ashanti era o confederație de

Livingstone – au fost patru dintre cei șase însoțitori ai sicriului. „O astfel de adunare de chipuri arse de soare și de oameni care călătoriseră în ținuturi îndepărtate nu se mai văzuse până atunci și, într-adevăr, lista putea fi sporită cu numele altor sute de faimoși călători prezenți la înmormântare, care priveau cu melancolie în jurul marelui lor conducător decedat", a consemnat *Times*.

A fost o slujbă discretă. Apoi, pe acordurile lui Händel, în timp ce corul intona „*His body rests in peace, but his name liveth evermore*", Livingstone a fost înmormântat. Locul odihnei veșnice nu era necunoscut și nici realizările sale nu aveau să fie uitate. Participanții la funeralii depuneau flori și cununi de flori. „Fiecare dintre cei prezenți", a concluzionat *Times*, „a aruncat o privire lungă, de despărțire, locului de odihnă al marelui explorator și apoi sicriul din stejar a fost îngropat printre florile de primăvară, ramurile de palmier și coroanele în care este depus «ceea ce ar putea pieri» din bunul, inimosul, afectuosul, neînfricatul și credinciosul David Livingstone."

Stanley s-a numărat printre cei care au aruncat o ultimă privire melancolică. Timpul petrecut împreună a fost de doar cinci luni, dar numele lui și al lui Livingstone aveau să fie legate pentru totdeauna în istorie. Henry Morton Stanley, haimanaua care plecase din Central City, Colorado, în urmă cu opt ani, năzuind să trăiască o aventură și să reușească în viață, știa acum destule despre fiecare – în mare parte datorită lui Livingstone. „Când am văzut sicriul coborât în mormânt și am auzit prima mână de pământ aruncat peste el", a scris Stanley, „am plecat de acolo deplângând destinul lui David Livingstone."

---

state formată la sfârșitul secolului al XVII-lea, învinsă până la urmă de britanici în 1896 și anexată cinci ani mai târziu (n. tr.).

Stanley a păşit solemn dincolo de marile uşi ale Westminster Abbey în lumina strălucitoare a soarelui londonez, deja cu gândul la noul curs al vieţii sale. Deşi era un om de succes, prosper şi celebru, Stanley se pregătea să renunţe la tot. Îi promisese ceva lui Livingstone în inima Africii – că avea să termine munca începută de explorator şi să găsească Izvorul Nilului. Era o promisiune pe care intenţiona să o respecte.

Henry Morton Stanley, noul „leu", se întorcea în Africa.

Epilog

Saga lui Stanley și Livingstone a reprezentat un neverosimil moment de cotitură în istorie. Puterea tot mai mare a presei, ascensiunea Americii și apusul inevitabil al Marii Britanii, generațiile succesive de exploratori și deschiderea Africii – toate au fost anunțate sau au fost consecința poveștii de dragoste dintre Livingstone și Africa și a călătoriei puțin probabile a lui Stanley de a-l găsi. În mod deloc surprinzător, ziariștii americani din epocă au votat găsirea lui Livingstone de către Stanley drept „povestea secolului".

Deși impactul poveștii a scăzut cu fiecare ciclu de știri care au urmat, autorul Joseph Conrad – care, din timpul copilăriei petrecute în Polonia fusese atât de impresionat de aventurile lui Livingstone, încât afirmase despre Africa: „Când voi fi mare, voi pleca *acolo*" – le-a conferit lui Stanley și Livingstone nemurirea literară. Deși Conrad a numit căutarea lui Stanley drept „o știre senzațională de presă" și s-a plâns că cei care au întemeiat imperii coloniale „îmi înăbușă amintirea lui David Livingstone", unii dintre biografii săi sugerează că volumul lui *Inima întunericului* se inspiră mult din aventurile Expediției ziarului *New York Herald*. Stanley este Marlow; Livingstone este Kurtz. În mod ironic, acest roman strălucit, și nu jurnalele lui Livingstone și Stanley este considerat ca un instantaneu literar sinonim cu Africa secolului al XIX-lea.

Mormântul lui **David Livingstone** se află lângă cel al lui Winston Churchill, într-unul dintre locurile cele mai prețuite din Westminster Abbey. Pe lespede scrie: „Purtat de mâinile unor prieteni loiali peste mări și țări, aici se odihnește David Livingstone, misionar, călător, filantrop, născut în 19 martie 1813, la Blantyre, Larkshire. A murit în 1 mai 1873, în satul lui Chitambo, Ulala. Timp de 30 de ani, și-a petrecut viața într-un efort neobosit de a evangheliza rasele băștinașe, de a aboli devastatorul comerț cu sclavi din Africa Centrală, unde a scris ultimele sale cuvinte: «Tot ce pot să mai adaug în singurătatea mea este: fie ca binecuvântarea Cerului să pogoare asupra fiecăruia, american, englez sau turc, care va ajuta la vindecarea acestei răni deschise a lumii»."

Moartea lui Livingstone a rupt zăgazul explorării europene a Africii. Într-o decadă, a început rușinoasa istorie a Luptei pentru Africa[1]. Puterile Europei au început o cursă în mare viteză cu scopul de a exploata resursele naturale și popoarele acestui continent. Prin Acordul anglo-german din 1886, influența sultanului din Zanzibar a fost înlocuită pentru totdeauna de cele două state europene. Anglia a luat în stăpânire ceea ce acum este Kenya, în timp ce Germania și-a denumit teritoriul Africa Orientală Germană. Acela este teritoriul prin care Stanley a mărșăluit în timpul călătoriei către Livingstone. În prezent, statul se numește Tanzania, iar șinele căii ferate de la Dar Es Salaam până la Kigoma urmează aproximativ ruta sa.

Controlul Germaniei asupra regiunii s-a încheiat la sfârșitul Primului Război Mondial. Britanicii, care i-au învins pe germani într-o bătălie majoră pe nisipurile de lângă Bagamoyo,

[1] Denumire dată eforturilor statelor europene de a-și impune dominația și de a întemeia colonii pe continentul negru în perioada 1881–1914 (n. tr.).

au exercitat controlul total asupra regiunii. În 1964, exact la un secol după Duelul Nilului, britanicii au pus capăt domniei lor coloniale și a luat ființă Republica independentă Tanzania.

Maniera de a scrie reportaje a lui **Henry Morton Stanley** a înrâurit epoca sa, de la Războiul Civil American până la Războaiele dintre americani și pieile-roșii, de la invazia britanică în Abisinia până la Livingstone și la lupta pentru Africa. Implicându-se în poveste în timpul căutării lui Livingstone, a inaugurat o nouă tradiție a jurnalismului de aventură.

Deși Stanley a jurat mereu că a pronunțat cuvintele „Doctorul Livingstone, presupun?", pagina de jurnal referitoare la acel moment a fost ruptă, așa încât nimic din jurnalele lui Stanley nu atestă că a formulat acea întrebare. Este posibil ca pagina lipsă să fi fost un act de sabotaj, probabil comis de un colecționar cu viziune. În schimb, dacă Stanley nu a făcut această declarație și a rupt pagina pentru a șterge urmele, ar fi ceva firesc pentru caracterul lui. Este posibil să fi închipuit fraza în momentul în care și-a scris articolele pentru *Herald* (menționează citatul în două rapoarte diferite; primul a fost publicat în 15 iulie 1872, celălalt în 10 august 1872). Totuși, ceea ce a început ca încercarea unui autodidact de a fi elocvent s-a transformat într-un moment definitoriu pentru jurnalism. Fraza avea să devină formula standard de salut pentru generații de exploratori în Africa când se întâlneau unul pe celălalt pe traseu.

În perioada în care Stanley s-a întors la Londra, apoi în America, propoziția „Doctorul Livingstone, presupun?" devenise atât de cunoscută, încât să o retracteze ar fi însemnat o umilință considerabilă și, mai departe, ar fi confirmat percepția publică creată de RGS și de rivalii lui Bennett despre credibilitatea îndoielnică a ziaristului. A continuat să folosească citatul în lucrarea *În căutarea lui Livingstone* (*How I Found Livingstone*). Până în ziua morții sale, Stanley a susținut că pronunțase faimoasele cuvinte.

Mai mare legătură cu discuția au avut culmile gloriei pe care a urcat Stanley după moartea lui Livingstone. Nu numai că a îmbrăcat mantia lui Livingstone de extraordinar explorator în Africa, ci și-a depășit mentorul.

Stanley s-a întors în Africa în 1874 pentru a descoperi Izvorul Nilului. Expediția a fost finanțată în comun de James Gordon Bennett Jr. și ziarul londonez *Daily Telegraph*. Într-una din cele mai incredibile realizări din istoria explorărilor, a pornit spre interiorul continentului de la Bagamoyo, a mers în jurul perimetrului lacului Victoria pentru a verifica teoriile lui Speke, a continuat și mai mult în interior pentru a ocoli lacul Tanganyika, apoi a avansat și mai mult în interior, până la fluviul Congo, pe al cărui curs a mers până la Oceanul Atlantic. Totuși, mai târziu, în decursul vieții, reputația lui a fost pătată când regele Belgiei i-a plătit o sumă substanțială pentru a coloniza vestul Africii. Leopold al IV-lea era o persoană capabilă de manipulare, care căuta de mult timp posibilități de a extinde teritoriul micii sale țări, cu scopul de a-și crește propria avere. Cu ajutorul lui Stanley, a apărut Congo belgian. Din păcate, contrar moștenirii lui Livingstone, în mod inconștient, Stanley avea să sprijine formarea unuia dintre cele mai mari state angrenate în comerțul cu sclavi din Europa. Chiar și în momentul în care Stanley a ieșit din serviciul lui Leopold, pata acelei perioade și-a lăsat amprenta asupra sa.

Mai târziu, a întors spatele Americii și și-a trăit restul zilelor ca cetățean britanic. Stanley s-a căsătorit cu o anume Dorothy Tennant și a candidat cu succes pentru Parlament. Cu toate acestea, moștenirea lui Stanley nu a îndepărtat stigmatul asocierii sale cu sclavia. Când Stanley a murit din cauza unor complicații în urma unui accident vascular cerebral și a unei pleurezii în 10 mai 1904, slujba religioasă a fost ținută la Westminster Abbey, la fel ca în cazul lui Livingstone. Dar decanul

de la Westminster, reverendul Joseph Armitage Robinson, a refuzat păstrarea rămășițelor lui Stanley în catedrală. În schimb, trupul a fost incinerat. Cenușa a fost îngropată la 40 de kilometri sud-vest, în cimitirul satului Pilbright. Un loc mult mai potrivit ar fi fost în afara casei sale din Tabora, care încă mai există. Mormântul bine marcat al lui Shaw se află chiar dincolo de pereții săi.

James Gordon Bennett și ziarul *Herald* au cunoscut o perioadă de înflorire în anii 1870. În plus față de expediția de căutare a lui Livingstone, de călătoria lui Stanley urmând cursul fluviului Congo și de alte expediții finanțate de Bennett, ziarul *Herald* a publicat cea de-a doua știre senzațională a acelei decade, în iulie 1876. Acționând în baza unei informații trimise prin telegraf la New York din – întâmplător – Fort Macpherson, Nebraska, *Herald* a publicat un articol despre masacrul generalului George Cluster și al cavaleriei sale de la Little Big Horn. Acesta avea să fie sfârșitul triumfurilor lui Bennett din New York. S-a mutat la Paris, în 1877, după ce s-a făcut de râs în societatea newyorkeză când, beat fiind, a urinat într-un șemineu în timpul unei cine oficiale alături de logodnica sa. În 1900, locuia în fosta proprietate a lui Ludovic al XIV-lea de la Versailles și deținea un iaht lung de 92 de metri, cu un echipaj de 100 de marinari. Bennett a murit la Paris, în 14 mai 1918. *New York Herald* a scos o ediție pariziană, a fuzionat cu *New York Tribune*, iar în prezent este cunoscut sub numele *International Herald Tribune*.

John Kirk a rămas consul britanic la Zanzibar până în 1884. A fost supus unei investigații importante despre modul greșit în care a organizat ajutoarele pentru Livingstone și a fost exonerat de toate acuzațiile de neglijență. La finele anilor 1870, când comerțul cu sclavi din Zanzibar a luat sfârșit, Kirk a pretins că această realizare i s-a datorat și i-a fost acordat titlul de cavaler.

Sir Samuel White Baker a plecat din Gondokoro spre Anglia în 26 mai, la puțin mai mult de 3 săptămâni după moartea lui Livingstone. S-a întors în Anglia, unde a murit la casa lui, în brațele lui Florence, pe 30 decembrie 1893.

E.D. Young s-a întors în Africa de Est în 1875, în fruntea unui grup de misionari trimiși de Free Church Mission of Scotland pentru a întemeia o nouă așezare (în prezent, Blantyre) la Livonstonia Mission. A lansat la apă primul vas cu aburi ce a navigat pe lacul Nyassa. Ofițer subaltern toată viața lui, Young a fost proiectat oficial într-o poziție socială superioară când a fost promovat la rangul de locotenent onorific, odată cu pensionarea sa, în iunie 1891.

F.R. Webb s-a transferat de la Zanzibar în Noua Zeelandă, unde a fost numit consul american.

Buffalo Bill Cody și **Wild Bill Hickock** au fost invitați la New York de James Gordon Bennett Jr. la sfârșitul excursiei lor de vânătoare, în 1871. Cody, în special, era foarte popular. Ca urmare a celebrității sale nou-dobândite, a renunțat la traiul său în Câmpii și a devenit un povestitor, proprietar de circ și producător de filme de mare succes și foarte bogat. Își datora prosperitatea combinației romanelor ieftine despre isprăvile sale, scrise de Ned Buntline, și de asemenea călătoriei de 10 zile a lui Bennett prin Câmpii. O serie de greșeli în afaceri l-au costat averea pe Cody. La sfârșitul vieții sale, era aproape sărac. A murit la Denver, în 10 ianuarie 1817.

Hickock, care nu a împărtășit pasiunea lui Cody pentru New York, s-a întors în Vest după vizita sa acolo. A devenit primar al orașului Hays, Kansas, dar a fugit din oraș pe șinele căilor ferate, pentru că a încercat să-l aresteze pe fratele lui George Custer, Tom. Hickock a murit în 2 august 1876, la Deadwood, Dakota de Sud. A fost împușcat în spate în timpul unui joc de cărți, într-un bar.

Leonard Jerome, regele Wall Street-ului și tovarășul de vânătoare al lui Bennett, era celebru în felul său. Totuși, fiica lui, Jenny, a rămas cunoscută în istorie. Botezată după o actriță care îl înnebunise pe Jerome, Jenny Jerome aproape că a fost ucisă în adolescență, când James Gordon Bennett Jr. a distrus un poștalion în care se afla și ea. Avea 17 ani când tatăl ei a plecat la vânătoare de bizoni în Vestul american. Trei ani mai târziu, s-a căsătorit cu un membru al aristocrației britanice, lordul Randolph Churchill. Fiul lor, Winston, născut în acel an, avea să devină în cele din urmă prim-ministru al Marii Britanii în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Copiii lui Livingstone au avut destine diferite. În zilele următoare morții sale, încă se punea problema să fie asigurată siguranța financiară a copiilor lui Livingstone. În septembrie 1874, la doar cinci luni după funeraliile exploratorului, Agnes Livingstone a descoperit o moștenire care ar fi putut diminua, în mod ironic, dorința tatălui ei de a găsi Izvorul (și astfel de a fi găsit de Stanley), dacă ar fi știut de existența ei, în timpul vieții sale. Ca executor al proprietății lui, Agnes cerceta conturile lui Livingstone, când a descoperit o sumă uitată de 2 000 de lire ce încă acumula dobânzi la o bancă locală. Cu ajutorul dobânzilor din acel cont și cu banii cuveniți post-mortem din publicarea jurnalelor sale despre căutarea Izvorului, Livingstone le-a lăsat copiilor lui o avere echivalentă cu un milion de dolari în prezent. Copiii și-au împărțit suma în mod egal.

Tom a murit în Egipt, în 1876, la vârsta de 27 de ani. Cauza morții a fost o afecțiune a sângelui și a țesuturilor numită bilharzioză (sau schistosomiază), apărută din cauza viermelui termatod parazit. Boala a fost contractată în timpul copilăriei sale, petrecute în Africa. **Oswell** s-a mutat în Trinidad, unde a practicat medicina până la moartea sa, în 1892. **Anna**, cel mai mic dintre copiii lui Livingstone, a trăit până în 1939. Fiul ei John a

devenit misionar în Africa. **Agnes**, cea mai vârstnică dintre fiicele lui Livingstone și copilul cel mai apropiat lui, s-a căsătorit cu A.L. Bruce, un scoțian bogat, director al unei fabrici de bere. Ea a murit în 1912, la vârsta de 55 de ani, fiind mama a doi băieți și proprietara unei plantații de cafea lângă Zambezi.

Izvorul Nilului, acel unic element ce emana din pământ, a fost un mister care, de asemenea, a fost până la urmă rezolvat – deși un secol mai târziu. Jurnalele târzii ale lui Stanley arătau că lacul Victoria era Izvorul, deși nu avea dreptate. Izvorul nu era nici fluviul Lualaba. Și nici Fântânile lui Herodot nu existau. Mai degrabă, fotografiile din satelit aveau să indice că Izvorul Nilului era acea apă cu bule ce țâșnea din solul situat la înălțime, în munții din Burundi, la jumătatea distanței dintre lacul Tanganyika și lacul Victoria. În modul lor unic, teoriile lui Burton, Speke, Baker și Livingstone erau, parțial, corecte.

Mulțumiri

La început, a părut un proiect simplu să urmez ruta lui Stanley și Livingstone. Dar în timp, pe măsură ce, prin cercetare, a devenit clar că povestea nu era doar despre doi oameni în Africa, ci despre o serie de evenimente din lumea întreagă, am ajuns să depind de o mică armată de prieteni și asociați care să mă ajute să fac rost de toate resursele necesare. Această carte nu ar fi putut fi scrisă fără ei.

La New York, sunt foarte îndatorat față de persoane importante. Prima este incomparabilul meu editor, Jason Kaufman, pentru viziunea, răbdarea și perseverența sa. Jason, ești un geniu! Te salut. Cea de-a doua persoană este la fel de spectaculosul meu agent, Eric Simonoff. Este un om de o mare înțelepciune în afaceri, inteligență și profunzime literară.

De asemenea, aș dori să le mulțumesc lui Bill Thomas, de la Random House, lui Miriam Abramowitz și foarte bunei Dorothy Vincent, de la Janklow and Nesbit.

La Londra, cea mai mare plăcere a fost să explorez arhivele și biblioteca Royal Geographical Society. Mulțumiri deosebite lui Sarah Strong, de la RGS, pentru sprijinul neobosit în căutarea numeroaselor documente referitoare la Stanley și Livingstone. De asemenea, mulțumiri British Museum, unde jurnalele originale ale lui Stanley sunt păstrate pe microfilm. Angajații House of Lords Archives și British Newspaper Library mi-au fost de mare ajutor.

În Washington, mulțumiri judecătorului Russell E. Train, a cărui colecție privată Africana mi-a oferit o perspectivă valoroasă despre Livingstone.

În Kuala Lumpur, Phil Kennington a fost un tezaur descoperit întâmplător de informații secrete despre toate chestiunile referitoare la Marea Britanie. Atât de multe lucruri, atât de puțin spațiu. Mulțumesc pentru perspectiva referitoare la gin, Phil.

În Sydney, mulțumiri lui Graem Sims și Peter Gearin.

În San Francisco, mulțumiri lui Gordon Wright și Austin Murphy.

În Tanzania, unde teritoriul din afara orașelor este foarte asemănător cu ceea ce au văzut Stanley și Livingstone, mulțumiri locuitorilor din Kigoma și Tabora, precum și comisarului de poliție din Sumbawanga.

În Johannesburg, o mențiune specială despre Bill Baker și Dave Jenni, care, împreună cu mine, au urmat ruta lui Stanley prin Tanzania. De asemenea, mulțumiri lui Julie și Ian Joseph Baker, Vicki Butler, Matt Dugard, Jim Garfield, Sean Scott și Jeff Probst.

În Dallas, mulțumiri lui Cal Johnson.

În Coronado, mulțumiri foarte speciale lui Sarah Harper, de la Loew's Coronado, unde a avut loc redactarea finală a acestei lucrări. De asemenea, mulțumiri foarte întârziate lui Marguerite Clark.

În Orange County, mulțumiri lui Denny Bellesi, Bub Kuns și J.P. Jones pentru perspectiva spirituală asupra lui Livingstone. Mulțumiri lui Ron Allen, John Dybsky, Rosemary și Alan Dugard, Steve și Cathy Cullen, Diane Hunter, Tom și Norene Danley.

Toată dragostea mea lui Devin, Connor și Liam. Și, mai presus de orice, dragoste și mulțumiri lui Calene, ajutorul meu în cercetare, partener de călătorie și soție iubitoare – am luptat toată viața pentru tine. Mulțumesc că ai mers înainte, indiferent de dificultăți.

Note

Din punct de vedere științific, epoca lui Stanley și Livingstone a fost ideală. Perioada explorărilor navale trecuse de mult timp și, odată cu ea, însemnările din jurnalele marinarilor, concise, aproape lipsite de emoție. Stanley, Livingstone, Burton (și, într-o măsură mai mică, Speke), Baker și Cameron au scris zilnic pasaje lungi ce oferă o privire fugară asupra locurilor prin care au trecut și a trăirilor lor interioare. Lucrările lui Livingstone, *Missionary Travels and Researches in South Africa, Zambezi Expedition of Dr. David Livingstone* și *The Last Journals of Dr. David Livingstone*, mi-au permis să exprim sentimentele, gândurile și rugăciunile sincere în cuvintele autorului. Același lucru este valabil și pentru cărțile lui Stanley: *How I Found Livingstone*, *My Early Travels and Adventures in America*, *Through the Dark Continent* și *The Autobiography of Henry Morton Stanley*. În cazul lui Stanley, emoțiile din cărțile sale au fost adesea revizuite, față de cele mai oneste din intrările jurnalului. De câte ori am avut ocazia de a alege între relatările publice ale lui Stanley și însemnările lui personale, m-am bazat pe cele din urmă. În toate capitolele referitoare la Stanley și Livingstone, scrierile lor au constituit izvorul principal.

Un alt mare „bastion" al cercetării a fost presa. Mulțumită înmulțirii ziarelor în prima jumătate a secolului al XIX-lea și profesiei lui Stanley, a fost posibil să urmăresc povestea prin paginile ziarelor *Times* din Londra, *Herald* din New York, *Guardian* din Manchester și altor publicații asemănătoare.

Royal Geographical Society a fost dintotdeauna atentă în legătură cu documentarea activității sale. Variatele lor acte interne – arhive, dezbateri etc. – s-au dovedit a fi o „fortăreață" a informației.

În ceea ce privește distanța dintre Stanley și Livingstone, aceasta mi-a parvenit prin folosirea sistemului de măsurare a distanței furnizat de programul *Encarta Virtual Globe*, al companiei Microsoft. Măsurătorile sunt aproximative, bazându-se pe consemnarea latitudinii și a longitudinii în jurnalele personale sau a anumitor orașe și sate, situate pe hartă.

Așa cum se întâmplă când scrii, nimic nu poate înlocui experiența personală. Așa că, deși nu am putut călători împreună cu Stanley sau cu Livingstone, măcar am putut reveni pe urma lor și vizita locurile relevante pentru această poveste: Londra, New York, Paris, Denver, coasta Africii de Est, traversând Africa până la lacul Tanganyika, Tabora și Ujiji.

Așadar, la baza cărții stau jurnalele, scrisorile, ziarele și călătoriile mele mai sus menționate. Mai jos găsiți trimiteri mai detaliate la sursele utilizate.

Prolog: Despre Livingstone: *The White Nile* (mai ales pentru *baraka*), de Alan Moorehead; strălucita lucrare *Heaven's Command*, de James Morris; *Arab Versus European and Studies in East African History, General History of Africa*, de Norman R. Bennett; excelenta și subestimata *The Springs of Adventure*, de Wilfred Noyce; *The Exploitation of East Africa*, de Reginald Coupland; *Africa*, de Phyllis Martin și Patrick O'Meara; *Journey to Livingstone*, de Timothy Holmes.

Despre Stanley: Două cărți depășesc în valoare toate biografiile lui Stanley. Prima este: *Stanley: The Making of an African Explorer (1841–1877).* Cea de-a doua este: *The Life Behind the Legend of Henry Morton Stanley.* Amândouă au fost utilizate pentru documentarea acestui capitol. De asemenea: *Ten Days on the Plains*, de Davies, *The American West* și *Bury My Heart At Wounded Knee*, de Dee Brown, *Stanley's Despatches to the New York Herald*, de Norman R. Bennett.

Capitolul 1: Din cauza numărului mare de informații eronate publicate în legătură cu Duelul Nilului, o mare parte din acest capitol se bazează pe mărturiile celor implicați, preluate din articole de presă și din arhivele RGS, în încercarea mea de a oferi versiunea corectă a evenimentelor. Lucrările lui Speke și Burton citate în bibliografie (în special, minuțioasa și bine scrisa *Captain Sir Richard Francis Burton: A Biography*, de Edward Rice, și *Speke*, de Alexander Maitland) au fost folosite pe larg. Alte lucrări: *Heaven's Command*, *Journey to Livingstone*, *The White Nile*, *David Livingstone*, de H.G. Adams, *Livingstone's Last Journey*, de Reginald Coupland, *Life of Sir Richard Burton*, de Isabel Burton, și *To the Farthest Ends of the Earth*, de Ian Cameron. Între noi fie vorba, filmul lui Bob Rafelson, *Mountains of the Moon*, din 1989, înfățișează într-un mod plăcut și, în cea mai mare parte, corect eforturile lui Burton și Speke.

Capitolul 2: *David Livingstone*, de C.S. Nicholls. De asemenea, Adams, Coupland, Holmes.

Capitolul 3: În plus față de mărturiile lui Stanley despre timpul petrecut în Turcia, McLynn, Bierman și Norman R. Bennett, în *Stanley's Despatches to the New York Herald*, oferă cercetări temeinice asupra acestei aventuri inutile. Pentru informații legate de Vestul American, a se vedea *Bury My Heart at Wounded Knee* și *The American West*, de Brown.

Capitolul 4: Arhivele RGS, care păstrează scrisorile originale ale lui Young către Murchison și ordinele originale ale societății, au fost inestimabile. În privința cărților, *In Search of Livingstone*, de Young, este cel mai important tom, care oferă mai multe detalii în comparație cu raportul său către RGS. Despre informații referitoare la zulu, vezi *Heaven's Command*, de Morris, o lucrare serioasă și plăcută. De asemenea, a se vedea Coupland și Adams. Phil Kennington, fost ofițer în Marina Regală, a oferit o perspectivă neprețuită despre viața pe iahtul Maiestății Sale. Comentariile lui Rawlinson despre caracterul lui Murchison sunt preluate din Adresa Președintelui societății, din 1872.

Capitolul 5: Holmes, Nicholls, *General History of Africa*, de James Currey, *Africa South of the Sahara*, de Robert Stock, *East Africa and Its Invaders*, de Coupland, *Islam in East Africa*, de John Spencer Trimingham, *Slaves, Spices and Ivory in Zanzibar*, de Abdul Sheriff, *Slavery*, de Stanley Engerman, *Africa*, de Martin și O'Meara, și strălucita *Scientist of Empire: Sir Roderick Murchison, Scientific Exploration and Victorian Imperialism*, de Robert A. Stafford.

Capitolul 6: McLynn, Bierman, *The Man Who Presumed*, de Byron Farwell, *Stanley's Dispatches to the New York Herald*, de Bennett, *The James Gordon Bennett's*, de Don Seitz, *New York, New York*, de Allen Oliver, *Gotham: A History of New York to 1898*, de Mike Wallace și Edwin G. Burrows, *The Scandalous Mr. Bennett*, de Richard O'Connor, *Battle Pieces*, de Herman Melville, *Studies in East African History*, de Bennett, și Morris.

Capitolul 7: Holmes, Adams.

Capitolul 8: Stafford, *A History of London*, de Stephen Linwood, *Daily Life in Victorian England*, de Sally Mitchell, *Joseph Banks: A Life*, de Patrick O'Brian, *On the Missionary Trail*, de Tom Hiney, Morris, Cameron, Holmes, Moorehead. De asemenea, *The Record of the Royal Geographical Society, 1830–1930*, de Hugh Robert Mill, pentru remarcile despre caracterul lui Murchison, din necrologul lui Rawlinson.

Capitolul 9: În plus față de jurnalele lui Livingstone, *Across Africa*, de Cameron, a fost esențială pentru descrierile fizice ale reliefului de la vest de lacul Tanganyika: Marea Pădure Congo, riturile de canibalism din regiunea Manyuema și mirosul ciudat al corpului omenesc emanat în urma consumului de carne de om și al hoiturilor de animale. De asemenea, Holmes, Nicholls, Stafford, Adams și *The Physician and the Slave Trade*, de Daniel Liebowitz.

Capitolul 10: Sursa principală pentru dialogul dintre Stanley și Bennett a fost *How I Found Livingstone*, de Stanley. McLynn,

Farwell, Moorehead, Coupland, Seitz, O'Connor. Angajații Grand Hotel din Paris, care funcționează în continuare, au fost de mare ajutor să indice locul unde se afla apartamentul lui Bennett.

Capitolul 11: *The Gladstone Diaries: With Cabinet Minutes and Prime Ministerial Correspondence* furnizează detalii despre amploarea fondurilor destinate lui Livingstone. De asemenea, Stafford, *William Ewart Gladstone: Faith and Politics in Victorian England*, de David Babbington, și *The Chancellor of the Exchequer*, de David Kynaston.

Capitolul 12: Din jurnalele originale ale lui Stanley și *How I Found Livingstone* se pot deduce grijile și temerile lui Stanley. Intenția lui de la început de a urma cursul fluviului Rufiji, în loc de a folosi rutele caravanelor se poate vedea în jurnale. De asemenea, *Studies in East African History*, de Bennett, Liebowitz, Holmes, Bierman, McLynn.

Capitolul 13: *Stanley's Despatches to the New York Herald*, de Bennett, McLynn, Bierman, Bennett, Liebovitz.

Capitolul 14: Oswell, Coupland, Holmes, Nicholls, Cameron. Scrisoarea lui Livingstone către Seward, datată noiembrie 1871, a fost achiziționată de The Brenthurst Library prin intermediul lui Chas J. Sawyer, la o licitație a firmei Christies, în 16 decembrie 1991. La solicitarea lor, se citează astfel: David Livingstone, Letter, MS.240/1f., The Brenthurst Library, Johannesberg.

Capitolul 15: Detalii despre traiul în caravană sunt prezentate cel mai bine în Cameron, Bennett. The Center for Disease Control a furnizat informații despre boala somnului și despre țețe. Doctorul Matthew Dugard și doctorul Stephen Cullen ne-au oferit informații în plus.

Capitolul 16: Merită să fie menționat că gândurile și faptele lui Stanley sunt toate prezentate în jurnalele lui și în cartea *How I Found Livingstone*. De asemenea, McLynn, Bierman. CDC, Dugard și Cullen au oferit observații despre dizenterie.

Capitolul 17: Comentariile lui Granville pot fi găsite în *Hansard's Parliamentary Debates*. Excelenta *Encarta Encyclopedia* prezintă contextul războiului dintre Franța și Germania.

Capitolul 18: McLynn, Bierman, Brown, Holmes, *Despatches*, de Bennett. CDC oferă informații despre elefantiazis. Stafford.

Capitolul 19: Volumul *Ismaelia*, de Baker, oferă o imagine plină de viață despre Gondokoro și prezintă conversațiile cu acei călători aflați în trecere despre posibila locație a lui Livingstone, precum și tabele cu date zilnice despre temperatură și umiditate. De asemenea, Moorehead, Stafford, Holmes.

Capitolul 20: Cameron, Holmes, Nicholls.

Capitolul 21: McLynn, Bierman, Farwell. Comentariile de la început ale lui Stanley despre Livingstone pot fi găsite în *Despatches*, de Bennett. Ambiguitatea sexuală a lui Stanley a fost cercetată serios în diverse biografii.

Capitolul 22: Stanley a prezentat cu minuțiozitate timpul petrecut în Ugogo, dar jurnalele lui Cameron se citesc ca o odisee antropologică, fiind completate cu desene, descrieri pline de viață și diferite povești despre Wagogo. CDC, pentru informații despre malarie.

Capitolul 23: *The Proceedings of the Royal Geographical Society*, *To The Ends of the Earth*, de Cameron, și *Record*, de Mill.

Capitolul 24: *East African History* și *Despatches*, de Bennett, McLynn, Bierman.

Capitolul 25: McLynn, Bierman, Bennett.

Capitolul 26: În jurnalul lui Livingstone, descrierea masacrului este alertă și tulburătoare. El a scris despre tragedie și într-o scrisoare adresată lui Earl Granville, datată 14 noiembrie 1871. De asemenea, Coupland, Holmes, Nicholls. Vezi și Cameron, pentru interpretarea pe care o dă el canibalismului.

Capitolul 27: McLynn, Bierman, Bennett.

Capitolul 28: *Dispatches*, *Studies in East African History*, de Bennett, și *Arab Versus European*. McLynn, Bierman.

Capitolul 29: Originalul scrisorii lui I.F. Lockevon către Stanley se găsește într-un dosar la Royal Geographical Society. *Ten Days on The Plains*, de Davies, *American West* și *Bury My Heart*, de Brown, McLynn, O'Connor, Seitz. Weybright și Sell, Goodman și Leonard, pentru informații despre Buffalo Bill. *Dispatches*, de Bennett.

Capitolul 30: McLynn, Bierman, Snell-Blasford, *Dispatches*, de Bennett. Site-ul CDC, pentru informații referitoare la variolă.

Capitolul 31: Scrisoarea lui Kirk către Murchison, datată 25 septembrie 1871. Scrisoarea lui Kirk către Earl Granville, datată 22 septembrie 1871. *Dispatches*, de Bennett. Bierman, McLynn.

Capitolul 32: McLynn, Bierman, Farwell.

Capitolul 33: Nicholls, Coupland, *Letters and Documents* și *Journey to Livingstone*, de Holmes. Corespondența lui Livingstone cu Granville.

Capitolul 34: Bierman, McLynn, Bennett, Oswell.

Capitolul 35: În acest capitol, cele mai numeroase citări sunt din *Diaries*, de Gladstone. De asemenea, trebuie să menționez totuși atenția acordată morții lui Murchison. Deși omise în tratatele de istorie modernă despre Epoca victoriană, realizările lui Murchison au asigurat un necrolog exhaustiv în *Times*, precum și un elogiu exagerat, lung și detaliat, despre înmormântarea sa. Despre statutul lui Burton în timpul vieții, a se vedea scrisoarea lui către *Times*, precum și Rice.

Capitolul 36: Jurnalele lui Stanley și Livingstone oferă o descriere profundă și pătrunzătoare asupra timpului petrecut împreună. Mai multe informații pot fi găsite în Bierman, McLynn, Farwell. *Dispatches*, de Bennett, este o lucrare esențială pentru această perioadă, la fel și volumele lui Seitz și O'Connor.

Capitolul 37: Bennett, McLynn, Bierman, Lieobowitz. Remarcile lui Tom Livingstone, Granville, reginei Victoria și Rawlinson sunt incluse în Apendicele lucrării *How I Found Livingstone*, de Stanley, în care autorul își etalează argumentele împotriva detractorilor lui.

Capitolul 38: Interviurile cu Chitambo și Mubrisa au fost organizate în octombrie 1936. Mărturiile scrise sub jurământ, semnate de ei, sunt păstrate în dosare la RGS. Observațiile lui Kirk sunt preluate din *David Livingstone: His Life and Letters. Daily Life in Victorian England* oferă informații despre comportamentul părinților în acea perioadă. În general, despre proasta creștere în societatea londoneză de atunci se poate citi în *Eyewitness to History*, de Carey. Teoriile doctorului Isaac Baker Brown despre clitoridectomie sunt consemnate în lucrarea lui *On the Curability of Certain Forms of Insanity, Epilepsy, Catalepsy and Hysteria in Females* (1866). Trebuie menționat că, mai târziu, teoriile lui Baker au fost considerate respingătoare. Baker însuși a înnebunit.

Bibliografie

Cărți

Adams, H.G., *David Livingstone*, Londra, 1902.

Allen, Oliver E., *New York, New York*, New York, 1990.

Anstruther, Ian, *Dr. Livingstone, I Presume*, New York, 1957.

Baker, Sir Samuel White, *Ismaelia*, Londra.

Bebbington, David, *William Ewart Gladstone, Faith and Politics in Victorian Britain*, Grand Rapids, 1993.

Bennett, Norman Robert, *Arab Versus European*, New York, 1986.

Bennett, Norman Robert, *Stanley's Despatches to the New York Herald: 1871–1872, 1874–1877*, Boston, 1970.

Bennett, Norman Robert, *Studies in East African History*, Boston, 1963.

Bierman, John, *Dark Safari: The Life Behind the Legend of Henry Morton Stanley*, Austin, 1990.

Blasford-Snell, John, *In the Steps of Stanley*, Londra, 1975.

Boorstin, Daniel J., *The Discoverers*, New York, 1983.

Brandon, Michael, *The Perfect Victorian Hero*, Edinburgh, 1982.

Brown, Dee, *Bury My Heart At Wounded Knee*, New York, 1970.

Brown, Dee, *The American West*, New York, 1994.

Burke, John, *An Illustrated History of England*, Londra, 1974.

Burrows, Edwin G. și Wallace, Mike, *Gotham: A History of New York City to 1898*, New York, 1999.

Burton, Isabel, *Life of Sir Richard Burton*, Londra, 1893.
Burton, Sir Richard, *The Lake Regions of Central Africa*, New York, 1961.
Cameron, Ian, *To the Farthest Ends of the Earth: The History of the Royal Geographical Society 1830–1980*, Londra, 1980.
Cameron, Verney Lovett, *Across Africa*, Londra, 1877.
Clun, Harold P., *The Face of London*, Londra, 1962.
Coupland, Sir Reginald, *East Africa and its Invaders*, Londra, 1938.
Coupland, Sir Reginald, *Livingstone's Last Journey*, Londra, 1945.
Coupland, Sir Reginald, *The Exploitation of East Africa*, Londra, 1939.
Currey, James, *General History of Africa*, Paris, 1999.
Davidson, Basil, *Africa in History*, New York, 1966.
Davies, Henry E., *Ten Days on the Plains*, Dallas, 1985.
Dolman, Afred, *In the Footsteps of Livingstone*, Londra, 1924.
Engerman, Stanley et al., *Slavery*, Oxford University Press, 2001.
Farwell, Byron, *The Man Who Presumed: A Biography of Henry M. Stanley*, New York, 1957.
Gladstone, William Ewart, *The Gladstone Diaries: With Cabinet Minutes and Prime Ministerial Correspondence*, vol. VII–VIII, Oxford, 1982.
Hansard's Parliamentary Debates, Third Series, vol. 206, Londra, 1871.
Helly, Dorothy O., *Livingstone's Legacy*, Athens, Ohio, 1987.
Hiney, Tom, *On the Missionary Trail*, New York, 2000.
Hochschild, Adam, *King Leopold's Ghost*, New York, 1998.
Holmes, Timothy, *Journey to Livingstone, Exploration of an Imperial Myth*, Edinburgh, 1993.
Homes, Timothy, *David Livingstone, Letters and Documents, 1841–1872*, Londra, 1990.
Hubbard Brothers, *Livingstone's Africa*, Saint Louis.
Inwood, Stephen, *A History of London*, New York, 1998.

Johnston, Sir Harry, *A History and Description of the British Empire in Africa*, Londra.

Kynaston, David, *The Chancellor of the Exchequer*, Suffolk, 1980.

Leonard, Elizabeth Jane și Goodman, Julia Cody, *Buffalo Bill: King of the Old West*, New York, 1955.

Liebowitz, Daniel, *The Physician and the Slave Trade*, New York, 1999.

Livingstone, David și Stanley, Henry Morton, *Quest: The Story of Stanley and Livingstone Told in Their Own Words*, editat de Sue Newson-Smith, Londra, 1978.

Livingstone, David, *David Livingstone's Family Letters 1841–1856*, vol. I–II, editat de I. Schapera, Londra, 1959.

Livingstone, David, *David Livingstone's Shire Journal 1861-1864.*

Livingstone, David, *Dispatches Addressed by Dr. David Livingstone, Her Majesty's Consul (Inner Africa), to the Secretary of State for Foreign Affairs, in 1870, 1871 and 1872; (com).*, Camera Lorzilor, 1872.

Livingstone, David, *Doctor Livingstone's Discoveries in South Central Africa from 1849 to 1856*, Londra, 1857.

Livingstone, David, *Missionary Travels and Researches in South Africa*, Londra, 1857.

Livingstone, David, *The Last Journals of Dr. David Livingstone*, editat de William Cotton Oswell, Londra, 1874.

Livingstone, David, *Zambezi Expedition of Dr. David Livingstone*, vol. I–II, editat de J.P.R. Waller, Londra, 1956.

MacNair, James I., *Livingstone's Travels*, Londra, 1954.

Maitland, Alexander, *Speke and the Discovery of the Source of the Nile*, Londra, 1971.

Martin, Phyllis M. și O'Meara, Patrick, *Africa*, Bloomington, 1986.

Maurice, Albert, *H.M. Stanley: Unpublished Letters*, Londra, 1955.

McLynn, Frank, *Stanley: The Making of an African Explorer*, Londra, 1989.

Melville, Herman, *Battle Pieces*, New York, 1867.
Meyer, Bernard C., *Joseph Conrad: A Psychoanalytic Biography*, Princeton, 1987.
Mill, Hugh Robert, *The Record of the Royal Geographical Society, 1830–1930*, Londra, 1930.
Mitchell, Sally, *Daily Life in Victorian England*, Westport, 1996.
Monk, reverendul William, *Dr. Livingstone's Cambridge Lectures*, Londra, 1858.
Montefore, Arthur, *H.M. Stanley the African Explorer*, Londra.
Moorehead, Alan, *The White Nile*, New York, 1960.
Morris, James, *Heaven's Command: An Imperial Progress*, New York, 1973.
Murdoch, John. G., *The Life and Explorations of David Livingstone*, LL. D., Londra.
National Portrait Gallery, *David Livingstone and the Victorian Encounter with Africa*, Londra, 1996.
Nicholls, C.S., *David Livingstone*, Gloucestershire, 1998.
Northcott, Cecil, *David Livingstone: His Triumph, Decline, and Fall*, Londra, 1957.
Noyce, Wilfrid, *The Springs of Adventure*, New York, 1958.
O'Brian, Patrick, *Joseph Banks: A Life*, Chicago, 1987.
O'Connor, Richard, *The Scandalous Mr. Bennett*, New York, 1962.
Oliver, Roland şi Atmore, Anthony, *Africa Since 1800*, Cambridge, Anglia, 1967.
Ondaatje, Christopher, *Journey to the Source of the Nile*, New York, 1998.
Parkenham, Thomas, *The Scramble for Africa*, Londra, 1991.
Parliamentary Debates, Third Series, vol. 206, Londra, 1871.
Ransford, Oliver, *Livingstone*, Londra, 1978.
Reader, John, *Africa*, New York, 1997.
Rediker, Marcus, *Between the Devil and the Deep Blue Sea*, Cambridge, 1987.

Rice, Edward, *Captain Sir Richard Francis Burton: A Biography*, 1990.

Rowley, reverendul Henry, *The Universities Mission to Central Africa*, Londra, 1867.

Russell, Don, *The Lives and Legends of Buffalo Bill*, Norman, 1960.

Seaver, George, *David Livingstone: His Life and Letters*, Londra, 1957.

Seitz, Don C., *The James Gordon Bennetts*. New York, 1928.

Sell, Henry Blackman și Weybright, Victor, *Buffalo Bill and the Wild West*, New York, 1955.

Sheridan, generalul P.H., *The Posts in the Military Division of the Missouri*, Chicago, 1876.

Sheriff, Abdul, *Slaves, Spices and Ivory in Zanzibar*, Londra, 1987.

Speke, John H., *The Discovery of the Source of the Nile*, Londra, 1863.

Stafford, Robert A., *Scientist of Empire: Sir Roderick Murchison, Scientific Exploration and Victorian Imperialism*, Cambridge, 1989.

Stanley, Henry M., *How I Found Livingstone*, New York, 1874.

Stanley, Henry M., *My Early Travels and Adventures in America*, Lincoln.

Stanley, Henry M., *The Autobiography of Henry Morton Stanley*, 1909.

Stanley, Henry M., *The Finding of Dr. Livingstone*, Londra, 1873.

Stanley, Henry M., *Through the Dark Continent*, Londra, 1899.

Stanley, Henry Morton, *Stanley's Despatches to the New York Herald, 1871–1872, 1874–1877*, editat de Norman Robert Bennett, Boston, 1970.

Stanley, Richard și Neame, Alan, *The Exploration Diaries of H.M. Stanley*, Londra, 1961.

Sterling, Thomas, *Stanley's Way*, New York, 1866.

Stock, Robert, *Africa South of the Sahara*, New York, 1995.

Trimingham, John Spencer, *Islam in East Africa*, Oxford, 1965.
Waller, Horace, *The Last Journals of David Livingstone in Central Africa, From 1865 Until His Death*, Londra, 1874.
Wasserman, Jacob, *Bula Matari*, New York, 1933.
White, Andrea, *Joseph Conrad and the Adventure Tradition*, Cambridge, 1993.
Williamson, David, *National Portrait Gallery History of the Kings and Queens of England*, New York, 1998.
Young, E.D., *The Search for Livingstone*, Londra, 1868.
Zondervan Publishing, *The New International Version Study Bible*, Grand Rapids, 1995.

Cuprins

Prefață 5

PROLOG 13
Livingstone 13
Stanley 22

PARTEA ÎNTÂI — Exploratorii 29
1. *Duelul Nilului* 29
2. *În Africa* 53
3. *O sperietură soră cu moartea* 65
4. *Aventura perfectă* 70
5. *Ziarul* Herald 88
6. *Doi ani* 96
7. *Cu ochii în patru* 114
8. *Încurcături* 122
9. *Focurile de-acasă* 127
10. *Lualaba* 143
11. *Marea împuternicire* 155
12. *Pragul iadului* 163

PARTEA A DOUA — Undeva, în plin necunoscut 169
13. *Zanzibar* 169
14. *În Africa* 188
15. *Izvorul* 197
16. *O situație grea* 202

17. *Malaria* 212
18. *Parlamentul* 218
19. *Revolta* 221
20. *Gondokoro* 234

PARTEA A TREIA — Zece mandibule de om 239
21. *Zece mandibule de om* 239
22. *Renaștere* 242
23. *În foc* 258
24. *Călătorul american* 269
25. *Regatul lui Mirambo* 273
26. *Figura paternă* 284
27. *Masacrul* 287
28. *Mai mult război* 299
29. *În pădure* 308
30. *Escaladarea* 317
31. *Necunoscutul* 326
32. *Kirk află adevărul* 338
33. *Valea Morții* 340
34. *În căutarea unui samaritean* 349
35. *Găsit* 352
36. *Brompton* 364

PARTEA A PATRA — Lumea s-a întors cu susul în jos .. 367
37. *Exploratorii* 367
38. *Agitația* 390

PARTEA A CINCEA — Întoarcerea acasă 399
39. *Satul lui Chitambo* 399
40. *Pall Mall* 410

Epilog 417
Mulțumiri 425
Note 427
Bibliografie 435

CORINT
ISTORIE

Titlu	Autor	Preț
21 august 1968. Apoteoza lui Ceaușescu	Lavinia Betea, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu	37,50
Abandonații. Destinele unor tineri americani în Rusia lui Stalin	Tim Tzouliadis	39,90
Adevărata călătorie a lui Zahei Vasile Voiculescu și taina „Rugului Aprins"	Marius Oprea	37,50
Adolf Hitler. O viață în imagini	María J. Martínez Rubio	39,90
Agentul Zigzag. Dragoste, trădare și spionaj în al Doilea Război Mondial	Ben Macintyre	44,90
Antoniu și Cleopatra. Adevărul din spatele celei mai frumoase povești de dragoste din lumea antică	Diana Preston	37,50
Asasinarea arhiducelui	Greg King, Sue Woolmans	42,50
Atlas istoric Duby. Toată istoria lumii în 300 de hărți		44,90
Attila Hunul. Teroarea barbară și prăbușirea Imperiului Roman	Christopher Kelly	34,90
Balcanii. O istorie despre diversitate și armonie	Andrew Baruch Wachtel	27,50
Beria. Mâna dreaptă a lui Stalin	Any Knight	39,90
Călătoria prin Eldorado. Zece ani de lagăre sovietice	Nikolai Vasilievici Sablin	37,50
Călăul lui Hitler. Viața lui Heydrich	Robert Gerwarth	39,90
Când Hitler a luat cocaină și Lenin și-a pierdut creierul	Giles Milton	32,50
CIA și asasinarea celor doi Kennedy	Patrick Nolan	34,90
CIA. Războiul secret împotriva terorismului	Mark Mazzetti	34,90
Conchistadorii prin ochii aztecilor. Antologie de texte indigene	Miguel León-Portilla	32,50
Confesiunile unui fost islamist	Maajid Nawaz	34,90
Conversații cu Regele Mihai	Stelian Tănase	44,90
Conversații cu Stalin	Milovan Djilas	19,90
Coreea de Nord. Între fascinație și teroare	Loretta Napoleoni	27,50
Crimeea și noul imperiu rus	Agnia Grigas	39,90
Cu Hitler până la sfârșit. Memoriile ordonanței lui Hitler	Heinz Linge	29,99
De la SSI la SIE	Florian Banu	39,90
Democrația sub asediu	A. Goșu, A. Gussi (coord.)	39,90
Destin în bătaia vântului. Jurnal	Evghenia Ghinzburg	34,90
Destin deturnat. O istorie a lumii prin ochii Islamului	Tamim Ansary	39,90
Dezastrul de la Cernobîl	Svetlana Aleksievici	33,62
Dispărută în Moscova	Marguerite Harrison	34,90
Două surori. Din Norvegia în jihadul din Siria	Åsne Seierstad	39,90
Dragoste și revoluție	Florin Țurcanu, Enis Tulça	27,50
Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele Gulagului	Nicolas Werth	24,90
Duduia. Scrisori din exil ale Elenei Lupescu	Diana Mandache	34,90
Ecaterina cea Mare	Henri Troyat	34,90
Edit von Coler. Agentă nazistă la București	Jacques Picard	10,00
Ekaterinburg. Ultimele zile ale Romanovilor	Helen Rappaport	34,90
El Narco. Cartelurile de droguri din Mexic	Ioan Grillo	34,90
Evadare din lagărul 14. Incredibila odisee a unui om din Coreea de Nord până în lumea liberă	Blaine Harden	27,50

Titlu	Autor	Preț
Evadare de la Auschwitz	Joel C. Rosenberg	49,90
Evita. Viața secretă a Evei Perón	Nicholas Fraser, Marysa Navarro	29,90
Fiica lui Stalin – Viața extraordinară a Svetlanei Allilueva	Rosemary Sullivan	39,90
Genghis-han și nașterea lumii moderne	Jack Weatherford	39,90
Grace de Monaco. Povestea unei prințese	Jean des Cars	24,90
Harem. Lumea din spatele vălului	Alev Lytle Croutier	34,90
Hitler așa cum l-am cunoscut	Heinrich Hoffmann	24,90
Iadul dezlănțuit. Al doilea Război Mondial văzut de contemporani (1939–1945)	Max Hastings	59,90
Iluzia cristalizării. Comunism, exil, destine	Liliana Corobca	34,90
Iranul meu. Gustul amar al revoluției	Shirin Ebadi	29,90
ISIS. Armata jihadului	Michael Weiss, Hassan Hassan	29,90
ISIS. Califatul terorii	Loretta Nepoleoni	24,90
ISIS. Jocul morții	Mark Bourrie	29,90
ISIS. Negustorii de oameni	Loretta Napoleoni	29,90
Islamism. Planul secret de creare a califatului	Glenn Beck	29,90
Islamiștii. Cum ne văd ei pe noi	Anne Nivat	24,90
Islamiștii europeni	Robert S. Leiken	39,90
Istoria terorismului	Randall D. Law	39,90
Ivan cel Groaznic	Henri Troyat	24,90
În buncăr cu Hitler. Ultimele zile ale celui de-al Treilea Reich	Joachim Fest	22,50
În căutarea victimelor comunismului	Guido Barella	19,90
În furtuni de oțel	Ernst Jünger	37,50
În inima mării	Nathaniel Philbrick	29,90
În slujba Kremlinului. Spioni care au schimbat cursul istoriei	Vladimir Fédorovski	27,50
Însemnări intime și politice (iulie 1941–martie 1942)	Adolf Hitler, François Delpla	39,90
Întâi l-au omorât pe tata. Povestea unei fetițe din Cambodgia	Loung Ung	29,99
Întoarcerea acasă. Povestea adevărată a unui drum anevoios spre libertate	Slavomir Rawicz	29,99
Jacqueline Bouvier Kennedy Onassis	Barbara Leaming	34,90
Jurnal, vol. 1	Ion Rațiu	39,90
Jurnal, vol. 2	Ion Rațiu	39,90
Jurnal, vol. 3	Ion Rațiu	59,90
Jurnal nediplomatic (1998-2001)	Ioan Grigorescu	39,90
Jurnalul de la Guantánamo	Mohamedou Ould Slahi, editat de Larry Siems	34,90
Jurnalul marii ducese Olga Romanova. Martor regal al Revoluției Ruse	Helen Azar	27,50
Jurnalul unui soldat din Legiunea Străină	Simon Murray	34,90
Kamikaze. Povestea unui pilot japonez din Escadrilele Sinucigașe	Yasuo Kuwahara, Gordon T. Allred	29,90
Kiseleff 10. Fabrica de scriitori	Marin Ioniță	34,90
Leii din Kandahar. O poveste de război despre forțele speciale	Rusty Bradley, Kevin Maurer	32,50

Titlu	Autor	Preț
Leningrad. Tragedia unui oraș sub asediu, 1914–1918	Anna Reid	37,50
Mafia arabă în România	Marius Oprea	34,90
Mareșalul lui Stalin. Viața lui Gheorghi Jukov	Geoffrey Roberts	44,90
Maria Antoaneta. Procesul reginei	Raphael Dargent	37,50
Masacrul din Darfur	Mukesh Kapila	34,90
Mărturie din iad	Immaculée Ilibagiza, Steve Erwin	34,90
Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului	John Freely	34,90
Memorii	Ernst Röhm	44,90
Mica enciclopedie a Marelui Război (1914–1918)	Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu	24,90
Mihai Caraman	Florian Banu	54,90
Moscova, 1941. Sfârșitul *blitzkrieg*-ului	Rodric Braithwaite	39,90
Munca forțată din România în regimul comunist	Nicoleta Ionescu-Gură	25,20
Neînfricații. Evadări spectaculoase din lagărele japoneze	Mark Felton	29,90
Niciun pericol. Povestea adevărată a unui soldat care a luptat în războiul CIA împotriva comunismului	Robert Baer	19,90
Niculae Filipescu. Însemnări	N. Polizu-Micșunești	29,90
Noii împărați. Putere și dinastii comuniste în China	Kerry Brown	29,90
Noul țar	Steven Lee Myers	39,90
O istorie secretă a Revoluției Ruse	Victor Loupan	24,90
O lume secretă. Mari spioane din secolul al XX-lea	Vladimir Fedorovski	24,90
O revoltată în Rusia bolșevică	Evghenia Iaroslavskaia-Markon	24,90
O viață în Gulag	Dmitri Vitkovski	22,50
O zi în Roma Antică. Secrete și curiozități	Alberto Angela	34,90
Omul de Neanderthal. O poveste rescrisă de știința modernă	Dimitra Papagianni Michael A. Morse	39,90
Parisul anilor nebuni	Mary McAuliffe	44,90
Petru cel Mare	Henri Troyat	34,90
Prin deșert spre libertate. Fuga mea din Coreea de Nord	Eunsun Kim, Sébastien Falletti	24,90
Putinofobia. Rusia contemporană și angoasele Occidentului	Giulietto Chiesa	24,90
Război	Sebastian Junger	29,90
Războiul redescoperit 1914–1918	Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker	29,90
Războiul unei familii 1914–2014	Stéphane Audoin-Rouzeau	19,90
Regele Carol al României. Povestea unei vieți	Mite Kremnitz	19,90
Regina Deșertului. O femeie în Arabia	Gertrude Bell, Georgina Howell	34,90
Regina Elisabeta a II-a. Portret intim	Andrew Marr	34,90
Regina Victoria	Matthew Dennison	24,90
Retragerea lui Napoleon din Rusia. Memoriile maiorului Vionnet	Louis Joseph Vionnet	29,90
Riposta	Aaron J. Klein	39,90
Rola 800	Marius Oprea	39,90

Titlu	Autor	Preț
Rudolf de Habsburg	Christine Mondon	24,90
Rudolf de Habsburg și secretele de la Mayerling	Jean des Cars	44,90
Rusia explodează. Planul secret pentru resuscitarea KGB-ului	Iuri Felștinski, Aleksandr Litvinenko	34,90
Saga dinastiei Romanov	Jean des Cars	34,90
Saga reginelor	Jean des Cars	34,90
Sahara. O poveste adevărată despre supraviețuire	Dean King	39,90
Saladin. Triumful Renașterii sunnite	A.R. Azzam	42,50
Secretele morții lui Mussolini. Adevărul despre controversata execuție!	Luciano Garibaldi	29,90
Secretul lui Leonardo	Costantino d'Orazio	34,90
Singur în Damasc. Viața și moartea spionului israelian Eli Cohen	Samuel Segev	34,90
Siria. De ce s-a înșelat Occidentul	Frédéric Pichon	24,90
Statul în secolul XXI. Modelul chinez	Dan Tomozei	34,90
Şef în Gulag. Amintirile unui ofiţer sovietic	Feodor Mociulski, Deborah Kaple	29,90
Sfârșitul. Rezistența sfidătoare și înfrângerea Germaniei lui Hitler, 1944–1945	Ian Kershaw	39,90
Sissi, împărăteasa Austriei	Jean des Cars	33,62
Sissi. Biografia împărătesei Elisabeta de Austro-Ungaria	Angeles Caso	38,44
Spionul lui Stalin. Richard Sorge şi reţeaua de spionaj din Tokio	Robert Whymant	39,90
Stalingrad. Cum a triumfat Armata Roșie	Michael K. Jones	29,90
Stalingradul de pe Yangtze. Bătălia pentru Shanghai – 1937	Peter Harmsen	37,50
Stalinismul de fiecare zi. Viața cotidiană în Rusia sovietică a anilor 1930	Sheila Fitzpatrick	34,90
Suleyman Magnificul şi sultana Hurrem	Erhan Afyoncu	24,90
Sultana Kösem	Aslî Eke	29,90
Supraviețuitorii. Monarhia la începutul secolului XXI	Peter Conradi	39,90
Timur Lenk	Arnaud Blin	27,50
Tunelurile terorii. Războiul dintre Hamas și Israel	Alan Dershowitz	34,90
Turcia, între nebunie și melancolie	Ece Temelkuran	34,90
Turcia lui Erdoğan	Ahmet İnsel	27,50
Turcia și fantoma armeană	Laure Marchand și Guillaume Perrier	24,90
Ultimul an din viața Elenei Ceaușescu	Lavinia Betea	29,90
Un martor al Marii Uniri	Ionel Pop	27,50
URSS în Afganistan (1979–1989)	Rodric Braithwaite	39,90
Yitzhak Rabin. Soldat, lider, om de stat	Itamar Rabinovich	24,90

În curând:

Regina Elisabeta a II-a
de Jean des Cars

Pentru comenzi și informații, contactați:
GRUPUL EDITORIAL CORINT
Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, București, cod poștal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20
Depozit
Str. Gării nr. 11, Mogoșoaia, jud. Ilfov
Tel.: 0758.053.416
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro

Format: 16/54x84;
Coli tipo: 28

Tiparul executat la: